

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

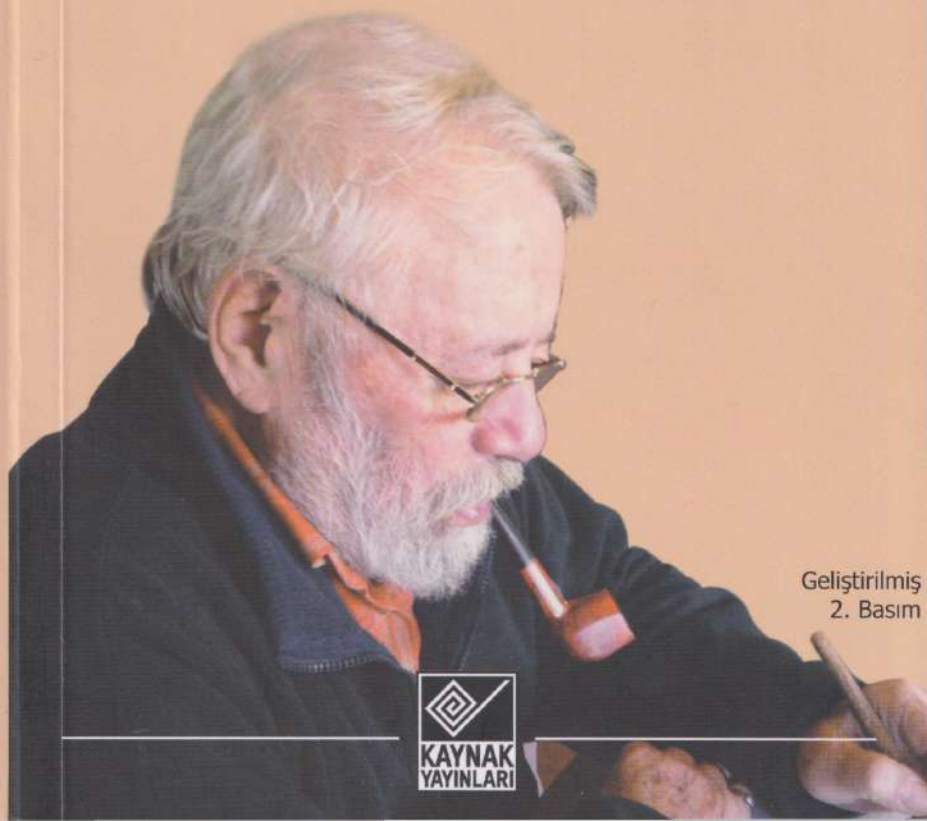
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ÖZDEMİR İNCE

gördüğünü
kitaba yaz...

ÖZDEMİR İNCE

gördüğünü kitaba yaz...

Geliştirilmiş
2. Basım

Özdemir İnce, elimizdeki kitaba “roman” diyor ve ekliyor:
“Romanın başkahramanı ben olabilirim, siz de olabilirsiniz.
Her metinde kahraman da değişebilir; kentlere, ülkelere göre.”

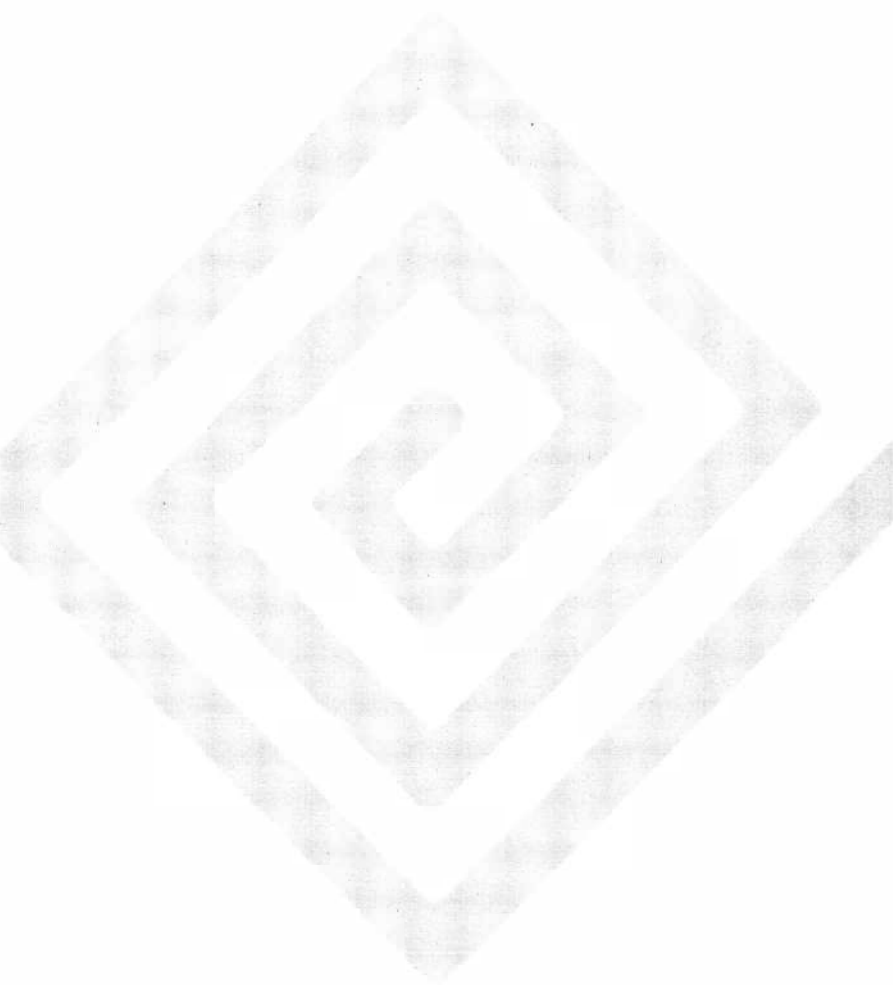
Gördüğünü Kitaba Yaz,
şair ve yazar Özdemir İnce'nin
yazılarını bir araya getiren,
roman tadında bir derleme.
İnce, bizi şiirlerin,
öykülerin arasında gezdirirken
ülkeler, şehirler, yollar arasında
yolumuzu kaybettiriyor,
adeta bu “roman”ın kahramanı haline getiriyor.
Siz de yazarla beraber tarihi metinlerden
moderne her yazına kafa yoruyor,
binlerce yıllık mekânlardan
günümüz kentlerine yolculuk yapıyor,
öykülerin içinde seviniyor,
üzülüyor ve bitmek tükenmek bilmeyen
bir tempoyla maceradan maceraya koşuyorsunuz.

“...Görgü tanıklığı, duyu tanıklığı,
duygu tanıklığı,
düşünce ve bilgi tanıklığı...
hepsinin kaynağında bir mekân değişikliği,
evin dışına yolculuk...”
Bu macera senin. Sen de “bak, gör, anla ve (susma) anlat”.

₺25

İstanbul, 2015

ÖZDEMİR İNCE

gördüğünü

kitaba yaz...

Kaynak Yayınları No: 789

Yayıncı Sertifika No: 14071

ISBN: 978-975-343-939-8

1. Basım: 2002, Doğan Kitap

2. Basım: Mart 2015

Genel Yayın Yönetmeni

Sadık Usta

Editör

Varol Ataman

Redaktör

Arif Bingöl

Sayfa Tasarım

Güler Kızılelma

Kapak Tasarım

Bora Gürsoy

Baskı ve Cilt

İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No: 8

34196 Yenibosna/İstanbul Tel: 0212 496 11 11

Matbaa Sertifika No: 10614

© Bu kitabın yayın hakları Analiz Bas. Yay. Tas. Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.nindir.

Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Galatasaray Meşrutiyet Caddesi Kardeşler Han No: 6/3 Beyoğlu
34430 İstanbul

www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com

Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

ÖZDEMİR İNCE, 1936 yılında Mersin'de doğdu. 1956'da Mersin Lisesi'nden mezun oldu. 1960'ta Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Fransızca Bölümü'nü bitirdi. Fransız hükümetinin açtığı sınavı kazanarak Paris'te Sorbonne Üniversitesi'ne bağlı Institut des Professeurs de Français à l'Etranger ve Institut de Phonétique'te okudu. Yurda dönüşünde Aydın ve Muğla Liselerinde öğretmen olarak çalıştı. 1969'da TRT'ye geçti. 1982'de emekli oluncaya kadar değişik yöneticilik görevlerinde bulundu. 1982-1989 yılları arasında çeviri yaparak hayatını kazandı. 1989-2000 yılları arasında bazı yayınevlerinde editör ve yayın yönetmeni olarak çalıştı. 2000-2012 yılları arasında Hürriyet gazetesinde, Nisan 2012-Mayıs 2014 tarihleri arasında Aydınlık gazetesinde köşe yazarlığı yaptı.

Şiirleri; Fransızca (4), Yunanca (2), Bulgarca (4), İtalyanca ve Makedonca dillerinde kitap olarak yayımlandı.

Şiir ve yazıları; Almanca, Çuvaşça, Hinduca, İbranice, İngilizce, İspanyolca, İtalyanca, Macarca, Portekizce, Romence, Rusça ve Sırpçaya çevrildi.

1990 yılında Fransız "L'Officier de l'Ordre des Arts et des Lettres" onur belgesine değer görüldü. Mallarmé Şiir Akademisi ve Avrupa Şiir Akademisi üyesidir.

İnce'nin eserleri:

Şiir

Kargı (1963), *Tutanaklar* (1967), *Kiraz Zamanı* (1969), *Karşı Yazgı* (1974), *Rüzgâra Yazılıdır* (1979), *Elmanın Tarihi* (1981), *Kentler* (1981), *Yedi Deryalar Geçsen* (1983), *Siyasetname* (1984), *Eski Şiirler* (1985), *Hayatbilgisi* (1986), *Zorba ve Ozan* (1987), *Başak ile Terazi* (1989), *Burçlar Kuşağı* (1989), *Can Yeleklere Tavandadır* (1989), *Gürlevik* (1990), *Gündönümü Gündönümü* (1992), *Yazın Sesi* (1994), *Uykusuzluk* (1996), *Mani-Hayy* (1998), *Evren Ağacı* (2000), *Ot Hızı* (2002), *Keskindoreke Fındıncı* (2006), *Magma ve Kör Saat* (2007), *Ağustos 1936, Annemin Karnında Son Bir Ay* (2008), *Bir Ana Heykeli* (2008), "René Char'ın Bostanında Sabah Gezintileri", "Gündoğan Koşmaları", "Şu Bizim Ömer Kaleşi'nin İşleri", "Başka Dünyalar da Var ama Hepsi Bu Dünyada", "Yüreğin Üzerinde Bir Mühür Gibi", "Missa Sine Nomine", *Toplu Şiirler V* (2012), *Elli Yıl Sonra "Kargı"* (2014), *Kara Delikte Bir Yolculuk & Tersine ya da Sapkın Ayetler* (2014).

Seçme ve Toplu Şiir

Güneş Saati (1990), *Seçme Şiirler* (1998), "Tekvin", *Toplu Şiirler I* (1994), "Delta", *Toplu Şiirler II* (1994), "Tohum Ölürsün", *Toplu Şiirler III* (1994), "Yağmur Taşı", *Toplu Şiirler IV* (1995), *Bütün Şiirlerim I* (2001), *Bütün Şiirlerim II* (2002), *Bütün Şiirlerim III* (2003), "Rüzgâra En Yakın Yerde", *Toplu Şiirler I* (2010), "Susan Denizin Sesiyle", *Toplu Şiirler II* (2010), "Bir Başka Dil", *Toplu Şiirler III* (2010), "Şaman Sözü", *Toplu Şiirler IV* (2010), "Uzaktan Daha Uzak. Yakından Daha Yakın", *Toplu Şiirler V* (2012).

Çeviri Şiir

Comte de Lautréamont, *Maldoror'un Şarkıları*; Arthur Rimbaud, *Ben Bir Başkasıdır*; Aloysius Bertrand, *Gaspard de la Nuit*; Yorgo Seferis, *Bütün Şiirleri* (Herkül Millas ile); Konstantinos Kavafis, *Bütün Şiirleri* (Herkül Millas ile); Yannis Ritsos, *Şiirler* (İoanna Kuçuradi ve Herkül Millas ile); Yannis Ritsos, *Her Zaman En Başta Özgürlük* (Herkül Millas ve İoanna Kuçuradi ile); Yannis Ritsos, *Erotika* (Herkül Millas ile); Yannis Ritsos, *Graganda*; Yannis Ritsos, *Rumluk & Yaşlı Kadınlar ve Deniz* (Herkül Millas ile); Alain Bosquet, *Evren İçinde Evren*; Alain Bosquet, *Söyle Alain*; René Char, "Sessiz Oyun"; Adonis, *Newyork'a Mezar*; Abdellatif Laabi, *Acı ve Gülümseme*; Nicolas Guillen, *Küba Şarkıları*; Yevgeni Yevtushenko, *Zima Kavşağı*.

Eleştirel Deneme

Yazmasam Olmazdı, (Doğan Kitapçılık, 2004), *Mahşerin Üç Kitabı*, (Doğan Kitapçılık, 2005).

Denemeler ve Siyasi Yazılar

Şiir ve Gerçeklik (1985, 1995, 2001; İmge Kitabevi Yayınları, 2011), Söz ve Yazı (1991), *Tabula Rasa* (1992, 2002; İmge Kitabevi Yayınları, 2011), *Yazınsal Söylem Üzerine* (1993, 2002; İmge Kitabevi Yayınları, 2013), *Dinozorca* (1993), *Tarih Bağışlamaz* (1994), *Çile Törenleri* (1995), *Bu Ne Biçim Memleket* (1996), *Yaşasın Cumhuriyet* (1999), *Şiirde Devrim* (2000, 2008; İmge Kitabevi Yayınları, 2014), *Gördüğünü Kitaba Yaz* (2002), *Pazar*

Yazıları (2002), *Tersi Yüzü* (2003), *Isırganın Faydaları* (2004), *Yedi Canlı Cumhuriyet* (2004, 2009), *100 Pazar Yazısı* (2004), *Denek Taşı* (2006), *Fesatlar Sarmalında Türkiye* (2007), *Cumhuriyetsiz Demokrasi* (2009), *Demokrasısız Demokrasi* (2009), *Direnen Cumhuriyet* (2010), *Kırlangıcın Okuma Uçuşu* (2010), *Demokrasi ile Diktatorya Arasında* (İmge Kitabevi Yayınları, 2011), *Cehaletin Rönesansı* (2013), *Egemenlik Cehaletindir* (2014), *Ne Var Ne Yok?* (2014).

Söyleşi

Ne Altın Ne Gümüş (1997).

Ödülleri

May Edebiyat Ödülü (1968), Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü (1978), Abdi İpekçi Dostluk Özel Ödülü (1999), Melih Cevdet Anday Şiir Ödülü (2007), Diyonisos Şiir Ödülü (2009), Uluslararası PEN Türkiye Onur Ödülü (2010), Çeviri Derneği Onur Ödülü (2010), Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Röportaj Başarı Ödülü (2001), Bülent Dikmenler Özel Jüri Ödülü (2004), Çağdaş Gazeteciler Derneği Mustafa Ekmekçi Gazetecilik Ödülü (2006), Avrupa Atatürkçü Düşünce Dernekleri Federasyonu Atatürkçü Aydınlanma Ödülü (2009), MAX JACOB Şiir Ödülü (Fransa, 2006), PENYO PENEV Uluslararası Şiir Ödülü (Bulgaristan, 2010).

Hakkında Kitap

Celal Soycan, *Mevsimsiz Bir Şair: Özdemir İnce*, Dünya Kitap, İstanbul, 2005.

ÖZDEMİR İNCE

gördüğünü
kitaba yaz...

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASKIYA DAİR	15
GÖRDÜĞÜNÜ KİTABA YAZ'A ÖNSÖZ	17

ÖTEKİ YAZILAR

"GÖRDÜĞÜNÜ KİTABA YAZ"	23
"LİZBON KEŞİFLER ANITI" VE BİR ŞAİR: CAMÕES	43
BİR ATLET OLARAK RESSAM	51
DEVİRİŞ Mİ, DERVİŞ Mİ?	
(DOLMAYI GERÇEKLEŞTİRMEK)	57
DİMİTRİ	61
HAKEM BEY	71
HALMANZÂDE TALAT SAİT ÇELEBİ	77
EL	81
ORTAK AKIL	83
BAUDELAİRE DİYOR Kİ...	87

"HÜRRİYET" YAZILARI

ARİF KESKİNER:	
MAZBUT BİR BOHEMİN ALENİ HAYATI	91
ERETZ ISRAEL, İSRAİL TOPRAĞI	97
GİZLİ DİNİN MABEDİNDE: DÜRZÎLER	105
ATATÜRK'ÜN ÇOCUKLARI	111
HAI TORANAGA (JAPONYA İZLENİMLERİ)	123
MERSİN ASRİ MEZARLIĞI (UYGARLIKLAR BARIŞI)	139

KADINLARLA NE ZAMAN YATACAĞIM,	
2000 YILINI GÖREBİLECEK MİYİM?	145
GİLA BENMAYOR YA DA İSKENDERİYE'YE	
GİTMİŞ OLAN KADIN	149
KÖKLER	151
İZMİR'İN KAVAKLARI	153
İZMİR, "DOĞU'NUN KÜÇÜK PARİS'İ"	155

"GÖSTERİ" YAZILARI

MAGAZİN FEYLESOFLARI	159
DEREDEN TEPEDEN	167
"GÖSTERİ"NİN GÖSTERİSİ	175
HAYATI BERBAT ETME SANATI	179
KUTSAL TOPRAKLAR'DA	189
TEKDİŞ'İN SERÜVENLERİ	199
YÜZMENİN YEDİ TÜRLÜSÜNÜ BİLİYORUZ DA...	207
BİR SÖYLEŞİ İÇİN YORUMLU EK	219
BU TÜRKİYE'Yİ NE YAPMALI?	
ŞU TÜRKİYE'YE NE YAPMALI?	229
DİL DEVRİMİ VE DİL KURUMU	239
HADI CANIM SEN DE!	251

IRAK SEFERİ

18.07.2003	263
24.07.2003	267
25.07.2003	271
26.07.2003	275
27.07.2003	277
28.07.2003	283
29.07.2003	285

"MİNİ ETEKLİ KIZ" KAVGASI

MİNİ ETEKLİ KIZI DİRİ DİRİ YAKTILAR	289
SOYADI ŞALOM OLSA NE FARK EDER?	301
BU NE BİÇİM KÜRESELLEŞME?	303
KÜNCÜ BEYİNLİLER	305

VALLAHİ TAACCÜP ETTİM	307
ZIRVALAMA BEDAVA OLUNCA	309
GAYE PETEK'E ÖVGÜ	311
EL İNSAF!	313
BİLGELER VE TİLKİ KUYRUĞU	315
EVET MİNİ ETEKLİ KIZI YAKTILAR	317

PARİS YANIYOR

FRANSA'DA OHAL	323
ZİDANE'IN BABASI NİYE OY KULLANAMIYOR?	325
LAİK GENÇLERİN İSYANI	329

TRUVALILAR, ROMALILAR VE BİZLER

OSTİA'YA İTALYA SEFERİ	333
------------------------	-----

İKİNCİ BASKIYA DAİR

Şimdi yazacaklarımın tohumu, kökleri sanki birinci baskıda duruyor. Diyelim ki elinizdeki kitabın 18 Ağustos 2002 tarihli ilk önsözünde yer alan "Dimitri" bölümünün dokuz yıl sonra yazılan devamı. "Gördüğünü Kitaba Yaz'a Önsöz"ü okuduğunuz zaman ne demek istediğimi daha iyi anlayacaksınız.

Birinci baskının iki sunum sayfasında, "Gördüğünü Kitaba Yaz" adının altında, parantez içinde "Deneme ve Tanıklıklar" yazıyor. Şimdi, biraz cesaret gösterip neden "Roman" yazmadım diye hayıflanıyorum. Geç değil, bu işi şimdi yapıyorum. Yazar yazdığı metne bir tür adı vererek kendini bağlar ve okuru yönlendirir. Bundan sonraki baskıda -olursa eğer- tür olarak şiir diye tanımlarım belki de kitabı.

Farkındayım; Önemli bir tartışmanın kapısını aralıyorum. Ülke-
mizin eleştirmenlerine, edebiyat düşünürlerine, bizim ülke için bâ-
kir bir konu veriyorum: Bir yazınsal tür nedir? Neden ve nasıl şöyle
ya da böyle adlandırılır?

Ortaokul birinci sınıfta Göbek Emmi (Rahmi Gürtop) adlı bir Türkçe öğretmenimiz vardı. Bize ezberlememiz için bir şiir verir ve sonra "Bu şiiri eynen nesre çevirin" derdi. Biz de, en azından ben, hece vezniyle yazılmış metnin kafiyelerini bozarak şiiri "eynen" düzyazıya dönüştürürdük... İşte size yazınsal türlerle ilgili bir başka konu.

Orta ikinci sınıfta "Boncuk" lâkablı, Samime Atay adlı bir Türkçe öğretmenimiz vardı. Romanı şöyle tanımlardı: "Olmuş ya da olması mümkün olayları yer, zaman ve hars gösterek yazmaya roman denir." Hars sözcüğü Tanzimat Osmanlıcasında "Kültür" anlamında kullanılıyordu. Samime Hanım'ın tanımını biz şöyle yazalım: Olmuş (gerçek) ya da olması mümkün (yapıntı, fiction) olayları, belli bir yer ve belli bir zaman ile belli bir kültür dokusu içinde anlatmaya roman denir. Tanımda "olay" sözcüğünü kullandığımız için "anlatmak" fiilini kullanmak zorundayız. Roman sözcüğünün parantezine girince, yazınsal her tür (anlatı, öykü, eleştiri, deneme, şiir) roman olur, romanlaşır.

Bu nedenle elinizdeki kitaba artık "roman" diyorum ben. Romanın başkahramanı ben olabilirim, siz de olabilirsiniz. Her metinde kahraman da değişebilir. Kentlere, ülkelere göre.

Kitabın sonuna benim tahminime göre 100 sayfalık yeni bölümler eklendi: "Irak Seferi", "Mini Etekli Kız Kavgası", "Paris Yanıyor" ve "Truvalılar, Romalılar ve Bizler". Eklerin ilk üç bölümünde yer alan yazılarda sanki falcılık yapmışım: Özellikle Irak konusunda 2003 yılında ne yazdıysam, hepsi tek tek gerçekleşmiş... "Mini Etekli Kız Kavgası"nın iki bölümü ülkemizdeki İslamcı yükselişi haber veriyor. Şirret ve pervasız bir yükseliş...

Gördüğünü Kitaba Yaz'ı bir aşk ve macera romanı olarak okuyun!

Özdemir İnce
Cihangir, 1 Ocak 2015

GÖRDÜĞÜNÜ KİTABA YAZ'A ÖNSÖZ

"Önsöz"e "Önsöz" demekten hoşlanmıyorum! Ne var ki bir başka ad versem, örneğin "Yürüyüş" desem, bu kez "Yürüyüş" üzerine yazacağım.

Gizlemeye gerek yok; adlandırma, tanımlama, betimleme delisiyim.

Sadece "Önsöz" desem, o da olmaz. "Önsöz"ün ne anlama geldiğini, bir kitaba "Önsöz yazmalı mı, yazmamalı mı?" sorusunu kurcalamaya başlayabilirim o zaman.

"Gördüğünü Kitaba Yaz'a Önsöz" sınırlıyor beni.

Kitabın "Öteki Yazılar" bölümünde yer alan "Dimitri" ile diğer yazılar arasında neredeyse yirmi yıllık yaş farkı var: 1981'de yayımlandığına göre en azından o yıl kaleme alınmış... Ama o günden bu yana hiçbir düzyazı kitabıma girmemiş. Demek ki ne deneme, ne eleştiri, ne de eleştirel deneme... Demek ki; "Dimitri"yi de aralarına katacağım başka yazılar yazmamışım...

"Dimitri", elinizdeki kitabın, *Gördüğünü Kitaba Yaz*'ın öncüsü, anası sanki... Gazete yazarlığımın da habercisi.

"Dimitri"yi yazınsal tür olarak öykü sınıfına soksam kimse karşı çıkmaz. Ama onun öykü olmadığını benden iyi kim bilebilir! Çünkü yazınsal bilgiyle ve yalnızca yazınsal haz için yazmadım o metni; metin dışı bir mesaj iletmeyi, okuru metin dışındaki bilgi kaynağına göndermeyi amaçladım. Böyle bir amaçla yazılmış metin, öykü gibi

görünse de öykü olamaz. Olsa olsa "piç öykü" ya da "öykünün piçi" olur.

Kitaba adını veren "Gördüğünü Kitaba Yaz" da "Dimitri" türünden bir yazı.

Kitabı düzenlerken bu türden yazılara "Tanıklıklar" adını vermişim... Sadece görgü tanıklığı değil, aynı zamanda duyu tanıklığı, duygu tanıklığı, düşünce ve bilgi tanıklığı. Bu türden yazıların hepsinin kaynağında bir mekân değişikliği, bir "evimin dışına yolculuk" var. Yazılan metnin nesnesi de belli: Japonya, İsrail. Oralara belli ve sınırlı bir amaçla; oraları, gördüklerimizi "yazmak" amacıyla gitmişim. Gitmişim ama bir edebiyat yazarı olarak değil de bir gazeteci olarak... Ortaya çıkan metinler "melez" yazılar. Postmodern ya da postpostmodern hevesli bir yazar olsaydım bunların üzerine "Öykü" ya da "Bir roman parçası" başlığını yazabilirdim. Şaşkın Türk edebiyat ortamı da buna kesinlikte karşı çıkmazdı.

Gördüğünü Kitaba Yaz'daki yazıları üç başlıkta topladım:

"Öteki Yazılar"; değişik yerlerde yayımlanan ve deneme sayılabilecek yazılar.

"Hürriyet Yazıları"; *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan ve tanıklık özelliği ağır basan yazılar.

"Gösteri Yazıları"; *Gösteri* dergisinde yayımlanan ve deneme özelliği ağır basan yazılar. Ama deneme kılıfının altında Türkiye'nin, dünyanın ve edebiyatın sorunlarını tartışma bilinci ağır basıyor...

"Rabb'in gününde Ruh'un etkisinde kalarak arkamda bora-zan sesine benzer yüksek bir ses işittim. Ses, 'Gördüklerini kitaba yaz ve yedi kiliseye, yani Efes, İzmir, Bergama, Tiyatira, Sart, Filadelfya ve Laodikya'ya gönder' dedi."¹

İlk okumamdan bu yana (1960), yazarlık eylemimi bu cümleye göre programladım diyebilirim. Ernest Hemingway, "Gördüğünü kitaba yaz"a kendi sözünü eklemiştir:

"Bildiğin en doğru sözü yaz!"²

1 İncil, Vahiy (Yuhanna'nın Vahyi), 1:10-11.

2 Ernest Hemingway, *Paris est une fête*, çev. Marc Saporta, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basım, Éditions Gallimard, Paris, 1964, s.18.

Daha sonra Yuhanna şöyle yazar:

"Bana sesleneni görmek için arkama döndüm. Döndüğümde yedi altın kandillik ve bunların ortasında, giysileri ayağına kadar uzanan, göğsüne altın kuşak sarınmış, insanoğluna benzer birini gördüm."³

Yuhanna arkasına döndüğü zaman görmek istediğini görüyor. Ben de bana sesleneni görmek için arkama döndüğüm zaman dünyayı, bütün hayatı, insanı, tarihi ve kendimi görüyorum. Sadece arkamda değil beni çepçevre saran görünür ve görünmez çemberde.

"Gördüklerini kitaba yaz ve yedi kiliseye gönder!" diyor. Bunun anlamı, "Bak, gör, anla ve (susma) anlat" olmalı. Yazarlığın ve yazma eyleminin en kapsamlı tanımı!...

Özdemir İnce
Cihangir, 18 Ağustos 2002

3 İncil, Vahiy (Yuhanna'nın Vahyi), 1:12-13.

"ÖTEKİ" YAZILAR

"GÖRDÜĞÜNÜ KİTABA YAZ"¹

Neredeyse okuduğum her şeyi unuttum. Bazı kitaplardan birkaç cümle, birkaç görüntü anı, bazı sesler ve kokular anımsarım. Bunların arasında Paris'le ilgili olanlar çoğunluktadır.

Bu gece hemen hemen hiç uyuyamadım. Galatasaray'ın İstanbul'da Hertha Berlin futbol takımıyla 2-2 berabere kalmasının² etkisi olabilir uykusuzluğumda, ama uykusuzluğumun gerçek nedeni kitaplığımda iki kitabı aramaya başlamamla ortaya çıktı. Bu yaz, Bodrum'da kan ter içinde ilk biçimini yazdığım Paris yazımın önünde birkaç cüşmle engel olarak duruyordu ve bunlar da bu kitapların bir yerinde kendilerini yeniden okumamı bekliyordu.

İlyas Erenburg'un *İnsanlar Yıllar Hayatlar* adlı anılar kitabının "Artık Paris'teyim" bölümünün ilk cümleleri:

"Kuzey Garı'ndan çıkıp da, çamurlu, gürültülü bir meydana ayak bastığım o aralık gününü çok iyi hatırlıyorum. Rüzgâr beni şaşırtmıştı. Onda, denizin soluk alışını duyar gibi olmuştum. Hem neşelendim, hem korktum. Bavullarımı emanetçiye bıraktım, hemen kendimi serbest hissettim. Gerçi

1 "Gördüğünü Kitaba Yaz" Fransa'da yayımlanan *Paristanbul* adlı antolojide, "Ta vision, écris-la dans un livre" başlığıyla yayımlandı; bkz. Özdemir İnce, "Ta vision, écris-la dans un livre", *Paristanbul, Paris et les écrivains turcs au XXe siècle*, yay. haz. Timur Muhiddin ve Halil Gökhan, L'Esprit des Péninsules, Paris, 2000. Ayrıca bkz. Özdemir İnce, "Gördüğünü Kitaba Yaz", *Adam Öykü*, sayı 25, Kasım-Aralık 1999.

2 UEFA Şampiyonlar Ligi 1999/2000 sezonu H Grubu 1. tur maçı, 15.09.1999.

kılık kıyafetim uygunsuzdu, ama kimsenin bana aldıracağı yoktu. Hemen, daha ilk dakikalarda, bu şehirde kimsenin dikkatini çekmeden, kimse seninle ilgilenmeden yaşanabileceğini anladım."³

İlya Ehrenburg'dan tam 57 yıl sonra geldiğim Paris'te, ilk gün sokaklarda yürürken, yaşamımda ilk kez insanın bir kentte özgürce yaşayabileceğini hissetmiştim. İlk gün, Gay-Lussac Sokağı'nın Saint-Michel Bulvarı'yla kesiştiği köşede bulunan kahve de (adı Relais olabilir) ilk Paris kahvemi içerken İlya Ehrenburg'un Paris anılarını anımsamıştım.

İkincisi Hemingway'in *Paris Bir Şenliktir* kitabının, "Bayan Stein Öğretiyor" öyküsünde yer alan bir bölüm:

"Kaygılanma. Şimdiye kadar hep yazdın, şimdi de yazacaksın. Yapman gereken tek şey doğru bir cümle yazmak. Bildiğin en doğru cümleyi yaz."⁴

Benim için, her zaman Paris düşüncesinin içinde yer aldı. Dahası, "Bildiğin en doğru sözü yaz" halinde bir dizeye dönüştü bir şiirimde. "Bildiğin en doğru cümleyi (sözü) yaz"ın "Gördüklerini kitaba yaz"ın⁵ doğru bir yorumu olduğunu düşünmüşümdür bir şair için. Bak, gör, duyumsa ve yaz!

*Paris est une fête*⁶ benim Paris rehberimdir.

1965 yılından bu yana Paris'te yazdım, ama ne Paris'te ne de başka bir yerde Paris'i anlattım. Belki de yazmaya cesaret edemedim. Birkaç şiirimde Paris'in adı, birkaç sokağının adı vardır. O kadar. Belki de yazarsam yitiririm diye korktum. Beni cezalandırmasından korkmuş olabilirim.

Paris'e sahip olmam olanaksızdı; beni kollarını açıp kucaklamamıştı, ama konukseverdi, beni kapı dışarı etmemişti. Zaten kimseyi kapı dışarı etmemiştir. Ama bir sorun vardı: Paris'e gelmeden önce onu öylesine çok düşünmüş, kafamda yarattığım dünyada ona öylesine yakın olmuştum ki ondan ayrılacağım günün daha gelme-

3 İlya Ehrenbourg, *İlya Ehrenburg'un Hatıraları: İnsanlar Yıllar Hayatlar*, çev. Hasan Ali Ediz, Altın Kitaplar, İstanbul, 1968, s.59.

4 Ernest Hemingway, "Miss Stein Instructs", *A Moveable Feast*, Charles Scribner's Sons, New York, 1964, s.12; Türkçe'de de *Paris Bir Şenliktir* adıyla basılmıştır; bkz. Ernest Hemingway, "Bayan Stein Öğretiyor", *Paris Bir Şenliktir*, çev. Saydam Özel, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.15.

5 İncil, Vahiy (Yuhanna'nın Vahyi), 1:11.

6 Ernest Hemingway, *Paris est une fête*, İngilizce'den çev. Marc Saporta, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basım, Éditions Gallimard, Paris, 1964.

den belli olması elimi ayağımı bağlıyor ve geleceğe dönük hayaller kurmama engel oluyordu. Tıpkı Robert Desnos'un şiirindeki gibiydi ruhsal durumum:

"Seni öylesine düşledim ki yitirdin gerçekliğini
Seni öylesine düşledim ki artık uyanmaya vaktim yok."

Gelmeden öylesine çok düşünmüştüm ki, Paris yitirmişti gerçekliğini; Paris gerçek olmadığı için ben de gerçek değildim sanki. Paris'i gerçek Paris'e dönüştürmek için ilkin benim gerçek olmam gerekti, ama bunu yapacak ne olanağım ne de şansım vardı. Paris'le ilgili anılarımın zihinsel ve duygusal filminin ne kesimi (découpage) ne kurgusu (montage) yapıldığından, sanki bir tür görüntüler, sesler, kokular ormanında yaşıyordum. Paris belgeselim hâlâ negatif halinde duran filmi kutusunda uyuyor.

Bu nedenle o gece vakti neden Palais de Chaillot'nun terasında, korkuluğa yaslanmış olarak durduğumu anımsamıyorum. Kim bilir belki de TNP'ye⁷ ya da sinemateke gelmişim. Ama işte orada durmuş, top namlularının ağzından fırlatılan su sütunlarına bakıyorum. Su bir süre sonra havada ayrışıp yedi renkli bir tüle dönüşüyor. Aşağıdan aydınlatılmış. Bu yedi renk tül perdenin arkasında ilkin Eyfel Kulesi görünüyor, önünde de Iéna Köprüsü. Geri planda Champ de Mars. École Militaire görünüyor mu anımsamıyorum. Hiçbir şey düşünmeden, dirseklerimi korkuluğa dayamış bakıyorum. İçimde herhangi bir gerçeklik duygusu yok. Bu görüntünün üzerine başka bir görüntü binmiş (superposé) durumda: Üç ya da dört yaşımdayım; Toros Dağları'nda bir yayladayız, vakit gecenin herhangi bir saati; annemin yanında duruyorum. Aşağıda çanak şeklinde Fındıkpınar Vadisi. Vadinin karşı yamacında zaman zaman hareketli ışıklar görünüyor, annem bunların otomobil farları olduğunu söylüyor. Bu ışıklar zaman zaman ormanı ve gökyüzünü aydınlatıyor, kimi zaman gözden kayboluyor. Yamaçlarda birkaç ateş topu var. Annem bunların göç ateşleri olduğunu söylüyor. Demek ki yaz mevsimi bitmiş, insanlar Mersin'e göçmeye başlamışlar. Biz ne zaman yakacağız göç ateşimizi? Bilmiyorum, ama ağzımda ateşli bir zonklama var. Dişim ağrıyor. Annem içmekte olduğu sigarayla ağzıma sokuyor, "İçine çek" diyor, sigara dumanı diş ağrısını dindirirmiş. Ulu ceviz ağacının altında, gece serinliğinde annemle öyle duruyoruz. Birkaç metre aşağımızda bostandan, akan, dökülen

7 TNP, Théâtre National Populaire, Türkçesi Ulusal Halk Tiyatrosu.

su sesi geliyor; bir uğultu ve uğultunun altında soğuyan karpuzlar. Babam burada değil, babam sahilde, Mersin'de, hapiste...

Gözlerimin yaşadığını anımsıyorum. Gözlerimi yaşartan Fındık-pınar'ın görüntüsü mü, yoksa Trocadéro-Chaillot'nun görüntüsü mü?

Bildiğim, ikinci görüntü olduğu gibi duruyor, bu görüntünün üzerine bir başka görüntü biniyor: Bir odadayız, ben sert bir yataкта yatıyorum, çarşaf ve yorgan buz gibi, odanın ortasında bir mangal, arada bir küllerin arasında kömürlerin kırmızı gözleri görünüyor. Annemle babam konuşuyorlar mangalın çevresinde.

Palais de Chaillot'nun terasında yanımda kimse yoktu. Belki de vardı, ama filmdeki görüntüde yer almıyorlar. Dirseklerimi korkuluğa dayamış sadece bakıyorum. O anın öncesi ve sonrası yok. "Önce" bir başka yerde. 1948 yılında Mersin'de ilkokulu bitirip de liseye yazıldığım zaman, kayıt yapan müdür yardımcılarında biri beni İngilizce'ye ayırmıştı. Mersin'in Fransız işgali sırasında Fransız kurşunuyla yaralanan babam bu seçimden pek hoşnut olmadı. İngilizce'nin lokanta garsonlarının dili olduğunu düşünüyordu. Elimden tuttuğu gibi beni lisenin kayıt bürosuna götürdü. "Biz oğlunuzu sevimli bulduğumuz için kendisini İngilizce'ye verdik. İngilizce için herkes birbirini eziyor, bunun için torpil yaptıranlar bile var. Siz ise oğlunuzun modası geçmiş bir dil öğrenmesini istiyorsunuz" diyen müdür yardımcısı beni hemen Fransızca sınıfına ayırdı. Babam sayesinde kim bilir kim sevinmiştir.

Babam bacağına Fransız kurşunu taşımasına karşın, o dönemin insanları gibi, bu konuda hiçbir bilgileri olmasa da, Fransız diline ve kültürüne hayrandı. Benimle pek konuşmadığı için benimle ilgili hayallerinin neler olduğunu bilmiyorum (bilmiyordum). Ama galiba avukat olmamı istiyordu, iyi Fransızca bilen bir avukat. Babam o sırada kentin en büyük dokuma fabrikasında kantar kâtibisi olarak çalışıyordu. Aynı zamanda işçi temsilcisiydi. Daha sonra Dokuma İşçileri Sendikası'nın kurucusu ve ilk başkanı oldu. Babam haptenden çıktıktan sonra arka arkaya üç kız kardeşim doğmuştu. İsteme-yerek de olsa bu çocukları doğuran annem, babama artık durması gerektiğini anımsatmak için, "Senin başına bir iş gelirse kızların ve benim halim ne olur?" diye sorardı. Babam da, kaygısızca, "Ağabeyleri var, büyüyor" derdi. Bunun ne anlama geldiğini anlamadığım için üzerinde durmazdım. Derken, ben lise bir öğrencisiyken bir erkek kardeşim doğdu. Bu doğum üzerine bir şiir yazdım, kardeşime bu dünyaya gelerek iyi bir iş yapmadığını söylüyordum şiir-

de. Bu doğumdan sonra, annemle babam arasında aynı konuşma oldu. "Ağabeyleri var, onlara bakar!" cümlesi beynime ve yüreğime bir çivi gibi çakıldı. Demek ki kendime ait bir hayatım olmayacaktı hiçbir zaman; babamın başına bir iş gelirse aileye ben bakacaktım. O anda kaçıp benim için hazırlanan bu tuzaktan kurtulmayı düşündüm. Ama nereye kaçacaktım. Henüz Mersin'den 17 km uzakta bulunan Tarsus'u, 67 km uzaktaki Adana'yı bile görmemiştim. Ama ben Paris'e kaçmaya karar verdim. O günlerde "Moulin Rouge" adlı bir film görmüştüm, babamın bana hazırladığı tuzaktan kurtulmak için Paris'e kaçacaktım.

Ama bunun 3-4 yıl öncesi de var.

Babamın Osman Bey adında bir arkadaşı vardı fabrikada, o da kantar kâtibiydi. Osman Bey Sorbonne'da okurken kardeşleri onun miras payına el koymuş. Osman Bey Türkiye'ye dönünce kardeşleri onu polise ihbar etmişler (ya da böyle bir şey). Zavallı adam yasal mirasından yoksun kaldığı gibi, bu yüzden, gördüğü öğrenime yaraşır bir iş de bulamamış. Bunun üzerine herkese küsüp Karadeniz kıyısında bulunan baba evinden ayrılıp Mersin'e gelmiş ve babamın çalıştığı fabrikada iş bulmuş. O sıralar çizgi dışı insanlar hakkında böyle öyküler uydurulduğu için Osman Bey'in öyküsü gerçek miydi, uydurma mıydı, bilemem. Ama adam Fransızca biliyordu ve yıllar sonra yaptığım değerlendirmeye göre de sözcükleri Parisliler gibi söylüyordu. Babamın kararına göre bu Osman Bey bana fabrikada fırsat buldukça Fransızca dersi verecek, buna karşılık annem bizim çamaşırlarla birlikte onun çamaşırını da yıkayacaktı. Annemin çamaşır yıkamasına karşılık ben "être"⁸ ve "avoir"⁹ fiillerinin çekimini öğrenecektim. Bu değiş tokuş başlangıçta iyi gitti. Birkaç ay sonra tavsadı, ama annem Osman Bey'in çamaşırlarını yıkamayı sürdürdü; Osman Bey'in geldiği gibi birdenbire ortadan kaybolmasına kadar.

Bu ilişkiden bir hisse çıkarmıştım: Fransızca bilenler biraz tuhaf oluyor, Sorbonne'da okuyanların mirasları ellerinden alındığı gibi ülkelerinde işsiz kalıyorlar, ayrıca polis de peşlerini bırakmıyor. Film, roman kahramanı gibi insanlar. Osman Bey örneğini pekiştiren başka örnekleri okulda öğrenmiştim: Padişaha halkı korumak için başkaldıran bütün devrimciler Fransa'ya kaçıyor, orada gazete ve dergi yayımlıyorlardı. Böyle deneyimleri olan onlarca devrimci-paşa-yazar vardı tarihimizde. Bu nedenle daha "être" ve "avoir" fiil-

8 Être, olmak.

9 Avoir, sahip olmak.

lerinini çekimini doğru dürüst öğrenmeden Fransa'yı ve Fransızca'yı sevmiştim. Karar vermiştim; ben de yenik padişah babamdan ve onun halkından kurtulmak için Paris'e sığınacaktım. Bu kaçma tasarımı, Son Hatıra, Paris'te Bir Amerikalı ve benzeri filmleri gördükten ve Alphonse Daudet'nin *Jack*¹⁰ adlı romanını okuduktan sonra iyice olgunlaştı. Aradan yıllar geçtikten sonra, Televizyon Program ve Yayın Planlama Müdürü olunca, televizyonda yayımlanmak üzere satın aldığım filmler arasında bu iki filmin ve *Jack* romanından yapılan dizinin bulunmasının çok belirleyici bir anlamı olmalı.

1952-1956 arasında, Mersin'de hayata yenik düştüğüm, işlerin yolunda gitmediği, mutsuz ve çıkmazda olduğum, derslerde tökezlediğim zamanlar, Akkahve'nin Güneş Sineması'na bakan pence-re kıyısı masalarından birine oturup, daha önce görmüş olduğum bir filmin, okuduğum bir romanın öyküsüne konuk olup kendimi Paris'te hayal ederdim. Hayal kurarken de pipo içerdim. Demek ki Paris'in pipoyla bir ilişkisi vardı hayal dünyamda. Masamın üzerinde, ders kitapları arasında, Sartre ve Camus çevirileri olurdu. Bir de çok ayrıntılı *Plan de Paris* kitabım vardı (aynı kitabın yeni baskısı şimdi de var). Kitaplarda adına rastladığım sokak, cadde ve alanları planda bulurdum. Akşam olunca, Paris'in sisli sokakları yerine koyduğum Mersin'in alacakaranlık sokaklarında yürüyerek eve dönerdim. Evde ders çalışma ortamı olmadığı için, akşam yemeği yedikten sonra tekrar Akkahve'nin yolunda olurum. Cebimde Attilâ İlhan'ın *Sisler Bulvarı ile Sokaktaki Adam*'ı. Şemsiyem ve yağmurluğum olmadığı için iliklerime kadar ıslanırdım, ama kafamın içinde Prévert'den, Eluard'dan, Apollinaire'den dizeler...

Akkahve'de bir saatlik Paris düşü,bütün güçlüklerin üstesinden gelirdi. Paris sığınağımda bir Herakles'e dönüştüğüm için artık kimse dokunamazdı bana. Ve param olunca kendime bir saat ve Humphrey Bogart'ın "Casablanca" filminde giydiği yağmurluğun benzerini alacaktım. Saat aldım, ama o yağmurluğun benzerine sahip olamadım.

Fransız hükümetinin Fransızca öğretmenleri için açtığı burs sınavını kazanıp arkadaşım Paris bilgini İsmet Birkan'la (İsmet bir hafta sonra Toulouse Üniversitesi'ne gidecekti) Paris'e gelip de Calvin Sokağı'ndaki burslu öğrenciler bürosu beni Antony'deki öğrenci yurduna gönderdiği zaman başıma gelecekleri doğal olarak bilmiyordum. Paris (Sorbonne) Üniversitesi'ne bağlı Institut des Profes-

10 Alphonse Daudet, *Jack*, Le Livre de Poche, Paris, 1965.

seurs de Français à l'Étranger ile gene ona bağı Institut de Phonétique'te öğrenim görecektim. Derslerin bir bölümü Sorbonne'un ana binasında, bir bölümü Censier'deydi. Ama Antony'ye gitmek için gece yarısı Luxembourg istasyonunda trene (Ligne de Sceaux) binmem gerekiyordu. Duraklardan aklımda şunlar kalmış: Bagneux, Bourg la Reine, Croix de Berny...

Antony'de döşemeden ısıtılmalı geniş bir odam vardı. Odaya girer girmez, şimdi bu yazıyı yazmakta olduğum daktilomu bavuldan çıkarıp masama koydum. Yanımda getirdiğim kitapları kitaplığa yerleştirdim. O gün Librairie Gibert'den¹¹ aldığım kâğıtları masa çekmecesine yerleştirdim, ardından, daha bavulumu boşaltmadan eşime ilk Paris mektubumu yazmaya başladım. 1971 darbesinde polis el koyduğu için ne bu ilk mektup ne de başka mektuplarım var şimdi. Ben mektup yazarken banyoyu paylaşacağım Ekvadorlu komşum Salgado Vera ziyaretime geldi.

Paris'teydim ve Paris'te değildim.

Sabahlan Ligne de Sceaux trenine binip Paris'te Luxembourg istasyonunda iniyordum. Dersim Sorbonne'un ana binasında uzaklık iki adımdı. Censier'ye gitmek için değişik olanaklar vardı. Elimde Paris planı rasgele bir sokağa girip dolaşa dolaşa okula varıyordum. İlk Gay-Lussac, Claude Bernard ve Monge sokaklarından geçerek uzun bir yolculuk yapıyordum. Bir süre sonra ara sokaklara daldım. Bir başka güzergâh da Soufflot Sokağı'ndan başlayıp Panthéon çevresinden dolaşıp ara sokaklara dalıyordu. Saint-Étienne-du-Mont ve Sainte-Geneviève kiliselerinin bulunduğu bu mahalle Paris'in en eski yerleşim yerlerinden biriydi. Okuduğum kitapların, gördüğüm filmlerin içinden geçiyordum. Bazen filmlerden tanıdığım oyuncularla burun buruna geldiğim oluyordu. Bir akşamüzeri Jean-Pierre Aumont ile Marisa Pavane'ı Montagne-Sainte-Geneviève Sokağı'nda bir lokantaya girerlerken görmüştüm. Öğle yemeklerimi yürüyüş mesafesinde bulunan üniversite lokantalarında yiyordum. Öğleden sonra genellikle ders olmadığı, Sorbonne ana binadaki dersler de akşam beşten sonra başladığı için Saint-Germain'deki Mazet lokantasına gidiyor, daha sonra mahallenin kitapçılarını keşfe çıkıyordum. O sıralar yeni yeni ünlenmeye başlayan Yves Bonnefoy'nın kitaplarını topluyordum. Bir gün Roland Barthes'in *Le Degré zéro de l'écriture* kitabını buldum. Yazarını tanıımıyordum, ama kitabın kapağında küçük harflerle yazan "Yazınsal yaratı nedir?" yazısı kıskırtmıştı beni. Birkaç gün sonra, daha sonra en yakın

11 Kitapçı.

doştlarımdan biri olacak olan (bugün de öyle) hocam René Gaudy elimde kitabı görünce ilgilendi; kitabı anlayıp anlamadığımı sordu. Anlamadığımı söyledim. O da bana kendisinin de anlamakta güçlük çektiğini söyledi. Birkaç gün sonra, derste Baudelaire'in "Pencereler" adlı düzyazı şiirinin yorumlanması sırasında söz alıp ilginç bir şeyler söylediğim için benimle iyice ilgilendi ve akşam beni bir toplantıya çağırdı. Verdiği adrese gittim, Odeon Tiyatrosu'nun arkasında bir yerdeydi. Fransız Komünist Partisi'nin mahalle ya da bölge bürosuydu. İçeri girmeden önce, sanki Türkiye'deymişim gibi sağıma soluma, önüme arkama baktım; bir gören var mı diye. Görünürde kaldırıma çökmüş, şişeden şarap içen bir kloşardan¹² başka kimse yoktu. Yüreğim çarparak içeri girdim. İçerde yirmi otuz kadar genç insan vardı. Masaların üzerinde şarap şişeleri ve çerez. René beni hazıruna tanıttı ve "Şair olması pek muhtemel" dedi. Jacques Prévert'i anma toplantısıydı. Konuşmalar yapıldı, şiirler okundu, bana şairin Türkiye'de tanınıp tanınmadığı soruldu. Sonra kalkıp hepimizi alabilecek bir kahve aramaya başladık, Buci Sokağı dolaylarında bir kahveye yerleştik. Sanki filmlerde gördüğüm, kitaplarda okuduğum bir Fransız entelektüel gecesini yaşıyordum. Gölge ya da ikizim bir başka masada oturmuş beni seyrediyordu. İnsanlarla Fransızca konuşmamı dinliyor, ama ikide bir saatine bakıyordu. René neden durmadan saate baktığımı sordu. Antony'ye son trenin gece yarısı kalktığını söyledim. "Sorun değil" dedi, "buradaki arkadaşlardan birinin evinde kalırsın". O gece ünlü Santé Hapishanesi'nin bulunduğu Santé Sokağı'nda bir hizmetçi odasında uyudum.

Her şey yolundaydı, René Gaudy sayesinde artık Paris'te tanıdığım diyebileceğim insanlar da vardı. Ama gece yarısı Paris'ten ayrılmam gerekiyordu ve buna nasıl bir çare bulacağımı bilemiyordum. Bir başka sorun daha vardı: Öğrenciler sık sık grev yapıyordu ve lokanta, kafeterya kapanıyordu. Grevin nedenini de öğrenmiştim: Yönetmelik ya da uygulama sayesinde kızlar erkeklerin odalarına konuk olabiliyor, hatta geceyi geçirebiliyorlardı, ama kızlar erkekleri konuk alamıyorlardı. (Bu grevlerin 68 olaylarının başlangıcı olduğu söylenir.) Grevler yüzünden yurt lokantasının kapalı olduğu zamanlar, durumdan habersiz olduğum ve önlemini almadığım için, aç yattığım geceler de oluyordu. En kısa zamanda Antony'den kurtulmalıyım.

Bu da oldu. Bir sabah komşum Salgado Vera vedalaşmaya geldi. Montparnasse'da Grand Hotel du Parc adlı bir otelde oda bulmuş,

12 Kloşar (Fr. Clochard), evsiz, sokak serserisi.

oraya taşınacaktı. Üzüldüğümü görünce, "İstersen sen de benim gibi yapabilirsin. Calvin Sokağı'ndaki büroda bizim işlerimizle ilgilenen bir kadın (adını söyledi) var, git onu gör, derdini anlat, o çaresine bakar" dedi. O gün dersleri ekip kadını görmeye gittim. Kadın, "Sizin için ne yapabilirim?" der demez, kafamda hazırladığım cümleyi bir solukta söyledim: "Ben yıllarca Paris hayaliyle yaşadım. Ancak şimdi gece yarısı Paris'ten ayrılıp Antony'ye gitmek zorundayım. Geceleri Paris'te dolaşmak istiyorum, treni kaçırmak korkum olmasın istiyorum."

Şair olduğumu, Antony'deki öğrenci hayatının damarlarımı kurttuğunu söyleyip söylemediğimi anımsamıyorum.

"Anlaşıldı" dedi kadın, "siz Paris bohemini yaşamak istiyorsunuz, Montparnasse, Quartier-Latin, Saint-Germain... Size bir otel odası bulabilirim, ancak ücreti Antony'den biraz pahalı, günde 11 frank, aylık tutarın 180 frangını siz ödeyeceksiniz, üzerini biz tamamlayacağız, yönetmelik böyle".

Kafadan bir hesap yaptım: Bursum ayda 480 franktı. Bunun 180 frangını otele verince elime 300 frank kalıyordu. Bunun 200 frangı aylık metro bileti ile üniversite lokantalarında iki öğün yemek ücretini karşılıyor, elime de 100 frank kalıyordu. Hayatımda kafadan yaptığım en hızlı hesap budur. Kadına kabul ettiğimi söyledim. Kendisinden beni Grand Hotel du Parc'a göndermesini isteyecektim ki buna gerek kalmadı.

"Sizi Montparnasse'da bir otele göndereceğim" dedi, "birkaç gün önce bir başka Antony'liyi göndermiştim oraya".

Ertesi gün otelin kapısına dayandım. Sonradan iyi dostum olacak olan otel yöneticisi, Breton asıllı Yvon, "Ancak bir koşulum var" dedi, "gelecek yılın nisan ayında odayı boşaltacaksınız, çünkü turistik anlaşmalarımız var, ama ben sizi sokakta bırakmayacağım, aynı koşulla, mahalleden bir otel bulacağım size". Ona hemen, "Olur" dedim. Bu "olur" aramızdaki dostluğun başlangıcı oldu. Birkaç ay sonra, aldığım bursun miktarını ve ucu ucuna yaşadığımı öğrenince, bana kestirme bir tavsiyede bulundu: "Bir Fransız kız bul okuldan ve onun odasına taşın. Akla en yakını bu. Ama kız üniversite öğrencisi olsun, başka kadınlarla sorun çıkar!"

Cinsel özgürlüğün başladığı yıllardı, kızlar böyle yaşamaya hevesliydiler, ama ben bu tavsiyeyi yerine getiremezdim, ikili yaşayamazdım.

İlk gün 18 Haziran 1940 Alanı ile Port-Royal arasında Montparnasse Bulvarı'nı keşfe çıktım. Adlarını kitaplardan, Paris'e gelip-gitmış Türklerden öğrendiğim kahveler: La Rotonde, le Dôme, le Sélect, la Coupole, Closerie de Lilas ve Mareşal Ney'in heykeli. Biraz ilerde Saint-Michel Bulvarı'nın bittiği yerde bir üniversite lokantası buldum. Egemenlik bölgesini belirleyen bir yaban hayvanına benziyordum, ancak izimi bıraktığım yerde iştahımı açan bir başka bakır bölge başlıyordu. Ama ben o gün ünlü kahvelerden hiçbirine girmeye cesaret edemedim. Neredeyse hepsi doluydu, kahvelere kadınlar erkekler girip çıkıyor, siyah giysili, beyaz önlüklü kalantor garsonlar gidip geliyordu. Le Sélect'in kapısını biraz aralayıp içeri göz attım. O sırada kahvenin hoparlörü bir anons yaptı: "Monsieur Rosignol au téléphone!" Daha sonra "Bay Rosignol telefona!" anonsunu sık sık duyacaktım. Bay Rosignol'ü hiç görmedim, anons yapıldığı zaman kimse telefona gitmezdi. Adamın kendi kendini telefonla aradığını söylerlerdi. İnsanlar harıl harıl bir şeyler konuşuyorlardı. Bir romanın, bir filmin mekânına izinsiz girmişiz de bir rol çalmaya çalışıyormuş duygusu içindeydim. İçeriye şöyle bir göz attıktan sonra aradığını bulamamış biri gibi dışarı çıktım. Biraz ilerde Le Cosmos adında küçük bir kahve gördüm, hemen hemen boştu. İçeri girdim. Garson ne istediğimi sorunca, tedirgin bir sesle bir Calvados¹³ istedim. "Calvados"u nasıl telaffuz etmiş olmalıyım ki garson bana bir kâse içinde kemik suyu (jus d'os) getirdi. Bu ikinci oluyordu, daha önce de bir tütüncüde Gitanes sigarası istemiştım, adam bana telefon jetonu vermişti. Antony'deyken böyle değildi, insanlarla pek ilişkim yoktu, bu nedenle gündelik hayatla ilgili konuşmalar yapmak zorunda değildim. Sokaktaki insanlar, tütüncüler, kahve garsonları söylediklerimi yanlış anlıyorsa telaffuzumda bir sorun var demekti. Daha sonra bu sorunu kökünden çözümlemek için Fonetik Enstitüsü'ne yazılacak, buradan sertifika bile alacaktım.

Kahvedeki bozgundan sonra dışarı çıkıp kendimi vurdum sokaklara. Saint-Germain ya da Quartier Latin taraflarına gitmiş olabilirim. Kabuğumdan çıktıkça yaralanıyordum, oysa kimsenin beni yaralamaya niyeti yoktu; yaralandıkça kabuğuma çekiyordum kafamı. Kafamda bir soru: Ne zaman doğru dürüst Fransızca konuşacağım? Oysa yabancıların hiçbirisi beceremiyordu bunu. Özellikle de zaman zaman rastladığım, yıllardır burada yaşayan Türkler.

13 Calvados, Fransa'nın Aşağı Normandiya bölgesinden bir elma brendisidir.

Sokaklarda dolaşmaktan ayaklarıma kara sular inmiş, otelime dönüyordum. Dôme Kahvesi'nin önünde, Delambre Sokağı'nın köşesinde, tam sokağa döneceğim sırada alacakaranlığın içinden, içki ve sigaradan tarazlanmış bir kadın sesi, "Bonsoir Monsieur" dedi. "Bonsoir Madame" dedim. "Madame" yanımda yürürken, "Sizin eve mi gidelim, yoksa benim otele mi?" diye sordu. Anlamıştım. Mahalleye o gün taşınmış olduğumu söyledim ona, yorgunluktan ölüyordum. "Mahalledenseniz iş değişir" diyerek uzaklaştı. Bu sahne "Duruşma" adlı şiirime bir başka yorumla girmiştir:

"bir gece yarısı tarçınlaşan Montparnasse'da
tam Dôme'un önünde gördüğüm kadını hatırlıyorum
en katı cisimlerden çok daha devingen
bir gidip bir geliyor ıslak kaldırımda,
hiçbir yerden gelmiyordum hatırlıyorum
hiçbir yere gitmeyi düşünmüyordum o sıralar
usumda bir cümle sığınağı
la tariffa delle puttane di Venegia!...
—Bonsoir Monsieur!
—Bonsoir Madame!
odanın ortasında bir portakal çalımıyla duruyor
yorgun bir evreni avutuyor kucağında
odanın ortasında çırılçıplağım."

O akşamdan itibaren aynı düşü görmeye başladım: Değişik biçimlerde "Ben Paris'te değilim" düşü. Daha yastığa başımı koyar koymaz düş görmeye başlıyordum: Yedek subayım ve 57. Tugay'da askerlere talim yaptırıyorum; İsmet yüzünden Venedik'te treni kaçırmışım; fabrikada iplik balyaları arasında domates ekmek yiyorum; babamı görmek için hapishaneye gidiyoruz; eşekarıları başıma üşüşüyor... Gövdemi demirle dağlamışlar gibi yataktan fırlar, Panthéon'un beyaz kubbesini görmek için tavan penceresine koşardım. Görürdüm, ama kuşkumu gidermezdi bu. Giyinir aşağı inerdim. Önünden geçerken, gece nöbetçisi şişman kadın kuşkuyla bakardı: Sabahın üçünde dördünde bu adam nereye gidiyor böyle?

İyice sarhoş gelip birkaç katı merdivenden yuvarlanarak indiğim bir gece kuşkusunu giderdim:

—Paris yerinde duruyor mu diye bakmaya gidiyorum!
Odama girmeden geri dönmüştüm: Paris'te miyim?

Havanın iyi olduğu sabahlar Vavin Sokağı'ndan Luxembourg Parkı'na ulaşır, bazen Vavin, Guynemeyer ve d'Assas sokaklarının birleştiği kőşedeki kapıdan parka girerdim. Giriřin hemen ağzında benzin pompasına benzeyen bir tartı vardı. Her hafta tartı-lırdım. Elbiseli kilom 72-73 kg gelirdi. Emekliler, yaşlılar, analar ve çocuklar, őđrenciler ve sevgililer parkında o saatlerde kimse olmazdı. Bir sandalye çekip otursan yaşlı bir kadın gelip bilet kes-mezdi. Kimi zaman, gün içinde, bir sıraya oturup kitap okurdum. Koyu gölgeli ağaçların altındaki çimenlerin üzerinde çocuklar oynar, genç âşıklar öpüşürlerdi. Bazen kapıyı ıskalayıp Augus-te Comte Sokağı'ndan Saint-Michel Bulvarı'na çıkardım. Bulvarla Gay-Lussac Sokağı'nın kesiştiği kahvenin önündeki kulübeden sık sık kestane marmelatlı krep alırdım. Bu yüzden bütün Edmond Rostand Alanı yanmış şeker ve kestane kokardı. Daha sonra yaşa-dığım kentlerde sokaklarda yürürken Enrico Macias'ın 65-66 yıl-larında ünlenen bir şarkısını duymamla birlikte burnuma yanmış şeker ve kestane kokusu gelir. Ya da yanmış şeker kokusuyla bir-likte Enrico Macias'ın sesi. Rimbaud'nun sözünü ettiği eşduyum (synaïsthésis) bu değilse böyle bir şeydir:

"şair, bütün duyuları uzun süre, sonsuzca ve bilinçle karıştırarak, düzensizleştirerek kâhinleşir."

Sesli koku, kokulu ses, görüntülü sesli koku, görüntülü kokulu ses. Bunu hissettiğim zaman, "Tamam" derim, "galiba Paris'i özle-meye başladım".

O sıralar şarapçılık dönemim başlamamıştı henüz, kahve içerdim, bir franktı. Souflot Sokağı'ndan Panthéon'a ulaştıktan sonra benim için görsel şenlik başlardı. Censier'ye ulaşmak için bir yığın seçeneğim vardı: Önce Clotilde ya da Clovis sokaklarından geçerek Contrescarpe Alanı'na ulaşmak ya da aynı yere varmak için L'Estrapade ya da Descartes sokaklarından geçmek. Alana gelince bir siga-ra yakar, Hemingway'in de bir zamanlar, 1920'lerde, buralarda ya-şadığını, Cardinal-Lemoine Sokağı'nda oturduğunu düşünürdüm. Duygusal bataryalarım dolardı. Bir yalnız adamın sığınağı, odası ve sokaklardır. Sokaklar arasında seçim yapar, kimi zaman atmosferi-ne kimi zaman da adına göre. L'Epéede-Bois (Tahtakılıç) Sokağı'nı adıyla severim.

Mouffetard Sokağı'nı severim demek biraz tuhaf kaçacak. Paris'te eski Paris'i seven herkes sever bir sokağı. Ben görmeden, okuyarak, Hemingway aracılığıyla sevmiştim. Öykünün İngilizce

adı "A False Spring", Fransızca'ya "Un faux printemps", Türkçe'ye "Şaşkın Bahar" adıyla çevirmişler.

"Bahar sabahları, karım uykudayken erkenden çalışırdım. Pencereler ardına kadar açık olurdu, yağmurdan sonra sokağın parkeleri kurumaya dururdu. Güneş, penceremin karşısındaki evlerin önyüzlerini kuruturdu. Dükkânlar daha açılmamış olurdu. Keçi çobanı kavalını çalarak, sürüsüyle sokağı tırmanırdı; üst katta oturan komşu kadın kocaman bir tasla kaldırıma çıkardı. Keçi çobanı, kara keçilerinden birini seçer, tasa süt sağardı."¹⁴

Öykünün can alıcı bölümüdür bu satırlar. Paris'in bir dağ köyüne benzediği zamanlara ait görüntüler. Toroslar'dasın, vadinin ötesi yamacından keçilerin çingirak sesleri duyulur. Çoban "Çi! Çi!" der keçilere. Çocukluk anılarım Hemingway'in Paris anılarıyla örtüşmektedir. "Yazı" denen mucize böyledir işte, ne zamanı dinler, ne de mekânı.

Mouffetard Sokağı'nı 1966 yılbaşı gecesi, Jacky ile Jean-Claude, Contrescarpe Alanı tarafından göstermişler, "Bak Mouffetard" demişlerdi. Ama o gece sokakta yürümemiş, alanda bulunan bir müzikli "cave"¹⁵ inmiştik. Mouffetard'ı bir de aşağıdan, Saint-Médard tarafından görmem var. Okuldan çıkmış, öğle yemeği için Saint-Jacques Sokağı'ndaki Mines üniversite lokantasına gidiyordum. Saint-Médard Kilisesi'nin önünden geçerken kulağıma fanfar¹⁶ sesi geldi. Sokağa girip biraz yürüdüm yukarı doğru. Karşıdan, geleneksel giysiler içinde bir insan topluluğu geliyordu. Belki de esnaf loncasının üyeleri idi. Önde yürüyen adamın elinde bir asa vardı. Sanki sokağı takdis ediyor gibiydi. Beyaz bluzlu, siyah etekli kadınlar da vardı aralarında. Kaldırıma çıkıp geçişlerini seyrettim. Sonra yukarı doğru yürüdüm. Yıkılacakmış gibi duran eski evler, duvarlarda, çaprazlama ve yatay hatıllar; giriş katlarında dükkânlar, çerçiler, manavlar, kasaplar, kahveler... Özellikle iki kahve adı anımsıyorum: "A la bonne source" ve "Au vieux chène".

14 Ernest Hemingway, "A False Spring", *A Moveable Feast*, Charles Scribner's Sons, New York, 1964, s.49; "Un faux printemps", *Paris est une fête*, İngilizce'den çev. Marc Saporta, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basım, Éditions Gallimard, Paris, 1964, s.55. Türkçe'de de *Paris Bir Şenliktir* adıyla basılmıştır; bkz. Ernest Hemingway, "Şaşkın Bahar", *Paris Bir Şenliktir*, çev. Saydam Özel, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

15 Cave, mahzen, bodrum katı; buralarda bulunan eğlence yerleri.

16 Fanfar, bakır üflemeli çalgılardan oluşan orkestra ve bu orkestranın çaldığı tırtımlı ve canlı parça.

İki taraftaki dükkânlara baka baka sokağı tırmanıyordum. Sol-
da uzun bir derinlik gördüm. Derinliğin bir tarafında upuzun bir
ağaç tezgâh, tezgâhın karşısında tek sıra halinde birkaç kahve-
rengi masa. Işığın loşluğuna gözüm alışınca, dipte bir odun yığı-
nı gördüm, onun yanında odun kömürü yığını vardı. Ayrıca şarap
fıçıları ve birkaç çuval. Çuvallarda soğan olduğunu tuvalete gi-
dince gördüm. Daha sora öğrendim; kahvecilerin çoğu Auvergne
bölgesindendi. Kahvelerinde, odun kömür ve soğan da satıyorlar-
dı. Turistik olmayan yerlerdi bunlar. Uzun zamandır böyle kah-
ve görmedim. Gazyağı da satıyorlar mıydı acaba?... Kendime bir
sürahi şarap ve jambonlu sandviç söyledim. Ardından bir yarım
sürahi şarap daha... Kafam dumanlandı. Sonra çıktım kahveden.
Gene yukarı doğru yürüdüm, Contrescarpe Alanı'na geldim ve
geçtim alanı, karşıma gelen sokağın tabelasını okudum: Rue du
Cardinal-Lemoine. O zaman aklım başıma geldi. Buralar, Hemin-
gway'in sözünü ettiği, 1920'li yıllarda çobanların süt keçileriyle
dolaştığı sokaklardı. Geri döndüm, alanın Mouffetard köşesindeki
"La Chope" kahvesine girdim ve bir masada Paris'te yazdığım ilk di-
zeleri yazdım. Daha sonra, yazmak için sık sık geldim bu kahveye.
Sonradan eski özelliklerini yitirmesine karşın bu kahveden ayağımı
kesmedim. En son 16 Aralık 1995 günü yazmışım bu kahvede.

Yazdıktan sonra, sokağı aşağı doğru yürüdüm. Kadim dostum
Philippe Baude (emekli büyükelçi) aracılığıyla, 1980 yılında Deni-
se Roques'u keşfettikten sonra Mouffetard Sokağı benim için bir
hac yerine dönüşmüştür. Denise'in bu sokaktaki L'Arbre Voyageur
(Gezgin Ağaç) adlı kitabevi Paris'te benim bağlama limanım gibidir.
Denise tam anlamıyla bir şiir delisidir; bu delilik zaten dükkânının
adını René Char'ın şiirinden almasıyla bellidir. Aralarında Roberto
Juaroz, Edmond Jabès, Bernard Noël olmak üzere birçok şairi onun
sayesinde öğrendim. Bana onlarca kitap armağan etmiştir. Dükkâ-
nında tek bir "safra" kitap yoktur. L'arbre Voyageur'de birkaç imti-
yazım vardır: Kasanın arkasındaki eğilerek geçilen küçük kapıdan
girip (burası içinde kutular, şemsiyeler, birkaç çift ayakkabı, kâğıt
ruloları, küçük bir buzdolabı ve bir tuvalet bulunan birkaç metre-
karelik, basık tavanlı bir depodur) kendime bir içimlik viski doldur-
mak, 500 frangı geçmemek ve bir hafta içinde ödemek koşuluyla
borç para alabilmek, Türkiye'den kitap ısmarlamak (bu durumda
para istemediği için buna son verdim)... Denise eskiden havayolu
hostesiymiş. İçki içmez. İçki içmemesine katlandığım tek kadın.

Şimdi Jacky'yi (Jacqueline) anlatmalıyım. Onunla, Paris'e gelirken trende tanışmıştım. Ne işi vardı İstanbul'da? Hiç söylemedi. Jean-Claude'la evliydi. Evleri Avenue des Ternes'de, alana yakın bir yerdeydi. Jean-Claude'un önemli bir işi vardı, ama Jacky yüzünden evleri bomboştu: Birkaç plaj sandalyesi, çevresinde duvara dayalı birkaç minder bulunan iki karış yükseklikte bir masa ve bitişik salonda da kocaman bir yemek masası. Salonda, duvar diplerinde, firdolayı, yüzlerce boş parfüm şişesi. Bazen bu şişelerdeki koku anılarını koklardık.

Jacky 1965 yılının Aralık ayı sonlarına doğru beni aradı. Mutualité salonunda, Elsa Triolet yönetiminde bir Rus Şiiri Antolojisi yayımlanması dolayısıyla, bir Sovyet şairleri gecesi varmış. Sovyetler Birliği'nden birçok şair gelmiş... Gittik oraya. Salon tıklım tıklım doluydu, sahnenin önünde, aralarda yerlere oturmuş insanlar vardı. Elsa Triolet ile Louis Aragon'u uzaktan gördüm, büyüleyiciydiler. Başka kimler vardı? Herkes olabilirdi. Bu insanlar gazete, dergi ve kitap sayfalarından çıkıp gelmişler ve burayı doldurmuşlardı. Yıllar sonra çoğu arkadaşım olacak olan genç Sovyet şairlerini (Bela Ahmadulina, Victor Sosnora, Andrey Voznesenskiy, vb.) hayranlıkla dinledim. Voznesenskiy, *Oza*'dan uzun bir parçayı ezbere okudu; çoğu şiirlerini ezbere biliyorlardı.

Bu şiir gecesi dolayısıyla, daha sonra yıllar boyu benim için bir tür tapınağa dönüşecek olan bir sokak (Buci Sokağı) ile bir kitabevini (Globe) öğrendim. Antolojinin yayımlanması dolayısıyla, ertesi gün Globe'da bir imza günü düzenlenmişti. Globe'a gittiğimde, Buci Sokağı'nın kaldırımında uzun bir okur kuyruğu vardı. Sıram gelince, bir antoloji satın aldım. Elime bir kâğıt parçası verip "Lütfen adınızı yazın" dediler. Kuyruk üst kata uzanıyordu. Üst kattaki salonda şairler "L" şeklinde düzenlenmiş bir masa dizisinde oturuyorlardı. Bir uçta Victor Sosnora, öteki uçta Elsa Triolet. Şairler, antolojinin birinci sayfasını imzalıyorlardı. Sıra bana gelince, Victor Sosnora kendi sayfasını açtı ve orayı imzaladı. Andrey Voznesenskiy, Bela Ahmadulina (Hayatımda gördüğüm en güzel kadınlardan biri. O sırada Yevtuşenko'yla evliydi. Yevgeni'den kızın daha sonra içkiye dadandığını, şişmanladığını öğrendim), Boris Slutskiy, Robert Rojdestvenskiy... de kendi sayfalarını bulup imzaladılar. Yıllar sonra Ankara ya da İstanbul'daki evimde bu antolojiyi gören şairler (Yevtuşenko, Sosnora, vb.) bu işe şaşırdılar. Kimi şairleri birleştiren görünmez bağlar vardı.

Masanın sonunda Elsa Triolet oturuyordu. Üzerine adımı yazdığım kâğıdı buldu, dikkatle baktı. Ö harfi dolayısıyla olacak, başını kaldırıp yüzüme baktı:

— "Nerelisiniz?" diye sordu.

— "Türk'üm" dedim.

— "Ah Sevgili Nâzım" diye inledi bu olağanüstü güzel ve büyüleyici yaşlı kadın. "Demek Türk'sünüz. Mülteci misiniz?"

— "Mülteci değil, ama şairim" diye yanıtladım.

— "Bu daha iyi" dedi. "Abidin Dino'yu tanıyorsanız, söyleyin kendisine de sizi bize getirsin."

Sonra antolojinin birinci sayfasına yazdı: "A Özdemir İnce, bien cordialement, Elsa Triolet."¹⁷ İmzanın altında tarih yok.

Elsa Triolet'nin isteğini, nedense Abidin Dino'ya aktarmadım. Belki de ürktüğüm için. O sıralar, ürkektim; "Yurtdışında bir Türk gibi ürkektim" o sıralar. Bu ürkekliğim daha epeyce sürecekti, Alain Bosquet'yle tanışana kadar. Rahmetli Alain, ürkekliğimden kurtulmama yardımcı oldu, bana birçok kapıyı açtı, açtırdı. Alain Bosquet, Ritsos'tan sonra ikinci öğretmenimdir.

Paris'e geldiğimde, özellikle okulda, gürül gürül Fransızca konuşuyordum. Dışarda Fransızca'yı nerede öğrendiğimi sordukları zaman Fransızca öğretmeni olduğumu gizliyor, Edebiyat öğretmenliği yaptığımı söylüyordum. Bence bir Fransızca öğretmeni, yabancı olsa da bir Fransız gibi konuşmalıydı. Henüz acemiydim, iyi Fransızca konuşamayan yabancı profesörlere henüz rastlamamıştım; Türkçe konuşmakta güçlük çeken Türkologlara rastlamıştım. Fransızca öğretmeni olduğumu söylemekten utanmam, güvenimi yitirmeme yol açtı. Türkiye'de öğrendiğim kitabı Fransızca'mın eklem yerleri çatladı, vida ve cıvataları döküldü. Bir çocuğun merakla söküp masa üzerine yığıldığı saat parçalarına benziyordum; çocuk parçaları yerine nasıl takacağını bilmiyordu. Bu böyle bir ay kadar sürdü. Çevremdeki yabancıların da benim gibi sorunları vardı. Bunu fark etmem biraz rahatlattı beni. Sonra düşündüm: Pek ferah yaşamam da her ay aldığım bir burs vardı; bu büyük bir güveneydi. Bizden önceki şair kuşaklarından, bizim kuşaktan pek az şair ve yazar Paris'te yaşamak olanağı bulmuştu. Çoğu ceplerine birkaç kuruş koyup geliyorlar ve para bitince geri dönüyorlardı. Benim durumum başkaydı: Sorbonne'a bağlı iki enstitüde Fransız Uygarlığı, Fransız Edebiyatı ve yüksek düzeyde Dilbilgisi okuyordum. Bir ders-te gündelik dil öğreniyordum. Şivemi fonetik enstitüsünde düzelte-

17 "Özdemir İnce'ye, samimiyetle, Elsa Triolet."

bilirdim. Birkaç ay sonra bu dili kitap diliyle değil, konuşma diliyle konuşabilecektim. Beni hoşnut edecek kadar olmasa bile zaman bana yardımcı oldu. Şimdi bazen eski defterlerime bakarım. Hocalar bize yapısalcılık bile öğretmişler, ama bu yöntemden o zamanlar haberim bile yokmuş.

Bir süre sonra çok önemli bir şeyin farkına vardım: Türkiye'den gelen edebiyat dergilerinin önemsedikleri şeylerle Fransızca dergilerin önemsedikleri şeyler aynı değildi. Türk edebiyatı bellediği 5-10 şair ve yazarın sınırları içinde yaşamayı inatla sürdürüyordu. Ama Fransa'da ve dünyada başka şairler, başka yazarlar da vardı. Bu yazar ve şairleri okudukça, Türk edebiyatına karşı özgürleşmeye başladım ve en önemlisi bu özgürleşmeyi fark ettim. Türk edebiyatına yabancılaşmadan, onun geleneklerine tutsak olmadan, ama bunları yadsımadan özgürleşmem, başka kültürlerle, başka şiirlerin gelenekleriyle aşılammam gerekiyordu. Fransa'da okuduğum toplumcu şiirler Türkiye'de yazılan toplumcu şiire (şiirlere) benzemiyordu, Türkiye'de sevilen Fransız ve yabancı toplumcu şairlerin başka şiirleri de vardı. Türkiye'de anlamsız şiir yazdığı ileri sürülen Ezra Pound, e. e. Cummings gibi Amerikalı şairler, Rimbaud, Lautréamont, Mallarmé, vb. şairler anlamsız şair değillerdi; Antonin Artaud belki deliydi, belki "saçma"nın şiirini yazıyordu, ama yazdıkları saçma değildi; üstgerçekçiler (sürrealistler) gerçektışını değil bilinçaltını ve gerçekliğin bir başka boyut ve katmanını yazıyorlardı. Bir kavşakta bulunuyordum: Ya evrensel doğruların peşinden gidecek ve güncel Türk edebiyatının yazar ve şairlerinden (tamamen olmasa bile bir ölçüde) kopacak ya da çevremde oluşacak yalnızlık çemberinden ürküp yeni öğrendiğim evrensel doğrulara sırtımı dönecektim. Alain Bosquet'nin, Jean-Pierre Richard'ın eleştiri kitaplarından öğrendiklerim, okulda hocaların söyledikleri Türkiye'de egemen olan düşünce ve değerlendirme sistemiyle çelişiyordu. Cumhuriyet döneminde girişilen iki şiirsel reforma karşın Türk şiiri modernizm adına Baudelaire'in peşinden gidiyordu. Baudelaire kuşkusuz modernitenin başlangıçlarından biriydi, ama biçimsel açıdan, düzyazı şiirleri hariç, son klasik şairdi. Modern şiir 1870'lerden sonra Mallarmé-Rimbaud-Lautréamont ekseninde gelişmiş ve üstgerçekçiler şiir düşüncesinin bütün klasik yapılarını parçalamışlardı. Devrim sadece biçimde değildi, şiirin anlamsal yapısı da değişmişti; şiirin tematik alanları derinleşmiş, genişlemişti. İmgeye dayalı şiirde nedsiz, birbiriyle ilintisiz dizeler yoktu. Türkiye'de pek sevilen ba-

şıboş dizeli yağma şiirler önemsenmiyordu. Şair geleneksel yapıları öykünerek tekrarlayan bir arı değildi; şiirin bilinmez topraklarında keşfe çıkmış gezgin bir bilimadamıydı. Paris'te yaşadığım ilk altı ayın sonunda bunları öğrenmiştim. Bu arada öğrendiğim yeniliklere kapılıp deli danalar gibi savrulmanın tehlikelerini de öğrenmiştim. Türk şiirinin anacaddesinde, açabilirsem, kendi açtığım patikada yürüyecektim; sırf yenilik olsun diye gelip geçici yeniliklerin peşinde koşmayacak, Türk şiirinin "boyalı kuş"u olmayacaktım.

Yaşama programım iyice belirmişti: Okuldaki derslerden işime yarayanları izleyecek, sinemateklere ve Champolion Sokağı'ndaki sanat ve deneme filmleri gösterilen sinemalara gidecek, çılgınca okuyacak, geceleri kahveleri dolaşacak ve artan zamanda uyuyacaktım. Öyle yaptım. Bu arada dilşel idman yapmak amacıyla Yves Bonnefoy'nın şiirlerini çevirmeye başladım. Paris'te bulunduğum ilk dönemde (1965-1966) pek az şiir yazdım. Masa üzerinde dağılmış saat parçalarımın hepsi yerine takılmamıştı. Zamana gereksinimim vardı. Belki bu böyle on yıl kadar sürecekti. Sürebilirdi... sürsündü.

1985 yılında yayımlanan, bir bölümüyle 1965 yılı öncesini, bir bölümüyle Paris'te yazdığım şiirleri kapsayan *Eski Şiirler* adlı kitabımın önsözü Paris dönemimi çok iyi özetler:

"1965-1966 yılların da Paris'te yaşadığım o kısa dönem, düşünsel ve duygusal yaşamımın en hareketli, en dikenli, bazı şeylerin yıkılıp yerine başka şeylerin kurulduğu sancılı bir dönüşüm ve değişim sürecidir. Sirkeci Garı'nda trene binip yola çıkan 'ben' ile Karadeniz vapurundan Sirkeci rıhtımına inen 'ben' arasında, kökende büyük bir değişiklik olmasa da, bir durum, bir konum ve davranış, bir bakış açısı farkı vardır. Vardır, ama 'sürekli olan' sürmektedir."¹⁸

Ama artık hiçbir şey olduğu gibi değildi.

1966 yılının Temmuz ayında Türkiye'ye ve Aydın'a döndüm. Evin önünde taksiden indiğimi gören üç yaşındaki oğlum balkondan, "Çocuklar benim de babam var, babam geldi!" diye bağırdı. Bu haykırış, hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağının habercisiydi. Artık oğlumdan ve eşimden ayrılamazdım. Tasarladığım gibi Paris'e geri döneceksem, onlar da yanımda olacaktı. Bu nedenle Millî Eğitim Bakanlığı'nın açtığı bütün burs sınavlarına girdim. Çoğunu kazan-

18 Özdemir İnce, *Eski Şiirler*, 1. basım, Kuzey Yayınları, İstanbul, 1985.

dım, aslında hepsini kazandım, ama bir daha burs verilmedi bana. Ya kazandığım sınav iptal edildi ya da şöyle bir mektup aldım bakanlıktan: "... tarihinde yapılan sınavda başarılı olmak için gereken notu aldınız. Bakanlığımız sizi üçüncü sırada göstermeyi uygun görmüştür." Sıram hep burs sayısından bir sonra gösterildi. Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu'nda çalışırken yurtdışına çıkmam yasaklandı. Bu yasak 1975 yılına kadar sürdü ve kaderin cilvesine bakın ki TRT'yi Demokratik Almanya'nın¹⁹ başkenti Doğu Berlin'de temsil edecek olan kurulda bulunmam için bu yasak kaldırıldı.

Aradan dokuz yıl geçtikten sonra, Berlin'den Paris'e gittim. Paris yerinde duruyordu. Ama ben değişmiştim. Paris'te iki kişiydim. Biri 1965-1966 yıllarında bu kentte yaşamış olan bendim; bu ben yanımdaydı ya da değildi, ama onu arıyordum. Bir büyü yitmişti. 1975'ten, özellikle de 1980'den sonra neredeyse her yıl (bazen birkaç kez) Paris'e gittim. Bazen birkaç gün, bazen birkaç hafta, bazen birkaç ay kaldım. 1986 yılında, gene Fransız bursuyla, Paris'te 1965 benzeri bir yıl geçirdim. Bu da gene bir tür şiirsel, politik hiza ve istikamete bakma fırsatı oldu.

Hemingway, *Paris est une fête*'in son sayfasında şöyle yazar:

"Paris'in sonu yoktur, orada yaşayan herkesin başka başka anıları vardır. Kim olursak olalım, Paris nasıl değişirse değişsin, ne gibi güçlüklerle ya da kolaylıkla ulaşılsa ulaşılsın, sonunda hep oraya döndük. Paris buna her zaman değerdi, çünkü ona ne verirsiniz verin karşılığını alırdınız mutlaka. Fakat çok yoksul, çok da mutlu olduğumuz ilk günlerde Paris böyleydi işte."²⁰

Bu satırlar benim en çok kışkırdığım, keşke ben yazmış olsaydım dediğim cümlelerdir. Ama ben bu satırları öylesine çok seviyorum ve kullandığı sözcükler benimle öylesine örtüşüyorlar ki bu yazıyı ben kendi yazım sayıyorum.

19 Demokratik Almanya, Doğu Almanya ya da resmi adıyla Alman Demokratik Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet kontrolü altındaki bölgede kurulan sosyalist cumhuriyet (1949-1990). Federal Alman Cumhuriyeti ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin birleşmesiyle 1990 yılı içinde Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin varlığı sona erdi.

20 Ernest Hemingway, "There Is Never Any End to Paris", *A Moveable Feast*, Charles Scribner's Sons, New York, 1964, s.211; "Paris n'a Jamais de fin", *Paris est une fête*, İngilizce'den çev. Marc Saporta, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş basım, Éditions Gallimard, Paris, 1964, s.241. Türkçe'de de *Paris Bir Şenliktir* adıyla basılmıştır; bkz. Ernest Hemingway, *Paris Bir Şenliktir*, çev. Saydam Özel, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

Aradan geçen süre içinde, bekâr arkadaşlarım evlendiler, çocukları oldu, Jacky ile Jean-Claude gibileri boşandılar, kimileri öldü, kimileri intihar etti; bana, "Özdemir Amca" diyen bir genç kız bile intihar etti.

Anlattıklarım, benim Paris'imın çok küçük bir parçası. Örneğin, Komüncü çocuklarının ve torunlarının gittiği, benim de pazar şenliklerine katıldığım 13. ilçedeki²¹ kahve belleğimin, yüreğimin bir yerinde duruyor.

Bir söyleşide de söylediğim gibi, Türk şiiriyle evliyim, Fransız şiiri ebedi sevgilimdir.

Bu yazı Fransa'da bir ortak kitapta²² yayımlanmak üzere ısmarlama yazıldı. Yayımlanır, yayımlanmaz, bilemem. Bunlar ne anılar, ne de bir öykünün satırları. Yaşadıklarım, ama anı değil; ama öykü de değil, içinde yapıntı ögesi yok. Yıllardır yapmak istemediğim bir şeyi yaptığım için içimde büyük bir tedirginlik var, sanki istemeden mahrem yerlerim görünmüş gibi ya da teşhircilik yapıyormuşum gibi. Şiirde yazarın örtme olanağı vardır, şair örterek açar; ama düzyazıda her şeyi açmak zorundasınız, kapatmak için bile açmak zorundasınız.

Yazdıklarımı son kez okuyunca, mademki Fransa'da yayımlanacak, Türkiye'de neden yayımlanmasın diye düşündüm.

Dilerim bu son olur.

21 Arrondissement (arondisman) kelimesini Türkçe'de "yönetim bölgesi" olarak kullanabileceğimiz gibi aslında yapısal anlamda "ilçe" kavramına karşılık geliyor. Paris toplamda 20 arrondissement'dan oluşmuş bir idari yapıya sahip ve bu idari yapı Türkiye'deki "ilçe belediyesi" kavramına karşılık geliyor.

22 Özdemir İnce, "Ta vision, écris-la dans un livre", *Paristanbul, Paris et les écrivains turcs au XXe siècle*, yay. haz. Timur Muhiddin ve Halil Gökhan, L'Esprit des Péninsules, Paris, 2000, s.178-203.

"LİZBON KEŞİFLER ANITI" VE BİR ŞAİR: CAMÕES¹

Portekiz'de, özellikle de Lizbon'da, üzerinde yaşadığı toprakların insanın yazgısına karar verdiğini gerçekten anladım. Gerisinde, yaşama alanını giderek daraltan ve hayatını cehenneme çeviren göçebe boyların yakıcı soluğunu hisseden ve onların yarattığı basınca dayanamayan insan topluluğu ne yapar? Böyle bir durumda, üzerinde hayvanlarını otlatacağı ve yazgısını biçimlendirecek ovar varsa, ne mutlu ona! Alır başını gider, ovanın tozlarını soluya soluya. Tıpkı atalarımız Oğuz Türkleri gibi.

Bir de Portekiz ve Portekizliler var. Arkalarında, artık politik egemenliğini kurmuş ve kabında duramayan İspanya... O da Pireneler ile başka engebelerin arasına sıkışmış, üzerine üzerine geliyor. Önünde ucunun nereye vardığını bilemediğin bir sisli umman, Atlantik Okyanusu. Arkana bakman olanaksız. Sen Portekiz olsan ne yaparsın, Atlantik'le boğuşmaktan başka?

Bunun böyle olduğunu, bunun belirleyici bir yazgı olduğunu, Lizbon'da, Tajo halicinin kıyısında durduğum zaman ben de duyumsadım. Toprak karnını doyurmuyorsa, yollara düşmekten başka bir çaren yoktur.

Adının önünde "Gemici" yazan Henrique adlı bir prensin varsa, Tanrı'nın sevgili kulusun artık. Kutsal Kudüs için değil, ama deniz-

1 Özdemir İnce, "'Lizbon Keşifler Anıtı' ve Bir Şair: Camões", *Adam Sanat*, sayı 184, Mayıs 2001.

ler üzerinde bilinmeze doğru sana haçlı seferleri başlatacaktır. 1385 yılında bağımsızlığını kazanmışsın, ama arkana dönüp İspanya'ya dış geçirmenin olanağı yok; gözlerini Kuzey Afrika'nın Müslüman topraklarına ve onun ardındaki bilinmeyen dünyaya yönelteceksin...

Gemici Henrique² Portekiz denizcilerinin keşifler serüvenini başlattığında Miladi tarih 1419 yılını gösteriyordu. O sırada, Osmanlı padişahı Çelebi Sultan Mehmed, Timur fırtınasının yıktığı evinin damını, bacasını onarmaya çalışıyordu. Bir kara ve toprak adamıydı. Yüksek bir yere çıksa, önünde duran denizin öte yakasını görebilecek durumdaydı.

Adının önünde benim de "Denizci" sıfatını kullanmak zorunda kaldığım Henrique, bir kral olan I. João'nun³ üçüncü oğluydu, bir prensti. Denizcilikle hiçbir ilişkisi bulunmamasına karşın, büyük kâşiflere öğütler veren, Portekizlilerin hayal ve tutkularının gerçekleşmesini sağlayan bir zihin serüvencisiydi. Hiçbir deniz seferine katılmadı, ama denizcilerin çilesini kara üzerinde yaşadı. Adanmasının simgesi olarak prens kıyafetinin altına at kılından örülmüş bir çile gömleği giyerdi. 1415 yılında, Portekiz'in en güney ucundaki São Vicente yakınlarına, Sagres kentine yerleşti ve burada gerçek bir denizcilik, astronomi ve coğrafya merkezi yarattı. Kütüphanesini haritalarla, coğrafya kitaplarıyla doldururken Osmanlı İmparatorluğu'nun da yazgısını belirlediğini biliyor muydu acaba?

Bizinkiler, bu Denizci Henrique'in torunlarıyla ahabpılık etseydi, Rusların, Baltık donanmalarını Cebelitarık'tan geçirerek Çeşme limanında demirli bulunan Osmanlı donanmasını 6-7 Temmuz 1770 gecesi yakabileceklerini akıllarına getirmezler miydi acaba? Konu o değil ama yazmadan edemeyeceğim: Fransızlar bu olasılıktan söz ettiklerinde Osmanlı devlet erkânı buna inanmamıştır. Rus donanması kuş olmadığına göre Akdeniz'e nasıl gelecektir?

Pek bilmeyiz ama Portekizli gezginlerin keşifleri (1495-1557), Portekiz'in baharat ticaretinde bir tekel kurmasına ve Venedikliler ile Osmanlılar arasındaki ekonomik birliğin bozulmasına yol açmıştır. Bu tekel ve denizyollarının denetimi Lizbon'u ve Saray'ı zenginleştirdi, ama biriken zenginlik kapitalist yatırımlara yönelmediği için

2 Viseu Dükü küçük Henrique, daha yaygın bilinen adıyla Gemici Henrique (d. 4 Mart 1394-ö. 13 Kasım 1460), Portekiz Prensi.

3 I. João (d. 11 Nisan 1358-ö. 14 Ağustos 1433), 1385-1433 yılları arasında Portekiz ve Algarve Kralı. Kastilya'ya karşı krallığının bağımsızlığını korumasıyla tanınır.

Portekiz Krallığı'nın yazgısı Osmanlı İmparatorluğu'nunkinden pek farklı olmadı. Ancak, Osmanlıların aksine, başta Brezilya olmak üzere gittikleri yerlerde dillerini bıraktılar. Ama bu karın doyurmadı. Bunun üzerine yoksul Portekizliler başta Paris olmak üzere Fransa'nın konutlarına kapıcı oldular.

Rilke, "İnsan korkuyorsa, korkusuna bir çare düşünmeli" der. Portekizliler denizcilerinin keşifleri sayesinde yoksulluklarına çare bulmayı denediler. Lizbon'dan yola çıktılar ve Azor Takımadaları'nı (Açores, 1427), Yeşil Burun Adaları'nı (Cabo Verde, 1460) buldular ve Pedro Álvares Cabral 1500 yılında Brezilya'ya ulaştı; 1470 yılında Batı Afrika'da São Tome'yi gördüler; Diogo Cão, 1482'de Kongo Irmağı'nın ağzında araştırmalar yaptı; 1485'te Namibya kıyılarını keşfettiler; 1488'de Bartolomeu Dias, Ümit Burnu'nu (Cabo da Boa Esperança) döndü ve 1498'de Vasco da Gama Hindistan'a ulaştı. Ardından Seylan geldi. Sonra Endonezya'nın arkasındaki Maluku Adaları (Moluk veya Baharat Adaları), macera filmlerinin Makao'su, Kanton ve Çin (1513). Ve Portekizliler 1543 yılında Japonya'ya ulaştılar. Söz Japonya'ya gelince, ben, "Şogun" TV dizisinin muhteris Cizvit papazlarını ve Anjin San ile Toranaga'nın onlara karşı yaptıkları kanlı mücadeleyi çok iyi anımsıyorum.

Başta, en önde Denizci Henrique, ardında V. Afonso (1432-1481), Gaspar Corte Real, Diogo de Silves, Gil Eanes, Diogo Gomes, Pedro Álvares Cabral, Diogo Cão, Bartolomeu Dias, Macellan (Fernão de Magalhães) ve Vasco da Gama; şimdi bunların hepsi Belém kıyılarında bir gemi pruvasını andıran Keşifler Anıtı'nın üzerinde buluşmuşlar. Yanlarında matematikçiler, coğrafyacılar, haritacılar, botanikçiler (baharat kâşifleri) ve bilimadamları var. Keşifler Anıtı, 1960 yılında, Denizci Henrique'in 500. ölüm yılı dolayısıyla yaptırıldı. 52 metre yüksekliğindeki bu anıt Salazar rejimi, denizcilerin ve keşifleri destekleyen kralların, keşifler çağında Portekiz'in hızlı yükselişine katkıda bulunanların anısına dikti. Anıt bir karavela (yelkenli gemi) biçiminde tasarlanmış. İki yanında Portekiz armaları, giriş kapısının üzerinde de kraliyet hanedanının kılıcı yer alıyor. Gemi pruvasının en önünde Gemici Henrique ayakta duruyor, elinde bir karavela maketi tutuyor. Karavelanın burnundan kıkına doğru, her iki yanda, keşifler çağının Portekizli kahramanlarının heykelleri. Batıya bakan tarafta, kahramanların arasında, elinde bir küreyle I. Manuel, elinde *Os Lusíadas*'ın⁴ bir nüshasıyla şair Camões, elin-

4 *Os Lusíadas* (1572), Luís Vaz de Camões tarafından Portekizce yazılmış bir epik şiirdir. Şiir, Homerik (gösterişli ve destansı) bir dille yazılmış olup, ağırlıklı

de bir paletle ressam Nuno Gonçalves ve ünlü gemiciler, haritacılar ve krallar.

Anıtın kuzeye bakan tarafında, girişin önündeki alanın taş döşemelerinin içine gömülü devasa bir denizci pusulası... Pusula belki de mit Burnu'nun kşiflerine bir şükran simgesi olarak Güney Afrika Cumhuriyeti'nin bir armağanı. Pusulanın ortasındaki harita 15. ve 16. yüzyıllardaki keşif yollarını gösteriyor. Anıtın içinde bulunan asansörle altıncı kata çıktıktan sonra bir merdivenle en tepeye tırmanırsanız; karşınızda muhteşem bir ırmak ve Belm manzarası.

Gelecekte, Portekiz halkının diktatör Salazar'ın adını hayırla anacağını, bir yabancı olarak, hiç sanmam. Ama bir ulusun ortak bilincinin, ruh dünyasının simgesi olan bu anıtı yaptırdığı için, sanırım, ona şükran duyacaktır bu halk. Belki de tek şükran...

Jernimos Manastırı'na gelmeseydim, Keşifler Anıtı'nı gremeyecektim. Garret Sokağı'ndaki, Lizbon'un en eski kitabevi (kuruluşu 1732) Livraria Bertrand'a girip Lus de Cames'in *Os Lusadas* (Portekiz'in Oğullan) adlı destanının Fransızca-Portekizce baskısını aramasaydım, Jernimos Manastırı'na gelmeyecektim. Kitabı getiren genç kız, "Cames'in mezarını görmek isterseniz, Jernimos Manastırı'na gitmelisiniz" demeseydi, ertesı sabahın krnde yollara dşmeyecektim.

Manastır, Belm semtinde. Yapımına 1501 yılında başlanmış.

Manastırın kapısının önünde başıma kocaman bir güvercin teleği düştü. Kanat tüyünü alıp kitabın içine koydum. Tüy şimdi bir camlı çerçevenin içinde, çalışma odamdaki kitaplığımın bir rafında duruyor. Yanında bir başka Lizbonlu telekle...

Kilisenin içinde, dip tarafta, biri sağda, öteki solda iki lahit var. Biri Vasco da Gama'nın, öteki de şair Cames'in.

Vasco da Gama'nın burada bulunduşunun nedenini tahmin edebiliriz: Keşiflerin en büyük kişiliklerinden biri... Peki, bu, bir aziz mertebesine yükseltilmiş Cames de kim oluyor? Bir şair! Bizler bir şairin resmi tarihte kutsallaştırılmasına pek alışkın değiliz.

Portekiz, geçmişinin doğrulanması, aklanması için biri kâşif, öteki şair, iki evladını tanık gösteriyor.

olarak 15. ve 16. yüzyıllardaki Portekizli denizcilerin keşif seferlerinin fantastik bir yorumunu konu alır. Antik Yunanlar için Homeros'un İlyada ve *Odyseia*'sı, Antik Romalılar için Vergilius'un *Aeneis*'i gibi Portekiz'in milli destanı olarak kabul edilir. Kitabın güncel basımı için bkz. Lus de Cames, *Os Lusadas*, 1. (4.) basım, Instituto Cames, Ministrio dos Negcios Estrangeiros (Dışışleri Bakanlığı), 1972 (2000).

Kim bu Camões? 1524 ya da 1525 yılında Coimbra'da doğdu, 1580 yılında Lizbon'da öldü. Yoksul düşmüş soylu bir aileden gelen Camões, Coimbra Üniversitesi'nde geniş bir eğitim gördü. Saraydaki görevini sürdürmeye çalışsa da başarısızlığa uğradı, bir aşk serüveni yüzünden Lizbon'dan ayrılmak zorunda kaldı. Denizaşırı askerlik görevi için Afrika'ya gitti. Ceuta'da (Arapça Septe) bir gözünü yitirdi. 1552'de kavga çıkardığı için hapse atıldı, bir yıl sonra bağışlandı ve Hindistan'a gitti. Çeşitli seferlere katıldı, Makao'da küçük bir memur oldu, daha sonra Batı Hindistan'daki Portekiz sömürgesi Goa'da yoksulluk içinde yaşadı, 1569'da Portekiz'e geri döndü. Yaşamının sonuna kadar burada da yoksulluktan kurtulamadı. Camões, konuşmasına kulak misafiri olduğum turist rehberinin kilisede dediği gibi, Portekiz'in Shakespeare'i. Başyapıtı sayılan *Os Lusíadas* adlı destanını Uzakdoğu'da yaşadığı sırada yazmış. Bu yapıt, Rönesans edebiyatının biricik gerçek ulusal destanı olup, ilkçağ mitolojisi örtüsü altında ve egemen toplumsal anlayışın temelinde, Asya'nın keşif ve fethini Portekiz'in büyük bir başarısı olarak ortaya koyar. Camões, ayrıca, erişilemeyen ideal ile katı gerçeklik arasında yer alan çelişkide Portekiz'in gitgide yenilgiye uğrayışının nedenlerini de görmüş ve bu olumsuz gelişmeleri yorumlayan eleştiriler getirmiştir. Çağdaşlarının aksine, şiir ve düşüncelerini kendi öznel yaşamının ve yazgısının somut deneyimlerinden çıkarmış, bu nedenle de hayatın anlamından çok kendi yaşamının anlamını sorgulamıştır. Camões, geniş hümanist kültürü, çok yönlü ve hareketli yaşamı ve çağının hümanizminin bütün tarihsel deneyimlerini kapsayan yapıtlarıyla, sadece 16. yüzyılın değil tüm Portekiz edebiyatının en önemli simgesi olmuştur.

Yani çağının çağdaşı bir şair Camões. Nasıl Portekiz bilinen dünyanın sınırlarını, aşılmamış denizleri aşarak genişletmiş, nasıl Portekiz denizcileri Odysseus'un denizcilerinin deneyimlerinin çok ötelere gitmişlerse, Camões de şiirin bilinen sınırlarının ötesine geçmiş ve Vasco da Gama'nın keşif serüveninin izinden giderek bir dönemin tarihini, zihinsel ve ruhsal tarihini bir destana dönüştürmüştür.

Merak ediyorum: Camões bunları yaparken, bir ülke halkının ruhu ve bedeniyle aynı madde içinde birleşirken, Osmanlı meslektaşları ne yapıyorlardı acaba, bülbülün güle olan aşkını anlatmaktan başka? Örneğin Fuzuli, örneğin Baki, Yahya Bey?... Ama cım kuşkusuz divan şairlerimizi eleştirmek değil. Ama Camões işte

bu nedenden dolayı, Vasco da Gama'yla birlikte kutsal Jerónimos Manastırı'nı onurlandırıyor. Dizeleriyle bir başka tarih yarattığı, bir ulusun belleğine dönüştüğü için.

Voltaire, *Essay on Epic Poetry*'de (Epik Şiir Üzerine Deneme) şöyle yazar:

"Camões benzeri güçlü bir ruhun ürünü olan *Os Lusíadas*'ın konusu ancak yepyeni bir epik şiir yaratabilirdi. Şiirin geri planında ne savaş ne kahramanların kapışması ne de bir kadın için silaha sarılmış dünya vardır; bu şiirin teması denizcilik sayesinde keşfedilmiş yeni bir dünyadır."⁵

Camões'in adı bir ulusun ruhunu, uygarlığını, kültür ve edebiyatını özetliyor. Tıpkı Homeros'un eski Hellas'ı (Yunanistan), Dante'nin İtalya'yı, Shakespeare'in İngiltere'yi özetlemesi gibi. Sanki İncil gibi, İlyada gibi, İlahi Komedi gibi bir başvuru kaynağı...

Bir ulusun en büyük bayramıyla, ulusal bayramıyla özdeşleşmiş... Bu nedenle, Keşifler Anıtı'na baktıkça *Os Lusíadas*'ı okumuş gibi oluyorum, yani "Portekiz'in Oğulları"nı; destanı okurken de Keşifler Anıtı'nın heykellerine dönüşüyor dizeler.

Yazımı bitirirken, izin verirsiniz bir soru soracağım: Camões gibi bir "ulusal şair"e sahip olduğu için mi kalın bir diktatörlükten ipeksi bir demokrasiye geçmeyi becerdi Portekiz acaba?

Bu son cümleyi okuyan "Akıllı Dilek" bir süre düşündükten sonra:

—"Sizin yerinizde olsam yazımı böyle bitirmezdim" dedi.

Onun boş yere konuşmadığını bildiğim için sordum:

—"Neden?"

—"Çünkü biliyorsunuz, Keşifler Anıtı'nı faşist Salazar yaptırdı ve Camões'i de onun rejimi ulusal şair konumuna getirdi."

Sanırım, kendimi savunmak gereksinimi duydum:

—"Şair, yaşadığı çağın en önemli 'çağdaş' olayı olarak gördüğü Vasco da Gama'nın keşif yolculuğunu destanlaştırmış. Onun bu destanla yarattığı efsun da zamanla bir tür ulusal 'tutkal'a dönüşmüş. Olabilir. Olmuş. Önemli olan onun çağının çağdaşı olması mı, yoksa aradan yüzyıllar geçtikten sonra, bir faşistin onu faşistçe bir

5 Bkz. Voltaire, *The Complete Works of Voltaire: English Essays of 1727 - Essay on the Civil Wars of France; Essay on Epic Poetry*, c. 3B, cilt editörleri David Williams & Richard Waller, Voltaire Foundation, Oxford, 1996; Voltaire, *La Henriade, Poème, Avec Les Notes Et Variantes; Suivi De l'Essai Sur La Poésie Epique*, Stereotype D'Herhan, Paris, 1816.

okumayla yorumlaması mı? Bir çağdaş 'komünist' onu bir başka gözle okuyabilir. Ancak büyük şairler birden fazla okuma olanağı sunarlar. Çoğul okuma kadar, şairden ve şiirden kaynaklanan çoğul okutturma da vardır. Anakronizm kadar tersine anakronizm de insanın başını derde sokar. Sen dildisin, 'ananakronizm' diye bir şey var mı? MHP'nin Türk milliyetçileri, şiir okuma sanatını bilebilse-lerdi, Nâzım'ı kendi Camões'leri yaparlardı. Doğal olarak, Nâzım onların anladığı anlamda Türk milliyetçisi olduğu için değil, ulusal tutkalı keşfettiği için. Kuşkusuz, yalnızca *Memleketimden İnsan Manzaraları* ve *Kurtuluş Savaşı Destanı*'yla değil, belki de Şeyh Bedreddin'le..."

Dilek'in kuşkularına katılmasına katılmıyorum, ama bu kuşku bana bir başka yazı alanı açıyor. Demek ki Camões üzerine bir yazı, özel bir yazı yazmam gerekiyor. Ama ben bu yazıyı yazmadan, Ankara ya da İstanbul üniversitelerinde bir "Portekiz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı" varsa ve bu dalın değerli öğretim üyeleri bu keşifler şairiyle ilgilenirse, kendi adıma çok mutlu olurum. Yaşadığı çağda "çağının çağdaşı" olmuş bu şairi tanımamız gerekiyor.

BİR ATLET OLARAK RESSAM¹

Ekrem Kahraman doğanın düzenini bozuyor ve onu yeniden düzenliyor. Anlaşılan, ne doğanın yaptığı rol dağıtımından hoşnut ne de doğanın tasarımlarını yerinde ya da yeterli buluyor. Görsel olduğu kadar felsefi bir uyuşmazlık söz konusu. Uyuşmazlık görsel düzeyde kalsa kolay, gönlünce oyun oynayabilir ve bu gösteri de seyircinin hoşuna gidebilir. Ama görselden çok felsefi bir uyuşmazlık. Artık tanrıların bile yol gösteremeyeceği bir çöl yolculuğunun başlangıcı. Görsel uyuşmazlık ressamın nesnelere uyguladığı rol dağılımına yansır; felsefi uyuşmazlık ise ressamı bir tür Demiurgos eylemine götürür.

Demiurgos² yani evren düzenleyici tanrı!...

Ekrem Kahraman'a bakıyorum: Bu uyuşmazlık ve kaygının yerinden oynattığı sakın öfkeyle, yan yana gelmesi olanaksız nesnele-

1 Özdemir İnce, "Bir Atlet Olarak Ressam", *Sergi Kitabı*, Bilim ve Sanat Galerisi.

2 Akl-ı Faal ya da Demiurgos, birçok kültürde görülen dünyayı oluşturan ilaha eski Yunan geleneğinde verilen addır. Bu ad "insanlar" anlamındaki "demos" ile "iş" anlamındaki "ergon" sözcüklerinden türetilmiş olup, "insanlar için imal eden, şekil veren, mimar" anlamına gelmektedir. Fakat bu ilahın Yaratıcı olmadığı da belirtilir. Akl-ı Faal'in en belirgin özelliği bir şeyi yoktan var etmemesidir; yaratmaz, yoktan bir şey var etmez, fakat yaratılmış olana biçim vererek, onu düzenleyerek yeni yeni şeyler meydana getirir. Dünyayı da böyle, biçimlendirerek ve unsurlarını düzenleyerek oluşturmuştur. Bu ilah sembolünün, özellikle Platoncular ve Gnostikler'ce kullanılmış olduğu görülmektedir. Platon'un Timaeus'u Akl-ı Faal'i sınırsızca hayırsever olarak anlatmaktadır. Bu sebeple Akl-ı Faal mümkün olduğunca iyi bir dünya var etmek istemekte, ancak dünyayı kaotik ve belirsiz bir olmama halinden oluşturduğu için dünya asla mükemmel olamamaktadır.

ri aynı mekâna yerleştiriyor. Tıpkı şiirde, şiirsel imgede olduğu gibi. "Göğün mavi çarşafı" der gibi, "Görüldü göğün arabası" der gibi. Tek tek nesnelerin yapısını bozmayan, nesnelerarası ilişkiyi düzenleyen bir üstgerçekçi (sürrealist) rahatlatma. Yan yana geldikleri zaman anlamlarını bir başka (yazılı ve çizili olmayan) anlam için yitiren iki sözcük gibi yan yana gelen nesneler. Bunun sonucu olarak ortaya bir tür yazınsal resim çıkıyor. Görsel ve (ressam jargonuyla söyleyecek olursak) "plastik" imgenin yanı sıra ve bu imgenin ötesinde bir resimsel-yazınsal imge.

Picassocu resim yabancılaşan anlamı saptamak için tek tek nesnelerin yapısını bozar. Ekrem Kahraman ise, tıpkı yazınsal imge düzenler gibi, doğada yan yana gelmeleri olanaksız nesneleri yan yana getirerek... Bu bir görsel değil ama zihinsel, metafizik bir "metamorfoz"dur. Bozulan, nesnelerin doğal yapıları değil, fakat nesnelerin içinde yer aldığı düzenin yapısı ya da yapının düzenidir. Comte de Lautréamont'un "Sözcüklerden düşüncelere geçmek, yalnızca bir adım"³ demesi gibi bir şey. Olağandan olağanüstüne geçmek yalnızca bir adım. Her şey öylesine doğal ki "gerçek" ile "fantastik"ın lehim yeri, kavşak noktalan belli değil. Kunduracılık deyimiyle "kapalı pençe, gizli dikeş".

Resimsel-yazınsal imge, bir öykü, bir tarih ve daha genel olarak bir anlatı metni içerir. Bu noktada iş çatallaşır: Ressamın zihnindeki hazırlık imgesi mi öne çıkar, yoksa resmin kendisi bağımsızlığını ilan edip kendi özgün imgesini mi üretir?

"İmge" kavram-sözcüğünü kuşkusuz "image"ın karşılığı olarak kullanıyorum. Ama genel olarak sanıldığı gibi imge görsellikle sınırlı değil. Görsellik, imgenin görme eylemiyle ortaya çıkan boyutu. İmge, beş duyuyla (görme, koklama, tatma, dokunma, işitme) ilgili. Yani görsel imgenin yanı sıra kokusal, tatsal, dokunsal, işitsel imgeler de var. Ve bunların hepsinin üzerinde zihinsel (entelektüel) imge.

Sanatsal üretim de sanatsal alımlama da (réception) zihinsel imge alanında gerçekleşir. Sanatsal heyecanı da zihnimizde duyarız, ama "içimizde" deriz buna. Daha sonra zihinsel imge içselleşir ve duyguya dönüşür. Estetik haz dediğimiz "şey" de bu dönüşümden doğar.

O halde, resimde estetik hazzın doğması, resimsel notaların doğru çalınmasına bağlı.

3 Comte de Lautréamont, *Maldoror'un Şarkıları*, çev. Özdemir İnce, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008.

İş başında, Ekrem Kahraman, resmi bir şiirsel metin gibi tasarlıyorsa, onun bu egemenliği uzun ömürlü olamaz. Belli bir noktadan sonra, resim-metinle birlikte, birbirlerine yoldaşlık ederek, birbirlerine yol göstererek, bir ortakyaşamı (symbiose) yeğliyor olmalı.

Resimlerini ilk gördüğüm günlerde kendisine böyle bir soru yöneltmiştim.

"Şiirde olduğu gibi resmin başlangıcında bir imge tasarlıyorum" demişti. "Fakat resmin başladığı andan itibaren resimsel malzemenin ve dilin kullanılmasıyla birlikte, ister istemez başlangıçtaki tasarımda bir sapma söz konusu oluyor. Bu bozulma hem olması gerektiğinden hem de hayali kıvılcımın hamlığı yüzünden kendini kabul ettiriyor. Bu sürece bir dönüşme de diyebiliriz. Kuşkusuz ki bu hem beklenen hem beklenmeyen bir şey; hem gizemli hem fiziksel bir olgu kadar gerçek."

Resim bu nedenle, bu "imge" sayesinde çerçevenin dışına taşıyor.

Ben bir resme ya da heykele tıpkı bir şiire bakar gibi bakarım yani "okurum". Bu, benim belki de resme bakmayı bilmediğimin kanıtıdır. Olsun! Zaten resim eleştirmeni "donu"na girmek gibi bir kaygı ve isteğim yok. Şiir nasıl betimlemenin bittiği, betimleme sanatının reddedildiği noktada başlıyorsa, resim sanatında da belki betimlemenin ötesinde başlıyordur.

Dilin gündelik kullanımı mecazla (metaforla) beslenir. Tıpkı şaşkınlıkla, "Şimdi ben nesir mi konuşuyorum?" diye soran Molière kahramanı gibi, mecazla konuştuğumuzu öğrendiğimizde şaşırır kalırız. Mecazın niteliği ve düzeyi yükseldikçe dil gündelik kullanımın dışına çıkar ve yazınsal niteliğin önü açılır. Dil işte bu noktadan sonra sapmaya başlar. Her şiir başarılı ve amacına erişmiş bir dilsel sapmanın ürünüdür.

Bu, resimde de böyle olmalı. Her resim doğanın gündelik dilinden, onun özgün (gizli) dilini bulmak için başvurulmuş bir sapma olmalı. Bir tür düzenbozum. Başkaları için "yapıbozum" uygun olabilir ama ben Ekrem Kahraman için "düzenbozum"u yeğliyorum.

Şimdi diyeceksiniz ki, "Manzara resimleri, ölüdoğa resimleri söz konusu olunca, ne oluyor?" Hiçbir şey olmuyor. Manzara ve ölüdoğa resimlerinde bile resimsel niteliği belirleyen, sözünü ettiğim o "sapma"dır. Yani resim yazarlarının üzerinde durduğu, resimsel an (resim eleştirisinde böyle bir deyim kullanılmadığını biliyorum), istif, fırça darbesi, renksel dil... Bunların hepsi birer sapmadır.

Ben şu anda genel bir sanat kuramı metni kaleme almıyorum. Ekrem Kahraman'ın resmini düşünüyorum.

Türkçe resim yapan bir atlet-ressamın "Türkçe" resimleri!

Ressamı "body" sporcularına benzetirim. Ekrem Kahraman da zaten Kızılderili "body" sporcusuna benziyor. Türkmen-Kızılderili... Bazen kol kasları, bazen sırt kasları öne çıkar. Ve beden dönüşür. Saniye ki beden aynı bedendir. Duran beden tektir ve kaslar bedene aittir. Ama felsefi uzlaşmazlıkta kaslar değiştikçe bedeni de değiştirir.

Ekrem Kahraman'ın resminde "anlam" arayışları ya da anlam "kurma", inşa etme eylemini değişken kas ve beden ilişkisine benzetiyorum. "Anlam" ile "gerçeklik" bir yerde örtüşmek, birbiriyle özdeşleşmek için hareket halinde. Bazen anlam önde; gerçeklik ona bağlı olarak, onun tarafından yönlendirilerek oluşuyor, gerçekleşiyor. Bazen de tersi oluyor ve gerçekliği temsil eden nesneler anlamı kuruyorlar. Her iki durumda da "anlam" çerçevenin dışında kalıyor. Çerçevenin içinde olsaydı resim düz bir mesaja dönüşürdü ve "anlam" estetik haz noktasına erişemezdi.

Ekrem Kahraman sanki hiçbir okulun öğrencisi ve hocası değil. Teknolojik ürün ile zihinsel ürün arasındaki derin ayrımı ve birliği ne zaman fark etti? Bu benim için önemli değil. Ama bu noktayı irdelemeden, ne demek istediğimi biraz açayım. 1926 model otomobilin yerinin teknoloji müzesi olması gerekir. 1926 yılı otomobili ya bir dönem filmde kullanılır ya da bir "dandy"nin kaprisini doyurmak için sokağa çıkar. Ama felsefede Hegel ya da Karl Marx'ın düşünsel varlığı ne Descartes'ı ne de Aristoteles'i yürürlükten kaldırır. Tıpkı 1900 modeli Ford ile 2001 modelinin aynı sistemle çalışması gibi.

Ekrem Kahraman'ın işi ürünler ve modellerle ilgili değil. Onun işi Hegel ile Derrida'nın baba-oğula eriştiği, kağıt ile Formula 1 yarış arabasının "aynı"laştığı yerde. Bu nedenle, 1999 yapımı gökyüzünde Mona Lisa ile sırtı çerçeve dışına bakan uzun saçlı ressam kompozisyonunu çok klasik bir üstgerçek (sürrealist) ilişki içinde görmeye çekinirim. Bu resme baktığım zaman Demiurgos iddiasını görüyorum. Henüz tanrıların ve Allah'ın keşfedilmediği zamanda, mağara duvarını resimleyen insanın doğayı düzenleme kaygısını. Ama bu kaygı betimsel bir kaygı değil, zihinsel (entelektüel) bir kaygı.

Belki betimlediği anda, resim bütün devingenliğini yitirecek ve "konfeksiyon"a dönüşecek. Ama hedef o değil, "yaratı" (création) denen değişim ve bu değişimin ucundaki özgün üretim, tekrarı de-

ğışime yöneltecek bir katma değer. Tıpkı 22 ile 23 arasındaki fark gibi ya da 23 ile 24 arasındaki bağlantı gibi: 23, 22'yi içerir, ama 22 değildir. 23 ve 24, ikisi de 22'yi içerirler ama ne 22'yle ne de kendi aralarında aynı değerdendirler.

Ekrem Kahraman bu sayısal ilişkinin farkındadır. Sanılır ki Doğu matematikten anlamaz. Sayıları bulan Doğu matematiği neden bilmesin? Bunu fark etmiş olan Ekrem Kahraman'ın resmindeki Doğu'yu dilsel açıdan şöyle açıklayabiliriz: Hint-Avrupa dillerinin sözdizimsel yapısı kolay kolay değişmez: Özne+fiil+nesne. Belli bir anlama gitmek istiyorsanız bu yapıyı değiştiremezsiniz. Oysa Türkçe'de bu üç ögenin yerini değiştirmeden vurguyla anlam değişikliği sağlayabilirsiniz ya da bu üç ögenin yerini değiştirerek aynı ya da değişik anlamlara ulaşabilirsiniz. Anlamı yapı değil niyet üretiyor. Düzyazı şiire (poème en prose'a) özgü esnek ve atletik bir yapı. Küçük bir değişimle, bir ekle, bir başka anlam kazanan ve "fabrikasyon"u tersine çeviren bir öz-biçim ilişkisi. Bir örnekleme yapayım: "Geliyorum", "Gelmiyorum", "Geliyor muyum?", "Gelmiyor muyum?" anlam yönelimi olarak ayrı doğrultuda yürüyor. Ama hepsini bağlayan ana gövde "gelmek" fiili. Ekrem Kahraman işte bu değişimin peşinde. Onun resminde "gelmek" fiilinin imlerini görmek çok kolay, çünkü görsel imgenin halleri olarak orada duruyor. Ama önemli olan fiilin olumlu, olumsuz, soru ve olumsuz soru çekimlerini görebilmek. Ben görüyorum. Görmeyenler kendi kaderlerine yansın!

Öykücü değil, öykülü resimler!...

DEVİRİŞ Mİ, DERVİŞ Mİ? (DOLMAYI GERÇEKLEŞTİRMEK)¹

T. S. Eliot'un denemelerine ad verirken yaptığı gibi, ben de Ankara'ya bilet kesip sizi İzmir'e göndereceğim.

Bu yazının adını "Yapmak Öldü, Yaşasın Gerçekleştirmek" koyacaktım. Çünkü yazımın konusu bu. Ama şu "Devriş mi, yoksa Derviş mi?" ikilemini de kafamdan atmam gerekiyor. Bu nedenle yazımın giriş bölümünü bu soruya ödünç veriyorum.

Kemal Derviş'in adını daha önce hiç duymamıştım. Kendisinin bir göreve atanmak üzere Ankara'ya davet edileceğini duyduğum zaman, içimden "Eyvah!" dedim, "Etrak'ın (Türklerin) başı gene belada. Şimdi bir türlü karar veremeyecek: 'Devriş mi, yoksa Derviş mi?' Al sana bir sorun daha!"

Gerçekten de, yeni devlet başkanının adını söylemekte zorlananlar var. Bir TBMM başkan vekilinin "Devriş" dediğini kendi kulaklarıyla duyduğum, bir televizyon söyleşisinde.

Bizim Toroslar'da "Devriş" derler; "Cevdet"i "Cezvet" gibi söyleyenlere de rastladım. Ama "ekönomi" gibi yeni bir sözcük üretmekten, "Makedonya" deyip kurtulmak varken "Makadonya" ya da "Mekadonya"da boğulmaktan çok daha sevimli.

Özel adları dilediğimiz gibi söylemek, Fransız adlarını İngiliz ağzıyla şakılamak bize özgü. Bu kulaklar, Charles de Gaulle'ün "Çarls di Gıl" olarak söylendiğini duymuştur televizyon ekranlarında.

1 Özdemir İnce, "Devriş mi, Derviş mi? (Dolmayı Gerçekleştirmek)", *Radikal Kitap*, 13 Nisan 2001.

Bunlar bizim özelleştirme, "ben"leştirme yeteneğimizin kanıtı. Siz bakmayın KİT'leri bir türlü özelleştiremediğimize. Bir kamu kuruluşu özelleştirilecek, ama özel olsa da mülkiyeti bir ölçüde "anonim" kalacak. Olamaz! Bizler, dağ başlarına yaptırdığımız çeşmeye bile adımızı verecek kadar alçakgönüllü olduğumuz için "anonimlik"ten hoşlanmayız!

Bir başka ilginç özelliğimiz de var: Bir sözcüğün uzun süre aynı anlamda kullanılmasına katlanamayız. Biraz dinlenmesi için yerine başka bir sözcük kullanırız. Doğruları çok güç, yanlışları da kolayca öğreniriz. Kınamıyorum, hiçbir özelliği olmamaktan çok daha iyidir.

"Yapmak" fiilinin eskidiğini mi, yoksa yorulduğunu mu düşünüldüler, bilemiyorum. Yerine artık "gerçekleştirmek" fiili kullanılıyor. Herkese hayırlı olsun ama zavallı "yapmak" fiili tedavülden kaldırılan, piyasada dolaşım süresini doldurmayı bekleyen eski banknota benzetildi.

Yakında, Hacı Cezvet Efendi'nin oğlu Avukat Devriş Bey'in "Hanım, pazar günü Hacı Babamlar geliyor, şöyle kocaman bir tencere dolma gerçekleştir" dediğini duyarsam hiç şaşırmam.

"Gerçekleştirmek"in büyüğü ne ki "yapmak" fiiline yüz verilmiyor. Belki de benim haberim yoktur, "yapmak" dinozorcadan ("Dinazor" diye yazan ellere, söyleyen ağızlara kurban olayım!) sayılmakta ve "gerçekleştirmek" de globalleşen, küreselleşen dünyamızın post-postmodern "trend"ine lacivert takım gibi yakışmaktadır.

Toplantı yapılmıyor, "gerçekleştiriliyor"; maç yapılmıyor, "gerçekleştiriliyor". Yakında belki kadınlarımız "saç gerçekleştirmek" için kuaföre gidecekler.

Şu "yapmak" ile "gerçekleştirmek" eşanlamlı mı, bir öğreneyim diye sözlüğe baktım:

"Yapmak: Ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek."

"Gerçekleştirmek: Gerçek durumuna getirmek. (Örnek: '... planını önce sinsi sinsi, sonra açıktan açığa gerçekleştirmeye başlayınca...' H. Taner.)"

Dikkat ederseniz, "yapmak", "gerçekleştirmek"i içeriyor gibi, ama tersine bir içirme söz konusu değil. Nitekim "... planını sinsi sinsi, sonra açıktan açığa yapmaya başlayınca..." örneği, iki fiilin genel bir anlam örtüşmesi içinde olmadığını gösteriyor. Durum şu: "Plan yapılır" daha sonra da bu "plan gerçekleştirilir".

Buradan şöyle bir ilke çıkıyor: İki sözcüğün anlam düzeyinde "eşanlamlı" olması, birinin ötekinin yerine kullanılmasına izin vermez. Gerçekleştirilen bir "şey"in yapılmış olduğunu anlarız, ama canımız istediği gibi birini ötekinin yerine kullanamayız. Çünkü gündelik dilde, sözcüklerin kullanımı, bir geleneğin yapısal kuralları içinde yer alır. Sözcükler bu kurallara göre kullanılır. Bu kurallar ancak yazınsal söylem söz konusu olduğu zaman biraz gevşer. Özellikle, şiir bu kuralların dışında ortaya çıkar, gerçekleşir. Veznedar Lebip Bey ile modacı Melal Hanım'ın, özellikle de manken Gülendamlar'ın böyle bir özgürlüğü yoktur!

Dil, bir kurallar bütünüdür; mülkiyeti ortaktır. Bu nedenle, onun kurallara bağlı kullanımlarını özelleştiremezsiniz. Bu özgürlük yalnızca şairlere tanınmıştır. Romancılar, öykücüler gibi dilin yazınsal söylemiyle ürün verenler de bu özgürlükten bir ölçüde yararlanabilirler.

Ancak, dilin kamu hizmetinde ve ortak değerleriyle kullanıldığı medya mesleklerinde, özellikle de haber alanında, dilin tutucu kurallarından ödün verilemez. Bu yalnızca dilsel değil, aynı zamanda mesleki zorunluluktur.

"Gerçekleştirmek" fiilinin zor fark edilen bir özelliği var: Bu fiil, "yapılması" önceden tasarlanmış, düşünülmüş ya da istenmiş bir eylemi imliyor. Örneğin şöyle bir cümle kurabiliriz: "Büyük ressam Alaettin Aksoy, yapıtlarında insanın iç dünyasını bedensel yapıya yansıtmayı tasarlamış ve bu resmi gerçekleştirmiştir."

Sanki "gerçekleştirmek" in soyut ve zihinsel bir kapsamı var. "Yapmak" ise daha somut, daha özdeksel.

Özel ve yazınsal amacı olmayan "yanlış" dilsel sapmaların, eksik ve yetersiz "okuma"lardan kaynaklandığını düşünüyorum. Böyle bir durumda dil bilinci oluşmuyor, dilin iyi ve doğru örneklerden öğrenilmiş katı kuralları "kendiliğindenlik" kazanamıyor.

Dil, kuşkusuz, demokratik bir alan değil! Özelleştirilebilecek bir alan da değil, kamuya ait! Bu yüzden, gazetelerin, televizyonların yasaya göre yaptırımı olan "kamu malına zarar vermek" suçunu işlememek için, yayınlarında dil denetimi yapacak bir birim kurmaları gerekiyor.

Özet: RTÜK'ün "Türkçe'nin yanlış kullanılması gerekçesi"yle yayın durdurma cezası vereceği günü hasretle bekliyorum.

DİMİTRİ¹

Dimitri büyümüş, adam olmuş, bize bira ısmarladı. Öğle yemeği hesabını üç yıl önce olduğu gibi gene kafadan yaparken iki şişe bira elinin tersiyle öylesine bir hesap dışı bırakışı vardı ki düşmesini zor engelledik. Ülker ve ben sevgiyle gülümsüyorduk Dimitri'ye. Üç yıl önceki karşılaşmamızı dostlarımıza anlatmış, Syros Adası tümüyle değilse bile Ermupolis bizim için Dimitrileşmişti biraz.

Dimitri'nin öyküsüne nereden başlasam? Bu gelişimizden mi? Çünkü dün akşam lokantaya gelişimizde -geç bir saatti Ermupolis için, saat 23.00'ü geçiyordu- lokantada yoktu. Hayal kırıklığına uğramıştık. Üstelik ilk gelişimizin anısına içtiğim reçina² da sıcaktı. Oysa Dimitri buz gibi soğuklarını getirirdi. Bunun üzerine küçük bir şişe beyaz Demestika³ istedim. Yemeği bitirip hemen kalktık, belediyenin önündeki taş alana kahve içmeye gittik. Ağabeyi, yorgun olduğu için onun eve uyumaya gittiğini söylemişti. Demek ki Ermupolis'teydi, gene yazın lokantada çalışıyordu. Öyleyse ertesi gün görebilecektik onu. İnsan her istediğini bir oyunun sahne düzeninde olduğu gibi, oyuncuların sahneye giriş çıkışlarında olduğu gibi yerli yerinde bulamıyordu.

1 Özdemir İnce, "Dimitri", *Yarın*, sayı 3, Ankara, Kasım 1981.

2 Reçina, reçine ile yapılan bir tür alkollü içki.

3 Demestika, Yunanistan'ın en tanınmış şarap markası.

Yunanistan'a ilk gelişimizdi, 3-4 yıl önce. İlk Ülker'in doğduğu kente gitmiştik. Ülker doğduğu evi bulmuştu, sırtını duvara dayamış, kapı tokmağını okşamıştı. Duygularını pek belli etmezdi. Duygulanıp ağladığını hiç görmemiştim. Duygulandığını ele veren belli bir davranışı, "tik"i yoktu. Duyguları benim için hep bir bilinmezlik tülbendinin altında kalmıştır. Onun yerine ben duygulanıyordum. Ailenin bir kanadı Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kırcaali'den (Bulgaristan) yola çıkıp, karlar altında Rodop Dağları'nı aşip Gümülcine'ye gelmiş. Sonra tekrar geri dönmüş. Aynı göç 1912 yılında Balkan Savaşı sırasında tekrar yaşanmış. Ardından, 1941 yılında, Alman istilacıların önünde aile Türkiye'ye sığınmış. Babası-annesi pek anlatmazlardı serüvenlerini. Babası yaptığı seçimi savunmak için susar, annesi içinden söküp atamadığı Balkan özlemini ele vermek istemezdi. Ülker iki üç yaşındaydı son göç sırasında. Her zaman parlatılmış cam bilyeler gibi duran birkaç anının dışında bir şey anımsamıyordu: Dondurucu kış, Meriç Nehri'ne savrulan fotoğraflar, kürkünden utanan annesi, gündüz durup gece yol alan tren...

Durmadan titriyordum. Çok üzgündüm. Tarihin bütün sorumluluğunu ben yüklenmişim sanki. Kavala'da 1922 göçmenleriyle yaşanan o mutlu öğle sonrasına karşın çok tedirgindim.

Daha sonra Atina çok sıcaktı. Asfalt yollar eriyor gibiydi. Bir yığın terslikler -otel falan- canımdan bezdirmişti. Atina'daki Türkiyeli Türkler de moralimizi iyice bozmuştu. Türkler her yerde izleniyor-muş; Türk olduğunuzu öğrenen otelci oda vermiyormuş, satıcı bir şey satmıyormuş. Bu yüzden bazıları kendilerini Fransız gibi, bil-mem ne gibi tanıtıyormuş... Bize de Fransız-İngiliz çift rolü oynamamızı önerdiler. Sıcaklığın altında eriyen asfalta sanki dizlerime kadar batmıştım. Ülker'le durmadan kavga ediyorduk. Çok sevdiğim, çok saydığım büyük bir ozanla⁴ buluşacaktık. Bu buluşmayı en sona bırakmıştım. Ülkeyi ve halkını tanıdıktan sonraya. Yazları yaşadığı adada bizi bekliyordu. Atina'dan sonra bazı adaları dolaş-ıp onun oturduğu adaya, Samos'a (Sisam) gidecektik. Ama bizim Türk dostlar bunu doğru bulmuyorlardı. Bu kadarı fazlaydı. Ozan bizi niçin Atina'da beklememişti? Zaten burnu büyüktü, kimseyle görüşmezdi. Adaya gittiğimiz zaman bizi mutlaka atlatacaktı. Geçenlerde Atina'ya gelen bir Türk ressama pek yüz vermemiş, hatta

4 Yannis Ritsos.

sergiye davetli olmasına karşın gitmemişti. Tabii, bizim ressam da altta kalmamış, basın aracılığıyla Yunan şairin ağzının payını vermişti. Böyle diyorlardı. Bunca yolu boşuna tepmişim. Bundan sonrası boşunaydı. Öylesine inandırıcı konuşuyorlardı ki, ozanın yazdığı mektuplardan, özellikle bizi beklediği yeri bildirdiği mektuptan kuşku duymaya başlamıştım. Biz Türklerin yurtdışında nasıl kuşku ve kuruntular içinde yaşadığımızı, hayatı kendimize ve dostlarımıza nasıl zehir ettiğimizi unutmuşum. Bu yolculuk benim şiirsel *Odysseia*'mdı. Ama henüz gidiş yolculuğuydu, dönüş değil. Dönüşte hayal kırıklıkları, mutsuzluklar olsun istemiyordum. Ozan benden çok yaşlıydı, sürekli hastaydı, yeryüzünde pek az insanın çektiği acıları tanımış, sınavlardan geçmişti. Onun geçmişini bilmiyorlardı. Onu başındaki "aziz" ve "kahraman" çelengiyle görüyorlar, ama bunlar için ödenen bedelin öyküsünü bilmiyorlardı. Ozanın ulusal kahramanlığı da, evrenselliği de Yunan pazarlamacılığıydı bizimkiler göre. Bizde ne ozanlar vardı, ama biz onları pazarlamayı bilmiyorduk. Böyle diyorlardı. Yunan ozana, en büyük Türk ozanına⁵ duyduğum saygının benzerini duyuyordum. İkisi de acıyı tanımıştı. İkisi de alçakgönüllüydü. Acaba yanılıyor muydum? Üstelik gitmek istediğimiz adalardan hiçbirinde otellerde yer yoktu: Ne Naksos'ta, ne Paros'ta, ne Mykonos'ta, ne Santorini'de. "Yer yok" listesinde neredeyse sadece Syros Adası'nın adı yoktu. Ama zaten turizme gereksinim duymayan, kendi kendine yeten bir adaydı.

Unutmuşum, ama dün limana girince anımsadım adını, bizi Ermupolis'e getiren geminin adı Naias'tı. Yolculuk sırasında çok gergindim. Sabaha kadar uyuyamamıştım Atina'da. Bu yolculuğu başından itibaren tekrar düşünmüştüm. Sabaha kadar bir karara varmak zorundaydım. Ama karar verememişim. Pek şanslı başlamış bir gezi sayılamazdı zaten. Yunanistan Büyükelçiliği, Ülker'in Yunanistan doğumlu olduğunu ileri sürerek vize vermiyor, Atina'dan gelecek yanıtı göre davranacağını söylüyordu. Büyükelçi de aralarında olmak üzere sefarette bir yığın dostum, ahababım vardı, ama vize işi yürümüyordu. Bir ay süreyle evde nöbet tutmuş, Yunanistan Büyükelçiliği'nden gelecek telefonu beklemeye başlamıştık. Bir ara, dayanamamış, Dışişleri Bakanlığı'nda bir arkadaşımı görmeye gitmiş, savaş açmanın dışında Yunanistan'a ne gibi yaptırımlar uygulanabileceğini öğrenmek istemişim. Önemli bir görevde bulunan arkadaşımın kahkahayla güldüğünü anımsıyorum. "Oğlum, yapıla-

cak bir şey yok" demişti, "biz de Türkiye doğumlu, özellikle İstanbul doğumlu Yunan vatandaşlarına aynı muameleyi yapıyoruz, vize vermiyoruz." Üstelik bu ayrımcılığı ilk uygulayan bizim taraftı. Biz mi? Onlar mı? Önemli olan kararı kimin önce aldığı değil, bu kararın insanlar üzerindeki olumsuz etkisiydi. Çünkü daha sonra, şu ya da bu taraftan vize alamadığı için hayatları altüst olan insanlar, aileler görmüştük, görecektik.

Son gündü artık. Cumaydı. Beş altı saat sonra işgünü bitecekti. Biz de ertesi gün tatil yapmak üzere bir yere gitmeye karar vermiştik. Vize verilse bile döviz almaya, uçakta İstanbul'a yer bulmaya olanak kalmamıştı. O kadar gecikmiştik ki bizi İstanbul'da bekleyen arkadaşımız İoanna Kuçuradi'yle buluşmak için paraya kıyıp uçağa binmekten başka çare yoktu. Tabii bilet bulabilirsek. İoanna, cumartesi saat 11.00'e kadar Yeşilköy Havaalanı'nda bekleyecekti bizi. Selanik'e kadar onun arabasında yolculuk yapacaktık.

Saat 12.00'de telefon çaldı. "Bay" Ülker İnce'yle görüşmek istiyorlardı. Telefonu Ülker'e uzattım. Birkaç saniye sonra yüzü aydınlanmaya başladı. Vizesi hazırды, hemen gidip alacaktık. İstanbul'da NATO toplantısında olan sefir telefon etmiş, bütün sorumluluğu üzerine alarak Ülker'e vize verilmesini buyurmuştu.

O gün bütün işlerimizi yoluna koyup, ertesi gün saat 11.00'de değil de 13.00'te İstanbul'a varmıştık. Saatlerdir bizi bunaltıcı sıcakın altında bekleyen arkadaşımız, anne-babası, mutlulukla gülümsediler. Yola çıktık, mutluyduk. Yaşamımın yeni bir dönemi başlıyordu. Bunu tepeden tırnağa duyumsuyordum. Şiirim de yeni bir dönemi başlıyordu. Arkadaşımın NATO toplantısından çıkartarak karar vermeye zorladığı büyükelçi için de kaygılanıyordum. Atina'dan olumsuz bir karar gelirse ne olacaktı? Yolculuk sırasında bir terslik olur da ucu adamcağıza dokunursa?

Ağustos ayında Kiklades Adaları dolaylarında deniz çok dalgalı oluyor. Bunu söylememişlerdi bize. Ülker susuyordu. Konuşmuyordu. Kızgındı bana. Dırdırımla sabaha kadar uyutmamıştım onu. Birden geminin hışırıtısının değiştiğini, tekdüze hışırıtıya bazı takırtıların karışmaya başladığını fark ettim. Koca gemi sallanmaya başlamıştı. Tayfalar bir şeyler dağıtmaya başladılar. Plastik torbalar. Kusmak için. Ülker'in yüzü soluyor, arada bir gözü kayıyordu. Sonunda masaya dayamak zorunda kaldı başını. Baktım; kadınların, çocukların çoğu onun durumundaydı. Yaşlı kadınlar istavroz

çıkartıyorlardı. Yolculuğun başından beri fıkırdayan adalı kızlar da susmuşlardı. Bu tür yolculuklara alışkın olmalıydılar, ama onlar da korkuyorlardı. Tayfalar bile yürümekte zorlanıyorlardı. Naias'ın arada bir yan yattığını ve dalgaların üst güverte hizasına yükseldiğini görüyordum. Yan masada oturan, durmadan istavroz çıkartan yaşlı kadın bana doğru eğilerek Ülker'in deniz tutmasına karşı bir ilaç alıp almadığını sordu Türkçe, Kayseri şivesiyle. Kadının benimle Türkçe konuşması çok doğal gelmişti bana. Sanki Yunan adaları arasında sefer yapan bir gemide değil de İstanbul-İzmir posta vapurundaydık. Yaşlı kadının verdiği hapi Ülker'e uzattım ve boğazım düğümlendi. Sadece teşekkür edebildim. Böyle durumlarda konuşmanın anahtarını karşımdakine bırakırım. Genellikle yapıldığı gibi, ah vah etmenin, "Biz ne iyi komşulardık" muhabbetinin anlamsızlığını bilirim. Susarım. Bir saat kadar sonra Syros Ermupolis'te inecek yolcuların hazırlanmasını bildirdiler hoparlörle. Biz hazırlandık. Yandaki masada bir hazırlık yoktu, anlaşılan bir başka adaya gidiyorlardı. Ayağa kalktım. Yaşlı kadına doğru eğildim, anlayıp elini uzattı. Elini öpüp başıma koydum. "Sebebin gözü kör olsun!" dedi yaşlı kadın, başka bir şey söylemedi. Söylemesi gerekmezdi. "Sebebin gözü kör olsun!" Daha önce Kavala'da da duyduğum bu cümleyi daha sonraki yolculuklarımda kaç kez duyacaktım.

Evropi Otel'i'nden verilen broşürden de anlaşıldığı gibi uluslararası turizm umurunda bile değildi Syros'un. Limanda görülen iki yüzer havuzun dışında, o pek ünlü gemi onarım atölyelerinin nerede olduğu belli değil. Sayısız "Türk lokumu" atölyesi var Ermupolis'te.

Deniz kıyısında hiç düşünmeden sola doğru yürümüştük. O taraf daha aydınlıktı. Sayısız lokanta, kahve vardı kıyıda, müşterilerin büyük bir çoğunluğu ada halkındandı. Genellikle bütün aile: Anne-baba, nine-dede, çocuklar... Lokantaların hepsi birbirine benziyordu. Birine girdik. Pek az boş masalardan birine oturduk. Kimse gelmiyordu. Yunan lokantalarında garsonların çağrılmadan gelmediklerini anımsadım. Elimi kaldırdım. On dört yaşında bir delikanlı geldi.

— "Oriste" (Buyurun) dedi.

— "Ena suvlaki parakalo, ena puli, ena salata ke feta, mia reçına" (Lütfen bir şiş, bir piliç, beyazpeynirli salata, bir reçına) dedim.

— "Endaksi" (Tamam) dedi ve gitti.

Bir süre ortalıkta görünmedi. Sonra başka masaları dolaşmaya başladı. Elimi kaldırdım.

— "Oriste kirye" (Buyurun bayım) dedi.

İstediklerimizi tekrarladım. Elini başına vurdu. Unuttuğunu anlatmak istiyordu. Konuşmaya başladı. Elini tuttum.

— "Biz Yunanca bilmiyoruz" dedim.

"Nasıl olur?" gibilerden yüzüme baktı. Dalga mı geçiyorduk?

Ülker'in Pomak yüzü bildik bir yüzdü onun için, Kuzey Yunanistan yüzü. Ben de kıvırcık sakalımla, yaz esmerliğim ve yapımla, ona göre, bir tür Mustaki'ydim. "Hadi yuttum!" dercesine gülümseyerek gitti. Hemen döndü. Yemekleri gene getirmemişti...

— "Yunan değilseniz Alman'sınız" dedi acemi İngilizce'siyle.

— "Hayır."

— "İtalyan?"

— "Hayır."

— "Fransız?"

— "Ohi!" (Hayır).

— "Peki nesiniz öyleyse?"

Hâlâ kendisiyle dalga geçtiğimizi sanıyordu.

— "Turkish" dedim. Anlamadı.

— "Turkish, Turc, Turkiko, Turçin, Turkos" dedim.

"Turkos" deyince anladı. Birden olduğu yerde döndü.

— "Nee Türk, Türk müsünüz?" diye haykırdı. "Anneee Türkler geliyor" dercesine. Şöyle biraz uzakta durdu. "Ulan beni işletmeyin sakın!" ile derin bir kuşku arasında gidip gelen bakışlar.

— "Adın ne senin?" diye sordum.

— "Dimitri" dedi.

— "Dimitraki sen hiç Türk görmüş müydün?"

— "Hayır."

— "Peki neden şaşırdın öyleyse."

— "Bilmem."

Bunları İngilizce konuştuk. Sonra:

— "Tipota, ela do Dimitraki" (Boş ver, buraya gel) dedim, benim de senin yaşında bir oğlum var.

Ülker çantasından Tan'ın fotoğrafını çıkartıp gösterdi.

— "Siz ne yemek istiyordunuz?"

Tekrarladım. Gidip hemen getirdi. Ama hemen gitmedi.

— "Türkler hangi dili konuşurlar?"

— "Türkler Fransızca, İngilizce, Almanca konuşurlar" dedim.

— "Arapça, Türkçe, İspanyolca, Yunanca konuşurlar" dedi Ülker.

Dimitri, Yunanca sözcüğünü duyunca atıldı:

— "Ben de Yunanca bilirim."

Ülker'le gülmekten iki büklüm olduk.

Bir süre sonra, turistlerin hepsi gitmişti. Yunan müşteriler Dimitri'ye takılıyorlardı. Dimitri kızıyor, gülüyor, kostaklanarak yürüyordu. Arada bir göz ucuyla bize bakıyordu. Yediğimiz yemekler güzeldi. Ülker'in yediği tavukta sarmısak tadı vardı. Hesabı ödemek için Dimitri'ye el salladım. Geldi.

— "Logariyezmo parakalo Dimitri" (Lütfen hesap) dedim.

Başını havaya kaldırdı, gözlerini bir noktaya dikti, üç bilinmiyenli denklem çözüyordu sanki kerata. Mırıl mırıl bir şeyler tekrarlıyordu kendi kendine. Sonra kulağının arkasından kalemi alıp 140 drahmi yazdı. O zamanki kura göre 90-100 lira ediyordu. 1981'e göre 280 lira. Çıkarıp 150 drahmi verdim. Cebini karıştırdı, bir 10 drahmi bulup masanın üzerine bıraktı.

— "Sende kalsın" dedim.

— "Olmaz. Bahşış almak ayıptır" dedi. Ve ekledi:

— "Siz sahiden Türk müsünüz?"

Güldüm. İçimden "Kuşkulan ulan biraz kerata!" dedim.

Türkler için ne duymuştu acaba? Ailede, okulda, televizyonda? Bir önyargısı olduğu belliydi. Ne var ki kafasındaki modele ne ben uyuyordum ne de Ülker.

Ertesi gün öğle yemeğini bir köyde yedik, akşam yemeğini de limanın öbür ucundaki lokantada. Bir daha Dimitri'nin lokantasına gitmemiz için özel bir neden yoktu. İki gün sonra akşam yemeği saatlerinde lokantanın önünden geçiyorduk, el salladı. Bir daha niçin gelmediğimizi sordu.

— "Bu akşam gelin, size masa ayıracağım" dedi.

O akşamdan sonra, Ermupolis'te kaldığımız sürece başka lokantaya gitmedik. Hesap istediğimizde ne bir drahmi iniyor ne bir drahmi çıkıyordu. Hep 140. Birkaç gün sonra Santorini'ye gitmek üzere vapur bileti aldık. Dimitri:

— "Neden gidiyorsunuz o adaya, iyi bir ada değil" dedi.

Santorini'ye, Paros'a, Samos'a gittik o yaz. Daha sonra birkaç kez gittim Yunanistan'a, başka adaları dolaştım, bütün Mora Yarımadası'nı gördüm. Dört bir tarafta dostlarım oldu. Ama ne zaman Yunanistan'dan söz açılrsa, ne zaman adaları düşünsek aklımıza hep Dimitri geldi. Benim en boğuntulu, en tedirgin, en gergin bir dönemimde, benim ilk Yunan arkadaşımı Dimitri.

Bu gelişimizde, Atina'da, tanınmış bir armatör aileden gelen arkadaşımın bizi gönderdiği seyahat acentasında karşımıza İstanbullu Yannis çıkınca işlerin bu kez yolunda gideceğini duyumsadım. Hyra'dan geliyorduk. Samos'a Syros ya da Paros üzerinden gidebildik. Paros'ta daha çok tanıdığımız vardı. Ama ben, Dimitri'yi düşünerek "Syros üzerinden gidelim" dedim.

Ülker sevinerek gülümsedi. O da Dimitri'yi görmek istiyordu.

Ertesi gün, öğle yemeğine Dimitrilerin lokantasına gittik. Kapıda duruyordu. Boyu bir sekseni bulmuştu.

—"Merhaba Dimitri" dedim.

—"Merhaba" dedi, tanımadan.

Ben de tanımasını beklemiyordum zaten. Aradan en azından üç yıl geçmişti. 14'ünden 17'sine gelen bir delikanlı geçmişten neler anımsayabilir? Üstelik ben de değişmiştim. Mustaki sakalımı birkaç haftalığına bile olsa kesmek zorunda kalmıştım.

Dimitri gülümsüyordu. Ağabeyi gelip ona bir şeyler söyledi. İki yabancıнын kendisini sorup araması hoşuna gitmişti. Anımsayamamıştı. Kusura bakmamalıydık. Her yıl yüzlerce yabancıyla tanışıyor-du. Tezgâha gidip yemeklerimizi seçtik. Dimitri durmadan yüzümüze bakıyordu.

—"Alman mıydınız?"

—"Nedense senin aklına ilkin Almanlar geliyor" dedi Ülker.

—"Hayır Dimitri" dedim, "biz Türk'üz."

—"Ne!...." diye haykırdı sevinçle. Anımsamıştı bizi. Yüzümüzü değilse de varlığımızı anımsamıştı. Onun için biz vardık. Çok mutluydu, elimi tuttu. Sirtına bir şaplak indirdim.

Bir yığın şey konuştuk Dimitri'yle. Türkiye'de olup bitenleri izlemişti televizyonda. Gençlerin birbirini öldürmelerini doğru bulmuyordu. Kenan Evren'in adını biliyordu. Syros'tan artık hoşlanmayacak yaşa gelmişti. Başka bir ülkeye gidip makine mühendisliği okuyacaktı. Ama hayır, Atina'da değil, ya Amerika'da ya da Almanya'da. Dimitri, Amerika deyince oğlum aklıma geldi. İkinci kez gitmişti, bir aydır oradaydı. Cüzdanımdan Tan'ın fotoğrafını çıkardım, Dimitri'ye uzattım. Baktı.

—"Yakışıklı palikari olmuş" dedi.

Palikari ve palikarya hakaret anlamında kullanılır bizde. Ama Palikari, delikanlı, babayiğit anlamına gelir Türkçe'de. Palikarya, palikarının çoğuludur.

—"Sen de yakışıklısın" dedi Ülker.

— "Burada kaç gün kalacaksınız?"

— "Yarın Mykonos'a gidiyoruz."

— "Ne işiniz var orada, berbat bir ada."

— "Üç gün sonra buraya geri döneceğiz Dimitri, birkaç gün daha kalacağız. Sen hesabı çıkar."

Üç yıl önceki gibi başını gene havaya dikti. Gözlerini kıstı. Birden iki şişe birayı yana itti.

— "Bunlar benden" dedi, "borcunuz 240 drahmi."

— "Yunanistan'da hayatın pahalandığını şimdi anladım" dedi Ülker. Bu Dimitri kırklı sayıları çok seviyor. İlk geldiğimiz yıl 140'tı, şimdi 240.

Hesabı ödeyip dışarı çıktık. Syros bildiğimiz bir adaydı, Ermupolis de bildiğimiz bir kent. Birkaç gün sonra bir başka adaya gidecektik, oradan da bir başka bilmediğimiz bir adaya, sonra Syros'a geri dönüp Samos gemisine binecektik. Yannis Ritsos her yaz olduğu gibi bizi gene Samos'ta bekliyordu. Güzün ve kışları Atina'da buluşuyorduk. Ülker oraya gelemiyordu dersleri yüzünden. Üç yıl önce Atina'da anlattıkları insanla Ritsos'un hiçbir ilişkisi yoktu. Tam anlamıyla bir "ermiş"ti.

Her buluşmamızdan sonra, değiştiğimi, olgunlaştığımı, kendime giderek yaklaşmaya başladığımı duyumsuyordum.

Samos'tan Kuşadası'na geçecektik. Bir daha Syros'a ne zaman geri dönebilirdik kim bilir! Yıllar geçtikçe, zihnimizde ülkeler, kentler, mekânlar, yüzler üst üste biniyor, anı tortuları bu kitleyi birbirine yapıştırarak bir kaleye dönüştürüyordu. Syros'a, Ermupolis'e geri dönmese, Dimitri'yi bir daha görmese de olurdu. Syros ve Ermupolis'in nerede olduğunu biliyorduk. Ve Dimitri'yi unutmamız olanaksızdı.

Ermupolis, Syros Adası, 31 Ağustos 1981

HAKEM BEY¹

Saat 04.50.

Aşağı yukarı iki saattir yazı makinemin başına geçmek için kıvrıyorum.

Neden kıvrıyorum? Kıvrıyorum, çünkü bu benim yazmaya giriştiğim ilk "portre" denemem olacak.

Doğan Hızlan kimdir? Necidir?

Bu sorunun yanıtı benim kafamda hazır değil mi?

Doğan Hızlan gözümün önüne geliyor: Bir giyim kuşam tarzı, bir tavır, bir hal ve gidiş olarak.

Ama onun "şoför mahalli"nde oturmak, vitrine kurulmak ya da fotoğraf çekilirken "mülki amir"in yanında durmak gibi bir takınağı yok. Belki de mülki amir gelip onun yanında duruyordur.

Bu metaforla ne demek istiyorum?

Şunu demek istiyorum: Doğan Hızlan bir yerde ise onu mutlaka görürsünüz. Kim olduğunu bilmiyorsanız, yanınızdaki kimseye, "Bu kim?" diye sormak zorunluluğunu duyarsınız. Çünkü bir sanat olgusuyla karşılaştığınız izlenimi içindesinizdir.

Diyelim ki bir sergi açılışına, bir tiyatro ya da opera galasına, bir konsere gittiniz.

1 Özdemir İnce, "Hakem Bey", *Dil Dergisi*, Doğan Hızlan Özel Sayısı/sayı 93, AÜ TÖMER Dil Öğretim Merkezi, Ankara, Temmuz 2000.

Diyelim ki Doğan Hızlan'ı tanıyorsunuz. Gözleriniz ve kulaklarınız onu arar. Çünkü onun da orada ya da burada olması gerekir. Belki de sizin olmanız gerektiğinden çok daha fazla. Çünkü içinde bulunduğunuz mekânın (dahası zamanın) oluşturu parçalarından biri gibidir.

Orada değilse bir eksiklik vardır.

Doğan Hızlan'ın "düğün"ü düğünleştiren bir "Kamber" olduğunu mu söylemek istiyorum? Ben istemesem de söz oraya geliyor.

Doğan'ı (artık "Doğan" diyebilirim) bir dergiyi yönetirken gördüm. Dergiyi yönetir gibi değildi. Altın Kitaplar'da danışman-yönetici konumunda gördüm. Sanki o konumda da değildi. Şimdi Hürriyet gazetesinde yayın danışmanı. Gazetenin künyesinde öyle yazıyor. Ama değil. Doğan, "Doğan Medya Towers"ın 11. katında (patronlar katı) bir sahaf gibi duruyor.

Bir gün Hürriyet gazetesinin genel yayın yönetmeniyle randevum vardı. Döşemesi havaalanlarının döşemelerini andıran bir koridor da yürüyordum. Yan yana odalar. Daha doğrusu sekreterli ofisler.

İlk ikisinde sekreterlerin gölgeleri vardı. Ben randevusu olan biri kimliğimle çevreyi göz ucuyla süzerek yürüyordum. Üçüncü mekânın önünden geçerken göz ucuma bir yığın nesne ve renk sıçradı. Kulağıma bir Bach müziği çalındı. Bu çağcıl basın tapınağıyla çelişen bir durum. Daha doğrusu fiili bir durum.

Genel yayın yönetmeninin odasından çıktım. Yürüdüm. Şenlikli bölmenin önüne gelince içerde kimsenin olmadığını fark ettim. Durdum. Başımı uzattım. Sonra geri dönüp genel yayın yönetmeninin sekreterine sordum:

—"Şurası Doğan Hızlan Bey'in ofisi mi?"

—"Evet efendim."

Pencerenin önündeki upuzun sekide, uzun kanepenin üzerinde, birkaç koltuğun üzerinde, döşemenin üzerinde kitaplar, dergiler, gazeteler, henüz açılmamış kitap paketleri, ipleri kesilmiş paketler. Giriş kapısının iki yanındaki kitaplığın raftan aşağı doğru bel vermiş. Dar bir gömlek gibi, dar bir pantolon gibi.

Yazı masasının üzerinde yüzlerce, binlerce, on binlerce kâğıt, üst üste, yan yana hatta yumak gibi. Telefonun sesini duyarsınız. Ama nerede?

Unutmadan; kitapların arasında, kitapların üzerinde CD'ler, kasetler... Ama bu mahşer karmaşası arasında bir şaşırtıcı nesne: Bilgisayar ekranı.

Çelişki tabii. Bir başka çelişki de modern çalışma masası. Sormadım, ama kendisine bıraksalar, böyle bir masa istemezdi. Kendisine bıraksalar "Tapu-Sicil Muhafızı"nın Osmanlı bürokrasisinden kalma masif ceviz masasını yeğlerdi. Yazılarım bu masa üzerinde dividini mürekkep hokkasına bandırarak yazardı. Sağ kolunda da dirseğine kadar bir siyah kolluk olurdu.

Bu benim yakıştırmam.

Belki de Doğan ilk bilgisayar kullanıcılarından biri olmuştur.

Bu da şaşırtmaz beni. Çünkü eskiye olan merakı çapaklı ve küflü, küflü ve rutubet kokulu değildir.

Bu satırları yazarken düşündüm: Yaşama tarzıyla, konuşma üslubuyla, sanatsal ve gastronomik ilgi alanıyla, görünen ve görünmeyen hayatıyla Doğan Hızlan tam anlamıyla bir "tip". Daha doğrusu, Fethi Naci'nin başarılı saymak için her romanda mutlaka aradığı bir "tip". Bir çağın, bir dönemin, bir toplumsal katmanın, özgün bir zaman ve mekânın simgesi olan bir insan-eylem. Huyu benzemesin, teşbihte hata olmaz, sanki bir Oblomov. Ama Oblomov değil tabii. Molière'in Cimri'si ya da Orhan Kemal'in Murtaza'sı gibi bir tip, bir imge, bir simge. Yani bir zaman ve mekân içinde varlık'ı (présence) olan bir somut durum. Onu görmeden, omzuna çarpmadan, ayağına basmadan buradan şuraya gidemezsiniz.

Farkına varmadan, sanki "Doğan Hızlan sit alanı"nda arkeolojik bir kazıya başladım.

"Doğan Hızlan" der demez, insanın aklına bir tür otorite kavramı gelir. Elinde yetki ve yetkileri olan biri. İnsanların herhangi bir şey için ricada bulunacağı biri. Sanki başkalarına çok gereken bir şeyi verebilecek, ona ihsan edebilecek biriymiş gibi. İnsanların yazgılarını elinde bulunduran, isterlerse bu yazgıyı olumlu ya da olumsuz yönde değiştirme olanak ve yetkisine sahipmiş gibi. Sanki bir devletin, bir eyaletin, bir hanedanın olağanüstü yetkilerle donanmış, donandırılmış valisi. Ya da bir şehzadenin lalası, bir genç kralın naibi gibi.

Böyle bir mitos vardır adının çevresinde. Gerçek mi, değil mi, vehim mi?

Eyleyen, devinen insanların doğru-yanlış mitosları vardır. Ama bu mitos türlü türlüdür. Özenle, bilinçle inşa edilmiş formika mitosları vardır: "Ben ne oldum delisi" mitoslar.

Doğan "bir şey" olmamıştır, zaten "öyle"dir.

Ana rahmine "müdür" olarak düşmüştür.
Ve "bu" da yakışmıştır ona.

Doğan Hızlan'ın bizden gizlediği ve çekmecelerde kilit altında tuttuğu yapıtları yoksa Doğan Hızlan bir romancı, öykücü ya da şair değildir. Onun eleştirmen olduğu sanılır, onunla ilgili tanıtma yazılarında ve ansiklopedilerde bir eleştirmen olduğu yazılıdır. Ama Doğan Hızlan eleştirmen de değildir.

"Eleştirmen değildir" diyorsam, bunu olumsuz anlamda söylemiyorum. Aşağı yukarı kırk yıldır okurum Doğan'ın yazdıklarını. Kaç gündür de kitaplarını, bu yazı için, çok dikkatle okuyorum. Hiçbiri eleştiri yazısı değil.

Neden?

Çünkü ilkin Doğan Hızlan'da "münekkit mizacı" yok.

Doğan Hızlan, bir okur, bir seyirci, bir dinleyici. "Yazmak", "değerlendirmek", "ölçmek" için okumuyor, seyretmiyor ve dinlemiyor. Bunları katılmak, paylaşmak, haz almak için yapıyor. O bir "hayran", o bir "meraklı". O bir "sanat olayları Kamber'i". Yazıyorsa, bir sanat yapıtı, bir sanat olayı üzerine yazıyorsa, bunu haber vermek için yapıyor; değerlendirmiyor, gösteriyor.

Bildiğim kadarıyla Doğan Hızlan'ın yaptığı işin bir benzeri yok Türkiye'nin sanat ve edebiyat evreninde. Doğan Hızlan ne bir Ataç, ne bir Ahmed Midhat Efendi, ne bir Hüseyin Cöntürk. Bu yazarlar iddia sahibidirler. Doğan Hızlan'ın herhangi bir sanat yapıtına dışardan empoze edeceği, daha doğrusu ettiği bir iddia söylemi yok. Olmaması, olmadığı için değil, Doğan Hızlan iddia söylemini seçmediği için.

Eleştiri, yapıtla sürtüşür. Eleştiri "olmak için", yazınsal ya da sanatsal söylemi emer ve kullanır. Eleştiri hak ve adalet dağıtan bir yargıca benzer. Hak ve adalet dağıtmak tehlikeli bir eylemdir. Dağıtma eylemi dağıtıcı özneyi mesleki deformasyona uğratır. Öyle örnekleri vardır ki eleştirmen yalvaçlaşmış, hatta tanrılaşmıştır. Eleştiri var olmak için yapıtı tüketir.

Doğan Hızlan böyle bir Azrail değil. Tam tersine bir "hadim"dir, yani hizmet görendir. Sanatçının, yazarın, yapıtın hizmetindedir. Bu nedenle ona "Hakem Bey" diyorum ben. "Hâkim Bey!" değil "Hakem Bey!".

İkisinin arasında büyük fark var.

*Saklı Su*² adlı kitabını tekrar okudum. Kitabın üzerine, türünü belirtmek için "eleştiri" diye yazmışlar. Editörün bir şey yazdırması gerekiyordu; "Eleştiri" yazdırmış, ama değil. *Saklı Su*, yapıtlar ve yarıcıcıları üzerine bir pedagoji denemesi; bir gizli öğretmenin notları.

Neden?

Çünkü Doğan Hızlan hazır bir maymuncukla yapıtın kilidini açmaya çalışmıyor. Bilgisini, bildiğini sandığı şeyi yapıtta aramıyor, onu yapıta zorlamıyor. Seven bir adam, âşık. "Bulduğu şey"i gösteriyor.

1960 öncesinde ve 1960'ların başlarında, özellikle birkaç kuramsal yazıda eleştirmenliğe kaymış ayağı. Ama hemen toparlanmış.

Böyle yazıyorum diye eleştiriye horgördüğüm sanılmasın.

Ben de bir yazıcıyım, benim de takınaklarım var. Benimkisi doğru tanım yapmak.

Doğan Hızlan bir yazıneri ve bir hakem!

Yazarlar, okurlar, yapıtlar mutlu olsun istiyor.

Bir mutluluk dağıtıcısı.

Doğan Hızlan'ı en iyi özetleyen, en iyi tanımlayan cümle, "Ben de oradaydım". Yani Moskova'daydı. Mezarlıkta. Nâzım'ın mezarı başında.

4 Haziran 2000 tarihli *Hürriyet* gazetesindeki yazının başlığı:

"Ben de Oradaydım."

Doğan Hızlan bir "ben de oradaydım"dır.

"Nâzım Hikmet'in mezarı başındaydım dün. Coşkulu ve buruk bir törenin tanığıydım."

Bu tören "meşru"dur! Çünkü Doğan da oradaydı.

HALMANZADE TALAT SAİT ÇELEBİ¹

Şu günler şiirin kara ve denizlerinden bilinçli olarak uzaklaşmamış olsaydım "T. S. Halman İçin On İki Erdem Şiiri"mi yazmak isterdim. Ama ne yazık ki şiir kuyusunun ağzını, kendi isteğimle çimentoyla sıvadım; şiir gözünü lehimledim.

Yazının başlığına "T. S. Halman İçin On İki Erdem Şiiri" yazıp sayfayı boş bıraksaydım aslında amacıma ulaşmış olurdu, yazmak istediğim portre denemesi belki ortaya çıkardı, ama biraz snopluk olurdu. Biraz da değil, epeyce... Ve bu da benimle örtüşmezdi.

İlkin şu tuhaf engeli aşalım: Niçin Talat Sait Halman ya da Talat S. Halman ve T. Sait Halman değil de T. S. Halman? Neyi, kimi anımsatıyor? T. S. Eliot'u değil mi? Bana da onu çağırıştırıyor.

Talat Bey'in (ona "Talat Bey" demekten hoşlanırım, ama aslında "Talat Çelebi" demek isterdim) ne zaman adı geçse, yazılı bir yerde adını görsem, içimde bir ses yankılanır: "Ti Es Helmın"

derim. Mademki İngilizce bir ses, neden "Hılın" değil de "Helmın"? Bunun bir nedeni yok. Doğru bir yanlış okuma. O kadar.

O ses niçin "Ti Es Helmın" der. Uzun yıllar ABD'de yaşadığı için mi "Muallim Bey"?

1 Özdemir İnce, "Halmanzâde Talat Sait Çelebi", *Dil Dergisi*, Talat Sait Halman Özel Sayısı/sayı 102, AÜ TÖMER Dil Öğretim Merkezi, Ankara, Nisan 2001.

Şimdi de bu denli cumhuriyetçi, bu denli devrimci birine neden "Muallim Bey" dediğimi soracaksınız. "Çelebi"nin konutunda "muallim" oturur da ondan. Ne diyordum? "Ti Es Helmin"lık onun ABD'de bir ömür boyu yaşamasından gelmiyor. Düşünüyorum; "Muallim Bey"lik ABD'yi geçersiz kılıyor.

Nicelerini gördüm ve duydum. ABD'de birkaç yıl yaşamışlardır, ağızları çarpılmıştır. Oysa Talat Bey hep Türkiyelidir. İstanbullu kalmıştır. Konuşurken ağızına, yazarken yazısına İngilizce sözcük karıştırmaz.

Durun, Talat Bey'in durumunu bir alıntı aracılığıyla anlatayım:

"Uzun süre Türkiye'den ayrılanların iki çeşidi vardır, birincisi öz dilini unuttur, ilgilerini bulunduğu memlekete göre değiştirir, oturup kalkması bile yabancılaşır, kopar Türkiye'den. İkincisi Türkiye'den uzaklaştıkça daha çok Türkleşir, akli fikri Türkiye'dedir, baştan aşağı Türkiye kesilir. Fikret Mualla ya da Nâzım Hikmet, bu çeşit insanlardı, birbirine hiç benzemedikleri halde."²

Talat Bey ikisine de benzemez, ama onlar gibidir. Türkçe onun yurdudur. Bu yüzden de bir göçmen, bir gezgin "muallim" olmuştur.

Talat Bey "muallim"dir, ama "mütercim" değildir, o bir "çevirmen"dir. Belki de zaman ve mekânı yok etmek için çeviri eylemini seçmiştir. Bir başka göç yolculuğu için. Her çeviri onun için sılaya dönüş olmuş olmalı. Belki de çeviri "yurdun" somut varlığıyla gelip bir beyaz kâğıda yerleşmesidir.

Talat Bey benim okul arkadaşım değil, asker arkadaşım değil, bir dergi ya da bir yayınevi çevresinde bulduğum meslektaşım değil, iş arkadaşım da değil. Yüzünü yıllar sonra gördüğüm bir mektup ve kitap arkadaşım.

Talat Bey'le mektuplaşanlar onun herhangi bir mektubunu gözlerinin önüne getirsinler: Kalınca bir parşömen kâğıdı. Beyaz. Beyaz düzlem üzerine aceleyle (üstelik az buz aceleyle değil) yazılmış satırlar ve harfler. Bu satırlar ve harfler bende her zaman "vals" duygusu uyandırmıştır. Yuvarlak a'lar ve yazı kitaplarındakilere benzeyen u'lar; yandaki harflerle yukardan bağlanan o'lar ve v'ler; aşağıdan bağlanan a'lar ve u'lar... Talat Bey'in yazısında, çoğumuzda olduğu gibi, a'lar o'lara, v'ler de u'lara benzemez. Bu belirginlik, y'lerin

2 Abidin Dino, *Kültür, Sanat ve Politika Üstüne Yazılar*, Adam Yayınları, İstanbul, 2000, s.366.

ve t'lerin diri görünümleriyle bir vals hareketine dönüşür. Belki de dönüşmüyordur, bana öyle geliyordur. Olabilir. Ama böylece Çin, Japon, Yunan ve Rus harflerine göre epeyce sefil ve çirkin olan Latin harfleri bir kişilik kazanırlar.

Hissedersiniz ve bilirsiniz ki okuduğunuz mektup aceleyle yazılmıştır; bu mektuptan önce en azından on mektup yazılmış, daha en azından on mektup yazılacaktır. Ama kendinizi bu kalabalığın içinde bulmazsınız. Hemen anlarsınız; aldığınız bu mektup derin bir sevginin, dikkatli bir saygının, saygılı bir dikkatin dile gelişidir. Mektupta kullanılan dil gönlünüzü okşar, size güven verir. Acaba biraz abartı var mı, diye düşünebilirsiniz. Ama yoktur, değildir. Zarif bir centilmen, bir çelebi üslubudur. Klasiktir. Ve yalnızca cömert ruhlarda, dengeli ruh ve kafalarda bulunur.

Talat Bey'le nasıl tanıştım ya da kendimi nasıl tanıştırdım?

Talat Bey'e yeni yayımlanmış bir şiir kitabımı göndermiş olmalıyım. Ama hangi kitaptı, anımsamıyorum. 25-30 yıl oluyor. Olmalı. Çok iyi biliyorum; Talat Bey'in birkaç şiirimi İngilizce'ye çevirip ABD'deki dergilerden ya da hazırlayacağı antolojilerden birinde yayımlamasını hesap ederek göndermiş olmalıyım.

Hesaplarım boşa çıkmadı, birçok Türk şairini çevirdiği gibi benim şiirlerimi de İngilizce'ye çevirdi ve tahmin ettiğim yerlerde yayımladı. Belki de bir kitaplık şiir çevirmişti benden.

Ataol Behramoğlu'yla *Dünya Şiiri Antolojisi*'ni³ hazırlarken çevirilerinden yararlanmak için izin istedim. İzin, henüz yayımlanmamış şair ve şiirleri içeren bir dosyayla birlikte geldi.

Doğal olarak, bu türden cömertlikler karşısında ezilip büzülmek gerekir. Öyle değil mi? Talat Bey'in cömertliği insanı ezilip büzülmek zorunda bırakmaz. Verme, dağıtma ve paylaşma eylemleri onun için Sartre'cı bir varoluş durumudur. Böyle var olur, böyle var olmuştur. Bilen bilir ki, bir gün yaptıklarını başınıza kakmayacaktır, karşılığını beklemeyecektir sizden.

Yazımın başlığını boşuna "Halmanzade Talat Sait Çelebi" koymadım.

Bilirim: Bir şairin bir başka şairi çevirmesi kadar işkenceli pek az iş vardır. Anadilden yabancı dile çevirirken bu işkence katmerlenir, yoğunlaşır. Talat Bey kim bilir kaç yüz Türk şairinden kim bilir kaç

3 Ataol Behramoğlu & Özdemir İnce, *Dünya Şiiri Antolojisi*, 4 cilt, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1997.

bin şiir çevirmiştir İngilizce'ye... Çevirmek başlı başına bir dert. Bir de bu şiirleri temize çekmiş, yayımlayacak bir yer bulmuş ve posta-ya vermiştir. Postanelerin işkencesine katlanmıştır. Editörlerle kim bilir kaç kez mektuplaşmış, kaç kez telefonla konuşmuştur. Kendisine kaç kez yazdım: Böyle bir şey yapabilmek için insanın kendi "ben"inden vazgeçmesi, kendi şiir yeteneğiyle uzlaşmış olması, zamanını sebil etmesi gerekir.

Niçin?

Kendi emeğini, kendi yeteneğini başkalarının yapıtı ve ünü için kullanmak, sebil etmek! Uğruna fedakârlık ettiklerin kimlerdir? Belki de "seni" küçümseyenler, "enayi" yerine koyanlar, belki de rakipler ve düşmanlar. Çoğu şair ve yazar böyle düşünür. Öyleleri vardır ki yeteneğini sezdiklerinin adlarını ağızlarına bile almazlar. Talat Bey hiçbir şairi rakip ve düşman olarak görmemiştir; onları yol arkadaşısı, tekke yoldaşı saymıştır.

Bunu yapmak için insana bir derviş ruhu, Yunus Emre'lik gerekir!...

EL¹

Etimden bir lokma kopartıyor annemin eli.

Elini sabaha uzatıyor yataktan. Pencere boşluğu.

— "Bu babaya" diyor.

Etim bir çilek tanesi olarak babama doğru uçuyor. Mersin Ceza ve Tevkif Evi'nin bir koğuşuna doğru. Yol üzerindeki itfaiye garajının önünden. Güneş doğarken tozlu yolu bir hortumla sulamakta bir itfaiye neferi.

Uçak sesi ve itfaiye kırmızısı korkumu anımsıyorum.

Etimden bir lokma alıyor annemin eli.

Parmaklarının arasında örselenmiş bir kiraz.

Elini gövdemden alıp ağzına götürüyor.

— "Bu anneye" diyor.

— "Bana yok mu?" diye soruyorum.

Bir kızcılık bırakıyor ağzıma annem.

Dudaklarım, dilim, ağzımın iç çeperi, dişlerim kamaşıyor.

Ağzım buruluyor.

Bir serçe yavrusu eşiniyor bedenimin bir yerinde.

Bu benim kendi varlığımı anımsadığım, bedenime dolandığım ilk anlar. Daha önce yoktum sanki.

1 *Yirminci Yüzyılda Yazınımıza El Verenler*, haz. İnci Asena, 1. basım, Adam Yayınları, İstanbul, 2000.

Güneş doğmuş, dut ağacı ile yenedünya arasında. Bahçeyi sesleri dolduruyor.

Bir salyangoz dolaşüyor kuyunun ağız taşını. Gümüş izi sıvanıyor sararmış mermere.

Komşu bahçede kumrular kuğurduyor.

Boynumdan kuyruksokumuma doğru birkaç ter tohumu yürümekte.

Sırtımda bir şey aramakta annemin eli.

Annemin eli, taze mısır yaprağı. Yeni sulanmış domates karığı. Sabah yelinde hışırıyor mısır yaprakları.

Sırtüstü yatıyorum.

Sol elim avucumu dolduran bir meme üzerinde. Başparmağım ile işaretparmağım arasında bir mor dut tanesi.

Sağ elimde bir sigara. Eski, filtresiz Yeni Harman. Sarı kutu.

Yeni biçilmiş çimen kokuyor yanımda yatan genç kadın. Ağustos sıcağında Toroslar'da bir harman yeri.

İki memenin arasında başparmağıma bir ter tanesi çarpıyor. Sigarayı söndürüp sağ yanıma dönüyorum.

— "Sırtımı kaşır mısın?" diyorum ağzımın yalvarma sesiyle.

Gövdemin içinde duruyor anımsadığım ilk gövdem. Üç yaşında. Onu yerinden söküp alacak bir el arıyorum.

ORTAK AKIL¹

Franz Kafka'nın *Değişim* adlı romanının kahramanı Gregor Samsa, bir sabah uyandığında kendini hamamböceği olarak bulur.

Bizim teokratik devlet mecnunu, şariat düşkünü, ümmet meftunu, Arapperest siyasal İslamcılarımız da tıpkı Gregor Samsa gibi, bir sabah uyanınca kendilerini "muhafazakâr demokrat" olarak bulmuşlar.

"Bulmuşlar" diyorum, çünkü bu değişimin herhangi bir tanığı yok. Kendi sözleri. Kendi sözleri olunca da, sabıkaları olduğu için, inanmak biraz zor. Kimse kendilerinden değişmelerini istemedi. Laf-ta bile olsa, oldukları gibi kalsalardı, siyaset yapmaları olanaksızdı.

Kendi adıma konuşacak olursam, R. T. Erdoğan & Arkadaşları'nın değişip değişmemeleri aslında ilgilendirmiyor beni. Ancak, Cumhuriyet ve başta laiklik olmak üzere Cumhuriyet ilkelerini içlerine sindirmeleri hem kendilerinin hem de ülkenin yararına. Bu nedenle onların değişmelerine kayıtsız kalmam olanaksız. Biliyorum ki, (isterlerse değişmemiş olsunlar) Cumhuriyet'e ve onun ilkelerine saygı göstermeden, sadık kalmadan siyaset yapmaları mümkün değil. Siyasetten uzak kalmaları, temsil ettikleri kitlenin görüşlerini dile getirmemeleri ülke açısından sağlıklı bir durum değil. Ama Cumhuriyet'e saygı ve bağlılık çerçevesi içinde siyaset yapmaları gerektiğini, siyaset ortamına kendi koşullarını zorlayamayacaklarını da anlamaları gerekli.

1 Özdemir İnce, "Ak Parti'nin Kollektif Aklı", *Hürriyet*, 16 Eylül 2001.

Anlamışlar ki, "Değiştik!" diyorlar. Ben, "Cumhuriyet'e ve ilkele-rine saygılı ve bağlıyız" demelerini tercih ederdim.

Bu konuda düşünmeyi sürdürelim: AK Parti'nin başkanı R. T. Erdoğan, roman kahramanı Gregor Samsa gibi bir mutasyo-na uğrayıp değişti diyelim. Abdullah Gül, Abdülatif Şener ve öteki zevat nasıl olup da hep birlikte koro halinde değiştiler? Aynı anda yumurtadan çıkıp kanatlanıp uçan kelebekler gibi.

Bunun da cevabı hazır. Akılları gibi (akılları kolektifmiş) de-ğişimleri de kolektif bunların. Her şeyleri kolektif: Gözleri, kulakları, ağızları, elleri, ayakları... Her şeyleri kolektif!

R. T. Erdoğan'ın "kolektif akıl" kavramını kullanması kimsenin dikkatini çekmedi. Cahilce bir malumatfuruşluk muydu, yoksa bile bile ve geleceğe dönük bir mesaj olarak mı kullanılmıştı? Bunu göreceğiz.

İlk kez partinin kuruluş basın toplantısında "kolektif akıl"dan söz etmişti R. T. Erdoğan. 26 Ağustos 2001 tarihli *Akit* gazetesinde yayımlanan röportajında² da bu kavramı kullanıyor.

Gazetenin muhabirleri Serdar Arseven ile Kenan Kıran ortaklaşa soruyorlar:

"AK Parti, seçime kadar herhangi bir koalisyonun içinde yer ala-bilir mi? Böyle bir teklif gelse..."

R. T. Erdoğan yanıtlıyor:

"Bu benim tek başına karar verebileceğim bir konu değil... Az önce de söyledim. Biz bir kolektif aklın temsil edildiği bir parti ola-cağız... Bu konu gündeme gelirse, oturup, kendi aramızda konu-şuruz... Bu konuda konuşmak için çok erken."

R. T. Erdoğan'ın "Az önce de söyledim" dediği cümle de şu:

"Bir diğer özelliğimiz, tekelci liderlik anlayışına son vermektir... Kolektif aklın temsil edildiği bir liderlik anlayışını benimsiyoruz."

Durum böyle ise yandık ki nasıl yandık. Kolektif aklın temsil edildiği liderlik bir geldi mi pir gelir. Bir daha yerinden kımıldamaz. Kolektif akılla tekelci liderlik anlayışına son vermek bir yana, kolek-tif akılla tekelci liderliğin daniskası kurulur.

Peki ama "kolektif akıl" da neyin nesi? Kim bulmuş bu mal bul-muş mağribi gibi sarıldıkları kavramı?

"Kolektif akıl" nasıl bir akıl?

2 Serdar Arseven & Kenan Kıran, *Akit*, 26 Ağustos 2001.

Kolektif'in anlamı "ortak, ortaklaşa; toplu, topluca". Yani kolektif akıl, "ortak akıl" anlamına geliyor.

"Ortak akıl" diye bir kavram yok felsefe ve sosyolojide. Buna karşılık "ortak bilinç" var. İdealist sosyologlar, bireyüstü ve ayrı bir varlığa sahip olduğu varsayılan üstün bir bilinç olduğunu kabul ederler. Bilinç hayatının en yüksek biçimi olan bilinçlerin bilinci.

Kolektif akıl da, demek ki, en yüce akıl, akılların akli anlamına geliyor. Mülkiyetin, bilincin, çıkarın, psikolojinin, taşkınlığın "ortak" olabileceğini aklım kesiyor da aklın ortaklaşası pek zor. İlkin akıl akılsa ortaklaşa olmaz. Akıl bireyselleştikçe akıllaşır. Akıllı bir insanın ortak aklın iradesini kabul edebilmesi için aklını yitirmesi gerekir. Kendi aklından vazgeçip bir ortak aklın yönetimine girmek ne demek? "Aklını yitirmek, mümin olmak, iman etmek" demek. İradesi özgür olmayan, akli özgür olmayan, bir ortak aklın direktifleriyle karar veren insan topluluğunun demokrasiyi bulması, yaşatması mümkün mü?

"Ortak (kolektif) akıl"ın vardığı noktayı en iyi Erbakan Hoca belirliyor ve "Lidere itaat farzdır" diyor.

Ortak akıl, demokrasilerde değil, teokratik düzende, faşizmde geçerlidir.

BAUDELAİRE DİYOR Kİ...¹

"Sanatta ahlak, ahlaksızlık, ahlakdışı gibi sözcükleri ve öteki bir yığın budalalıkları dilinden düşürmeyen burjuvazinin gerzeklikleri, bana, beş franga kendini satan Louise Villedieu adlı fahişeyi düşündürür. Birinde Louvre Müzesi'ne giderken yanımda Louise Villedieu'yü de götürmüştüm. Louvre'u hiç görmemişti. Hemen kızarmaya, yüzünü örtmeye başladı. Ölümsüz tablo ve heykellerin önünde durmadan kolumdan çekiyor ve böylesine uygunsuz, ayıp şeylerin nasıl olup da halka açık bir yerde sergilendiğini soruyordu."²

Baudelaire'in, burjuvazinin ikiyüzlülüğünü sergilemek için Louise Villedieu, Louvre Müzesi ve müzede sergilenen eserleri örnek vermesi, ilk bakışta çok çarpıcı. Burjuvazinin ikiyüzlülüğünü teşhir etmek için çok daha acımasız olunabilir.

Ancak, Louise Villedieu'nün Louvre'da tedirgin olması konusundaki örnek-yorumuna katılmıyorum. Villedieu yaptığı işi bir meslek olarak görüyor ve mesleğini herkesin önünde icra etmediğini düşünüyor. Belki mesleğinin gereği olarak, ama kesinlikle toplumsal ahlaka uymak için, işini kapalı ve özel yerlerde yapıyor. Yani mesleği gereği çalışırken ahlaksızlık yapmadığını düşünüyor. Toplumu zihinsel olarak rahatsız etse bile bunu görsel olarak yapmıyor.

1 Özdemir İnce, "Baudelaire ile fahişe", *Hürriyet*, 29.06.2003.

2 *Mon cœur mis à nu* Baudelaire'in, 1852-1866 yılları arasında tuttuğu ve ölümünden sonra arkadaşı Poulet-Malassis tarafından bir araya getirilmiş günlüklerinden oluşuyor. Kitap ölümünden sonra 1887'de yayımlanmıştır.

Louise Villedieu günümüzde yaşasaydı, "Fahişelik yasalar tarafından meslek olarak kabul edildiği, çalışanı sigortaya bağlandığı andan itibaren, bütün meslekler gibi saygıdeğerdir" derdi belki de... Louise Villedieu'nün tepkisinde gizli bir anlam da var: Herkes eleştirme hakkına sahiptir.

Baudelaire'in cümlesi her şeye karşın inandırıcı:

"Saygıdeğer üç insan vardır: Rahip, asker, şair. Bilmek, öldürmek ve yaratmak.

Geriye kalanlar sürü adına sömürölmek için yaratılmışlardır, yani şu meslek denen şeylerden birini yapmak için."

Bunca yıllık deneyimden sonra, şairin rahip ve askeri içerdiğini söyleyebilirim. Rahip ve askerde şairin nitelikleri var mı? Bilemem. Kuşkusuz sıradan ve bütün (her) asker ve rahipten söz ediyorum.

Baudelaire'in ve Özdemir İnce'nin rahip, asker ve şair için söylediklerinin yorumunu size bırakıyorum. Kuşkusuz sizin de kendinize özgü bir düşünceniz vardır bu konuda.

Ama, günümüzde, meslekleri Baudelaire'in tanımından daha farklı tanımlayabilir misiniz?... Çok zor!

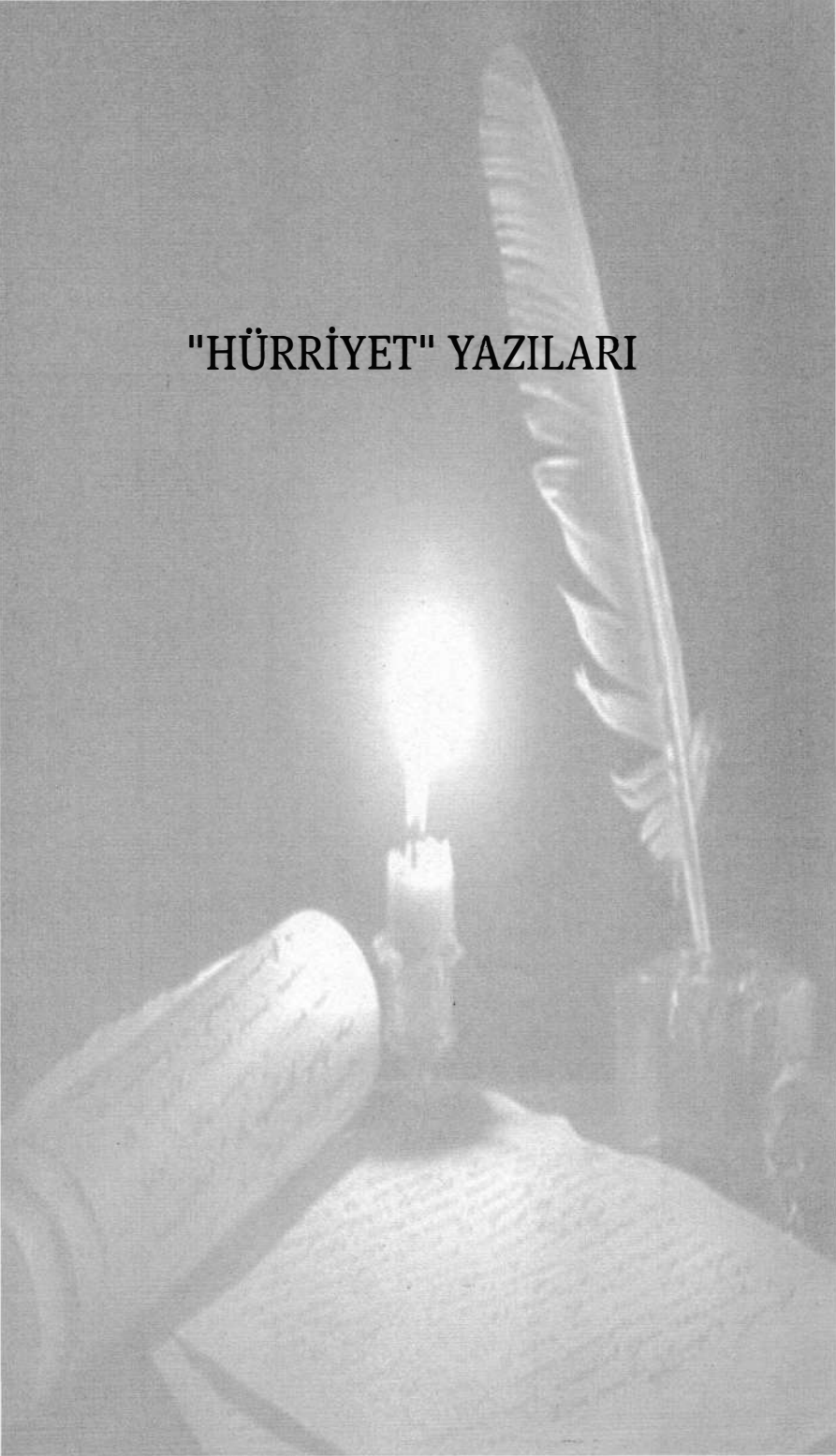
"Her insanda her zaman iki eşzamanlı eğilim (istek) vardır, biri Tanrı'ya öteki şeytana doğru. Tanrı'ya ya da manevi olana sığınma aşama olarak yükselme arzusudur; şeytana ya da hayvanlığa sığınma ise aşamaca aşağı inme kıvancından başka bir şey değildir. Galiba, kadınları sevmek; kedi, köpek gibi hayvanlarla senlibenli konuşma yeteneği ikincilere verilmiştir."

Bu konuda Baudelaire tam yetkiyle konuşabilir. Çünkü "kadın"ı ve "kedi"yi eksiksiz, kölece sevmiştir. Bu iki yarattığı özdeşleştirdiğini de söyleyebilirim: Kadın-kedi ya da kedi-kadın!

"Ölüm cezası günümüzde artık anlaşılmaz duruma düşen mistik bir düşüncenin sonucudur. Ölüm cezasının toplumu hiç olmazsa maddi olarak KURTARMAK amacı yoktur. Ölüm cezasının amacı toplumu ve suçluyu (manevi bakımdan) KURTARMAK'tır."

Baudelaire, serbest bir yorumla başlığı "Dobra Dobra" olarak çevrilebilecek *Mon coeur mis à nu* adlı kitapçığını 1859-1866 yılları arasında yazmıştı. Gerçekten de, Büyük Fransız Devrimi sayesinde, o yıllarda, idam düşüncesi körelmişti Fransa ve Avrupa'da. Ama devrimin etkilerinin azalmasıyla birlikte, Avrupa'nın 20. yüzyılı idam ve işkence sahneleriyle iyice şenlendi.

"HÜRRİYET" YAZILARI

ARİF KESKİNER: MAZBUT BİR BOHEMİN ALENİ HAYATI¹

Yıl 1970. Otuz iki yaşında, Arif Keskiner üç arkadaşıyla Stokholm'den çıkmış yola. Danimarka, Hollanda, Belçika, Fransa, Paris'ten taaa aşağıya Marsilya, Cannes, Monte-Carlo, San Remo, Cennova, Venedik, Yugoslavya, Bulgaristan... Tam bir ay.

Kendi kendine, "Hey gidi Nalbant Hasan'ın oğlu... Buraya kadar çiçek bahçesinde 'çiçek gibi' yaşadın. Ama daha bir baltaya sap olamadın. Daha neler göreceksin, neler yaşayacaksın kim bilir? Yaşın genç nasıl olsa..." demiş.

Son yirmi saatimi Arif Keskiner'in (yiğit lakabıyla anılır) namı diğer "Komünist Arif" in, gene namı diğer "Çiçek Arif" in Doğan Kitap tarafından yayımlanıp 4 Mart günü piyasaya çıkacak olan Çiçek Gibi² adlı anılar kitabıyla geçirdim. Bence bal gibi bir roman olmuş. 315 sayfalık kitabı okurken kafamın içinde iki soru vardı. Yazıma nereden başlasam? Başladığıma göre, bu sorunu halletmişim. Peki ben Arif'i nerede, nasıl tanıdım? Bunun yanıtını bulamadım. Kitabında adı geçenlerin neredeyse yarısı benim de arkadaşım. İstanbul'da Yılmaz Güney aracılığıyla olabilir. Ankara'da Tunca Yönder ve Ankara Sanat Tiyatrosu marifetiyle... Aziz Çalışlar mı desem?... Ama Aziz'in adı geçmiyor kitapta. Galiba 1970 sonrasını kapsayacak ikinci kitapta Aziz de olacak... Benim adım bir yerde geçiyor: En

1 Özdemir İnce, "Mazbut bir bohem in aleni hayatı", *Hürriyet*, 28.02.2002.

2 Arif Keskiner, *Çiçek Gibi*, 1. basım, Doğan Kitap, İstanbul, 2002.

eski Kulis'e gidenler arasında. Sanki Arif'i tarihsiz bir zamandan bu yana tanıyorum.

Yazımın başlığındaki "mazbut" sıfatı nereden geliyor. Perşembe günü Arif'in evinde Akdeniz tarzı sabah kahvaltısı yaparken, bir cümlesini yazmıştım defterime. Arif, İsveç yolunda Alman sınırını otobüsle geçerken, sahipsiz bir portakal sandığında baz morfin bulunuyor. Sandığa yakın oturduğu için Arif de sorguya çekiliyor. Alman polisi yolculardan birini tutup ötekileri serbest bırakıyor. Arif, "Ürperiyorum. Korkuyla karışık bir ürperti bu. Bir yerde tutuklu kalmak. Özgürlüğüm. Ne müthiş bir duygu bu özgürlük. Ondan hiç ödün vermeyeceğimi düşünüyorum. Bu korkumdan dolayı, hayatımda illegal bir iş yapmadım. Yasalara hep saygılı olmaya çalıştım" diye anlatıyor bana. Sözlerini bir kâtip gibi defterime yazıyorum. Bu sabaha karşı kitabın 294. sayfasında karşıma çıkıyor aynı cümle. Sözcükler aynı. Ne eksik ne fazla. Yazdığı metni ezberlemiş sanki. Cümleyi Arif'in ağzından duyduğum zaman, "Yahu bu adam mazbut bir bohem" demiştim içimden. Çünkü hemşerimiz Demirtaş Ceyhun, kitabın başına "Anı değil, sanki aydınımızın bohem tarihi" başlıklı önsözvari bir yazı yazmış. Koskoca Demirtaş yalan söyleyecek değil ya! Kitabın başında Tunç Başaran'ın çok zarif, Refik Durbaş'ın çok veciz yazıları var. Demek ki ya kitabın elyazmasını ya da prova baskısını okumuşlar. Kitabın dış kapağından anlaşıldığına göre, aynı şekilde, Atif Yılmaz, ressam Birol Kudatgu ve Cengiz Alpman da okumuşlar kitabı. Övüyorlar...

Duyduğuma göre, Yaşar Kemal de "Kitabı birinci 'en çok satan' olmazsa görünmesin gözüme" diyesiymiş...

Kim bu Yaşar Kemal'in "atanmış" oğlu Arif Keskiner?³ Kim olduğunu ben biliyorum da gereken bilgileri bilmeyenler için *Çiçek Gibi*'nin arka kapağından aktarıyorum:

"1938 yılında Adana'nın Osmaniye ilçesinde doğdu. İlk ve ortaokulu Osmaniye'de okudu. İstanbul Sultanahmet Ticaret Lisesi'ni, ardından İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nu bitirdi. Askerliğin ardından bir süre arkadaşı Yılmaz Güney'le çalıştıktan sonra dört yıl Ağaoğlu Yayınevi'nin müdürlüğü görevini yürüttü. Daha sonra kitapçılık, spor yazarlığı ve İsveç'te muhabirlik, bulaşıkçılık yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra elliye yakın fotoromanın yapımcılığını, senaristliğini

3 Age, s.105.

ve yönetmenliğini üstlendi. Aynı dönemde filmciliğe başladı. [Listeyi ben tamamlayayım: Su ve gazoz satıcılığı, saraç ve tatlıcı çıraklığı, avukat yamaklığı, Beyoğlu'nda çakmak satıcılığı, prodüksiyon amirliği, bar yöneticiliği, taksitle kitap satıcılığı, mobilya fabrikası müdürlüğü, vb. Kendi adına yaptığı on bölümlük "Anadolu Uygarlıkları" belgeselinden sonra iflas etmiş. Daha önce, taksitle kitap satıcılığından da iflas etmişti.] (...) Daha sonra [1984] Sıraselviler'deki yazıhanesinde, herkesin "Çiçek Bar" ya da "Arif'in Yeri" dediği, tüm sinemacıların ve sanatçıların uğrak yeri olan Sinema Sevenler Derneği Lokali'ni açtı. Keskiner, yirmi üç yıldır bu ünlü mekânın işletmeciliğini yürütüyor."⁴

"Çiçek Bar" ya da sadece "Çiçek" devamlı müşterilerinin ikinci adresi gibidir. Davetiyeler, mektuplar, kitaplar, paketler vestiyere bırakılır. Herkes giremez. İçerde fotoğraf çekmek, çekertmek yasaktır. Bu önlemler de Arif'in ne denli mazbut olduğunu gösteriyor.

Arif'in "komünistlik"i nereden geliyor? Nâzım Hikmet'in şiirlerini ezbere bildiği için Sultanahmet Ticaret Lisesi'nde adı komüniste çıkıyor. Aile içi miras adaletsizliği yüzünden zaten bu işlere duyarlı. Çocukken, aynı babanın oğlu amcasının Karun gibi zengin çiftlik sahibi ağa, babasının ise Nalbant Hasan olmasının nedenlerini anlamaya çalışıyor. Bu adalet arayışı Arif'i Adalet Partisi'ne değil Mehmet Ali Aybar'ın Türkiye İşçi Partisi Gençlik Kolları kuruculuğuna götürüyor.

Yaşar Kemal ve Arif Keskiner'le birlikte olmak çok mutlu eder beni. Yaşar Kemal, Arif'in ailesini çok iyi tanır. Arif'in ailesi Yaşar Kemal'in romanlarına girmiştir. Yaşar Kemal, Arif'in babası Nalbant Hasan'ı, emmisi (amcası) Mehmet Ağa'yı, öldürülen amcası Hakkı'yı anlatırmış.

— "Bir gün sizin ailenin ve Mehmet Ağa'nın romanını yazmak istiyorum, ama 'Acaba sizin aile ne der?' diye de düşünüyorum."

— "Aman be Yaşar Abi, düşündüğün şeye bak" der Arif, "bizim aileden hiç sorun çıkmaz. Ailede kitap okuyan iki kişi var... Bizden sana izin."

Ve Yaşar Kemal o ölümsüz başyapıtı *Demirciler Çarşısı Cinayeti*'ni⁵ yazar.

4 Age, 2007, arka kapak yazısı.

5 Yaşar Kemal, *Demirciler Çarşısı Cinayeti/Akçasazın Ağaları 1*, 9. basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Mart 2013 (1. basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973).

Arif okumak için evden kaçmış, İstanbul'a gelmiş. Çağaloğlu taraflarında bütün iş hanlarında iş arıyor. Rasgele girdiği bir avukat yazıhanesinde yaşlı bir kadın soruyor, "Baban ne iş yapar evladım?" Arif, "Nalbantlık yapıyor efendim" diye yanıtlıyor. Yaşlı kadının kucagında bir çocuk var. "Babaanne, nalbant nedir?" diye soruyor. On altı-on yedi yaşında, lise iki öğrencisi Arif hüngür hüngür ağlamaya başlıyor. Nedeni, çocuğun nalbantın ne olduğunu bilmemesi. Hayatımda, Arif'in ağlaması kadar insan varlığının anlamını tartışan bir tepki görmedim, duymadım, okumadım. Saçmalığı delip geçen bir bakış...

Yaşlı kadın, o gün Arif'e avukat yamaklığı işini ayarlıyor ve Arif'in hayatı değişiyor.

Arif bir yandan lisede okuyor, bir yandan avukat yamaklığı, bir yandan bir ambarda kâtiplik yapıyor. Bir gün sinema oyuncusu Senih Orkan'ın⁶ hayranı sıfatıyla peşine takılıp, Baro Han'ın karşısındaki Bacı Restoran'a giriyor. Hepimizin uğradığı hayat istasyonu. Bacı'da iki gün içinde bütün hayatını dolduracak insanların yüzde sekseniyle tanışıyor. Sinemacılar, tiyatrocular... Yazarlar; Fethi Naci, Demirtaş Ceyhun, Demir Özlü, Hilmi Yavuz, Tahsin Yücel, yıllardır Paris'te yaşayan ressam Yüksel Arslan, rahmetli Ege Ernat... Bizim Arif de masanın bir ucuna yerleşiyor... O günler Albert Camus'nün *Veba*⁷ adlı romanı yayımlanmış. Genç yazarlar "Kamü, Kamü" deyip duruyorlar. Arif her zamanki gibi tuvalete gidip küçük defterine notlarını yazıyor. Filmse filmi görecektir, oynusa tiyatroya gidecek, kitapsa alıp okuyacak ve İstanbullu entelektüellerle arayı kapatacak. Arif doğruca Remzi Kitabevi'ne gidiyor. Ne istediğini söylüyor. Tezgâhtar Varlık Yayınları tarafından yayımlanmış kitabı Arif'in önüne koyuyor. Arif bakıyor, yazarının adı "Camus" olarak yazılmış. "Ben Kamü'nün *Veba*'sını istedim, bu başka bir kitap galiba." Tezgâhtar, "Evet o işte. 'Camus', 'Kamü' okunur oğlum..." diyor.

"Çok utanmıştım. Bu olaydan yedi sekiz sene sonra, Ağaoğlu Yayınevi müdürlüğüne başladığımda aynı kitabevine, bizim çıkardığımız yayınları götürürdüm. Uzun boylu tezgâhtarla gülümserdik. O benim nereden nereye geldiğimi en iyi bilen sırdaşımdı."

Arif Keskiner budur işte!

6 Senih Orkan (d. 6 Haziran 1932-ö. 28 Şubat 2008), tiyatro, sinema ve dizi oyuncusu. 200 civarı filmde (Bu Vatan Bizimdir/1958-Haşhaş/1975) oynayarak, "kötü adam" rolüyle Türk sinema tarihinin önemli karakter oyuncularından olmuştur.

7 Albert Camus, *Veba*, çev. Oktay Akbal, 1. basım, Varlık Yayınları, 1955.

O zamanlar Adanalılar Adanalı gibi konuşurdu. Ama o, İstanbul'a gelir gelmez dilini düzeltmeye, İstanbullular gibi konuşma öğrenmeye karar veren Arif! Şimdiki Nevizade Sokağı'ndaki Lefter'in Meyhanesi'nde arkadaşı Hayalet Oğuz'un sözde nişanlısına laf atanlarla kavga edip Hayalet'ten "Ulan... ben nişanlıyken karışmıyorum. Peki sana ne oluyor?"⁸ diye zapartayı yiyen Arif, dayak yemekten kurtardığı Egemen Bostancı'nın kaçması üzerine tek başına dayak yiyen Arif... Ama alıyyüâlâ bir öğrenci. Hayatının üniversitesi "Kulis" bardan diplomalı. Daha on yıl dolmadan sinema, tiyatro, edebiyat, basın dünyasının; birbirinden güzel kadınların ve yaşamayı seven iş çevresinin aktörleri arasına giriyor. Türkiye İşçi Partisi saflarında siyaset yapıyor. Nereden bakılırsa bakılsın tam anlamıyla bir marjinal adam. Ama bir iki karakol ziyareti dışında, mapus damına düşmüşlüğü ve sabıkası yok. Yani acayip bir şahsiyet. Çok çalışmış, uykusuz kalmış, tonlarca rakı, konyak ve viski götürmüş, ama alkolik olmamış. Hayatını kazanmak için hiçbir şeyi yüksünmemiş. Nalbant babasıyla köy köy dolaşmış, ambarcılığı döneminde hamallarla birlikte mal yüklemiş, her zaman çok iyi bir öğrenci olmuş, kendini yetiştirmiş ciddi bir otodidakt!⁹ Kendi dediği gibi bataklığı geçerken sapmamış, sapıtmamış. Arif'i ben erkek bir Külkedisi, bir Pygmalion¹⁰ olarak görüyorum, tam anlamıyla bir "hand made" (el yapımı)!

"Çiçek" Arif otuz iki yaşında bir baltaya sap olamadığı için hayıflanıyor kitabında. 1970 sonrasından bugüne bir değerlendirme yapsa, hâlâ bir baltaya sap olamadığını söyleyebilir. Ama 4 Mart 2002'den sonra böyle bir kaygısı kalmayacak. Artık bir nasihatname kitabının, bir hayat bilgisi kitabının, bir adabımuâşeret kitabının yazarı. Yaşar Abi, gözün aydın, oğulluğuna tayin ettiği Arif yazar oldu!

8 Keskiner, *age*, s.116.

9 Kendini eğiten, kendi kendini yetiştirmiş kimse.

10 Pygmalion, Yunan Mitolojisi'nde kendi yonttuğu bir heykele âşık olan Kıbrıslı bir heykeltıraş. Bernard Shaw'un 1912 yılında yazmış olduğu ve Yunan Mitolojisi'ne dayanan bir oyunu.

ERETZ ISRAEL, İSRAİL TOPRAĞI¹

Dünyanın bütün "devlet"lerinden korkarım. Sınır kapılarında daha çok korkarım. Tel-Aviv Havaalanı'nda da korkuyorum. Ülker yan kulübede pasaport kontrolünü yaptırmış ve "Eretz İsrail"e ilk adımını atmış, benim pasaportumu inceleyen genç kadın ikide bir yüzüme bakıyor, pasaportumun sayfalarını çeviriyor ve üstelik eline telefonunu alıp bir yerlere telefon ediyor. Arkamdakiler sabırsızlanıyor. Görevli paylıyor onları. Bana da ahret soruları soruyor. Niçinler, nedenler, kimler, nasıllar... Sonunda telefon çalıyor. Birkaç dakikalık bol "şe"li bir konuşma. Genç kadın bana, "Arap ülkelerine sık sık gidiyorsunuz" diyor. Özgür bir insanım, dilediğim yere giderim. "Yanlış anladınız" diyor, "eğer pasaportunuza İsrail damgası vurursam bir daha o ülkelere giremezsiniz. Yetkililer kararı size bıraktılar, isterseniz pasaportunuzu mühürlemeyebilirim". Siz olsanız ne yaparsınız? Benim tek yanıtlım var: "Siz pasaportumu mühürleyin. Araplar beni İsrail'e geldiğim için ülkelerinde istemezlerse, kendi bilecekleri iş."

Genç kadını mutlu ediyor yanıtlım. Çünkü yanıtlımla İsrail'in "meşru" bir devlet olduğunu kabul ediyorum. Ben de mutlu oluyorum; 11-12 yaşımdan bu yana yüreğimde taşıdığım bir acıdan kurtulmuş olduğum için.

1 Özdemir İnce'nin 12 Haziran 2001 tarihinde *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan yazısının genişletilmiş hali. Yazı için bkz. Özdemir İnce, "Uzaydan en iyi görünen ülke", *Hürriyet*, 12.06.2001.

Öylesine geç kalmışız ki bagaj bandında valizlerimiz tek başına dönüp duruyor. Bu kez karşılamaya gelenlerin çekip gitmesinden korkuyorum. Ama Dürzîlerin Maghar'dan gönderdikleri arabanın şoförü elinde bir "Mr. İnce" tabelasıyla beklemekte bizi. Maghar, kuzeyde, Lübnan ve Suriye sınırlarına yakın Celile bölgesinde bir Dürzî kasabası. "Golan Tepeleri'ni gören bir yer" dersem daha kolay anlarsınız.

İsrail'i, televizyonda gördüğümüz taş ve plastik mermi kavgasına indirgersek, bu ülkeyi anlama şansını sonsuzu kadar yitiririz. "Filistin" sorunu yeni değil. Bu, Anadolu kökenli insanların (Filistinlilerin) bundan 3.000 yıl kadar önce bu ülkeye gelip Akdeniz kıyılarına yerleşmesiyle başlamış ve Romalıların 1.866 yıl önce Yahudileri kılıçtan geçirip, Kudüs'ü dümdüz ederek Yehuda bölgesine "Palaestina" adını vermesiyle tarihe yazılmıştır. Yahudi entelektüellerinin, Filistinlilerin İslam dinini kabul etmiş Yahudiler olduğu iddiaları da hiçbir şeyi değiştirmez.

Tarihi değiştirmenin olanaksız olduğunu bilen bir ülkenin çocuğu olarak size doğruya yakın bir yaklaşım için iki sözcük önereceğim: Antisemitizm ve Siyonizm. Tohumları belki de ilk Babil Sürgünü'yle (MÖ 586-538) atılan, daha sonra 2.000 yıl Hristiyan Avrupa'nın beyine ve ruhuna işleyen ve Nazi Almanya'nın "Yahudi soykırımı"yla doruklarına ulaşan ırkçı Yahudi düşmanlığını temsil eden "Antisemitizm"... Ve diaspora Yahudilerinin atalarının yurduna dönmeleri anlamına gelen ve 1897'den bu yana kullanılan Siyonizm.

Ardından, Tevrat'tan, ilk Babil Sürgünü'yle ilgili bir alıntı yaparak bir pencere açacağım:

"Babil ırmakları kıyısında oturup
Siyon'u andıkça ağladık;
Çevredeki kavaklara
Lirlerimizi astık.
Çünkü orada bizi tutsak edenler bizden ezgiler,
Bize zulmedenler bizden şenlik istiyor,
'Siyon ezgilerinden birini okuyun bize!' diyorlardı.
Nasıl okuyabiliriz Rabb'in ezgisini
El toprağında?
Ey Yeruşalim, seni unutursam
Sağ elim kurusun.
Seni anmaz,
Yeruşalim'i en büyük sevincimden üstün tutmazsam,
Dilim damağıma yapışsın!"²

2 Tevrat&Zebur, Mezmurlar, 137.

"Zion", Kudüs ve İsrail toprağı anlamına geliyor. Müslümanların Kudüs dediğı Yerus alim (Yerus alayim) ise "barış kenti" demek oluyor. Ama simgesel olarak "Eretz İsrail"i de temsil ediyor. 2.500 yıllık bir dönüş sevdası.

137. Mezmur'un sonunu okuduğumuz zaman, dile getirdiğı intikam bilinci kanımızı dondurabilir:

"Ey sen, yıkılası Babil kızı,
Bize yaptıklarını
Sana ödetecek olana ne mutlu!
Ne mutlu senin yavrularını tutup
Kayalarda parçalayacak insana!"³

20. yüzyılda beni heyecanlandıran, başarıya ulaşmış iki devrim projesi var. Biri Türkiye, öteki İsrail... İsrail'in dili İbranice... MS 200 yılı dolaylarında konuşma dili olmaktan çıkmış, sadece dinsel ortamda, felsefe ve edebiyatta "kutsal" sayılmış bir ölü dil. Bu ölü dili 1881 yılından itibaren Eliezer Ben-Yehuda diriltmeye başlamış. 8.000 sözcüklü Tevrat dilinin 150.000 sözcüklü bir sözlüğe ulaşması ancak mucizeler toprağında olabilecek bir "mucize". 1882 yılında başlayan ve günümüzde de süren göçlerle Vaat Edilmiş Topraklar'a geri dönen Yahudi'nin yaptığı ilk iş atalarının 1.800 yıl konuşamadığı dili öğrenmek. Arkadaşım, şair İsrail Eliraz, "Sokakta karşımıza Süleyman ya da Davud peygamberlerden biri çıkmış olsa, kendileriyle 'bu dil'le anlaşabilirdik" diyor.

Otomobil Nasıra-Taberiye yönünde ilerliyor. Çevrede şaşırtıcı bir yeşillik. Yol kıyıları, "şarapoller" çimen döşeli; sağlı sollu tarım tarlaları, bağlar, meyve ağaçları, tarlalarda küp şeklinde ot balyaları... Bir ara, parmak kalınlığında, siyah yılanı benzer nesneler görüyorum zakkum ağaçlarının arasında. Arabayı durdurup bakmaya gidiyorum. Plastik su boruları bunlar. Daha sonra, İsrail'de sadece tarlaların değil, dağın taşın, doğanın bu borularla döşeli olduğunu göreceğim. "Süt ve bal akan diyar"⁴ gelip, damla damla suyla çölü bile yeşertmişler.

3 Aynı yerde.

4 Tevrat&Zebur, Mısır'dan Çıkış 3:8-17, 13:5, 33:2-3, Levililer 20:24, Çölde Sayım (Sayılar) 14:8, 16:13-14, Yasa'nın Tekrarı (Tesniye) 6:3, 11:9, 26:9-15, 27:3, 31:20, Yeşu 5:6, Yeremya 11:5, 32:22, Hezekiel 20:6-15.

İsrail'in su gerçeği gözlerimi kamaştırdı. Bizde olduğu gibi, otellerde, havaalanlarında "Suyu lütfen dikkatli kullanın" ricası yok. Ama İsrail'de neredeyse su da yok. Ülkenin bütün su kaynakları Ürdün Nehri, Genesaret (Taberiye) Gölü ve birkaç küçük dere... "Su kıtlığı" olarak tanımlanabilecek su gerçeğiyle baş edebilmek için bütün temiz su kaynaklarını entegre bir şebekede toplamışlar. 1964 yılında tamamlanmış olan merkezi arter, ulusal su şebekesi, suyu kuzey ve orta kesimlerden, yarı kurak olan güney kesimlere devasa borular, sukemerleri, açık kanallar, bentler, tüneller, barajlar ve pompa sistemleri aracılığıyla taşıyorlar. Mutfaklarda kullanılan suları işlemlerden geçirip tarlalara ulaşan borulara pompalıyorlar. Ormancılık ve su işleriyle ilgili bakanlıkta görevli, Kuzguncuk doğumlu dostum David Angel'den rica ettim, Tel-Aviv'den Kudüs'e dönerken anlattı. Necef Çölü'nün altında, deniz gibi tuzlu su yatakları varmış. Bazıları sıcak su. Bu suyla çölün üzerinde tarım yapıyorlar. Son zamanlarda yediğimiz minik domatesler Necef Çölü'nde bulunan seralarda bu yöntemle üretiliyor. Tuzlu suyla sulanan karpuzlar, kavunlar çok tatlı oluyormuş. Taberiye-Jericho (Eriha)-Kudüs yolunda, yarı çöl arazide, açıkta ve seralarda, bağlar, avokado tarlaları, bodur narenciye ağaçları gördüm. Necef Çölü ile Yehuda Çölü'nün sınırlarında, Ölü Deniz'in (Lut Gölü) güney ucunda gene avokado tarlaları gördüm; gene karayılanlara benzer milyonlarca metre uzunluğunda su boruları. Telefon kabloları gibi rulolara sarılı durumda, hazır bekliyor. İsrail'de yenen tarım ürünleri ikinci-üçüncü kalite. Birinci kaliteler dışarıya satılıyor. Ama böyle "ikinci-üçüncü" kalitelere can kurban.

Başta basınları olmak üzere bizim dinci kesim "Yahudi'ye sattık!" diye köpürüyor, istedikleri kadar köpürsünler, ama GAP topraklarının kullanılması, sulanması, tuzlanmasının önlenmesi konusunda İsrail'den öğrenecek çok şeyimiz var. Türkiye tarımının geleceği açısından Avrupa'dan öğreneceğimiz hiçbir şey yok; "öğretmen" uçakla 110 dakika uzağımızda. İsrail'de gittiğim en güney nokta Ölü Deniz'in ucu, ama Necef Çölü'nü geçip Kızıldeniz kıyısındaki Eilat'a kadar mutlaka gideceğim.

"Eski günleri hatırına getir,
Çok nesillerin yıllarına dikkat et."⁵

nasihatini aklından çıkarmayan insanların yarattıkları mucizeleri görmek istiyorum.

Gece! Kuzey İsrail, eski Caeserea'dan (Kayserya) Nazareth'e (Nasıra), oradan İsa'nın ilk mucizesini gerçekleştirip suyu şaraba dönüştürdüğü Kana'dan geçerek Taberiye'ye yüzlerce tepe, yüzlerce vadi... Tepelerdeki kasaba ve köylerin milyonlarca ışığı ateşböceği gibi titriyor, vadileri dolaşıp gökyüzüne yansıyor. "Geceleri uzaydan en iyi görünen ülke İsrail olmalı!" diyorum içimden. Bir uzmana sormak üzere bir soru oluşuyor: "İsrail'in bu hovarda ışığının kaynağı ne? Su mu, kömür mü, gaz mı, sıvı yakıt mı, nükleer enerji mi?" Ülker, Caeserea'daki deniz kıyısındaki santralin nükleer enerjiyle çalıştığını düşünüyor. Elektriğin suyla üretilmediği kesin. Şoförümüz Fas Yahudisi Udi ithal kömürle üretildiğine yemin ediyor. Kudüs Başkonsolosluğumuzdan bir görevli "Üç nükleer santralları var" dedi. Tel-Aviv'li bir ahabap "Fueloil'le" dedi. Yollar boyunca, İsrail'in uzaydan görünen ışık parıltılarını gördükçe, bizim, hidrolik, nükleer, termik vb. her türlü elektrik santrallarına karşı olan "cılbah"⁶ çevrecilerimizi düşündüm.

"Eretz İsrail'e Persler, Helenler, Haşmonaim Hanedanlığı, Roma, Bizans, Araplar, Haçlılar, Memluklar ve 1517-1919 arasında da Osmanlı İmparatorluğu egemen oldu. Osmanlı egemenliği döneminde ülkede sadece 1.000 aile varmış. Günümüz İsrail toplumunu oluşturan insanlar "göç" insanları. 1882, 1904-14, 1919-23, 1924-32, 1948-52 yıllarında kitlesel göçler olmuş. Göçmen ağırlığı Rusya kaynaklı. Nitekim 1989 yılından itibaren eski SSCB'den 1 milyona yakın yeni göçmen gelmiş. Son gelen "Ruslar"dan herkes memnun. Çünkü %70'i üniversite mezunuymuş, mühendisler, doktorlar, teknisyenler, bilim adamları, sanatçılar... Çoğu İsrail'in iddialı olduğu "high-tech"⁷ alanında çalışabilen insanlar. Bana Rusların İsrail'deki bütün votkaları tükettikleri söylenmişti, ama bu doğru değil.

"Küllerinden yeniden doğan Anka" deyimi bu devletin ve ulusun yeniden doğuşuyla gerçekten örtüşüyor.

İsrail Enformasyon Merkezi tarafından 1997 yılında yayımlanan *İsrail Hakkında Gerçekler* adlı tanıtım kitabında günümüz İsrail toplumu şöyle tanımlanıyor:

"Çeşitli etnik gruplardan, kültürlerden, dinlerden ve dillerden oluşan bir toplum olarak, İsrail yüksek bir seviyede gayri

6 Cılbah, çıplak, geçim darlığı çeken, yoksul, züğürt.

7 İleri (yüksek) teknoloji.

resmi ayrışma düzenlerine sahiptir. Resmi politikayla grupların birbirinden ayrılması söz konusu olmamakla beraber, toplum içinde bazı farklı kesimler bir ölçüde ayrılmıştır ve kendi güçlü kültürel, insel, ideolojik ve/veya etnik kimliklerini sürdürmektedir. Ancak, hayli yüksek derecede bir sosyal bölünmeye, bazı ekonomik eşitsizliklere ve çoğu zaman aşırı hararetle olan bir siyasi hayata rağmen, toplum nispeten dengeli ve istikrarlıdır. Toplumun yapısında bir kargaşa potansiyeli var olsa da, farklı gruplar arasındaki sosyal çatışmanın düşük seviyede olması, kesin bir hukuki ve medeni eşitliği temsil eden ülkenin adli ve siyasi sistemlerine bağlanabilir. O halde, İsrail, bir eritme potası değil, demokratik bir devletin çerçevesinde yan yana var olan farklı nüfus gruplarının oluşturduğu bir mozaiktir."⁸

Ancak aynı kanıda olmayanlar da var. Bunlar İsrail'in bir biyografisi olmadığını, bağımsız biyografiler toplamı olduğunu söylüyorlar. Örneğin, Türkiyeliler Birliği'nin yayın organı *Bülten*'de "Ladino mu Öğrenseydim?" başlıklı bir yazı yayımlayan bir doktor şöyle diyor:

"Ruslar İbranice'si kıt olan herkesi kendilerinden sanarak sorduğum her İbranice soruya ısrarla Rusça cevap veriyorlar."⁹

Bizden gidenler "Türk", Rusya'dan gelenler "Rus", Kuzey Afrika'dan gelenler "Faslı", "Cezayirli" ... Bizimkiler de kendilerine "Biz Türkler" diyorlar. Yani onlarca biyografi var. Bu nedenle, "Potacılar" 70 ülkeden gelen Yahudilerin yeni bir ortak kimlik edinmesini istiyorlar. Bunun oluşması için en azından bir kuşaklık zamana gereksinim var. İbranice, diaspora döneminde Yahudi kimliğinin korunmasında önemli bir rol oynamamış, bu dili 2.000 yıl konuşmamışlar, başkalarının ödünç dilini kullanmışlar. Yahudi kimliğinin tutkalı Tevrat olmuş. Bu yüzden, İsrail bir din devleti; bu yüzden eski eğitim bakanı, muhalefet lideri Yossi Sarid, "Laikleşmesi, din ile devletin ayrılması için İsrail'in kendi Atatürk'üne gereksinimi var" diyor.

Yossi Sarid haklı bence. "Şabat" cuma günü güneşin batmasıyla başlıyor ve cumartesi günü ilk yıldızların görünmesiyle sona eriyor. "Şabat" süresince, otobüsler, trenler çalışmıyor, El-Al'ın uçakları

8 "Çoğulculuk ve Ayrılık/Halk", *İsrail Hakkında Gerçekler*, yay. haz. Ruth Ben-Haim, İsrail Enformasyon Merkezi, Keter Pres, Kudüs, 2008, s.140-141.

9 Selim Amado, "Ladino mu Öğrenseydim?", *Bülten*.

uçmuyor. Tam sofular (Hasidikler) elektrik kullanmıyorlar. Asansörler çalışmıyor, ama bunun bir çaresini bulmuşlar: asansör her katta duruyor, içindekiler her katta çıkıp giriyorlar asansöre. Yemek pişirmek için de bir dalavere bulmuşlar. Hastanelerde sadece acil servisler çalışıyor. Bizim şeriatçıların "doğal müttefik"i olmalı bu kara giysili, uzun saçlı ve sakallı, kara şapkalı Hasidikler. Gördüğüm kadarıyla İsrail'in laikleşmesi için (hiç dilemem ama) bir kez daha Babil'e gitmeleri gerek.

İsrail'de 6 milyon dolayında insan yaşıyor. Tevrat'ın "(...) İşte, kardeşlerin birleşmiş olarak oturması ne iyidir, ve ne hoştur!"¹⁰ dediği gibi bu nüfusun 5 milyonu (%81,2) Yahudi. Nüfusun %17,1'i Arap, geri kalan %1,7'lik bölüm ise Dürzîlerden, Çerkezlerden ve birkaç küçük topluluktan oluşuyor. İster Müslüman, ister Hristiyan olsun Araplar askerlik yapmıyor, ama Dürzîler ve Çerkezler asker ve polis olabiliyorlar. İsrail yasalarına göre sadece ana tarafından Yahudi olanlar vatandaşlığa alınıyor. Bunun dışında soykırım sırasında Yahudilere yardım edenlere hemen vatandaşlık öneriliyor. İsrail'in kurulmasından önce bu topraklarda yaşayan azınlıklar da vatandaş.

Biraz da ekonomi: İsrail'de kişi başına düşen ulusal gelir 17.000 dolar. 1 dolar, 3,8-4 dolaylarında yeni İsrail "şekel"i ediyor. Kudüs'te bana yardımcı olan Güney Afrika asıllı fotoğrafçı giyim eşyalarını New York'tan aldığını söyledi. Bütün yiyecek ve içecekler çok pahalı. Bir şişe yerli şarabın fiyatı 60-80 şekel. İzmirli eczacı Moreno Margunato, yanında çalışan eczacı diplomalı yardımcısına ayda 3.000 dolar ödediğini söyledi. Herkes vergilerin yükseklüğünden yakınıyor. Maghar'da sohbet ettiğimiz bir Dürzî uzman doktor, "Boşuna çalışıyoruz. Kazancımızın tamamına yakını vergi olarak gidiyor" diyordu. Gelir vergisi %55 oranında. Belediye vergileri de el yakıyor. Evler ve dükkanlar, büyüklüklerine göre, ayda 50-300 dolar dolaylarında temizlik vergisi ödüyorlar. Sürücü belgeleri dört yılda bir 50 dolar karşılığında uzatılıyor. Araba kullanırken eline telefon almanın cezası 500 dolar. Anlaşılan İsrail, komşusu Türkiye'ye pek benzemiyor vergi konusunda. Hortumculara kötü haber: Banka götürmenin olanağı yok.

Emekliler ve savaş malulleri vergi ödemiyorlar.

Japonya'yı temiz bulmalarına karşın İsrail de tertemiz bir ülke. Yollar çok iyi durumda. Gecekondu diye bir şey yok. İnsanlar, sarı-beyaz taşlardan yapılmış konutlarda, özel villalarda oturuyorlar. Kuzeyde, savaş tehlikesinden uzak Arap, Dürzî ve Çerkez yerleşim yerlerinde yoksulluk görmedim. Azınlıklar kendi yerleşim yerlerinin belediyelerini yönetiyorlar. "Köy" diye tanımlanan yerleşim yerlerinin kentlerden farkı yok. Kuzeyden güneye, batıdan doğuya Egged'in¹¹ şehirlerarası otobüsleri vızır vızır çalışıyor. Çöl kesimlerinde bile kent duraklarına benzer otobüs durakları var.

Her şeye karşın insanlar çok kaygılı. Avrupa düzeyinde bir toplumsal yapı ve ekonomi yaratmışlar, ama korkuyorlar. 2.000 yıl sonra döndükleri anavatanlarında, geçmişini unutmak ve barış içinde yaşamak istiyorlar. Hiçbirinin geldikleri yerlere geri dönmek gibi bir niyetleri yok. 2.000 yıl boyunca, bir başka soykırım sayılabilecek zorunlu yakın evlilikler yüzünden vücutları deforme olmuş, çirkin diyebileceğimiz insanların çocukları artık çok sağlıklı, yakışıklı ve güzel. Lokantalarda verilen yemek porsiyonları, bizde dört kişilik sayılabilir. Yemekleri kuşkusuz bitiremiyorlar. Geçmişte öylesine yoksulluk ve yoksunluk çekmişler, öylesine ezilmişler ki, Kudüs'te, dünya güzeli bir kız garsonun dediği gibi, henüz "gözü doymamış" yaşlı kuşakların.

İsrail'i anlamak için Kudüs'teki Yad Vashem'i (Soykırım Müzesi-ni) görmek gerek. Özellikle de "Ermeni soykırımı" narası atanların görmeleri gerek. Bakalım neymiş soykırım?

İsrailliler, Türkiye'ye büyük bir gönül yakınlığı duyuyorlar. Bu ülkede Türk olmak neredeyse bir ayrıcalık. Beerşeba ile Massada arasında devriye gezen ve fotoğrafını çekmek istediğimi söylediğim zaman kesinlikle reddeden genç asker, Türk olduğumu öğrenince hemen razı olmuştu.

11 Egged (İsrail Ulaşım Kooperatifi Ortaklık Şirketi), üyeleri tarafından sahip olunan, İsrail'in en büyük transit otobüs şirketi olan bir kooperatiftir. İsrail'in toplu taşıma hizmetlerinin yaklaşık %55'ini kapsar.

GİZLİ DİNİN MABEDİNDE: DÜRZÎLER¹

İsrail Hakkında Gerçekler adlı tanıtım kitabında Dürzîlerle ilgili şu bilgiler yer alıyor:

"...Kuzey İsrail'deki 22 köyde yaşayan, Arapça konuşan, 117.000 civarında bir nüfusa sahip ayrı bir kültürel, sosyal ve dini cemaat teşkil ederler. Dürzî dini yabancılara açık olmamakla beraber, mensuplarının içinde yaşadıkları ülkenin hükümetine tam bir sadakatini öngören takiye kavramı onun felsefesinin bilinen bir yönüdür."²

Dürzîleri Lübnan olayları dolayısıyla biliyoruz. Basında hükümet ortağı ya da barış görüşmelerinde taraf olarak "Dürzî lider"ın adı geçerdi. Bu insanlarla ilgili bazı bilgi kırıntılarım vardı: Savaşçı, gururlu, dağlarda yaşayan ve kendilerini Arap sayan bir halk. Bu yolculukta öğrendiğime göre yeni İsrail hükümetinde bir Dürzî bakan da var.

Maghar, İsraili Dürzîlerin en önemli yerleşim yerlerinden biri, Celile Denizi de denen Taberiye Gölü'nü yukardan, Suriye sınırındaki ünlü Golan Tepeleri'ni karşıdan gören bir yerde, 18.000 nüfuslu bir kasaba.

1 Özdemir İnce'nin 13 Mayıs 2001 tarihinde *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan yazısının genişletilmiş hali. Yazı için bkz. Özdemir İnce, "Gizli dinin mabedinde", *Hürriyet*, 13.05.2001.

2 "Dürzîler/Azınlık Cemaatler/Halk", *İsrail Hakkında Gerçekler*, yay. haz. Ruth Ben-Haim, İsrail Enformasyon Merkezi, Keter Pres, Kudüs, 2008, s.139.

Dünyada 2 milyon dolaylarında Dürzî var. Bunun 117.000'i İsrail'de, 600.000'i Lübnan'da, 700.000'i Suriye'de, 15.000'i Ürdün'de yaşıyor.

Dürzîler, peygamberlerinin Nebî Şuayb olduğunu söylüyorlar. Musa Peygamber'in çağdaşı. Bu bilgi benim elimde olan Türkçe kaynaklarda yok. Ama Dürzî din adamlarına inanmak zorundayım. Nebî Şuayb, Kur'an'da adları sayılan 25 peygamberden 13'üncüsü. Musa Peygamber ondan sonra geliyor. Hz. Şuayb'ın adı Kur'an'ın A'râf Suresi'nin 85. ayetinden ("Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik") Ankebût Suresi'nin 36. ayetine kadar geçiyor.³

Orhan Hançerlioğlu'nun İslam İnançları Sözlüğü'ne göre Dürzîlik Fatımî halifesi Hâkim Biemrillah'ı Tanrı sayan özel bir inanç... 11. yüzyılda Suriye'de ortaya çıkan bu inanç, kurucularından Anuşting Derezi'nin adını taşıyor. Kimi incelemeciler Dürzîliği Bâtınlığın kolları arasında sayıyorlar, ama Sünnî tarikatıyla olduğu kadar Şî-Bâtınî anlayışıyla da çatışan yanları var. Dürzîlik, Tanrı'nın Hâkim Biemrillah'ın kişiliğinde yaşadığına inanıyor. Hâkim'in iki kişiliği (Tanrı ve insan) olduğu inancı Dürzîliği Hristiyanlığa yaklaştırıyor. Dürzî inancına göre Tanrı birçok kez insan kılığına girmiş ve yeryüzünde görünmüştür. İlerde gene yeryüzüne inecek ve Dürzî olmayanları cezalandıracaktır. Ayrıca, Hâkim'in veziri Hamza'nın ilk insan olduğuna ve evrenin ondan doğduğuna inanıyorlar... Hasan Sabbah'la bir ilişkileri olup olmadığını sordum. Yokmuş.

Maghar'ın önde gelen Dürzî din adamlarından Nâzım Sarhan'ın anlattığına göre, Musa'nın çağdaşı Nebi Şuayb'ı peygamber olarak kabul eden Dürzîler, sırasıyla Yahudiliği, Hristiyanlığı ve İslam dinini "din" olarak kabul etmişler. 4.000 yıl tek tanrılı üç dinin yürün-gesinde kalmışlar ama hiçbirisiyle özdeşleşmemişler. Bu süre içinde, inançlarına Tibet dinini ve Yunan felsefesini eklemişler. Bu durumda Dürzîliğin bir bağdaştırmacı (syncrétiste) inanç olması gerekiyor. Birçok din ve felsefenin bilgeliklerini kendinde toplamış. Hicri 600 (1222) yılına kadar öteki din ve inançların içinde ya da ekseninde kalmışlar.

Hicri 600 yılında Dürzîlerin beş atası (el-Hakem bin Amrullah) el-Hikmet adlı kendi dinsel kitaplarını yazmış. Kendi dinsel kitaplarının ortaya çıkması üzerine İslam dininden kesin olarak ayrılmışlar. O zamana kadar İslam'ın bir kolu olarak biliniyorlarmış. İslam'ın içinde kaldıkları süre içinde, öteki dinsel kitaplar gibi Kur'an'ı da

3 A'râf 85, 88, 90, 92, 93; Hûd 84, 87, 88, 91, 92, 94; Hicr 79; Şuarâ 177, 188, 189; Kasas 25, 27; Ankebût 36.

kendilerine göre yorumlamışlar. Yani Kur'an'ı öteki Müslümanlar gibi okumamışlar.

Peki Dürzîliğin gizliliği nereden geliyor? Çünkü kutsal kitapları el-Hikmet, gizli bir kitap; sadece "imam" denilen din adamları okuyabiliyorlar. Kitabı kimseye göstermiyorlar, içeriğini kimseye aktarmıyorlar, açıklamıyorlar, yorumlamıyorlar. Din adamları dışında, dinin müminleri "gizli bilgiler"e ulaşamıyorlar, sadece imamların aktardığı temel bilgileri biliyorlar. Nedir bu temel bilgiler: Tek tanrıya inanmak, Nebî Şuayb'ı peygamber kabul etmek, sadece Durzî kadınlarla evlenmek, tek kadınla evlenmek, sadece "doğru"yu söylemek; içki ve sigara içmemek, kumar oynamamak.

Dürzî erkekler "mutaassıp" kız ailelerine göre tam damat adayı, ama ne yazık ki sadece Dürzî kızlarla evlenebiliyorlar.

İmamlar dini bilgileri sözlü olarak aktarıyorlar. Müminlerin bu aktarılanların dışında başvuru kaynakları yok.

Müminlerden isteyenler imam olabiliyor. Ama bunun da koşulları var: Kimseyi öldürmemiş olmak, tek kadınla evli olmak, adaylığın bilgeler kurulu tarafından kabul edilmesi, üç aylık denemeden sonra sınavdan geçmek... Bu sınavdan geçen kimse imam oluyor, saçlarını kazıtıp başını örtüyor ve "mısır püskülü" bıyık bırakıyor.

Din adamları ayrıca bir meslek sahibi olabiliyorlar. Örneğin Nâzım Sarhan Biyoloji öğretmeni.

25 Nisan "kutsal" Nebi Şuayb günü.

Nebî Şuayb'ın mezarının bulunduğu yere "Makam" deniliyor. "Makam" bütün Dürzîlerin Mekke'si. Tapınaklarına "halvet" adı veriliyor. Haftada iki gün, perşembe ve pazar akşamları toplu halde dinsel tören yapıyorlar. Bunun dışındaki günlerde, günün her anında ve her yerde dua edebiliyorlar. Oruç tutmuyorlar. Artık, kendilerini Müslüman saymadıkları için namaz da kılmıyorlar.

Nebi Şuayb'ın kutsal Makam'ı, Nasıra ile Taberiye arasında. Dürzîler, tahminime göre eskiden bir "yadır mekânı" olan Makam'ı da içine alacak görkemli bir kültür sarayı yaptırıyorlar. İnşaat bitmek üzere. Özel giyimli korumaların koruduğu kapıdan içere girmek çok zor. Bunun için güçlü bir "torpil" gerekiyor. Benimki Nâzım Sarhan. Gündelik yaşamlarında, ilişkilerinde açıklığı seçmiş olmalarına karşın, dinlerinin bir giz perdesi altında kalmasına inatçı bir çaba gösteriyorlar. Nâzım Sarhan Hoca'nın otoritesine karşın kapıda bulunan yaşlılar benimle fotoğraf çektirmeyi kabul etmediler. Benim fotoğraf çekme konusunda gösterdiğim saygılı ısrarsızlıktan etkilenmiş olmalı ki otomobile binmek üzereyken birkaç genç be-

nimle fotoğraf çektirmeye razı oldu. Makam'da, bizim güneylilerin giydiği şalvardan giymiş birkaç kişi dolaşıyor. "Mısır püskülü" bıyıklı imamlar ötekilerden ayrılıyor. Birkaç kadın görünüp kayboluyor. Ama davranışlarında bir kaçgöç anlayışından çok, ayakaltında dolaşmama kaygısı var. Çünkü Dürzî kadınlar geleneklerine bağlı "özgür" bireyler. Kocalarının tek eşi ve boşanma isteyebiliyorlar. Dinin gizli ve gizemli havasının tersine Makam aydınlık ve Arap anlayışına göre modern, arabesk çizgiler en az düzeyde. Toplantı ve konferans salonu olacağını tahmin ettiğim salon bir basketbol sahası büyüklüğünde. Yeni bina eski "Türbe"yi de kapsıyor. "Türbe"nin küçücük bir odasında Şuayb Peygamber'in sandukası var. 13. peygamberin en azından 4.000 yıllık olması gereken mezarı. Müminler sandukayı öperek çevresinde dönüyorlar. Nâzım Sarhan'ın hoşgörüsünü kötüye kullanmamak için fotoğrafını çekmedim. Bir lise Biyoloji öğretmeni imamın biyoloji gibi bir bilim ile inancını nasıl bağdaştırdığını sormayı da gerekli görmedim.

Eski Makam sıradan bir Arap odası. Tütsü yanmıyor. Duvarlarında bizim Alevi resimlerine benzer resimler, tavus biçiminde hatlar var. Ancak tavus kutsal değilmiş. Duvarlarda din büyüklerinin, bilginlerin fotoğrafları var. Nâzım Sarhan bir tahta perdenin gözlerden sakladığı bir mermer gösterdi. Mermerin üzerinde 45 numaralık bir ayak oyuğu. Şuayb Peygamber'in ayak iziymiş. Makam'ı ziyaret eden müminler bu ayak izini öpüyorlar. Makam, dünyanın dört bir yanından gelen Dürzîler tarafından bir "hac" yeri olarak ziyaret ediliyor. Makam'ın alt katında çocuklar için din okulu var. Gördüğüm masalardan, kap kacaktan anladığıma göre yemekhanesi de var.

ABD'de yaşayanları başta olmak üzere, dünya Dürzî topluluğu internette 10 kadar web sitesi açmışlar. İsrail'de yaşayan Dürzîlerin ancak %5 kadarı çiftçi. Devlet memurluğu, polislik ve askerlik Dürzîler arasında yaygın meslekler. Müslüman ve Hristiyanların ancak çok sıkı bir araştırmadan sonra gönüllü (o da parmakla sayılacak kadar az sayıda) askerlik yapabildiği İsrail'de, Dürzîlerin dışında sadece Çerkezler profesyonel askerliğe girebiliyorlar. Yaşadıkları ülkenin yönetimiyle çatışmamak, çoğunluğun güvenini kazanarak barış içinde yaşamak Dürzîlerin en büyük ilkesi. Bu sayede ezilmekten, horlanmaktan kurtuluyorlar. Ama bu ilişki onların kimliklerini yitirmelerine ve çoğunluk içinde yok olmalarına engel oluyor.

Dürzîlerin kendi belediyeleri ve kendi okulları var. Okullarında eğitim dili Arapça. Ancak İbranice ve İngilizce zorunlu dersler arasında. Ve üniversiteye girmek, devlet hizmetinde görev alabil-

mek için kusursuz İbranice bilmek zorunlu. Kızlar genellikle liseyi bitiriyorlar. Üniversiteye giden pek az kız var. Çevredeki kadın nüfus arasından 1 doktor ve 1 hukukçu çıkmış. Evliliklerde ana-baba baskısı söz konusu değilmiş... Ama Nâzım Sarhan'ın, "Nasıl oluyor da Bayan İnce sizden daha iyi İngilizce konuşabiliyor?" diye sormasından çıkardığıma göre, her şeye karşın, kadınların gelişmelerini engelleyen gelenek baskıları söz konusu. Örneğin, dostum Dr. Naim Araidi'nin (İbrani Edebiyatı Doktoru) evine gittiğimiz zaman, eşi bizi karşıladı, erkeklerle el sıkıştı, ama ortadan kayboldu. Hizmeti erkekler yaptı. Evde Naim'in kardeşi Ali duvardan bir çerçeve indirip önüme koydu: "Les Sultans Ottamans" (Osmanlı Sultanları). Son padişahın portresi tam ortada. Ötekilerden daha büyük. Selçukluların egemenliği dışında 1517-1919 yılları arasında Osmanlı eyaleti olmuş bu topraklarda demek ki o dönem bir "mutlu çağ" olarak anımsanıyor.

"O halde, İsrail, bir eritme potası değil, demokratik bir devletin çerçevesinde yan yana var olan farklı nüfus gruplarının oluşturduğu bir mozaiktir."⁴

İsrail'in resmi devlet politikası bu. Asimile edilmesi olanaksız azınlığı rahat bırakıyor. Onların entegrasyonuyla yetiniyor. Yani Almanya'nın uyguladığı toplum politikasının tersi; öncü kültür anlayışı söz konusu bile değil.

Dört gün Dürzîlerin arasında yaşadık. Uydu kanallarından Türkiye televizyonlarını izliyorlar. "TRT 1, 2, 3, 4" diye sayıyorlar. Aralarında "dostum" diyebileceğim insanlar var. Ama bütün çabalarımın karşın "gizli kitap"ları hakkında hiçbir şey öğrenemedim. Ancak, Dürzîlerin gizleri kendilerine de kapalı bir dine bağlı kalmalarını anlamakta güçlük çekiyorum. Belki de yüzyıllardır ayakta kalmalarının, yok olmamalarının nedeni de bu gizlilik.

Şuayb Peygamber'in kutsal Makam'ından ayrılmadan, bir tepenin yamacında bulunan kutsal çeşmeden kutsal su içiyoruz. "İmam" Nâzım Sarhan dostumuz işlerimizin bir süre rast gideceğini söylüyor.

4 "Çoğulculuk ve Ayrılık/Halk", *İsrail Hakkında Gerçekler*, yay. haz. Ruth Ben-Haim, İsrail Enformasyon Merkezi, Keter Pres, Kudüs, 2008, s.141.

ATATÜRK'ÜN ÇOCUKLARI¹

5 Mayıs. Saat 12.00. Tel-Aviv'de Ganei Yehoshu'a (Ha'Yarkon) Parkı... Ağaçların arasında Türk ve İsrail bayrakları sallanıyor. Bir üçüncü bayrak var ama çıkartamıyorum. Soruyorum. Meğer İsrail Türkiyeliler Birliği'nin (İtahdut Yotsei Turkia) özel yapımı İzmir Bayrağı'ymış. Bayrağın üzerinde Saat Kulesi'nin sureti var. Ağaçların altında masalar. Birkaç masada kâğıt oynanıyor. Yaşları yirmi beş ile seksen arasında 300-400 kadar insan. Tel-Aviv, Yafa, Natanya dolaylarında yaşayan İzmirli Yahudilerin yıllık şenliği. Bildiğimiz yiyecekler, Yeni Rakı ve bira... Türkiye şarkıları söylüyorlar.

Birlik başkanı İzmir fanatiği eczacı Moreno Margunato bizi tanıştırıyor. Tanışıyoruz; adı Abraham Ben-Meleh. 1944 yılında gelmiş o zamanki İngiliz mandası altındaki Filistin'e. Tek başına. Yaşı 12-13. İzmir'den binmiş trene. Kendine, kendinin olan bir vatan arıyor. Abraham'ı o yaşta yollara düşüren dürtünün adı Siyonizm. Bu ürkütücü gelen "öcü" sözcüğün anlamı çok masum aslında: Diaspora Yahudilerinin anavatanlarına dönmesi ülküsü.

Çocukluğumun Mersin'inde çok değilse bile epeyce Yahudi vardı. Şimdilerde birkaç aile kalmış. İkinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'dan insanlar gelir, bir süre Mersin'de yaşar, İsrail'e bir şileple

1 Özdemir İnce'nin 13 Haziran 2001 tarihinde *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan yazısının genişletilmiş hali. Yazı için bkz. Özdemir İnce, "Atatürk'ün İsrailli çocukları", *Hürriyet*, 13.06.2001.

(kaçak) geçmek için uygun anı beklerlermiş. Polonyalı kadınları, file içine yığdıkları saçlarını ve mantarlı ayakkabılarını anımsıyorum. 1948'e doğru bu geliş-gidişler iyice çoğalmıştı.

Ancak, Türkiye Yahudilerinin, daha 1940'lardan itibaren, savaşmak ve kendilerinin olan bir vatan kurmak üzere "Vaat Edilmiş Topraklar"a göçtüklerini bilmiyordum. Bu çok heyecanlandırdı beni. Kimisi Siyonizm ülküsünün izinde, kimisi Türkiye'nin o yıllardaki atmosferinden bunaldıkları için, kimileri "Vatandaş Türkçe Konuş"un yarattığı korkuyla buralara göçmüşler. İlk gelenler Yahuda Çölü'nde, Ölü Deniz ve En-Gedi dolaylarında kibutzlara yerleşmişler. Bu ilk gelenlerden 300'ü Bağımsızlık Savaşı'nda² "şehit" (öyle diyorlar) olmuş. Aralarından dört beş general çıkmış. Son deniz kuvvetleri komutanlarından biri, Ben-Şuşan da İzmirli. En çok Türkiye kökenli asker ve subaylarla gurur duyuyorlar. En çok gururlandıkları insanlardan biri de Ziva (Halevi) Arbel. "Eşit yaşam" aşkıyla, 1943 yılında, 15 yaşında Edirne'den ayrılan bir genç kız. Şimdi yetmiş üç yaşında.³ Ziva tam bir savaş kahramanı. 1948 yılında Palmah'ın savaş istihbarat ünitesini kurmuş. Varlığından son anda haberim olduğu için kendisiyle görüşemedim. Ziva'nın hayatı kitap olmuş: ha- Na'arah 'im ha-ekdah⁴ (Tabancalı kız).

Neden geldiklerini ortaya soruyorum. "O kadar gençtik ki çoğumuz neden geldiğini bilmiyordu" diyor Nesim Daniel. "Namık Kemal'in meşhur bir sözü vardır. Demiş ki: 'Bülbülü altın kafese koymuşlar, ille vatanım demiş.' Ama biz buraya geldik diye kimse bize vatan haini demesin!" Sesi titriyor, gözleri yaşıyor. Bütün korkusu Türkiye'den ayrıldığı için "vatan haini" sayılmak. Nesim Daniel'in yaşı yetmişin üzerinde. Biri söze karışıyor: "Burada hepimiz Türk'üz, nasıl derler, Allah bizi nazardan saklasın" diyor. Çevreden "Amin!" sesleri yükseliyor.

Yorum yapmadan, bu neşeli ve mutlu insanların ses makineme kaydettiğim bazı cümlelerini aktaracağım:

"1950 yıllarında İstanbul'da 120.000, İzmir'de 20.000 Yahudi vardı. Bugün İzmir'de 2.000, İstanbul'da 20.000 Yahudi var. Eskiden Adana'da, Mersin'de de biraz vardı. Ankara'da çok az."

"İstanbul'dan, Bursa'dan, İzmir'den, ta Mersin'e kadar genç Yahudiler 1945'ten itibaren yollara düştüler... Bir yazar var, Rifat Bali,

2 İsrail Bağımsızlık Savaşı veya Birinci Arap-İsrail Savaşı, 1948-1949.

3 3 Ocak 2013 tarihinde, 85 yaşında ölmüştür.

4 Ziva Arbel, חֲדָקָה מִסַּע הַרְעָנָה (Hn'rh m hkdch/ha- Na'arah 'im ha-ekdah), Sifriyat po'alim, Tel-Aviv, 1999.

siz onun kitabını okuyun: *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni*.⁵ Varlık Vergisi'nden önce, 'Vatandaş Türkçe Konuş' ad değiştirme politikası. Tabii, hiçbir şeyi olmayan, geleceklerini Türkiye'de görmeyen gençler kendilerine yeni bir vatan aramaya başladılar."

Bu sözlerde herhangi bir yakınma, Türkiye'yi suçlama yok. Biraz kırgınlıkları varsa bile o da geçmiş. Türkiye'ye kolayca girip çıkabildikleri için hepsi çok mutlu. Vize sorunu ortadan kalkmış, bazı yasal pürüzler varsa onlar da geçersizleşmiş. Türkiye'nin iki saat uzağındalar ve artık bunun tadını çıkartıyorlar.

"Ben trenle gelmedim. Mersin'de iki ay gemi bekledim. İskenderun'dan küçük bir gemiyle pasaportsuz geldim buraya. Kaçak. Kâğıt alamadıkları için gençlerin çoğu kaçak olarak geldi."

"Burada bulunanların çoğu İzmir Yahudileri. Bunu İstanbul'a, bütün Türkiye'ye teşmil edebilirsiniz. Hepimiz sapına kadar İsrailliyiz, aynı zamanda hepimiz sapına kadar Türk'üz."

Eczacı Selim Amado:

"72 sonunda buraya geldim. Eczacıyım. Ben daha yaşlı jenerasyon gibi Siyonizm ideolojisinin peşinden gelmedim buraya. Mesleğimin dejenere olması, çerçi dükkânı haline dönmesi yüzünden geldim. Türkiye'den ayrılmaya karar verdiğim zaman, Yahudi olduğum için kolayıma geldi burası. Bir süre sağda solda çalıştıktan sonra, ödünç para ve bir ortakla eczane açtım. Müslümanlık ile Türklüğü birbirinden ayırmamız lazım. Bizler Müslüman olmayan Türkleriz. Türklük bir histir, toprağa bağlılıktır. Bizim hepimizde bunlar var. Bizler Atatürk'ün Türk'üyüz..."

Eczacının sözünü kesip, "Burada tanıştığım insanların çoğu, 'Biz Atatürk'ün çocuklarıyız' diyorlar" diyorum. Ama Selim Amado konuşmama izin vermiyor, "çoğu değil, tamamı" diyor.

"Benim adım Mordohay Falkon. Yani tayyare. 1948 yılında buraya çocukken, Siyonist olduğum için geldim. Kaçak olarak. Bizim bir grubumuz vardı. İstanbul'da da vardı böyle gruplar. Kuruluşa yardım etmek için buraya geldik, orduya girdik, harpler yaptık, gazi olduk. Bu devlete yardım ettik."

Kimileri 1967 savaşından sonra çocuk yaşta gelmişler. Yatılı okullarda okumuşlar. Çocuklarının hasretine dayanamayan ana babalar onları izlemişler. Genç yaşta gelenler İbranice'yi öğrenmişler, üniver-

5 Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945*, 8. basım, İletişim Yayınları, Nisan 2010.

sitede okumuşlar. Yaşlıların dil sorunu olmuş. Otuz kırk yıldır burada olup da Türkçe'sinin İbranice'sinden daha iyi olduğunu söyleyenler var. Aralarında Selim Navaro gibi Ege Üniversitesi'ni bitirdikten sonra gelenler de var. Selim Navaro, İsrail'in en ünlü tarım uzmanlarından biri. Gıyabında "en büyük" olduğunu söyleyenler de var. Şu anda Türkiye'deki incir ağacı hastalığına çare bulmak için araştırma yapıyor.

Son zamanlarda daha çok gençler geliyor. Yetişmiş insanlar, yetenekli insanlar için burada iş olanakları daha çok. Ama Türkiye'yle ilişkilerini tamamen koparmayı düşünmüyorlar. Konuştuğum birkaç genç Türkiye'de askerlik yapacaklarını söylediler. İki vatanlı olmayı seçmişler. Konuştuğum gençlerden biri, İsrail'in artık kendileri için bir seçenek olduğunu söyledi. "Gitmek için Amerika'yı falan düşünemezdim. Burada akrabalarım, tanıdıklarım var. İşler yürümezse geri dönebiliriz."

Üç kuşaktan toplam 100.000 kişiyi bulan Türkiyeli Yahudiler, Türkiyeliler Birliği'nin doğal üyesi. Yeni gelenlere her türlü yardımda bulunuyorlar. Türkiye'yle ilişkilerini sürdürmek için ellerinden geleni yapıyorlar. Depremden sonra, derneğin öncülüğünde ve bütün İsraillilerin katkılarıyla İzmit'te 800 öğrenciye hizmet verecek bir ilköğretim okulu yaptırmışlar. İsrail'in ulusal gelir ortalaması 17.000 dolar. Bizimkilerin ortalaması 12.000-15.000 dolarmış. Türkiyeliler genellikle ticaretle uğraşıyor. İşlerin nasıl olduğunu sorduğum biri, "Burada herkes Yahudi!" dedi. Zaten Laz fıkraları gibi Yahudi fıkraları anlatıyorlar kendi aralarında.

Yaşlıların çoğunda yüksek bir politik bilinç var. "Araplar izin verse, burayı İsviçre'ye çevirirdik" diyorlar. Gördüğüm kadarıyla bu hedefe ulaşmalarına çok az kalmış.

Bülten'de yer alan Selim Amado imzalı bir yazı İsrail halkının büyük bir çoğunluğunun görüşlerini temsil ediyor:

"Filistinliler, maalesef, fırsat kaçırma alışkanlıklarına devam ededursunlar. Mülteci kamplarında elli üç yıldır ellerinde terk ettikleri evin anahtarıyla yaşayanlar gerçekçi olmayan idarecilerinin peşinde daha uzun zaman ıstırap çekeceğe benziyorlar. Sağcısı solcusu, dindarı laiği, zengini fakiri, kısacası İsrail toplumunu ayıran bütün faktörlere rağmen, herkesin anlaştığı tek husus, Filistinlilerin inat ettiği 'haklı avdet' yani 'geri dönme hakkı'nın mutlak surette reddidir. Çünkü bunun anlamı İsrail'in intiharıdır."

Türkiye kökenli İsraililer arasında Antalya, Marmaris çok moda. Aralarında konuşurken, Beyoğlu'nda yeni açılan şarapçıdan ya da Nişantaşı'ndaki dükkânlardan söz ediyorlar. Bir akşam içkisi için uğradığımız Renée Margunato Hanım, yediğimiz sigaraböreğinin yufkasını İstanbul'dan getirdiğini söyledi. Burada iyi yufka yokmuş. Yazlarını Çeşme'deki evlerinde geçiriyorlar. THY'nin uçakları tıklım tıklım dolu. Bazı günler üç dört charter uçağı kalkıyormuş. Dediklerine göre, İsrail vatandaşlarının dörtte üçü Türkiye'ye en az bir kez gelmiş. Bizi havaalanına getiren, anası Çorlulu, babası İstanbullu şoförün dediği gibi aralarında her yıl birkaç kez gelenler de var. Bir saat elli dakika uçuştan sonra iki ülkeden birindesiniz.

Sadece, Türk Yahudiler değil, konuştuğum İsraililerin hepsi, Türkiye'yle dostluğa büyük önem veriyorlar. Türkiye'nin iki saat uzağında bizleri gerçekten seven ve dostluklarına güvenilecek bir halk yaşıyor. Bunda Türkiyeliler Birliği'nin büyük payı var.

Türkiyeli Yahudilerin şikâyetleri yok mu; var. Gençler evlenirken eşlerini Yahudiler arasından seçmeye dikkat etmez olmuşlar. "Nüfusumuz az, Almanların yapamadığı işi bu karışık evlilikler yapacak" diyorlar. Özellikle de ABD'li Yahudiler dikkatsiz davranıyormuş. Bunu öylesine ciddiye alıyorlar ki, bu konuda *The Jerusalem Post*'ta bir yazı bile var.

*Yossi Sarid: "İsrail'in Kendi Atatürk'üne İhtiyacı Var."*⁶

İsrail'in eski Eğitim Bakanı Yossi Sarid artık yabancımız değil. "İsrail okullarında, ders kitaplarına Ermeni soykırımını sokmak isteyen eğitim bakanı" kimliğiyle Türkiye'nin canını sıktığı zaman tanışmıştık adıyla. Birkaç gün sonra bu girişimden vazgeçtiğini ya da vazgeçtirildiğini öğrendik. Kendilerini "Atatürk'ün çocukları" ve "Türk" olarak tanımlayan İsrail vatandaşı Türk Yahudilerin şiddetli protestolarının bu vazgeçmede etkili olduğunu biliyoruz artık. Büyük bir protesto yürüyüşü hazırlamaları bu kararda etkili olmuş olmalı.

Ana muhalefet partisi Meretz'in başkanı olan "Polonya Yahudisi" Yossi Sarid, "natıkası kuvvetli" bir politikacı. Toksözlülüğü ve harbiliğiyle ünlü.

Partinin genel merkezi, Tel-Aviv'de, otomobil tamircileri arasına sıkışmış bir iş hanının beşinci katında. Koridorda bir delikanlı Türkçe "Hoş geldiniz!" diye karşılıyor. Adı İsrail Kohen. İstanbullu. 1992 yılında İsrail'e gelmiş. Meretz Partisi'nin Tel-Aviv İl Başkanı.

6 Özdemir İnce, "Dinle devleti ayıracak bir Atatürk bekliyoruz", *Hürriyet*, 08.05.2001.

Yossi Sarid'in yanında eski Dışişleri Bakanı Şolomo Ben-Ami konuk. Konuğun çıkmasını beklerken İstanbullu Kohen, "Yossi Sarid, 'soykırım'ı 'holokost'un karşılığı olarak kullanıyor. Biz Türklerin jenosit (genocide) ve holokost (holocauste) arasında ayırım yapmadığımızı, her ikisine de 'soykırım' dediğimizi bilmiyor" diye açıklıyor. "Sorun sözcük seçiminden kaynaklanıyor. Bizlerin 'soykırım' sözcüğüne ne kadar duyarlı olduğumuzu bilmiyor". Doğruyu söylemek gerekirse, İsrail Kohen'in "Biz Türkler" demesi hoşuma gidiyor.

Meretz Partisi'nin genel merkezi belki 200-250 metrekare. Parti başkanının makamı bir "çay ocağı" kadar.

Tevrat'ın bence en anlamlı, en lirik, en gaddar ve Yahudi'nin zihinsel yapısını yoğurmayı amaçlayan parçalarından biri 137. Mezmur'dur... Mezmuru söyleyen kimse başlangıçta Babil Sürgünü'nü anımsar; son dizelerde ise intikam ister:

"Babil ırmakları kıyısında oturup
Siyon'u andıkça ağladık;
Çevredeki kavaklara
Lirlerimizi astık.
Çünkü orada bizi tutsak edenler bizden ezgiler,
Bize zulmedenler bizden şenlik istiyor,
'Siyon ezgilerinden birini okuyun bize!' diyorlardı.

Nasıl okuyabiliriz Rabb'in ezgisini
El toprağında?
Ey Yeruşalim, seni unutursam,
Sağ elim kurusun.
Seni anmaz,
Yeruşalim'i en büyük sevincimden üstün tutmazsam,
Dilim damağıma yapışsın!

Yeruşalim'in düştüğü gün,
'Yıkın onu, yıkın temellerine kadar!'
Diyen Edomluların tavrını anımsa, ya Rab.

Ey sen, yıkılası Babil kızı,
Bize yaptıklarını
Sana ödetecek olana ne mutlu!
Ne mutlu senin yavrularım tutup
Kayalarda parçalayacak insana!"⁷

7 Tevrat&Zebur, Mezmurlar, 137.

Yossi Sarid gençliğinde şiir yazdığını, hatta bir kitabı olduğunu söylüyor. Benim tepkisizliğime bakarak, inanmadığımı sanan iki İstanbullu, David Ancel ile İsrail Kohen, "İyi şairdi, ama politika yüzünden bıraktı" diyorlar.

Şairlikten emekli olunmaz. Yeraltına inen şiir her zaman yukarı çıkabilir. Yossi Sarid'in "meslektaş"ım olması işimi kolaylaştırıyor. 137. Mezmur'a gönderme yaparak soruyorum:

—"Mademki şair şaire konuşuyoruz, isterseniz metafordan yararlanalım. 137. Mezmur'un öngörülleri gerçekleşti mi sizce? Gerçekleşti ise 1948'de mi, yoksa 1967'de Kudüs'ün birleştirilmesinden sonra mı oldu? Yoksa, öngörünün gerçekleşmesi için başka eylemler mi bekleyeceğiz?"

—"Söz konusu olan 2.000 yıldır yurdundan uzak kalan bir halkın yurduna geri dönüş bilinci. Metinde Yeruşalim sözü geçiyor, ama bu tümüyle İsrail toprakları anlamında kullanılıyor. Yani Yeruşalim'e döndüğünüz zaman yurdunuza dönmüş oluyorsunuz. 'Alt Yeruşalim' kenti simgeliyor. 'Üst Yeruşalim' ise bütün İsrail'i kapsıyor. Spritüel bir anlamı var. 1948 Özgürlük Savaşı'nın kazanıldığı tarih. Her halk gerektiğinde özgürlüğünü kazanmak için savaşmıştır. 1967 savaşı bir özgürlük savaşı değildi. Arap ülkeleri İsrail'e karşı bir savaş hazırlığındaydı, İsrail onlardan önce davrandı. Ve baskınla vurdu! 67 bir anlamda bir savunma savaşıdır. Ama bu savaş, sonuçları itibariyle İsrail halkı açısından çok büyük sorunlara yol açtı. Kaçınılmaz, çaresi olmayan bir savaştı. Ama bu savaştan sonra bir çare de vardı. Arap ülkeleriyle barış yapabiliydik. 67 savaşında kazanılan toprakları, 'Bir barış anlaşması için, elimizde bir koz olarak kullanabiliriz' diye düşünüldü. Aldığımız toprakları geri verip karşılığında barışı satın alabiliydik. Ama politikacılar ve halk arasında, ele geçirilen topraklara karşı bir sempati, bir sevgi doğdu. Bu toprakların sonsuza kadar İsrail'in elinde kalabileceği düşüncesi yerleşti. Buralarda yerleşim yerleri kurmaya başladı İsrail. Siyonizm'in yaptığı en büyük yanlış budur. Şimdi, bu toprakları o kadar seviyoruz ki geri vermek çok zor. Bu yüzden 2 milyon Filistinli'yle birbirimize kaynaşmış durumdayız. Ayrılmak zor. Siyam ikizleri gibi. Tam bir kucaklaşma durumu; çok zor... İsrail'in güvenlik sınırları artık bu yerleşim yerlerinin sınırları oldu. Güvenlik ikinci plana düşmüş oluyor. 48 savaşı Yahudi halkının kurtuluş savaşı. Bu konuda Yahudilerin hiçbir kuşkusu yok. 48'den 67'ye kadar olan İsrail daha iyi, daha yüksek kaliteli bir İsrail'di. Önümüzdeki şansını kullanamadık."

Bu yanıt, "harbi" politikacı olduğu gözlemlerini büyük ölçüde doğruluyor. Demek ki "cenk'e devam edebiliriz.

— "İsrail Devleti ve İsrail insanı sizce ne anlama geliyor?"

— "Bizim dedelerimiz, babalarımız için, yani ilk kuşak için tam anlamıyla bir rüyaydı İsrail Devleti. Bizim çocuklarımız için ise tam tersine tam bir gerçek. Benim ailem bundan 70 yıl önce Polonya'dan İsrail'e geldi. Ama oradan kovulmadan, kendi iradeleriyle yurtlarına geri dönmek için. İsrail'de olmak, İsrailli olmak, annem ve babam için alışılmaz bir duyguydu. Benim için anlaşılır bir duygu. Cehennemin sona ermesi gibi bir şey. Yurdunu yitirmiş bir halk olarak, benim halkım da yurduna geri döndü. Bir zamanların hayali artık doğal bir şey. Bu, benim için doğalsa, çocuklarım ve torunlarım için İsrail Devleti'nden daha doğal bir şey olamaz. Bir örnek vereceğim. Avusturya Başbakanı Bruno Kreisky, Yahudi'ydi ama antisemit (Yahudi düşmanı) olarak bilinir. Zaten Avusturya Sosyalist Partisi de antisemittir. Ama bunu bilmiyorlardı. Sosyalist Parti'nin bir kongresine davetliydim. Siyonizm'in büyük bir yanlışı olduğunu, Araplara karşı haksızlık yaptığını, bu yüzden Arapların evlerinden olduğunu söylediler. Ama ben onlara Polonya'ya geri dönmeyeceğimi söyledim. 'Evet, Araplara karşı belli bir haksızlık olmuştur. Ama insan geri geri gidemez. Ve ben Polonya'ya geri dönmeyeceğim. Bir haksızlık olmuş olsa da burası artık benim ülkem, Polonya'ya geri dönmeyeceğim' dedim. Üstelik artık bir aylık bir dedeyim. Torunum için böyle bir sorun yok. Artık, çocuklarımızın, torunlarımızın geçmişleri bu topraklar üzerinde."

"Sol'da yer alan Meretz Partisi'nin başkanının bu mesajı kuşkusuz bana değil, başta Filistinliler olmak üzere, bütün Arap ülkelerine, bütün dünyaya.

— "20. yüzyılda, iki ulusun, Türklerin ve Yahudilerin yaptıkları devrimlerle 'mucize' yarattıklarını düşünüyorum. Yahudi ulusunun, unutulmuş, 8.000 sözcüklü Tevrat İbranicesi'nden 150.000 sözcüklü bir modern dil yaratması müthiş bir şey. Yahudiler artık başkalarının dilini konuşmak zorunda değil. Bir 'Yahudi' olarak, Türkiye ve Türkler sizin için ne anlam ifade ediyor?"

— "Türkiye Atatürk'ün önderliğinde bir kurtuluş savaşı yaptı. Daha sonra, bir laik devlet kurup dinle devleti birbirinden ayırdı. Bu, çok önemli, çok!... Dinde devrim yapabilmek. Özellikle de halkının yüksek çoğunluğu Müslüman olan bir ülke için. Siz bunu başardınız, biz başaramadık. Bizim de bir Atatürk'e ihtiyacımız var. Biz

de bir kurtuluş savaşı yaptık, ama laik bir devleti kuramadık, din devletiyiz, hâlâ din ile devleti birbirinden ayıracak bir Atatürk beklemekteyiz. 'Türkiye ve Türkler' dendiği zaman aklıma ilkin Atatürk geliyor. Eğer Atatürk olmasaydı, Türkiye de Arap ülkeleri gibi köktendinci, gerici bir ülke olurdu. Birkaç kez Türkiye'de bulundum. 80 başlarında askeri yönetim vardı. Ben askeri yönetimlerden hoşlanmam. Bu nedenle bir daha Türkiye'ye gitmemeye karar verdim. Ama daha sonra, bir Türk arkadaşımın daveti üzerine gittim. Askeri yönetim gitmiş, her şey normalleşmişti. Bu normalleşme Türkiye'nin gelişmesine yol açtı. Bu da benim çok hoşuma gitti."

İktidar partileri ne düşünüyor bilemem, ama gördüğüm kadarıyla, Yahudilerin bir bölümü, Hasidikler, İsrail vatandaşı Müslüman Araplar bir din toplumu olarak yaşıyorlar. Düşünün, her belediye kendi dini tatilini yapıyor. Refah Partisi'nin yarım iktidarı döneminde, bazıları Türkiye'ye aynı şeyleri, "Medine Belgesi"ni yaşamayı tavsiye ediyorlardı. İsrail'de bunun içinden çıkılmaz bir saçmalık olduğunu gördüm. Ve Cumhuriyetimizin çağdaşlık bilincine bir kez daha hayran oldum.

—"İsrail'in Ortadoğu'da iyi ilişkiler içinde olduğu bir ülke Türkiye. Belki de tek ülke. Türkiye'de İsrail halkına karşı ırkçı ve dinsel bir düşmanlık hiçbir zaman olmadı. Ama siz eğitim bakanıyken, Avrupa'daki antisemitizme benzer bir antitürk ideolojinin etkisinde kalıp 'Ermeni soykırımı' iddialarım ders kitaplarına sokmaya kalkıştınız. Biraz önce, sizinle tanışır tanışmaz, şaka yollu, Türkiye'de 'istenmeyen adam' ilan edildiğinizi söylediniz. Böyle bir şey yok. Ama buna karşın, Türk halkının size çok kırılgan olduğunu söyleyebilirim."

—"Ben Türk halkının Ermenilere soykırım uyguladığını hiçbir zaman söylemedim. Holokost sözcüğünün anlamını jenositen ayırmak için 'soykırım' deyimini kullandım. 'Holokost' sadece Yahudilerle ilgili bir sözcük. Başka uluslar için kullanılmaması lazım. Ermeni katliamı ile Yahudi soykırımı elbette aynı şey değil. Bu nedenle Ermeni katliamı için 'jenosit' sözcüğünü kullandım. Türkiye'yi ve Türk halkını rencide etmek gibi bir niyetim yoktu. Yok!"

—"Sayın bakan, sizinle sözcük ve sıfat pazarlığı yapacak değilim, değiliz. Ama ortada bir haksız ve adaletsiz durum var. İsyançı ve ayrılıkçı Ermenilerin savaş sırasında öldürüldüğünü kabul ediyoruz. Tehcir de, bugün olsa, onaylanacak bir yöntem değil. Ama o savaş

durumunda, 'Bu soykırım değildi' diyoruz. Bu savaşta öldürülen bir milyona yakın Türk'ün hiç adının anılmaması da bize dokunuyor. İsyanımızın nedeni bu. Adalet isteyenlerden Türklere karşı da adil olmalarını istememiz en doğal hakkımız değil mi?"

— "Ben Türk halkını da, Yahudi halkını da seviyorum. Ama sevdiğim İsrail halkı Filistinlilere karşı bir haksızlık yaptığı zaman, bunu açıkça eleştirip söylüyorum. Sadece Filistinlileri değil Yahudileri de kınıyorum. Kuvvetli olduğumu bildiğim için böyle yapıyorum. Siz de güçlü olun, gücünüzü bilin... Doğru yapmadığımız şeyleri, dünyaya karşı büyük bir açık yüreklilikle söyleyebiliyorum. Türk-Ermeni ilişkisini de böyle değerlendiriyorum. Sizin dediğiniz gibi bu bir silahlı çarpışma olabilir. Ama arada öyle bir şey var ki bunun böyle olmadığını da düşünüyorum. Galiba bu konuda anlaşılamayacağız."

— "Sayın bakan sizin halkınız soykırımı uğradı. Türkler ise soykırım yapmakla suçlanıyor. Ters yönden bakıyoruz. Bu durumda bir anlaşma yapmamız söz konusu değil. Soykırım sorununu derinlemesine inceledim. Antisemitizm 1938 yılında değil, ama belki 2.500 yıl önce Babil Sürgünü'nde başladı. Avrupa'nın zihinsel yapısının harcıdır antisemitizm. Felsefesinde var, sosyolojisinde var, gettosunda var, pogromunda (kökünü kazıma) var. Ortaçağ'dan itibaren giderek katılaştı. Osmanlı'da, antizsemitizme benzer bir antiermeniy anlayış yoktur. Böyle bir ideoloji de yoktur. Osmanlı, Ermenilerin yakasına bu Ermeni'dir diye bir simge takmamıştır. Toplum dışına atmamıştır. Ama siz bu gerçekleri göz ardı edip Türklere karşı ahlaki soykırım uyguluyorsunuz."

— "Türk Devleti ve Türk halkı geçmişte olan bir olayı neden üstüne alınıyor anlamıyorum."

— "Türk halkı hiçbir gerçekten sakınmıyor. Geçmişteki bir olayın yanlış tanımlanmasını haksızlık kabul ediyor. Ortada bir haksızlık varsa, geçmiş bir olayla ilgili diye es geçemeyiz."

— "Geçmişte olan bir olay yüzünden, bugün kimse mevcut devleti ve Türk halkını suçlamıyor. Onların bir suçu yok. Ben günümüz Alman halkını da suçlamıyorum. Suçluları suçlamalıyız. Türkiye'nin sorumluluğu olmadığı bir konuda böyle telaşlı tepki göstermesi dikkatleri üzerine çekiyor. Ki bu yanlış. Bu işin üzerinde bu kadar durmamalısınız. Yangına körükle gitmiş oluyorsunuz."

— "Sayın bakan, bizler sizin gibi düşünmüyoruz. Osmanlı'nın tamammüden suç işlediğini kabul etmek, tarihe saygısızlık olur. Şimdi muhalefettesiniz. Dilerim yakında iktidara gelirsiniz. Ama, o zaman, Türk halkı sizin yanlış değerlendirmenizi hatırlayıp, size gü-

ven duymayabilir. Bu durumda haksız da sayılmaz. Benim şu anki amacım sizin düşünce ve kullandığınız sözcükleri değiştirmek değil elbet. Ama bu konuyu bir daha düşünmenizi rica etmek. Son olarak, Filistin sorununuzda muhtemel bir 'happy end' ne zaman?"

—"Tekrar ediyorum, soykırım deyimini holokost anlamında kullanmadım. Ermenilerin trajedisinin Yahudilerin yaşadıklarıyla benzerliği yok... Bir süre önce İrlanda'daydım. Aynı, tek bir ulus, din ayrılığı yüzünden içine düştüğü çıkmazdan kurtulamıyor. Ancak şunu söyleyebilirim. İsrail-Filistin sorunu 800 yıl sürmeyecek. Çok daha önce sona erecek. Bu daha fazla devam edemez. İki tarafın da sağduyudan daha fazla uzaklaşmayacağını tahmin ediyorum. Politik geleceğimle ilgili tahmininizin doğru çıkmasını dilerim. Ben Türkiye'nin ve Türklerin dostuyum. Lütfen bunu unutmayın. Okurlarınıza bunu böyle aktarın."

Yossi Sarid, kendi iç sorunlarında İsrail halkının düşüncesini yansıtıyor. "Soykırım" deyimini kullanırken, içerik olarak, Yahudi halkının çoğunluğuyla çelişiyor. Bunu on günlük gözlemlerime dayanarak söylüyorum.

İsrail Yahudileri toprak kazanmak için savaş istemiyor. Bu kesin! Başta Filistinliler olmak üzere, barışın Arapların lehine olacağını, İsrail'in birikim ve deneylerinin her iki halkın lehine kullanılabileceğini düşünüyorlar.

Ama bir "Gordion Düğümü"⁸ de var, bunun çözülmesi gerekiyor.

8 Gordion düğümü, Büyük İskender'e atfedilen bir söylencedir. Genellikle, çözümü zor bir sorunun kaba kuvvetle halledilmesi anlamında metafor olarak kullanılır. (YN)

HAİ TORANAGA (JAPONYA İZLENİMLERİ)¹

Hiç Japon sevgilim olmadı. Hiç Japon arkadaşım olmadı. Hiçbir Japonla rakı içmedim. Japonya'nın 1994 Nobel Edebiyat Ödüllü romancısı Kenzaburo Oe'nin *Kişisel Bir Sorun*² adlı romanını müstear adla Türkçe'ye çevirdim.

Arabam Japon malı. Evimdeki elektronik araçlar da Japon malı. Japonya'ya gitmem gerektiğini öğrendiğim zaman zihnimde uçuşan birkaç dize içinde bulunduğum durumu özetliyor:

"Tokyo'ya gidiyorum kiraz ağaçlarını görmeye
Japonya da geliyor benimle birlikte."

Demek ki Japonya'ya giderken önyargılardan oluşan bir Japonya'yı götürüyorum yanımda. Şimdiye kadar kafama doldurulan ve benim okumalarımla kafamda biriktirdiğim Japonya.

Yıllarca sert Camel sigarası içmiştim. Şimdi Chesterfield tütürüyorum. Ayrıca pipo ve puro da içiyorum.

Japonya'dan sigara içip içmediğimi sormuşlar. Şanlı bir tiryaki oluşuma Kenzaburo Oe çevirmeni olmam kadar şaşırmışlar.

Birkaç saat içinde çıkacağım gezi hakkında bilgileniyorum.

Meğer Türkiye'de bir R. J. Reynolds firması varmış. Bu ABD firması tam 87 yıldır Türkiye'de tütün alanında çalışıyormuş.

1 Özdemir İnce, *Hürriyet*, 4-5-6 Ağustos; 2 Eylül 2000.

2 Kenzaburo Oe, *Kişisel Bir Sorun*, çev. Hepa Çopurgil, Can Yayınları, İstanbul, 1994.

Capital dergisinin yaptığı araştırmaya göre Türkiye'nin en büyük 50. özel sanayi kuruluşuymuş. 1913 yılından bu yana bizim tütünün en önemli alıcılarından biriymiş. 1992 yılında Torbalı'da bir sigara fabrikası kurmaya karar vermişler. Sekiz ay gibi kısa bir zamanda (kendi deyimleriyle) modem makinelerle donatılmış "teknoloji harikası" bir fabrika kurmuşlar. 145.000 metrekarelik bir alan üzerine kurulu 45.000 metrekarelik üç binadan oluşan bu fabrikada dakikada 10.000 sigara ürettiyorlarmış. Yıllık kapasiteleri tam tamına 20 milyar sigara.

R. J. Reynolds, Torbalı fabrikasında Camel, Salem, Winston, Monte Carlo ve Ege sigaralarını ürettiyormuş. 1999 yılında yurtdışına 86 milyon dolarlık ihracat yapmışlar; aynı yıl içinde 73 trilyon liradan fazla vergi ödemişler devlete. Tiryakilerin tüttürdüğü dumanla 1.300 kişiye iş olanağı sağlıyorlarmış.

R. J. Reynolds bizim Tekel'le birlikte Kazakistan'da ortak bir sigara fabrikası kurmuş. Gene Tekel'le birlikte kurdukları REYTEK firması, her yıl yüz milyonlarca dolar ödeyerek ithal ettiğimiz büyük yapraklı Virginia ve Burley tütünlerini Türkiye'de yetiştirmeye başlamış.

Şirketin Türkiye'deki halkla ilişkiler sorumlusunun belirttiğine göre, hem üretim hem de hizmet alanında ayrı ayrı ISO 9001 Kalite Yönetimi belgeleri varmış. "Torbalı fabrikamız ise bunlara ek olarak ISO 14001 Çevre Yönetimi belgesine de sahip" diyor.

Demesine diyor da, J. R. Reynolds'un ABD dışındaki bütün şirketleri, bir süre önce (16 Eylül 1999) Japon devi Japan Tobacco'ya 8 milyar dolara satılmış.

1989 yılında üçte biri özelleştirilen Japan Tobacco, R. J. Reynolds'un ABD sınırları dışında kalan bütün fabrikalarını satın alarak dünyanın üçüncü tütün devine dönüşmüş. Japonya'da 14 ve 70 ülkede 139 sigara markası üretiyor.

Bizi Tokyo'ya davet eden de R. J. Reynolds ile bu üçte ikisi Japon devletine, üçte biri özel sektöre ait olan firma.

Bunları öğrenince, "Amma akıl" diye geçiriyorum kafamdan, "ABD'de sigara üreten firmalar milyonlarca dolar tazminat ödemeye mahkûm edilirken, Japonlar onlarca sigara fabrikası satın alıyorlar. Bunlardan biri de Türkiye'de".

Havaalanı-Tokyo arasının, Türkiye sıcaklarına benzemeyen madeni hararetini geçtikten ve otelde iki saat dinlendikten sonra, Japan Tobacco'nun 40 katlı merkezinde yapılan toplantıda kafamda büyüyen soruyu Japon yöneticilere soruyorum.

Sorumu duyan Japonlar gülümsüyorlar. Tütün işlerine bakan genel müdürün yanıtı çok keskin:

—"ABD'nin çok özel bir durumu var. Orada oluşan tazminat talebi akımının dünyaya yayılacağını düşünmüyoruz. Düşünmediğimiz için de R. J. Reynolds'un Amerika dışındaki bütün fabrikalarını ve şirketlerini satın aldık Şu anda %40 Japon tütünü, aralarında Türk tütünü de olmak üzere %60 ithal tütün işliyoruz. Şirketimizin gelirinin %79'u tütün kaynaklı."

Masanın karşı kıyısında oturan Tütün İşleri Genel Müdürü Kazu Obata sigaranın birini yakıp birini söndürüyor. Günde iki üç paket sigara içiyormuş. Ama Japonların sigara ikram etmek gibi bir âdetleri yok. Herkes kendi sigarasından içiyor.

Eşegini sağlam kazığa bağlamalarıyla, karar vermeden önce kırk gün kırk gece düşünmeleriyle ünlü Japonların temsilcisinin bu "tütün inancı" biraz gülümsetiyor beni.

—"Ama ya Amerikan muhalefeti dünyaya yayılırsa" diyecek olurum.

—"Biz tütünün yaşamayı sürdüreceğine inanıyoruz" diye sürdürüyor konuşmasını Kazu Obata. "Tütünün 500 yıllık bir tarihi var. 500 yıldır insanlara mutluluk veriyor. 500 yıldır insanları psikolojik olarak rahatlatıyor. Size bir örnek vereyim. Bilindiği gibi son yıllarda Japon ekonomisi bunalımda, ama biz bu bunalımdan hiç etkilenmedik, aksine büyüdük Geçtiğimiz yıllarda dünyada tütün tüketimi %1 oranında arttı. Bu oran Çin'de %3, Türkiye'de de %2."

—"İyi ama bütün dünya sigaranın sağlığa zararlı olduğunu söylüyor" diyorum

Bu itirazımın da yanıtı hazır:

—"Bu bir iddia. Ama kesin olarak kanıtlanmadı. Nikotin mi zararlı, yoksa katran mı? Dünyada yapılan araştırmaları titizlikle izliyoruz."

Bunun üzerine can alıcı bir soru soruyorum:

—"Amerika'da bunca muhalefet var. Doktorlar, tütünün kanser payının büyüklüğünden emin gibiler. Hepsi tamam! Sizinse, tütünün zararından kuşkularınız var. Kuşkularınızın giderilmesi için kesin kanıt ve belge bekliyorsunuz. Ama insan sağlığı söz konusu olduğu zaman daha dikkatli olmanız gerekmez mi? Hiçbir 'etik' sorumluluk duymuyor musunuz?"

—"Elbette etik sorumluluğu göz ardı edemeyiz. Etmiyoruz zaten. Japan Tobacco'nun bir bölümünün özelleştirilmesinden sonra iki

yeni alanda faaliyet yürütüyoruz: Gıda ve ilaç. Araştırma laboratuvarlarımızda, başka hastalıklara karşı araştırma yapılırken, tütünün muhtemel zararları da araştırılıyor. Tütünün zararı kesinlikle kanıtlandığı zaman bu işten kesinlikle çekiliriz."

Daha önce de belirttiğim gibi, firmanın faaliyet alanının %79'unu kapsıyor. %4 ilaç ve kimya sanayii, %12 gıda ve %5 öteki işler (emlak, vb.).

Bu ticaret işlerine aklımın ermediği kesin. Sağlığa zararlı olduğu ileri sürülen tütün sektöründen kazandıklarının bir bölümünü ilaç ve kimya işlerine ve araştırmalarına yatırıyorlar.

1988 yılında Yokohama, Kanagava'da ilaç araştırma laboratuvarları kurmuşlar.

1993 yılında, Osaka'da Takatsuki Merkezi İlaç Araştırma Enstitüsü'nü kurarak araştırma alanlarını genişletmişler.

Mart 1997'de, ABD Agoudon firmasıyla ortaklaşa geliştirdikleri Viracept adlı AIDS ilacı için pazarlama lisansı almışlar ve adı geçen ilacı Mart 1998'den itibaren Japonya'da piyasaya çıkarmışlar.

Viracept'in yanı sıra, şeker hastalığının tedavisinde kullanılan JTT-501 için ilaç lisansı almışlar.

1999 yılının Ekim ayında 500 milyon dolarlık pazar payına sahip olan Torii ilaç firmasının %54'e yakın bölümünü satın almışlar. 2000 yılında ise New Jersey'deki (ABD) Akros ilaç firmasıyla ve gene bir ABD firması olan Tularik'le ortaklaşa bir ilaç araştırma laboratuvarı kurmuşlar.

Bunları dinledikten sonra *Dünya* gazetesinden Osman S. Arolat ilaç ve gıda sektörlerinde Türkiye'de yatırım yapmayı düşünüp düşünmediklerini soruyor.

Japonlar tam anlamıyla "Doğrucu Davut"! Hiç mırın kırın etmeden bunun şimdilik olanaksız olduğunu söylüyorlar. Dışarıda yatırım yapmaları için içerde güçlenmeleri, deneyim kazanmaları gerekiyor. Oysa bu alanda henüz acemiymişler.

Türklere karşı içlerinde bir yakınlık hissettiklerini, bu yakınlığın karşılıklı depremlerden sonra iyice pekiştiğini söylüyorlar, ama yakın bir gelecekte herhangi bir yatırım olasılığı yok. Ne ilaç alanında, ne de gıda işlerinde. Gıda üretimlerini gözümüz pek tutmadı zaten. Çin ve Japon çayı ("Gazozu, yoksa suyu" mu desem) sıvısı bizim ağızımıza göre değil, ama şeftali gazozu içilebilir.

Japonların bir müjdeli haberleri de var: Ellerinde geliştirilmeye elverişli ilaç projesi olan Türk firmaları ya da bilimadamları Japan Tobacco'nun ilaç bölümüne başvurabilirlermiş. Bu alanda yardıma ve işbirliğine hazırlar.

İlaç bölümü yetkilisi Hiroşi Kanaya'nın belirttiğine göre, Japon yasaları ilaç sanayii alanında araştırma ve geliştirme laboratuvarları kurmayı zorunlu kılıyor. Üç araştırma laboratuvarında toplam 540 araştırmacı çalışıyor. Şu anda sadece ABD'yle araştırma işbirliği yapıyorlar, ama Türkiye de aralarında olmak üzere başka ülkelerle bu alanda her türlü işbirliği yapmaya hazırlar.

Bu nedenle, ilgilenenler Japan Tobacco'nun "Pharmaceutical Business Affairs" bölümüne başvurabilirler. İş sağlama almak için Hiroşi Kanaya'ya, "Başvurulabilinir mi?" diye sorduk.

—"Başvuruları bekliyoruz" diye yanıtladı.

İlaç araştırmaları son derece pahalı ve zahmetli bir iş. Türkiye'de net kârının %46'sını araştırmaya ayıran firma var mı? Bilemiyorum. Ama Japan Tobacco toplam net gelirinin %15'ini, ilaç bölümünün net gelirinin ise %46'sını araştırmaya ayırıyormuş.

Çağdışı Töreleri Bırakmalıyız

"Adamlar köy köy dolaşıp en yetenekli gençlerini seçmişler... Sen de 'yüz bin', ben diyeyim 'iki yüz bin'... Tıp için Fransa'ya, mühendislik için Alamanya'ya, yöneticilik için Amerika'ya... Gitmeden önce hepsine yemin ettirmişler... Ceplerine de koymuşlar parayı... Aradan 10-15 yıl geçmiş... Gidenler geri dönmeye başlamışlar... Dönenleri bir odaya kapatırlarmış... Odada bir masa, bir sandalye... Masanın üzerinde bir tomar kâğıt ve kalemler. Ve kâğıt tomarının üzerinde bir tabanca ve bir hançer. Öğrendiklerini yazacaksın ya da günlerini heder ettiysen intihar edeceksin..."

Kafalarında kâğıt ve kalem kullanacak değerde bir şey bulunmayanlar tabancayı ya da hançeri kullanırlarmış.

Bu da Japonya'ya dair kafamızı dolduran palavralardan biri. Ama uluslararası firmalarının üst düzeyde yetişmiş eleman kullandıkları da kesin.

Çocukluğumuzda (şimdi de eksik değil ya!) Toruko (Türkiye) ile Nihon (Japonya), Toruko-cin (Türk insanı) ile Nihon-cin (Japon insanı) arasında mukayeseler yapılır ve yukardaki tevatüre benzer masallar anlatılırdı. Kahvede, gece sohbetlerinde anlatılsa neyse, memleketin Meşrutiyet görmüş fıkra yazarları tarafından da dikkate alınırdı.

"Efendim, adamlar geleneklerine sahip çıkmışlar!"

"Herifler gidiyor, âlim olup dönüyor. Bizimkiler gidiyor, monşer oluyor!"

"Batı'nın bilimini, teknolojisini alacaksın, ama kendi geleneklerine sahip çıkacaksın. Herifler ne yapmışlar..."

Sanki son Osmanlı dönemi ile genç Türkiye Cumhuriyeti geleneklerine sahip çıkmadığı, harf devrimi yapıldığı, kadınlar başlarını açtıkları için doğru yolu bulamamışlar. Bu yüzden de Japonya gibi kalkınamamışız.

Türklerin eniştelere, baldızlarına kızarak intihar ettiklerini hatırlıyoruz da toplum geleneklerinden uzaklaştı bahanesiyle intihar edenine rastlamıyoruz. Oysa Japonya'nın gelmiş geçmiş en büyük yazarlarından biri, Yukio Mişima "Toplum, geleneklerinden uzaklaştığı için" harakiri yapmıştır.

Aslında, ileri sürülen sözde gerekçelerle şunlar söylenmek istenmiştir:

- Japonlar eskiyle, geçmişleriyle ilişkilerini yitirmemişlerdir;
- Japonlar dinlerine, gelenek ve göreneklerine sahip çıkmışlardır;
- Japonlar yazı ve alfabelerini değiştirmemişlerdir;
- Japonlar yasalarını değiştirmemişlerdir, Batı'nın yasalarını almamışlardır;
- Falan ve filan.

Oysa modern Japonya'nın devlet kurumlarının yapıları ve yasaları Batı'dan alınmıştır. Aslında hiçbir gerçek gözleme dayanmayan bu iddialar Cumhuriyet devrimlerinin gizli eleştirisidir.

Türkiye'nin her türlü Sağ'ı yıllardır bu safsataları tekrarlamıştır.

Sosyolojiden anlamayan bir mühendis (Turgut Özal) ile dar ufuklu bir darbeci (Kenan Evren) başımıza Japon mucizesi tokmağını vurmuştur.

Bu nedenle, Japon mucizesi tanımlaması bana bir tür küfür gibi, kişiliğime yapılmış bir saldırı gibi gelmiştir.

Bunları düşünerek, başta Bozkurt Güvenç'in *Japon Kültürü*³ adlı kitabı olmak üzere, yanıma birkaç kitap aldım. Ve bir Japon hanım-la evli, ilkokula başlayan bir kız çocuğu babası, on yıldır Tokyo'da

3 Bozkurt Güvenç, *Japon Kültürü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1980.

yaşayan bir genç Türk arkadaşşıma telefon edip benim için bir ev ödevi hazırlamasını rica ettim: "Japon mucizesi ile Japon gelenekleri arasında ne gibi bir ilişki var?" Genç arkadaşım sorumun ne anlama geldiğini bilecek düzeyde. Boğaziçi Üniversitesi mezunu ve bir Avrupalı şirketin genel müdürü...

Genç arkadaşım, Hotel Okura'nın barında buluştuğumuz zaman önüme bir yazılı metin bıraktı. Bir tür özel rapor:

"Japonya'da gelişmeye rağmen korunmuş gelenekler hakkında sorunuz vardı. Kendi çapımda düşündüm, örnek bulmakta güçlük çekiyorum. Burada tanıştığım birçok yabancı arkadaş, özellikle gelişmiş ülkelerden gelenler, Japonya'daki kültürü kendi ülkeleriyle karşılaştırmayı seviyorlar. Birçok ilginç hikâye dinledim. Sanırım, genelde iki konuyu birbirine karıştırıyorlar. Aynı hataya düşmekten korkuyorum."

Güvenlik Sağlayan Düzen

"Bunlardan birincisi, gerçekten gelenek denilebilecek kadar eski bir âdetin var olup olmadığı konusu. İkincisi ise, bu eski adetlerin ülkenin gelişim lokomotifi olması konusu.

Konuyu kuramsal olarak değil, somut örnekler kullanarak açıklayayım. Amerikalı arkadaşlarım tarih derslerinde ancak iki yüzyıllık tarih okuduklarını söylemişlerdi. Ondan önceki olayların bugünkü toplumla ilgisi yok gibi bir anlayış var ki, bunun pek yanlış olduğunu sanmıyorum. Yani onların yerleşik toplumlarını biçimlendiren geçmiş, iki yüzyıllık.

Buna karşılık Uzakdoğu'ya egemen olan Çin kültürü, beş bin yıldır Sarı Irmak ile Gök Irmak arasında yerleşmiş bir topluma dayanıyor. Bizimkiler Çin bölgesinden batıya kaçarak uzaklaşmışlar. Kaçacak yeri olmayan bir ada halkı olan Japonlar ise kimi zaman Çin'in yarı buyruğunda, onların yazısını, dinini, felsefesini kabul ederek ayakta kalmayı başarmışlar. Çin'deki büyük düzen, kuruluş yıllarında bu ülkeyi adam etmiş. Bugün bile Japonlar, kişilerden ziyade, günlük hayatlarını kapsayıcı bir düzene itaat etme eğilimindedir. Böyle kapsayıcı bir düzen olmayınca baştan çıkıyorlar. Mesela işçi-işveren uzlaşmasının henüz sağlanmadığı 1950-1960'lı yıllarda Japon işçi ve sendika eylemleri, Batı'dakilere göre çok daha fazla şiddet içeriyor. Şirkete ve patrona bağlılık klişesi doğru değil bence. Sosyal ya da moral olarak güvenlik sağlayan bir düzene karşı itaat söz konusu."

"Japon tarzı yaşam biçimini koruyan bir diğer etken de 400 yıl önce yönetimi ele almış Tokugava adlı bir komutanın ileri görüşlülüğünden kaynaklanıyor. Bu komutan, Japonya'yı dış dünyaya kapayan ve Hristiyanlığı yasaklayan kişi olarak biliniyor. Tokugava ekonomik temeli olmayan hiçbir şeyin sürekli olamayacağını savunmuş ve bunu Japonların kafalarına çakmış. Örneğin pirinç tarlalarının verimliliğine dayanan bir vergi sistemi kurmuş.

Günümüz Japonya'sında bu ekonomi anlayışı hâlâ etkisini sürdürüyor. İki örnek:

1. Geleneksel Japon sanatları, ikebana, hat sanatı ya da savaş sanatları, karate vb. öğrenmek için herhangi bir kursa gitseniz, bu okulun bir üst okula bağlı olduğunu görürsünüz. Tabii gelirlerin bir kısmı doğrudan ya da dolaylı olarak bu üst kurumlara gidiyor. Mesela, bu sanatlardaki gelişmeyi kanıtlayan seviye sınavları üst kurumlar tarafından düzenleniyor ve gelirler de oraya akıyor.

2. Her evde aile bütçesi planlanıyor ve harcamalar günü gününe bir deftere yazılıyor. Bu iş için yapılmış özel defterler var, banka bakiyesini, evdeki nakit parayı izlemek mümkün. Her yılbaşında, takvim ve cep ajandasıyla birlikte kakeibo adı verilen bu defterler de piyasaya çıkar. Benim kayınvalidem yetmişini geçti. Şimdi kocasından kalma emekli-dul maaşıyla geçiniyor. Böyle bir deftere son elli yıllık harcamalarını yazmış, hâlâ da yazıyor. Bana gösterdiği zaman şaşkınlıktan ne diyeceğimi bilemedim. Bütçe denkleştirme sorunu hükümetin sorunu değil burada, her aile, her kurum, bu denkleştirme işiyle meşgul.

Gözlemimi özetleyecek olursam, ekonomik temeli olmayan hiçbir gelenek bu ülkede bir gün bile yaşayamaz. Ekonomiye dayanmayan hiçbir gelenek yok. Kurumlaşarak ekonomik güç haline dönüşen gelenekler ekonominin büyük çarkına katkıda bulunuyor."

Genç arkadaşım çarpıcı gözlemini son cümleye saklamış:

"Ayrıca, benim altını çizmek istediğim bir husus var: Japonya, 2.000 yıl önce Çin'in felsefesinden, dininden, kültüründen etkilenmiş, Japonya bu etkiyi ekonomik ve toplumsal dönüşüm gücüne, gelişmeye dönüştürdüğü halde bu kültürün kaynağı olan Çin hâlâ geri kalmışlıktan kurtulmaya çalışıyor. Japonya'nın Batı'yla ilişkisi de böyle."

Japon Kültürü adlı kitaptan anladığımıza göre Japon kalkınması (mucizesi) 19. yüzyılda değil Edo-Tokugava döneminde (1603-1867) başlamış. Bu dönemin başlatıcısı TRT televizyonunda izlediğimiz "Şogun" dizisinin kahramanlarından gerçek adıyla İeyasu, filmdeki adıyla Efendi Toranaga. Herkesin "Hai Toranaga!" yani "Evet Toranaga!" diyerek önünde eğildiği kişi.

Tokugava Japonya'sı kapılarını ve pencerelerini Batı'ya kapamış, ama dünyayla olan kültür ilişkilerini kesmemiştir. Hristiyan misyonerleri sınır dışı ederek bu dinin yayılışını durdurmuş, dış ticareti denetime almış, halkın yabancılarla ilişki kurmasını yasaklamış, ama dünyaya sırtını çevirmemiştir! Dünyada neler olup bittiğini yakından izlemiş, beğendiğini almıştır. Yabancılar ambargo koymuş, ama beğendiğine izin vermiştir. Sözgelisi, "Güney Barbarları" adını verdiği Portekizlileri ve İspanyolları uzaklaştırmış, ama Hollandalıları tutmuştur. Dine "hayır" ama bilime, tekniğe ve kültüre "buyur" demiştir.

Tokugava döneminden sonra yönetime gelen imparator Meici'nin göreve başlama yemini şöyledir:

"Bir danışma kurultayı açmalı,
Çağdışı töreleri bırakmalı,
Doğanın akılcılığı ile adaletini
Eylemlerimizin rehberi yapmalı
Dünyadaki bilgi ile eğitimi (kültürü)
Araştırmalı, çağdaş uygarlığın tüm
Birikimlerinden yararlanmalıyız."

Japon mucizesinin formülü işte bu yeminde: Çağdışı töreleri bırakmalıyız; çağdaş uygarlığın tüm birikimlerinden yararlanmalıyız!

Japon mucizesinin ilkesi çağının çağdaşı olmaktır. Çağının çağdaşı olmak, yani Ortaçağ'ın Japon'u değil, 21. yüzyılın Japon'u olmak!

Türkiye ve Toruko-cin çağdaşlaşma sorununa işte bu açıdan bakmalı. Ve Osmanlı'nın kapitülasyonlara ardına kadar kapı açtığı dönemde Nihon-cin'in yabancı imtiyazlarına kapılarını nasıl kapattığını düşünmeli.

Japon Mucizesinden Türk Mucizesi Çıkmaz

Bir toplantıda önemli bir yöneticiye soruyorum:

— "Yerleşim yerleri, tarım alanları ve sanayi kuruluşları iç içe, kucak kucağa. Sanayi kuruluşları, sanayi artık ve atıkları tarım için, insan sağlığı için tehlikeli değil mi?"

Yöneticinin yanıtı şöyle:

— "Bizde ilkin tarım sanayii gelişti, sonra bildiğimiz sanayi, daha sonra da hizmet sektörü. Bizim ülkemiz küçük bir ülke. Türkiye'nin yarısı kadar. Japonya'nın %60'ı dağlık ve ormanlık. Bu yüzden ba-
şından itibaren çok dikkatli olduk. Konutlarımız çok küçüktür. Or-
talama 20-30 metrekare. En büyükleri 50-60 metrekare. Çok azdır
bunlar. Sanayi kuruluşlarıyla ilgili sert yönetmelikler var ve bu
yönetmelik her yıl daha da sertleşiyor. Bu katı kurallara uymadan
sanayi kurmak olanaksız. Bir firma yeni bir yatırıma girerken en bü-
yük payı çevre korumasına ayırmak zorunda."

Japonya'da çalışan nüfus hızla yaşlandığı, çalışan nüfusun öde-
diği primler emekli aidatlarını karşılayamayacak duruma geldiği
için, halen 60 olan emeklilik yaşı on yıl içinde kademeli olarak 65
yaşına yükseltiliyor.

Hükûmetin de resmen kabul ettiği gibi, Japon ekonomisi dibe
vurmuş durumda. Resmi çevreler ekonominin bu durumdan kay-
naklanan bir "sinerji"yle yukarıya tırmanmaya başladığı görüşün-
de. Ancak sokaktaki adamın böylesine bir tırmanmadan haberi yok
henüz. On yıl önce aşın üretim yüzünden her şey tersine gitmeye
başladı. Türkiye'nin tersine, Japon ekonomisi aşırı üretimden, dü-
şük enflasyondan (%1) mustarip. Japonya'yı yönetenler 1980'den
sonra ortaya çıkan bu bunalımı fark edemediler. Ücretler yükseldi,
gayrimenkul fiyatları her yıl %50 arttı. Buna karşılık bol para har-
cayan bir sınıf türedi. Bunun ardından banka iflasları geldi. Buna
tepki olarak halk parasını yatırıma yöneltmiyor, elinde tutuyor.

Uzmanlar tarafından bize söylenen bunlar.

Japonya'da Gündelik Hayatın Ekonomisi

Dönüş yolunda rehber ve çevirmenimiz Bayan Matsuo'dan Japon
gündelik hayatına ilişkin bilgiler alıyoruz.

- Bir üniversite mezununun Japan Tobacco gibi bir firmada ay-
lık maaşı 1.500 dolar civarında.
- 20 metrekarelik bir dairenin aylık kirası 500 dolar. Daire şir-
kete aitse kira 50 dolar.
- 50-60 metrekarelik üç odalık bir dairenin aylık kirası 1.100
dolar.
- Şirketler, çalışanları için konutlar yaptırıp genel kiranın
%10'u karşılığında kiraya veriyor.
- Çalışanların emekliliğini şirketler düzenliyor.

- Şirketler ne pahasına olursa olsun çalışanlarını işten çıkarmıyor. Bu yüzden çalışanlar arasında iş değiştirmeler çok ender. İş değiştirmeler ancak çok üst düzeyde yöneticiler arasında oluyor.
- Bakirelik hâlâ önemini koruyor, ama bu önem giderek azalıyor. Bu yüzden nikâh yapmadan birlikte yaşamak sıradışı bir olay.
- Kadınlar arasında Batılı kadınlara benzemek için göz ameliyatı yaptıranlar var. Ama çok pahalı.
- Japonya'da biri devletin, altısı özel olmak üzere yedi TV kanalı var. Bu arada bizim arkadaşlardan biri, Türkiye'de yerel ve ulusal olmak üzere tamı tamına 986 TV kanalı olduğunu söylüyor. Örneğin Karabük'te beş tane yerel kanal varmış.

Bütün çağdaşlaşma aşamalarına karşın bir Japon ruhu ve davranış biçimi var. Bunun en güzel örneklerinden biri benim genç arkadaşımın kayınpederinin davranışı.

Genç arkadaşımın kayınpederi üniversitede ünlü bir Uluslararası Hukuk profesörü. Kızı bir Türk genciyle evlenip Tokyo'ya dönünce karşı çıkmamış, sert tepki göstermemiş, gelenekleri öne sürerek kızını reddetmemiş, ama üç yıl boyunca damadıyla doğrudan konuşmamış.

Damadı ile kızını, bir süre sonra da torununu, her pazar günü öğle yemeğine beklemiş, damadının fındık fıstığını bir kâseye doldurmuş, viskisini sunmuş. Ama damadına değil de "Acaba balık yemek ister mi?" diye kızına sormuş. Bu üç yıl sürmüş. Üç yılın sonunda damadını yanına alıp terzisine götürmüş ve bir takım elbise kestirmiş.

Genç arkadaşım, "Kayınpederin onurunu kırmamak için en pahalı kumaşı seçtim" diyor. Bu takım elbise faslından sonra kayınpeder damadıyla doğrudan konuşmaya başlamış. Japonlar yabancıları kolay kolay içlerine almıyorlar.

Elbette, ebedî olan ama durmadan değişen, ama değiştikçe gene kendisi olan ve böyle kalan ve gene değişen bir Japon ruhu var. Bu ruh bir maskenin altında gizli. Geçmişe demir atmayı değil, çağının çağdaşı olmayı seçmiş bir ruh. Bu ruhu Japan Tobacco'nun yöneticilerinde sezinler gibi oldum.

Tokyo'da ilk gün iki şey dikkatimi çekti. Otomobillerin direksiyonları sağda. Şoförlerin beyaz eldivenleri var.

Temmuz ayının sonlarına gelmemize karşın okullar hâlâ açık ve kız öğrenciler bahriyeli üniformasına benzeyen giysiler giyiyorlar.

Sokaklarda geleneksel giysiler içinde kimseyi görmedim. Kimono giymiş genç kızlar otelde asansörcü olarak çalışıyorlar. Tokyo'nun eski mahallesinde birkaç satıcı gördüm kimono içinde. Bir kimonolu kadın da lokantanın önünü düzenliyordu.

Kamusal yaşamda tek bir giysi var. Batı'nın giysileri. Başta Japan Tobacco çalışanları olmak üzere, genç kadınların hepsi aşırılığa varmayan Batılı giysiler içinde. Sekreterler film yıldızı adaylarına benzemiyor. Hepsi gizli Japon ruhunun önderliğinde gülümseyerek ve kendilerini öne çıkarmadan görevlerini yapıyorlar.

Japan Tobacco gibi bir devin en üst yöneticilerinde bile "küçük dağları ben yarattım" havası yok. Bizde olan hava ile onların davranışları arasındaki önemli fark bu. Onlarda gizli ruh önde, bizde ise filmlerden ödünç alınmış gösteriş havası.

Şöyle düşünüyorum: Türklerin kendilerini gerçekten tanımaları için Japonları tanımaları gerek! Bu acı verdi bana.

Saatte 300 km hızla yol alan Kodama süperekspresindeyiz. Kodama süperekspresi Tokyo'dan Şin-Osaka'ya (Yeni Osaka) gidiyor. Arazi müthiş engebeli. Tren bir tünelden çıkıp bir başkasına giriyor. Beş dakikada bir "güm" sesi duyuluyor. İki trenin karşılaşmasının yol açtığı hava patlaması. Arada bir otoyol da görünüyor. Otoyolda neredeyse sadece kamyonlar var. Ama sayıları bizdeki kadar fazla değil.

Turgut Özal'ın deyimiyle bir komünist düzen(!) var Japonya'da. Çünkü demiryolu ağı alabildiğine gelişmiş. Karayollarını savunmak için böyle bir özdeyiş yumurtlamıştı bizim büyük ekonomi bilgini.

Demiryolunun sağında solunda evler, fabrikalar, küçük tarım alanları iç içe. Bu düzen kilometrelerce sürüyor. Küçücük iki katlı prefabrik evler. Elleri yüzleri tertemiz. Bakımlı. Yemyeşil, birkaç yüz metre karelik tarım alanları. İrili ufaklı, bacalarından beyaz dumanlar tüten fabrikalar. Ve bunların bittiği yerde başlayan ormanlar. Ormanların içinde küçük boyutlu, teraslı tarım alanları. Yanından ve içinden geçtiğimiz yerleşim yerlerinin sokaklarında park etmiş otomobiller yok. Otomobiller belli yerlerde toplu halde bulunuyor.

Tokyo 25 milyon nüfusuyla bir dev gibi soluyor. Bu kente yüksek bir yapıdan baktığınız zaman Japon'a özgü belirgin çizgiler bulamazsınız. Yapılar mimari açıdan çok zevkli. Ama kitlesel olarak Amerika kentlerine ve Avrupa'da Frankfurt'a benziyor.

Tokyo'daki Japon'u görmek için kentin doğusundaki eski kente gitmeniz gerekiyor. Geleneksel Japon kapıları da, "pagoda"lar da orada. Eski kentin kapalı çarşısı bilinen, evrensel "çarşı" özelliğini taşıyor. Ne ararsan var. Ancak satıcılar insanın yakasına sakız gibi yapışmıyor.

Japonya, gitmeden önce, edebiyat, sinema, resim ve müzik aracılığıyla tanıdığım gizemli, gizemi çözümlenmesi gerekli bir ülkeydi. Biraz tadına baktıktan sonra bu gizem daha da arttı. Tarihsel tabandan yoksun olmadığını fark ettiğim "Şogun" dizi filmini bir kez daha görmek istiyorum. Efsane romancı Yukio Mişima'nın başyapıtı *Bereket Denizi*⁴ dörtlüsünü, Kenzaburo Oe'nin, Kavabata'nın, O사무 Dazai'nin kitaplarını bir kez daha okumak istiyorum.

Japonya elbette sadece Honda, Nikon, Seiko, Sony, Mazda değil. Japon büyük firmaları da sadece sanayi ve ticaret devleri değil, aynı zamanda birer bilim ve sanat koruyucusu. Kültür Bakanlığı'nın bulunmadığı bu ülkede edebiyat, sanat, tiyatro ve müziğe medya grupları, büyük mağazalar, büyük firmalar arka çıkıyorlar. Honda, Toyota, Yamaha gibi firmalar bir zamanlar doğrudan doğruya kültürel faaliyetleri destekliyorlardı. Suntori gibi bir içki (bira, viski) firması edebiyat ödülü koymuş, ünlü Şiseido ise sinema ve tiyatroyu destekliyordu.

Bunlar benim karıştırdığım eski defterlerden anımsadıklarım. Japon firmalarıyla ilişki kuran, dahası "evlenen" firmalarımızın, bunların kültür ve sanat misyonlarını da tanımalarında, bu misyonlara Türkiye'de ortak olmalarında sayısız yararlar görüyorum. Çünkü net kârlarının %15-40'ını bilimsel araştırmalara ayırmayı ilke haline getirmiş bir sanayi ve gelişme modelinin ülkemize bilim ve sanat alanında getirip sunacağı çok şey var.

Bu kısa gezinin kârı şu oldu bende:

Japonlar ile Türklerin hiçbir benzer yanları yok. Bu benzemezlik bence iki tarafı da memnun etmeli. Birbirlerini olumlu yönde, içleri sıkılmadan tamamlayabilirler.

Japon mucizesi, orta zekâlı insanların zihniyet düzeyinde, Türkiye mucizesine örnek olamaz. Çünkü bir ada insanı olan Nihon-cin'in (Japon insanı) zihinsel ve ruhsal yapısının, göç yolları üzerinde bir "kavimler kapısı"nda oturan Toruko-cin'inkine (Türk insanı) benzememesi çok doğal. Ve bu çok önemli! Mucize varsa, bunun ar-

4 Yukio Mişima, *Bereket Denizi I-IV*, çev. Püren Özgören, Can Yayınları, İstanbul, 1992-1994.

kasında özel bir tarih, özel bir coğrafya, özel yeryüzü şekilleri, özel bir inanç dünyası, özel bir zihinsel ve ruhsal yapı vardır. Ve mucizeyi özel olan yaratıyor. Ve her ulusun özeli kendine özgü. Bu nedenle, Kenan Evren'in, Turgut Özal'ın, sokaktaki ve kahvedeki adamın ve muhafazakâr hayalcinin sandığı gibi Japon mucizesi Türk mucizesinin ilham kaynağı olamaz.

Çünkü bir yanda bireyselliğini, bireyciliğini, benliğini silerek toplumsallaşmayı amaç edinmiş Japon insanı, öte yanda çok uzun bir süredir bu modelin tersine beceriksizce öykünen Türk insanı.

Bu karmaşadan geriye bilime inanç ve bilimin önderliğine bağlanma, çalışma sabrı ve dikkati, kendi eliyle yazgısını değiştirme bilinci kalıyor. İşte bu bağlamda Nihon-cin'in etik ve estetiğe olan bağlılığı örnek alınabilir.

Tokyo'da Bir Cami

Günlerden 15 Temmuz, saat 21.30. TRT 4'te, "Diyanet Saati"nde Diyanet İşleri Başkanı konuşuyor. Verdiği bilgiye göre Japonya'nın nüfusu 124 milyonmuş. Bu nüfusun yarısı ateistmiş, öteki yarısı ise Şinto dini mensubuymuş. Başkan, "Japonlar ilim, teknik ve sanayide çok ileri gitmişlerdir, keşifler yapmışlardır. Ama dini hayat bakımından geri kalmışlardır" diyor.

Anladığıma ve bu tuhaf iddiaya göre, Japonların Şinto dinine ve Buda'ya inanmaları dinsel bakımdan geri kalmışlıklarının tek sebebi olmalı.

Her şeye karşın Japonya'da 25-35 bin kadar Müslüman varmış. Kazan Tatarları, Kırım Türkleri, Anadolu Türkleri, Hak dinini seçmiş Japonlar.

Tokyo Camii ve Türk Kültür Merkezi 30 Haziran 2000 günü yeniden açıldı. Açılış törenine bazı bakanlar, milletvekilleri, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi Yaman Başkut ile Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz katıldılar.

Rusya'dan kaçıp Japonya'ya yerleşen Kazan Türkleri 1938 yılında ilk Tokyo Camii'ni inşa ettirmişler. Daha sonra bu cami Türkiye Cumhuriyeti'ne vakfedilmiş. Tokyo'nun en gözde semtlerinden olan Şibuya-ku'da bulunan bu cami, yerine yenisi yaptırılmak üzere 1985 yılında yıktırılmış.

1997 yılında Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz'ın önderliğinde Tokyo Camii Vakfı kurularak yeni caminin 30 Haziran 1998 günü başlayan inşaatı iki yılda tamamlanmış. Cami ve kültür merkezinin kaba inşaatı bir Japon firması, ince yapı işleriye Türk

usta ve sanatkârları tarafından yapılmış. Caminin mimarı Muharrem Hilmi Şenalp.

Zemin kat girişi, sürekli Türk-İslam el sanatları sergi yeri olarak düşünülmüş. Çok amaçlı salon, cuma ve bayram namazları mekânı olarak kullanılabileceği gibi toplantı, konferans, nikâh, sergi ve iftar gibi faaliyetler için de hizmet verebilecek.

300 Mümin

Tokyo Camii ve Türk Kültür Merkezi son yıllarda ülkemizde bol bol örneklerini gördüğümüz arabesk gecekondu camilere benze-miyor. Yapısal kitlesi, süsleme ve bezemeleriyle ince bir beğeni-nin ürünü. Ana mekânda 630, öteki bölümler açıldığında 2.000 kişi namaz kılablecek. Minaresi 41,5 metre, kubbe yüksekliği 23,21 metre.

Camiyi ziyaret ettiğimizde 10-15 dolayında Japon ve turist ziyaretçi vardı. Ziyaretçi kadınlar başlarını örterek camiye giriyor, duvar ve tavan yazılarına, süslemelere bir sanat yapıtına yaraşır ilgi gösteriyorlardı.

Cami görevlilerinden birinin belirttiğine göre cuma namazına 300 dolayında mümin geliyormuş. Bir ucundan öteki ucuna iki üç saatte gidilebilen devsel boyutlu Tokyo için iyi bir sayı.

Her şey güzel, ama cami ve Türk Kültür Merkezi dinsel kliklerin, tarikatların savaş alanına dönüştürülmemeli. Budistlerin hemen Müslüman olacağı gibi militan hayalleri bırakıp misyoner sabır ve dikkatiyle Türk Kültür Merkezi'nin gerçek bir kültür merkezine dönüştürülmesine çaba gösterilmeli. Örneğin ilk yapılması gereken, sadece dinsel kitaplarla değil, Türk edebiyatını bütün boyutlarıyla temsil edebilecek çok amaçlı bir kütüphane kurmak.

Tokyo Camii ve Türk Kültür Merkezi, yurtdışındaki dinsel mekânlar için olumlu bir örnek haline getirilebilir. Bu hususta Kültür ve Milli Eğitim Bakanlıklarının katkıda bulunması gerekiyor. Çünkü Japonlar ince ruhlu, "güzellik" anlayışına yatkın yetiştirilmiş, öğrenme merakı olan, büyük bir çoğunluk olarak içinde bulundukları çağın çağdaşları olan insanlar. Bu insanlarla, onlara yaraşır bir entelektüel düzeyde ilişki kurmak gerekiyor. Camiye gelenlere yolunu şaşırmış koyunlar olarak bakmamak gerekiyor.

En yetkili ağız bile, "Japonlar Mehmet Akif'in işaret ettiği gibi örnek insanlar. Bir eksikleri var o da 'tevhit'" gibi, dinsel açıdan hiç de nazik olmayan cümleler kurabiliyorsa, orada durup biraz düşünmemiz gerekiyor.

MERSİN ASRİ MEZARLIĞI (UYGARLIKLAR BARIŞI)¹

45 yılda ancak birkaç kez görebildiğim kız kardeşim Fatma, bana annemin yaptığı gibi dolma pişirmek istiyor. Kendisine mezarlığa gideceğimi söylüyorum. Anne-babamızın mezarlarına gideceğimi sanıp seviniyor.

Mezarlığa yazı yazmak için gideceğimi söylüyorum. Mersin mezarlığının çok özel bir mezarlık olduğunu anlatıyorum.

"Ne olmuş yani" diyor, "dünyanın bütün mezarlıkları aynı değil mi? İstanbul'un Ankara'nın mezarlıkları?"

Mersin Şehir Mezarlığı'ndan başkasını görmemiş olanlara bu mezarlığı anlatmak çok güç.

Mersin Şehir Mezarlığı'nda Müslümanlar, Museviler, Hristiyanlar iç içe, yan yana yatıyorlar. Mersin mezarlığı hayata ihanet etmiyor. Onunla bir akış yönünde bütünleşiyor. Ziya Paşa Gazinosu'na, Camlı Kahve'ye giden, Sakarya Lokantası'nda yemek yiyen, aynı yaylalara çıkan insanların ölünce ayrı mezarlıklara gömülme-leri insafsızlık olurdu. Ne mutlu ki Mersin'i yaratan kurucu aileler mezarlığı da kardeşçe paylaşıyorlar: Ankol, Toroğlu, Müftü (Ersoy), Işkara (Işıkara), Akça, Tahinci, Mutlu, Kodallı, Merzeci, Kurtuluş, Bozkurt, Ongun, Yürekli, Atat, Batıbeki, Dakak, Kabaş, Hallaç, Gürani, Hayfavi, Mavromati, Şelfon, Nakkaş, Barbur, Mıskavi, Saydavi,

1 Özdemir İnce, "Evrensel Mesaj", *Hürriyet*, 28.10.2001

Şaşı, Şihman, Şaman, Bertrami, Kumdereli, Nasif, Boulos, Butrüs, Levanti, Richard Strumza, Lockner aileleri ve bizim Çakırlar...

Önceleri Tarsus ilçesi Gökçeli bucağına bağlı bir köy olan Mersin 1850'de bucak merkezi, 1877'de Adana sancağının bağımsız ilçesi oldu.

Amerikan İçsavaşı (1861-1865) ve Süveyş Kanalı'nın yapımı (1859-1869), bir balıkçı köyü olan Mersin'i birkaç yılda bir kente dönüştürdü. Amerikan İçsavaşı, Çukurova'ya pamuk tarımını getirdi. Süveyş Kanalı için gereken kereste ise Toros Dağları'ndan sağlandı. Bu iki etken ve Mersin-Adana demiryolunun işletmeye açılması (1886) Mersin'i bir liman kentine dönüştürdü.

İlk göçmenler Adalar'dan ve Kapadokya'dan gelen Rum Ortodokslardı. Suriye, Lübnan ve Mısır'dan Hristiyan Araplar geldi. İş ve para, Katolikleri de Mersin'e çekti. Osmanlı, Ziraat, Selanik, Die Deutsche Orientbank, La Banque Française de Syrie ve Atina Bankası gibi bankalar, işyerleri, konsolosluklar açıldı. Aradan zaman geçince her cemaat kendi mezarlığını kurmuş olmalı. Bu arada, Çavuşlu, Yalınayak gibi yakın köylerden, Toros köylerinden gelip yerleşenlerle de bir Müslüman Türk cemaati oluştu. Onlar da kendi mezarlıklarını kurdular.

Bizim çocukluğumuzda, kentin içinde birçok "eski" mezarlık vardı. Aralarında Mersin'e ilk yerleşenlerden Konstantinos Mavromatis'in anıtmezarının kalıntıları da olmak üzere mezarların büyük bir bölümü o zamanki adıyla "Asri Mezarlık"a taşınmıştı.

Bütün mezarlıkların tek yerde toplanması düşüncesi 1934'ten itibaren oluşmaya başlamış. Giriş kapısındaki levhadan anladığımıza göre Mersin Asri Mezarlığı 1938 yılında, Mithat Toroğlu'nun belediye başkanlığı döneminde açılmış.

Mezarlık, başlangıçta 350 dönüm olarak tasarlanmış ve 1930'ların nüfus özellikleri dikkate alınarak, bunun 175 dönümü Hristiyanlara ve Musevîlere ayrılmış. 175 dönümü de Müslümanlara. Yani yarı yarıya. Ama evdeki pazarlık çarşıya uymamış, Mersin dışardan göç almayı sürdürmüş, görev gereği Mersin'e gelenlerin çoğunluğu daha sonra kente yerleşmiş, Hristiyanlar ve Musevîler göç etmişler ve öngörülen hesap bozulmuş. Sonuç olarak Hristiyanlar kendilerine ayrılan bölümün ancak 20 dönümünü kullanmışlar, Musevîler de 5 dönümünü. Hızla çoğalan Müslüman nüfus için 80 dönümlük yeni toprak istimlak edilmiş...

Başlangıçta Müslümanların ve gayrimüslimlerin parsellerini iki kenarı ağaçlı, geniş bir cadde ayırıyordu. Sonra Müslümanlar karşı tarafa geçtiler ve böylece sınırlar da ortadan kalktı.

Mersin Asri Mezarlığı adındaki "asri" sözcüğünün anlamı şu: "Çağcıl, günün yeniliklerine uygun, modern." Mersin'i tam anlamıyla tanımlayan bir sıfat. Başta Belediye Başkanı Mithat Toroğlu olmak üzere Belediye Meclisi üyeleri, demek ki, kentin bütün ölülerinin aynı duvarlar arasında bir arada bulunmasını Cumhuriyet'in çağcıl zihniyetinin gereği olarak görmüşler ve düşüncelerini gerçekleştirmişler. Tek parti (CHP) dönemi de olsa böyle bir uygulama için bir Belediye Meclisi kararı gerekli ve bu kararın Valilik tarafından da onaylanması zorunlu. Dahası Ankara'nın da "sessiz" onayı gerekli. Böyle bir devrimi kimsenin haberi olmaksızın gerçekleştiremezsiniz. Ayrıca müslim, gayrimüslim bütün halkın alınan karan kabul etmesi, desteklemesi ve uygulaması gerekli. Yoksa Mehmet Akif'in şapka giymemek için Mısır'a göç etmesi gibi, ölüsünü karma mezarlığa gömmemek için alıp başka bir yere götürebilirdi halk. Çavuşlu köyünden inip nahiyelek döneminden itibaren Mersin'e yerleşen bir ailenin çocuğu olarak kimseden bu uygulamanın sakatlığı konusunda tek bir cümle duymadım. Kız kardeşim Fatma, hısımım ve çocukluk arkadaşım, eski Baro Başkanı Uğur Yürekli de duymamış olmalılar ki "mezerlik" için yazı hazırladığımı duyunca çok şaşırdılar. Sadece onlar mı?

"Asri" sözcüğü hem Cumhuriyet'in düşünsel temellerini hem de "Mersinli"nin çağdaş ve demokratik zihinsel yapısını ifade ediyordu. Katolik cemaati ruhani reisi Gregorio B. Simonelli'nin tıpkı basımını okuyacağınız mektubunda dile getirdiği gibi mezarlığı bir "yapıt"a dönüştüren Mersin Belediyesi'nin simgesel bir anlamı olan "asri" sözcüğünü tekrar yerine koyacağını umut ediyorum.

Yediden yetmiş Mersinliye karma mezarlık doğal geliyor. Mersin, örnek ve simgesel mezarlığıyla gurur duyuyor. Uygarlıklar Savaşı'ndan söz edildiği şu günlerde Mersin örneği bize umut veriyor!

Tanıkhıklar

Necdet Eryılmaz (mezar tasarımcısı)

"1954 yılında 12 yaşındayken bir mezar yapmak için babamla birlikte Mersin'e geldik. Geliş o geliş. Kardeşlerimle birlikte tam kırk yedi yıldır Mersin'in mezarlarını, mezar taşlarını yapıyoruz. Tam

12 yıl otelde yaşadık. Bu mezarlıkta Müslümanlar, Fransızlar, İtalyanlar, Almanlar, Hristiyanlığın bütün mezhepleri, Süryaniler, Maronitler, Hristiyan Araplar, Museviler hep birlikte yatıyorlar. Kimse kimseden rahatsız değil. Bunun dışında "Şehitlik"imiz de bu mezarlıkta. Avrupa'dan gelenler bu durum karşısında şaşkınlıklarını, hayranlıklarını ifade ediyorlar...

Moşe Dayan'ın babası Türkiye'de doğmuş ve ölmüş. Ama nerede gömülü olduğu bilinmiyormuş. Mezarı başta Kayseri olmak üzere bütün Türkiye'de aranmış. Kayıtlar Mersin'de çıktı. 15 yıl önce İsrail'den bir heyet geldi ve mezarı oraya nakletti.

Bu mezarlıkta kayıtlar 1938'den bu yana muntazamdır, bilgisayara geçirilmiştir... Eskiden cesetler çiftliklerin bahçesine gömülürmüş. Birkaç yıl önce, bir çiftlik satınla, oradaki gayrimüslim mezarlarını da buraya taşıdık."

Doğan Akça (ressam)

"Bundan yıllarca önce Mut üzerinde bir Hint uçağı düşmüş. Mutlular cesetleri ne yapacaklarını şaşırmışlar. Bunun üzerine, 'Biz bu cesetleri Mersin'e gönderelim, onlar gömecek bir yer bulurlar' demişler. Yani Mersin'de ve mezarlığında her dinsel inanca yer olduğu bilinen bir şey...

Erol Cumartesi ile Alp Perşembe birlikte askere gidiyorlar. Erol Cumartesi'ye askerlik şubesinde dinini soruyorlar, 'Musevî' diyor. Asker yazıyor. Daha sonra Alp Perşembe'ye ana adını, baba adım soruyor. Ama dinini sormuyor, denden işareti koyuyor. Cumartesi-Perşembe ilişkisi... Cumartesi Yahudi olduğuna göre Perşembe de Yahudi..."

Rahip Gregorio B. Simonelli (Katolik Cemaati Ruhani Reisi)

"Mersin Mezarlığı bütün mezarlıklar için örnektir. Burada bütün dinlerin mensupları yatmaktadır. Ateistler de yatıyor. Epsi beraber. Kemik köyünde içbir ayrım yoktur Allah'ın nezninde. Ayrım, şehirde, yaşarken, insanlar nerde yaşıyor orada. Allah bizi serbest ve özgür yarattı. İnanmak için. Önce insanlık, sonra inanmak. Erkes serbest. Niçin kavga ediyoruz? Sen başka düşünüyorsan, bu benim değil senin problemin... Mersin halkı bütün inançlara karşı saygılı ve oşgörölüdür. Em Müslümanlar, em Hristiyanlar, em Yahudiler. Yalnız bakıyorlar insan. Ben çok memnun... Ben yaşadı burda otuz sene. Daha önce Samsun ve İskenderun'daydım, ama en iyisi Mersin... 1995'te vatandaş olmak istedim. Bekliyorum. Burada kendime

mezar yeri aldı. Ölünce Mersin Mezarlığı'na gömüleceğim. Papazlar için de aldım yer... Biz Kilise olarak Roma'ya, Papa'ya bağlıyız... Bizim buradaki Katolik cemaatimiz biraz karışıktır. Başka yerde ayrı kilisesi olan mezhepler bizim Kilise'de toplanmıştır. Latinler, Maronitler, Süryaniler, Keldaniler var. Epsi bir arada. Bu da Mersin'e has özellik. Bizde hepsi beraber. Mersin Hristiyanları da birleştiriyor. Bizim Kilise'nin cemaati 500. Bütün Hristiyan cemaat 3.000 kişi. Ekonomik yüzden gidiyorlar. Gençler gidiyorlar."

Atila Toroğlu (Belediye Başkanı Mithat Toroğlu'nun Oğlu)

"Babam 1928 yılında belediye başkanı olduğu zaman her mahallede bir mezarlık varmış. Müslüman, Hristiyan, Musevi. Şehirde 15 kadar mezarlık. Babam bütün mezarlıkları bir araya toplamayı teklif etmiş, Meclis de karar almış. Bunu öğrenen halk tepki göstermiş. Dinlerin bir araya gelmesine değil, kemiklerin yeni mezarlığa taşınmasına. Ama gene de sağda solda itirazlar olmuş. Babam, bu mezarlığı kurum kararı aldıkları sırada Avrupa'da ırkçılığın yükselişe geçmiş olduğunu söylerdi. Faşizm, Naziler... Hitler... ABD'de zenci düşmanlığı... ırkçılığın yükselişe geçtiği, insan haklarının hesaba katılmadığı bir zamanda yapıldı bunlar. O günlerde Atatürk evimize gelmişti. Mezarlığı da gördü. Belki de dünyada bir benzeri yoktur. Başlangıçta, Mersin'e dışardan yeni gelenlerin biraz itirazı olmuş. Bunu da dönemin müftüsü Abdullah Sıddık Efendi halletmiş. Mezarlık Türkiye'nin kültürel zenginliğidir. İstemihan Talay mezarlığımızı kültürel koruma altına almayı düşünüyormuş."

Uğur Ersoy (Prof. Dr.)

"Mithat Toroğlu ile babam yakın akrabadır. Atilla'nın da söylediği gibi, küçük bir azınlık olan gayri memnunları tatmin etmek için, dönemin müftüsü olan dedem Abdullah Sıddık Efendi'den görüş almışlar. Dedem, dinsel açıdan bir sakınca olmadığını bildirmiş."

H. Şinasi Develi (Avukat, Mersin Araştırmacısı)

"1933 yılında karar veriliyor ve kamulaştırma yapılıyor. Başlangıçtaki tepkileri büyütmemek lazım. Mersinliler Hristiyanları severler, çünkü Mersin'i onlar kurdu. Ben bu yaşa geldim (1920 doğumlu), mezarlığa karşı bir tavır görmedim, kötü söz duymadım. Köklü bir karşı düşünce olsaydı, Belediye'nin kararında direnmesi mümkün müydü? Başka yerlerde Ermeniler, Rumlar aynı yere gö-

mlmek istemiyorlar Müslümanlarla. Bizde böyle değil. Helsinki'de de bizim mezarlığa benzer bir mezarlık var. Ama mezarlar bizimki gibi yan yana, i içe değil. Ayrı parsellerde. iek gibi. Bizimki gibi. Bu Mersin'in zenginliği."

Mazhar Bilgin (Mersin Müftüsü)

"Biz Müslümanların diğer din mensuplarıyla tarih boyunca komşuluk yaptığımız ve yaptığımız komşuluklarda bu insanlara insan haklarından dolayı, ibadet hürriyetinden dolayı kendi dindaşlarımız gibi davrandığımız bir gerçektir. İlimiz mezarlığı da bunun bariz bir örneğidir. İki ayrı parselde de olsa yan yana Müslüman, Hristiyan ve Yahudi mezarlığı bulunmaktadır. Bu  dine mensup olan insanların defnedildikleri yerlerin birbirinin yanında olması, hatta birbirinin içine girecek şekilde bulunmasının hiçbir sakıncası olmadığı gibi bizim kültürümüzün ve inancımızın da güzel bir örneğidir... Dünyada terörün, tedhişin, savaşların, ölümlerin, akan kanların çok olduğu böyle bir dönemde inancımız ve kültürümüzün bir eseri olan bu mezarlığın örnek olmasını diliyorum. Bu rneğin diğer insanlar tarafından da tanınmasını temenni ediyorum."

Recai Apaydın

(Mersin Büyükşehir Belediyesi Mezarlık Müdürü)

"Mersin Büyükşehir Mezarlığı 580 dönümdür. 1938'de kurulurken Musevi, Hristiyan ve Müslümanlara adalar verilmiştir. Fakat aralarında hiçbir ayırım yapılmamış, sınırlar çizilmemiştir. Daha sonraları insanlar birbirleriyle kaynaştıkları için karışık gömülmeye başlanmışlar. Hatta o kadar ki Müslüman ve Hristiyanlar bir arada yatıyorlar. Bu mezarlık barışın simgesidir. Semavi dinler arasında hiçbir sorun olmadığını gösteren bir belge gibidir. Yaptığımız araştırmada dünyada böyle bir mezarlığın bulunmadığını ğrendik. Semavi dinlerin çıktığı Kudüs'te bile cemaatler arasındaki mezarlığın duvarlarla çevrili olduğunu ğrendik."

Ramazan Ulu (Mezarlık İmamı)

"Mersin'in böyle bir mezarlığa ev sahipliği yapması, insanlar arasındaki barışın ve hoşgörünün bir örneğidir. Bu rneğin bütün dünyaya yayılması ve insanların bundan ders ve ibret almasını diliyorum."

KADINLARLA NE ZAMAN YATACAĞIM, 2000 YILINI GÖREBİLECEK MİYİM?¹

Kardeşim Demir,

Sen benim bir gün ABD'de doğacak olan, daha doğrusu doğması olası torunumsun. Ama doğmayabilirsin de! Olsun! Ben, buna karşı, birkaç hafta sonra yaşamaya başlayacağımız yeni bin yıla, daha doğrusu benim yaşadığım bir zaman dilimine ilişkin düşüncelerimi yazacağım sana.

Ama sana neden "kardeşim" diyorum, seni "torunum" diye sıfatlandırmak varken. Bunun yanıtı çok basit: Doğması varsayımsal bir torun benim kardeşim sayılır.

Sana ilkin hayatımın bir anını anlatayım. Bunu şimdiye kadar ne yazdım ne de birine anlattım. Şimdi seninle paylaşmak istiyorum bunu: 14 yaşımıdaydım. Demek ki 1950-51 olmalı. Mersin'de evden çıkmış, ince kömür tozu katmanıyla kaplı Zeytinlibahçe Caddesi'nde yürüyordum. Bacaklarım yay kirişi gibi gergindi, içimde bir tay şarkı söylüyordu. Birden bir düşünceyle sarsıldım ve önüm kardı: Kadınlarla ne zaman yatacağım, 2000 yılını görebilecek miyim? Bu iki düşünce parçası sanki birbiriyle ilgisizmiş gibi gelmiştir bana. Ama değilmiş...

Kabaran önümü duyumsayarak hemen kafadan bir hesap yaptım. Daha önce bir fırsat çıkmazsa, geneleve girebilmeme daha 4-5 yıl vardı. Ve 2000 yılında 64 yaşında olacaktım. Bu iki gerçek biraz

1 Özdemir İnce, "Yeni Binyıla 42 Mektup", *Hürriyet*, 31 Aralık 1999.

kederlendirdi beni. Çünkü zamanın sırat köprüsünü böyle hesaplarla sezinliyor insan.

1950'li yıllarda, Türk erkeklerinin ortalama ömrü altmış dörde ulaşmıyordu. 2000'e ise 50 yıl vardı. Şimdi 32 gün var. İnsan, "50 yıl mı uzun, yoksa 32 gün mü?" diye düşünmeye başlayınca filozof olur!

1950'li yıllarda, mangalda yaktığımız odunkömürü ateşiyle ısınırdık. Soba bile ancak zengin evlerinde kullanılırdı Mersin'de. Yemekler maltızların üzerinde pişerdi. Şimdi buzdolabına konulan şeyler o zamanlar teldolaplara konurdu. Mebbus Hamdi'nin evinde "frijder"² denen bir makinenin teldolap olarak kullanıldığı söylenirdi. Arçelik üretilmeden önce buzdolabının adı frijder'di.

Annem pazar günleri evin avlusuna bir kara kazan düzeni kurar, suyun içine defne dalı ve odun külü atardı. Kül çamaşırın kirini sökermiş... Dönemin kadınlarının yalancısıyım. Ama defne yapraklarının çamaşırı güzel kokuttuğu kesin. "Öküz Baş" marka çamaşır çividini de unutmayalım, üzerimde hakkı kalmasın!

Tolstoy, Dostoyevski, Balzac, Stendhal, Zola külliyatını, Sartre'ın, Camus'nün, Rilke'nin, Knut Hamsun'un yeni çevrilen kitaplarını, Orhan Kemal'i, Sait Faik'i beş numara gaz lambasının ışığında okudum.

Telefonla ilk kez 17 yaşımda konuştum. Bir akrabamın evinden sevdiğimi sandığım kızın evine telefon ettim, ilanı aşk için. Telefona çıkan meğer kızın annesiymiş. Beni bir güzel dinledi. Hiç kızmadı. Kızına en güzel şiiri benim yazdığımı söyledi. "Ama önce okulunu bitir" dedi.

30 yaşımdan sonra neredeyse dünyanın yarısını gördüm. Ama Mersin'den 67 km uzakta bulunan Adana'ya galiba 17 yaşımda gitmiştim.

Liseyi bitirdiğimde, evimizde henüz elektrik, çeşme suyu, telefon, buzdolabı, radyo, duvar saati yoktu. Bir tek şemsiye vardı. İlk kol saatimi yirmi beş yaşımda taktım.

Son 50 yılda gündelik yaşamın mucizesine gözlerimle, bedenimle tanık oldum. Bir ülkenin köyden kente dönüşme savaşımını, bir köylünün eşekten inip uçağa binmesini, "patoz"a şaşkın gözlerle

2 Frigidaire, 1916 yılında faaliyete başlayan ABD'li beyaz eşya üreticisi. 1930'lu yıllarda ABD'den ilk ithal edilen buzdolabı. Arçelik firması, yerli üretime geçene kadar "frigidaire" (frijider) sözcüğü "buzdolabı" anlamında kullanılmıştı. Arçelik firmasının reklam kampanyalarından sonra eski ad unutulmuş ve buzdolabı bugünkü adını almıştır.

bakan bir Kayseri-Adana köylüsünün Güney Amerika'da işverene mutasyonunu hiçbir ekonomi, hiçbir sosyoloji kitabı yeterince açıklayamaz. Gözlerinle göreceksin. Bu nedenle, senin içinde doğacağın 21. yüzyıl kesinlikle şaşırtamaz beni.

Bu mucizeye gözleriyle tanık olmayanlara, gördüklerini bilinçleriyle kavrayamayanlara ne Cumhuriyet'i anlatabilirim ne demokrasiyi ne de hukukun üstünlüğünü...

Sana "kardeşim" diye seslenen ben, senin varsayımsal deden, şanslı adamdır. Ne zaman başı sıkışsa bir kitap, kitaptan bir cümle yetişir imdadına.

Dün amcanın amcalarından birinden, Jacques Lacarrière'den *Les Gnostiques*³ adlı bir kitap geldi. "Les Gnostiques" yani "Bilinirciler". Jacques, akrabalarımızdan birinden, Cioran Bey'den bir alıntı yapmış:

"Exister est un plagiat."

*Cioran'ın Écartèlement*⁴ (Bocalama) adlı kitabında sabaha kadar aradım bu cümleyi. Merakım, hangi bağlamda kullanmış. Adı "Kol ve Bacak Koparına Cezası" olarak çevrilebilecek kitabın 78. sayfasında tek başına duruyor cümle. Önü ve arkası boşluk. "Var olmak (yaşamak) bir intihaldir" dersiniz, bu cümlelerin önüne ve arkasına artık başka bir şey yazamazsınız. "İntihal" bir yazarın başka bir yazardan yaptığı bilinçli aşırmanın Osmanlıcası. Yani bir tür meşru hırsızlık! Evet, hayat bir intihaldir. Bunu felsefenin dilinden insanların diline şöyle çevirebiliriz: Hayat, varoluş, başkasından aldığımız emanettir. Birinden aldığın emaneti bir başkasına devredecek sen yaptığın işe hırsızlık denemez. Yeter ki emanet aldığımız vazoyu kırmayalım. Çünkü içinde ne var, bunu henüz bilmiyoruz. İçi boş olsa da ne gam!

3 Jacques Lacarrière, *Les Gnostiques*, Albin Michel, Paris, 1994.

4 Cioran, *Écartèlement*, Gallimard, Paris, 1990.

GİLA BENMAYOR YA DA İSKENDERİYE'YE GİTMİŞ OLAN KADIN¹

Gila Benmayor, *İskenderiye Dörtlüsü'nü*² okuyunca İskenderiye'ye gittim" dediği zaman hiç şaşırmadım. Ben de Paul Nizan'ın *Fesat*³ adlı kitabından "Caliopi soğuk su getir lütfen" cümlesini okuduktan sonra Yunan Adalarının ateşiyle yanmaya başlamıştım. Naksos Adası'ndaki şato-evde yürürken, taşlığın üzerinde Calio-pi'nin ayaklarının ter izi kalıyordu. Bu izin peşinde haritayı açtım ve Syros Adası'yla işbaşı yaptım.

Gila'nın okuduğu *İskenderiye Dörtlüsü* dört kitaplık bir destansı roman: "Justine, Balthazar, Mountolive, Clea." Lawrence Durrell yazmış, Ülker İnce de İngilizce'den çevirmiş.

Gila bu dört romanın kadınlarından hangisiyle özdeşleşirmiş olabilir kendini? Tutkuları dikiş yerinden attıran, "karanlıkta ok" Justine'le mi, müflis dünyaların mirasçısı ve acıların hayvanı, "hüzün kraliçesi" Melissa'yla mı, yoksa "acının durgun suları" dikenli incir Clea'yla mı?

Clea'ya göre bir erkek bir kadınla üç şey yapabilir: Ya onu sever, ya onun için acı çeker ya da onu yazar.

Bana göre, bir kadın bir başka kadına dönüşemez; ona rakip olur. Sonra erkeği keşfeder.

1 Özdemir İnce, "Hürportreler", *Hürriyet*, 1 Ocak 2002.

2 Lawrence Durrell, *İskenderiye Dörtlüsü I-IV*, çev. Ülker İnce, Can Yayınları, İstanbul, 1983-1984.

3 Paul Nizan, *Fesat*, çev. Özdemir İnce, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.

Sad Zaglul Alanı'ndaki Cecil Hotel için de gitmiş olabilir İskenderiye'ye. Pera Palas'ın Sirkeci şubesidir Cecil Hotel. Gitmişse, otelin imgesine bir yüzük taşı olmak kadar "bir" erkek için de gitmiş olabilir.

Kim? Değirmentaşının altında zeytin gibi yaşayan Darley, kız kardeşinin aşkıyla kendine kıyan Pursewarden, buzadam Mountolive ve donuk cam yüzlü Kıpti Prens Nessim... Hangisi? Belki de, romanın kahramanlarından olmayan, denizin kıyısında denizini yitirmiş o dalgıç için...

Kendisini Justine'le ciltlemişse, "Eteğinizi kaldırın bayan, cehennemden geçiyoruz" diye uyarı aldı mı acaba? Justine ve Gila, ikisi de kökleri Eyn-Gedi bağlarında, bir Yerusâlim kızı!

Belki de yelkeni bir erkeğin rüzgârıyla dolup İskenderiye Limanı'na girmiştir. Belki de tersi olmuştur. "Siyah saçların Gilat Dağı'nın yamaçlarından inen keçi sürüsü sanki. Yeni kırkılıp yıkanmış" demiştir belki adam, Cecil Otel'in alana açılan penceresinden Akdeniz'e doğru bakarken.

Belki de kentin yaşlı şairi Kavafis için gitmiştir İskenderiye'ye. "Dilediğin gibi kuramıyorsan hayatını, hiç olmazsa yabancı bir yüke dönüştürme onu" diyen şair için.

"İtaki'ye doğru yelken açtığında dile ki uzun sürsün yolun... Sayısız yaz sabahların olsun..."

Fenike pazarında sedefleri, mercanları, kehribarları, abanozları tanıdıktan sonra keçi çobanı olmaya karar vermiş bir kadına bir kenti neden sevdiği, oraya neden gittiği sorulamaz. Roman yazıp yazmadığı sorulur. Yazmıyorsa, yazması tavsiye edilir.

KÖKLER¹

Ülübü (çalıfasulyesi), taka (pencere), seko (ceket), güdük (gömlek), suğluk (bıçak), cice (abla), tadanaka (orada), enderede (burada), buladan (çınar)...

Çoğunuzun bilemeyeceğini sandığım, parantez içindeki sözcüklerin eşanlamlısı olan bu sözcükleri çocukluğumda dedemin köyünde öğrenmiştim. Yaz tatillerinde gittiğim, Toroslar'da bir köy... Dedem bu köyün hem imamı hem de tek parti dönemi muhtarıydı.

Bu sözcükler emmi (amca), seyil (sahil) türü sözcüklerden değil... Ya köylülerin atalarının unuttuğu bir başka dilin kalıntıları ya da aynı ataların başkalarından (uzak ve unutulmuş hısımlardan) öğrendiği sözcükler olmalı. Köylülerin belleklerinin derinliklerinde kalmış sözcükler. Şehirlilerin, yani "sahil" insanların sözcüklerini bilmelerine karşın kendi sözcüklerini kullanıyorlardı. Ben de bunları öğrenmek zorunda kalmıştım. Kuşkusuz daha başka sözcükler vardı, ama unutmuşum.

Televizyon çağında hâlâ bu sözcükleri kullanıyorlar mı? Bilemem. Çünkü 1954'ten bu yana gitmedim o köye.

Bu sözcüklerden en ilginçinin "buladan" olduğunu düşünüyorum. Düşünüyorum ama Türkçe'de bir hısım ya da akraba bulamıyorum ona. Fakat Fransızca'da "çınar" anlamına gelen "platane" ("platan" okunur) hiç de yabancı değil... "Buladan" ile "platan" ara-

1 Özdemir İnce, "Kökler", *Hürriyet*, 20.02.2001.

sında sessel benzerlik var. "Platane"nın Latince'si "platanus", Grekçe'si de "platanos" ... "Buladan"ın "platanus"la bir köken ilişkisi varsa, köylüler bu sözcüğü kimlerden öğrenmiş olabilir?

Daha ilginç de var: Annemin akrabalarından birinin adı "Hapa"ydı. Bu olağanüstü sevimli ve durmadan Köylü "cüveresi" (sigarası) tütüren kadın Deli Hapa lakabıyla anılırdı. Deli Hapa! Hayatta değilse kendisine "Allah'tan rahmet", yaşıyorsa daha uzun ömür dilerim.

"Hapa"nın kaynağı ne olabilir? Zeus ile Hera'nın kızlarının adı olan "Hebe"den (gençlik) hem gelebilir hem de gelmeyebilir. Hebe, Hitit yazıtlarında Hepa, Hepat ya da Hepatu diye adlandırılan büyük güneş tanrıçası Arinna'nın Elen'leştirilmiş olması. Hitit yazıtlarında bu tanrıçaya "sedir ağaçlarının ülkesi"nde tapınıldığı belirtilir. Sedir ağaçlarının ülkesi, bugün, Lübnan ve Filistin adlarıyla anılıyorlar. Hepa ya da Hebe'ye gelince, kutsal kitaplarda Adem'in eşi ve bütün insanlığın anası olarak gösterilen Havva'dan başkası değil.

Bağışlayın, amacım bilgiçlik taslamak değil. Bu bilgiye, Kazablanka'da, konusu "Akdenizlilik" olan bir toplantıda yaptığım konuşma için araştırma yaparken ulaştım.

Akrabam Toroslu köylü Deli Hapa'nın adı, galiba, Hitit tanrıçası Hepa'dan geliyor. Dilci değilim, ama bu iki sözcük arasında bir ilişki kurmamak da epeyce zor...

Fakat buradan yola çıkarak, "ülübü", "taka", "güdük", "suğluk" gibi sözcüklerin de Hititçe'den geldiğini ileri süreceğim değilim. Bu, işin uzmanlarına saygısızlık olur.

Bununla birlikte, aklıma bir soru geliyor: Anadolu'nun eski kiracıları olan Hititlerin, Friglerin, Karyalıların, vb. torunlarına ne oldu, nereye gittiler? Bunları akrabalarımız arasında aramak gerçeklere aykırı mı olur?

Sanırım, ulusal kimliği kültürel kaynaklarından soyutlayarak onu etnik kimliğe indirgemek isteyenlerin üzerinde kafa yormaları gereken bir soru...

İZMİR'İN KAVAKLARI¹

İzmir'in Bornova'sında askerliğimi yaptım. Başlangıçta alay olan 57. Topçu Tugayı'nda. Altı ay asteğmen, bir yıl teğmen. O dönemde, 27 Mayıs'ı gerçekleştirmiş olan Harbiyeliler üsteğmendiler. İkisi bizim 2. Bölük'ten olmak üzere, bizim taburdan üç üsteğmen general oldu: Gündüz Çopur, eski Ege Ordu Komutanı Orgeneral Doğu Aktulga ve "tadat"larda (sayım töreni) yan yana durduğumuz, günümüzün Harp Akademileri Komutanı Orgeneral Nahit Şenoğlu. 28 Şubat'ın generallerinin 27 Mayıs'ın üsteğmenleri olduğuna ne-dense kimse dikkat etmemiştir.

1961 yılında, eski İzmir'in son günlerini yakaladım, diyebilirim. Çok sevdiğim istasyonu, villalarıyla Bornova, İtalya'nın Toscana kasabalarını andırıyordu. Ege Üniversitesi yeni yeni palazlanıyordu. Alsancak'ın geleneksel cumbalı evleri sonsuza dek yaşayacak gibiydi. Bunlardan birinde, Girit göçmeni Hürriyet Hanım'ın evinde kiracıydım. Benden sonra kiracı olan Metin Eloğlu cumbadan bakarak sokağın manzara resmini yapmıştı. Bu tablo sonradan kartpostal oldu.

İzmir Kız Lisesi'nin önünden başlayıp, Karantina, Küçükyalı ve Göztepe'den geçerek ta Üçkuyular'a kadar caddenin iki yanında eski İzmir evleri uzanırdı. Alt katların açık pencerelerinin perdeleri uçuşur, içerden Türkçe ve Yunanca radyo sesleri gelirdi. İnsanlar, evlerinin içeri gömük merdivenlerinin önünde oturup kahve içer ve

1 Özdemir İnce, "İzmir'in Kavakları", *Hürriyet*, 08.02.2001.

sohbet ederlerdi. Tavla oynayanları bile anımsıyorum. Tarık Dursun K.'nin kitabına adını veren "Rıza Bey Aile-Evi"ni de anımsıyorum. Bir de bir türlü bitirilemeyen Opera'nın iskeletini.

Attilâ İlhan, İzmir'in, Selanik'le birlikte Osmanlı başkenti İstanbul'a kafa tutan, bazı alanlarda onu geçen kişilikli bir kent olduğunu anlatır. 20. yüzyılın başlarında örgütlü bir Avrupa kentiymiş İzmir. 1960'lı yılların başında, savaş ve "yangın" sonu yaralarını sarmış bir taşralıydı. 1950 sonrasında ortaya çıkan bir beğeni körleşmesi, sivil mimarının yanıp yıkılan başyapıtlarının kalıntıları üzerine yozlaşmanın simgeleri olarak görgüsüzlük anıtları dikmişti.

Gördüğüm, okuduğum, duyduğum kadarıyla, hiçbir belediyenin yönetim ve yönelim anlayışı, İzmir'in şanlı geçmişine yaraşır o Akdenizli kimliği yakalamaya çalışmadı. Akdeniz'in ticaret ve liman kentleri "zarif'tir, "hassas"tır ve "hoppa"dır. Bir Akdeniz liman kenti bu özelliklerini yitirdiği anda mısır koçanına dönüşür.

Ahmet Priştina belediyesinin yaptıklarını henüz görmedim ama övenler oldu. İnanılır, güvenilir ağızlar. Kordonboyu düzenlemesi, Karşıyaka'da Bostanlı'ya kıyı boyunca uzanan mermer gezi yolu. Bunları görmedim ama İzmir Büyükşehir Kent Kitaplığı'nın yayımladığı olağanüstü kitapları gördüm: Emel Kayın'ın *İzmir Oteller Tarihi*, Mübahat S. Kütükoğlu'nun *İzmir Tarihinden Kesitler'i* ile XV ve XVI. Asırlarda İzmir'i, Erkan Serçe'nin İzmir 1905'i, Olaf Yarang'a'nın XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezgincilerin Anlatımlarında İzmir'i... İçerik ve basım olarak olağanüstü kitaplar bunlar. Bir de dünyada yüzümüzü ağartacak kalitede yayımlanan İzmir, Kent Kültürü Dergisi'ni anmalıyım.

Eskiye, eski geleneklere dönmenin erdemlerini savunacak değilim. Bu "nostalji döktürmek" olur. Önemli olan, gelenek eksenine oturmuş, çağının çağdaşı bir kent yaratmak. Bu, seçim yitirmeye bile değer!

İZMİR, "DOĞU'NUN KÜÇÜK PARİS'İ"¹

Olaf Yaranga'nın *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerin Anlatımlarında İzmir'ini*² okuyunca, şuna karar verdim: Doğduğumuz, yaşadığımız, karnımızı doyurduğumuz ve bir gün mezarlıklarına gömüleceğimiz kentlerimizi tanımıyoruz, bilmiyoruz.

Örneğin, İzmir'in, adı bir zamanlar Pagos olan Kadifekale'de, Büyük İskender tarafından ikinci kez kurulduğunu bilmiyordum. Coğrafyacı Strabon, İzmirliilerden söz ederken, "Kentleri, şimdiki kentlerin en güzeli" diye yazıyormuş... Corneille'in *Nicomède* adlı trajedisi 1657 yılında İzmir'de sahnelenmiş... Yazılışından altı yıl sonra. Oyunun sahnelenmesi kadar seçimi de ilgi çekici: Nikomedes, Bithynia Prensi'dir. Yani Anadoluludur. Günümüzün İzmit'i olan Nikomedeia'yı kuran kraldır.

19. yüzyılın ilk yarısında İzmir'e en çok tüccarlar geliyor. Bunları yazarlar ve mitolojinin peşinden gidenler izliyor. Bir de İzmir "Doğu seyahatleri" güzergâhı üzerinde. Ancak Atina ve İstanbul'dan sonra geliyor. Kutsal Topraklar'a, Kudüs'e giden hacı adayları da uğruyor-muş İzmir'e.

İzmir'e gelen yazar ve şairler arasında Chateaubriand'ın, padişah tarafından kendisine armağan edilen çiftliği bulmaya gelen Lamartine'in, Nerval'in adına rastlıyoruz. Şair Lamartine, Homeros'u düşünüyor İzmir'de:

1 Özdemir İnce, "İzmir, Doğu'nun Küçük Paris'i", *Hürriyet*, 13.02.2001

2 Olaf Yaranga, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerin Anlatımlarında İzmir*, çev. Gürhan Tümer, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2000.

"Orada Meles çayı akıyor. Benim için, Homeros'un anısı İzmir'in bütün kıyılarında dolanıyor..."

Homeros, Meles doğumlu ya, gezginler Meles'i arayıp duruyorlar. Gene Lamartine yazıyor:

"İzmir, benim bir Doğu kentinden beklediğim hiçbir şeye yanıt vermiyor; o, Küçük Asya'nın kıyısında bir Marsilya'dır; Avrupalı tüccarların Paris ve Londra'daki gibi yaşadıkları geniş ve zarif bir tezgâhtır."

Lamartine'in "tezgâh" sözcüğünü "ikinci dereceden ticaret kenti" anlamında kullandığını tahmin ediyorum.

1950 sonrasında, taşra zihniyetinin (kültürünün) etkisiyle sıradanlaşmış, estetik duyarlıktan, kentçilik anlayışından yoksun bir imalat ve yapılaşma hevesiyle kimliği yozlaşmış bir İzmir var şimdi karşımızda. Güvenilir kaynaklardan gelen bilgilere bakılırsa, kentin fiziki çehresi, çağdaş estetiği izleyen bir kaygıyla yeniden ele alınıyor. Bir deniz kıyısı kenti olduğu halde, denizini ve körfezini yitirmiş olan İzmir'in denizle yeniden buluşmaya başladığını öğreniyoruz. Kordonboyu, Bostanlı-Mavişehir sahillerinin nitelikli kentsel tasarımlarla insanları çektiğini ve İzmirlilerin denizle barışmaya başladığını öğreniyoruz. Bilinçli ve programlı kentsel yenileme çabaları olduğunu işitiyoruz. İzmir'in İstanbul'a kafa tutacağı zamanı sabırsızlıkla bekliyorum.

Bitirirken: Okullarda, yaşadığımız yerlerin (köy, kasaba, kent) tarihi ve geçmişi çocuklarımıza mutlaka öğretilmeli. Bu amaçla özel bir ders programı başlatılmalı.

"GÖSTERİ" YAZILARI

MAGAZİN FEYLESOFLARI¹

Jean-Paul Sartre, *Baudelaire*² adlı kitabında, şairin bilinç alanında yaptığı arkeolojik kazının bulgularıyla, önümüze bir insan tipinin yapı malzemesini yığar; ardından, bu malzemeden yararlanarak (bunları yorumlayarak) onun zihinsel dünyasını yeniden kurar:

"Baudelaire'in doğuştan gelen doğal duruşu, eğilmiş bir insanın duruşudur. Narkissos gibi kendi üzerine eğilmiş insanın duruşu. Keskin bir bakışın nüfuz edebileceği dolaysız bir bilinç hali yoktur onda. Bizim için bir ağacı ya da bir evi görmek yeterlidir; onları seyretmeye öylesine dalarız ki kendimizi unuturuz. Baudelaire kendini (kendi varlığını) hiçbir zaman unutmayan insandır. Görmek için kendine bakar; bakarken (bakan) kendini görmek için bakar; onun seyrettiği kendi ağaç ve ev bilincidir, nesneler ona bilincinin arasından görünürler ancak, tıpkı onları bir cep dürbünününden görüyormuşçasına, daha solgun, daha küçük, daha az duygulandırıcı..."³

Sartre'ın kazarak betimlediği insan bizlere benzemez. Baudelaire'in temsil ettiği bu insanı "şair" sıfatıyla tanımlayıp kendimize "düzyazı insanı" sıfatını versem, sorun belki basitleşmiş gibi görünecek, ama tersine daha da karmaşıklaşacak. Çünkü kendinin

1 Özdemir İnce, "Magazin Feylesofları", *Hürriyet Gösteri*, sayı 227, Nisan 2001.

2 Jean-Paul Sartre, *Baudelaire*, Idées/Gallimard, Paris, 1963.

3 *Age*, s.26.

eylem durumunda fotoğraflarını çekmeyen şairler de var. Baudelaire'in bilinçsel durumu şairler arasında da çok özel bir konumda görünüyor.

Şairler, yazarlar ve genel olarak sanatçılar nesnel gerçeğe kendilerine özgü bir bakaçtan (prizma, mercek, dürbün, teleskop, vb.) bakarlar. Ancak, bir bakaç aracılığıyla baksalar da sonuçta o nesneyi görürler. Bu, sanatsal yaratının karmaşık evrelerinden biridir.

Baudelaire'in durumu, Jean-Paul Sartre'a göre daha değişik: Baudelaire'in sanki ikinci bir gözü, bir üstgözü var; nesneye bakan ve nesneyi gören "kendi"ne bakıyor ve bu eylemi görüyor. Ama bu davranış onun nesneyi görmesine engel değil. Anladığıma göre nesne ile Baudelaire arasında geçirgen bir "ben" var. Baudelaire'in "ben"i bir duvar-ayna değil, ama belki de çift taraflı bir bakaç-ayna. Kim bilir belki de çok ender yaratıcılara özgü bir bilinçsel durumdur bu.

Sanatçı ile sanatçı olmayanı birbirinden ayıran bir özel bilinç durumu: Sanatsal bilinç. Yazınsal söylem bilinci. "Şiir bilinci."

"Söylem" sözcüğü politikacıların ağzında, gazetecilerin ve yazarların kaleminde öylesine biçimsizleşip kirlendi ki, bu sözcüğü kullanırken çekinir oldum. En azından şunu belirteyim: Benim "söylem"im demeç ya da söz anlamına gelmiyor. Aralarında biraz hısmılık ilişkisi olmasına karşın üslup anlamında da kullanmıyorum.

Dilin kullanımı için seçilen işlev ya da işlevin zorunlu kıldığı kullanım tarzı söylemin niteliğini de belirler. Söylem bireysel değildir; dili ve dilin bütün öğelerini kendilerine özgü bir mantıksal yapı içinde kullanan disiplinlere aittir. Yazınsal yazarların kullandığı yazınsal söylem, hukukçuların kullandığı hukuk söylemi, tarihçilerin kullandığı tarih söylemi, felsefecilerin kullandığı felsefe söylemi, politik söylem ve biz fanilerin her gün kullandığımız gündelik konuşma ve yazma söylemi.

Her söylemin, cümlelerin sözcüklerinin (fiillerin, sıfatların, edatların) anlamlarını etkileyip özelleştiren özgün bir zihinsel yapısı vardır. Hukuk söylemiyle sevgilinize aşk ilan edemeyeceğiniz gibi, bir mahkemede yazınsal söylemle savunma yapamazsınız. "Ederim, yaparım" dersanız, sevgilinizi de, mahkemeyi de yitirirsiniz. Demek ki her söylemin kendine özgü bir mantığı ve bir kılığı var. Hukuk söylemiyle roman yazamazsınız. Ama bir söylemin yerine bir başka söylemi kullanarak mizah duygusu yaratabilirsiniz.

Amacı gereği, bu yazımda dilin sadece iki işlevine değineceğim: Dilin yazınsal işlevi ve dilin göndergesel işlevi.

Yazınsal işlevde dilin içerdığı bildiri (mesaj) kendine yöneliktir, yani yazılı metinle sınırlıdır. Bildiri anlam yazılı metnin içindedir. Amacı da kurduğu anlamlar dünyası aracılığıyla yazınsal (estetik) haz yaratmaktır. Bildirinin doğrudan bilgi ve düşünce aktarmak gibi bir amacı yoktur. Bunu dolaylı olarak, estetik haz aracılığıyla yapar. Şiirde bu işlevi imgesel bildiri yüklenir.

Göndergesel işlev ise dinleyiciye ya da okura bilgi vermeyi amaçlar. Bütün bilimsel ve teknik metinler, yani estetik haz yaratmayı amaçlamadığı için yazınsal söylemden yararlanmayan bütün düzyazı metinleri. Bunlara dilbilimciler "kullanmalık metin" adı veriyorlar. Gazete ve dergilerde yayımlanan haberler, "fıkralar" ve "makaleler" de (yani günümüzün deyiimiyle "köşe yazılan") dilin göndergesel işlevinden yararlanır. Bu tür yazıların temel amacı okurun yararlanabileceği bilgiyi doğrudan aktarmak ya da okuru ikna etmektir. Bu nedenle, yazınsal metinlerde olduğu gibi kurmaca (fiction) öge yer almaz.

Daha somut söylemek gerekirse her yazınsal yazarın Baudelaire'leşmek olanağı vardır; ama gazetelerde yazı yazanların böyle bir şansı ve ayrıcalığı yoktur. Örneğin bir gazete yazarı hükümetin Avrupa Birliği'ne sunduğu "ulusal program"ı Baudelaire'leşerek, yani yazınsal söylem içinde değerlendiremez. Bunun anlamı şudur: Bir hedef-nesne olan ulusal programa bir bakaç aracılığıyla bakamaz, bakmaması gerekir. Bundan dolayı ulusal programın nesnesi ile kendisi arasında kendini unutmak zorundadır. Kuşkusuz kendini unutmak bildiklerini unutmak, siyasal ve toplumsal bilincini ve bu bilincin tercihlerini unutmak anlamına gelmiyor.

Enflasyon, tüketim mallarına yapılan zamlar, ekonomi ve politika uzmanlarının ilgi alanına giren "nesneler" olduğu gibi, kuşkusuz bir romancının ve gazete köşe yazarının da baktığı ve gördüğü nesnelerdir. Bunların hepsi sözlerinin ve yazılarının bir yerinde "Bu enflasyon ve zamlar halkın yoksulluğunu koyulaştıracaktır" cümlesini yazabilirler. Ancak romancı dışında kalanlar, bu sonuca varırken, enflasyon ve zamlardan etkilenen toplumsal katmanların ve bireylerin kurgusal (fictif) duygu, düşünce ve davranışlarını dile getirmezler. Yani okurun ruhsal ve bedensel kılığına girmezler, onun yerine geçmezler. "Ben bir başkasıdır, bir başkası benim" sapmasıyla yazının odak noktasına oturmazlar. Bu odak ve ona bağlı eksenler, "bir başkası" olabilen şairin, romancının kurgusal alanıdır. Bu nedenle, ekonomi yazarlarının, köşe yazarlarının, eleştirel düşün-

celerini yazınsal söylem eksenine oturtmamaları gerekir. (Genellikle, çoğu böyle yapıyor.) Enflasyon ve tüketim mallarına yapılan zamların yaratacağı toplumsal bunalım konusunda okurlarına bilgi vermek ve onları bu konuda ikna ederek düşünce ve kanılarını etkilemeye çalışmak, mesleksel işlevlerine uygun düşer. Cümlelerinin dile getirdiği bildiri özel efekt merceğinden değil, bilgi ve deneyimlerinin süzgecinden geçmelidir. Metnin bildirisi (mesajı) doğrudan okura geçmeli, metne hapsedilmemelidir. Bunu yaparken kendi imgelerinin, görüntülerinin üzerine eğilmemeleri, kendilerini unutup nesnelleşmeleri gerekir. Çünkü dilin göndergesel işlevinden yararlanması gereken bir metinde Baudelaire'leşmek, gazete yazarı için mesleksel sapmadır.

Sartre, Baudelaire'le ilgili bir durum saptaması yapıyor, çünkü ona göre her insan gibi bir yazar da bir "durum"dan (situation) ibarettir. "Bir işçi, bir burjuva gibi düşünüp duymakta özgür değildir." Ve "Yazar çağının içinde, bir duruma yerleşmiş olarak yer alır". Yazınsal yazar bir nesnenin üzerine eğilmiş durumdadır. Fotoğrafı çekildiği zaman fotoğraf kâğıdına işte böyle yansır. Sartre, kendisini bakarken gören Baudelaire'i eleştirmiyor. Şair eğer baktığını görmeseydi kuşkusuz küçümserdi onu. Oysa, "Evrensel bir tiksinti ve korku yarattığım an yalnızlığı ele geçireceğim" diyen Baudelaire, başlangıçta kendi varlığının duruşunun bir tanığı iken bir süre sonra kendinin de cellatı olmaya karar verecektir.

Yazınsal yazar ve özellikle Baudelaire gibi şairlerin ayrıcalıklı bir durumu vardır. İster kendi öz kuyularından ister mahallenin kuyusundan su çeksinler, önemli olan sonuçtur, bağır yanık yolcuyu suvarmaktır. Yazınsal olmayan bir yazar kendisinin de böyle bir ayrıcalıktan yararlanabileceğini düşünmeye başladığı andan itibaren işleri karışmaya başlar. Dolayısıyla da işleri karıştırır. Bir gazete yazarı kendi kuyusundan su çekmek özgürlüğüne sahip değildir.

Bir yazınsal yazar, "Ben bir başkasıdır ya da bir başkası benim" diye düşünmek özgürlüğüne sahiptir. Gerçekte bu onun özgürlüğü olduğu kadar aynı zamanda zorunluluğudur. Kendisini bir başkası, bir başkasını da kendisi gibi duyumsamaya çalışır. Ya da ikisini birlikte. Bu bir felsefi olduğu kadar toplumsal, toplumsal olduğu kadar mesleki (yazınsal) durumdur. Bu nedenle, bir işçi nasıl kendini bir burjuva gibi hissetmek özgürlüğüne sahip değilse, bir gazete yazarı da kendisini bir yazınsal yazar gibi hissetmek özgürlüğüne sahip değildir. Hele "sanmak" özgürlüğüne hiç sahip değildir. Sandığı

anda felaket başlar; yazınsal olmaya niyetli, ama yazınsal olmayan metinler çıkar ortaya. "Ben" prizmasının çarpıttığı gerçekler sanatsal gerçeğe dönüşmedikleri için yalnızca gerçekler çarpıtılmış olur.

Sorun bu kadarla da kalmaz. Durum sapması sonucu bu "sanma" bir süre sonra "yanılsama"ya, dahası "sanrı"ya dönüşebilir. Üzerine eğildiği konu-nesneden bağımsızlaşıp kendini bir başkası, bir başkasını da kendisi gibi görmeye başlar. Bu mesleki sapmanın ikinci aşamasıdır. Bu evrede, kendi eksikliklerini, sorunlarını herkese ve konu-nesneye yayarak genellemeler yapmaya başlar. Örneğin, kendisi Kahire'yi görmemişse, başkalarının yerine geçerek, "herkes"in Kahire'yi görmediğini sanmaya başlar. Oysa okurun onun ürettiği metinden beklediği estetik haz değil, nesneyi betimleyen doğrular ve doğru bilgilerdir. Bir gazete yazarı, yazınsal yazarın yararlandığı türden bakaçlar (dürbün, mikroskop, teleskop) kullanamaz, onun çıplak gözün dışında, tek ayrıcalığı gözlüklerinin ya da bir pencere camının arkasından bakmak olabilir.

Aslında; bu özenti gerçek bir kalpazanlığa dönüşmese bile okura da bulaşır. Bir süre sonra okur da okuduğu sakat metinlerin estetik haz salgıladığını sanmaya başlar. Burası artık kazandığını sananın yitirdiği yerdir. Herkes yitirmiştir. Ama dolaylı da olsa, gerçekte yazınsal yazarın ve yazınsal okurun alanı yitmiştir. Bu duruma gerçek para, kalp para meseli uygulanabilir.

Yazımın bu satırlarına geldiğim günlerde, *Radikal*'in 24 ve 25 Mart 2001 sayılarında Murat Belge'nin günümüz basınını ele alan iki yazısı yayımlandı. İkinci yazıdan bir alıntı yapacağım:

"80'lerde siyaset, onunla birlikte pek çok 'ciddiyet' biçimi yasaklanınca medyada 'magazin' patlak verdi. Bir zaman sonra bu tarz, yalnız kendine özgü konuları işlemekle yetinmeyip her konunun ele alındığı temel üslup haline geldi (...) 80'lerden sonra bu tavır, aslında yalnız medyayla sınırlı değil; toplumun her düzeyinde aynı eğilimi görebiliyoruz. Bazı sonuçları tahammülfersa olsa da, sosyolojik gözle bakıldığında, toplumun demokratikleşmesi için (bu koşullarda) zorunlu bir aşama. Biraz daha tartışmaya değer bir konu."

Bu eğilimin, ülkenin demokratikleşmesine nasıl bir katkıda bulunabileceğini öğrenmek için Murat Belge'nin yazısını bekleyeceğim. Ancak, Murat Belge'nin iki yazısı ile benim yazmakta olduğum bu yazının bir kavşakta buluştuklarını düşünüyorum.

1980'ler, gazete muhabirlerinin "köşe yazarı"na, bazı köşe yazarlarının da "gazeteci-yazar"a dönüştükleri dönem. Gazeteciliğin klasik döneminde, gazetelerin "köşe"lerinde, geleneksel (didaktik)

fıkra ve makale yazarları yazarlardı. Dönemlerinde onlara "köşe yazarı" denilmezdi. Yazılarına, haberlerden çok bir olgu, bir olay ve durum yorumu ve eleştirisi girerdi. Çoğu edebiyatçı kökenli olmalarına karşın yazılarında yazınsal söylemi değil de dilin gazetelere uygun olan göndergesel işlevini (bilgi verici işlev) yeğlerlerdi. Yazılarının amacı ile söylemleri ve üslupları çelişmezdi. Çoğu birer dil ve üslup ustasıydı. Bu fıkra ve makale muharrirlerinin çoğu gazetelerde yayımladıkları yazılarını kitaplaştırmadılar. Kaleme aldıkları özgün kitaplar (yazınsal, politik) nedeniyle muharrir ya da edip sıfatlarıyla anıldılar. "Gazeteci-yazarlar" ilkin gazeteci oldukları ve yazarlık sıfatını temellük ettikleri için bu unvanla tanımlandılar. Sanki gazetecilik eylemi yazarlık eylemini kendiliğinden içeriyormuş gibi. Oysa bir tek kişinin hem yazınsal yazar hem de gazete yazarı olması durumunda, tek kişide toplanmış iki meslek ve iki eylem söz konusudur.

Bazı okurlar, kitaplarımda bu çelişkiyi derinlemesine tartışmış olduğumu anımsayacaktır.

Muhabirler haberlerini ne zaman imzalamaya başladılar, adlarının yanında fotoğrafları ne zaman yayımlanmaya başladı, doğrusunu isterseniz anımsamıyorum. Ama bu imzalı ve fotoğraflı haberlerin bazı muhabirlere "köşe" yolunu açtığını tahmin ediyorum. Bir süre sonra "araştırmacı gazeteci" unvanıyla da tanıştık. "Köşe yazarları"nın bazıları, yayımladıkları çok ilgi çeken ve bence çok yararlı olan bilgilendirici yazılarını kitaplaştırmaya başladılar. Doğrusunu isterseniz, bazıları yazınsal yazarlardan çok daha fazla sattılar. O zaman çıkan bazı tartışmalarda, kendilerinin halkın nabzını yazınsal yazarlardan daha iyi tuttuklarını ileri sürenleri, soruşturmaları aynı doğrultuda yanıtlayanları oldu. İşin doğrusu, yazınsal türler konusunda yeterli bilgileri olmadığı, "yazı" ile "yazın"ı aynı şey sandıkları için, kendi eylemleriyle yazınsal eylemi birbirine karıştırdılar. Gene doğrusunu isterseniz kendi okurlarını yarattılar ve neden yadsımalı bazı yazınsal genç yazarları da üslupları ve zihinsel yapılarıyla etkilediler, onlara "popüler zihniyet"i aşıladılar.

Son yıllarda, toplumsal olgu ve olayları kendi bireysel sorunları gibi algılayan gazete yazarlarının çoğalmaya başladığına tanık oluyoruz. Yıllık devlet bütçesini, Avrupa Birliği'ne sunulan ulusal belgeyi, insan hakları ihlallerini, yeni Medeni Kanun'u ya da Kemal Derviş'in hazırlamakta olduğu istikrar programını kendilerini

hedeflediği, kendilerini amaçladığı, kendilerini seçtiği yanılısamasının yol açtığı mesleksel sapınçla algılayıp tepki gösteriyorlar. Bu tepkiyle, bireysel tepkilerini kutsallaştırmaya başlıyorlar ve bireysel tepkilerinin temelinde bulunan özel nedeni yazılarının odağına oturtuyorlar. Ama bu bireysel ve öznel tepkiden kaynaklanan değerlendirmelerin üzerlerinin örtülmesi gerektiğinden mizah, ironi ve parodiye başvuruyorlar. Bu ruhsal ve zihinsel davranış, onları müstehzi ve müstağni (doygun, gönlü tok, nazlı) üsluba ve bir yüksek tribünden konuşan insan duruşuna tutsak ediyor. Bunların yazılarını okurken, yazdıkları metinlerde, metni yazan kendilerini hayranlıkla seyrettiklerini, kendi seslerini esriyerek dinlediklerini duyumsuyorum. Bir yasak bölgede, Baudelaire'leşmenin doruklarında gezinen, yazarken "ben buradayım" diyen, kendilerini unutmadıkları gibi okurun da unutmamasına izin vermeyen bu tür köşe yazarlarını "magazin feylesofu" olarak tanımlıyorum ben. Yazdıkları metnin üzerine binmiş (televizyon deyimiyle superpose) durumda görüyorum onları.

Bu yazı, yalnızca bir tanığın gözlemlerini içeriyor. Hiçbir eleştirel amacı yoktur. Saptadığım bu yazma tavrı, bakarsınız, aralarından bazılarını yazınsal yazar olmaya yönlendirir. Böyle bir şey yapacak olurlarsa, tebdili kıyafetle gezmenin olanağı yoktur, gazeteciliklerini asal öge olarak değil, ancak malzeme olarak kullanabilirler.

DEREDEN TEPEDEN¹

Aslında bu giriş yazısı geçen ay yayımlanan "Magazin Feylesof-ları" adlı yazımın başında yer almalıydı. Ama söz konusu yazıyı der-gi yönetimine verdiğim zaman, aylık yazı yazmam konusunda bir ortak karar yoktu. "Göl ve Maya" üst başlığı, artık *Gösteri*'de her ay yazacağım anlamına geliyor. Ne yazacağım? Deneme, eleştiri, de-ğinme, kitap tanıtımı, anı, vb. Kendimi belli bir türe ve kalıba sok-mayacağım. "Göl ve Maya" başlığı, sizin de anladığınız gibi "Göle yoğurt mayalamak (çalmak)" deyiminden kaynaklanıyor. Nasred-din Hoca, "Ya tutarsa!" demiş. Yazmak eylemi, bence, "Ya tutarsa!" diyen Hoca'nın eyleminden farklı değil.

On gün sürecek bir İsrail yolculuğu öncesinde, kafamın için-de birbirinin önüne geçmeye çalışan birkaç konu var. Hiçbirinden vazgeçemediğim için, ilerde belki tekrar ele almak üzere, hepsine biraz değineceğim. Bu nedenle yazının adını "Dereden Tepeden" koydum.

Çevirmene Saygı

Çok çeviri yaptım, ama yaptığım işten hiçbir zaman hoşlanma-dım. Çeviri yaparak geçinmeye çalıştığım 1982-1988 yılları arasında, Ankara'nın baharını hemen hemen hiç yaşamadım. Ocak ayında çe-viri yapmak üzere eve kapanırdım, çeviriyi bitirip dışarıya çıktığım

1 Özdemir İnce, "Dereden Tepeden", *Hürriyet Gösteri*, sayı 228-229, Mayıs-Haziran 2001.

zaman Cinnah Caddesi'nin ağaçları çoktan yapraklanmış olurdu. Lautréamont'un *Maldoror'un Şarkıları*'yla² boğuşurken, Paris'te mi, yoksa bir başka yerde mi yaşadığım belli değildi. Ardından on yıl yabancı edebiyat ağırlıklı editörlük yaptım. Yazarlar keşfedip tanıttım, çevirmen adayları bulup yetişmelerine katkıda bulundum. On yıl boyunca ne hafta sonu, ne bayram ne de seyrân tatili yaptım. Yaz tatillerimde çeviri metinlerle boğuştum. Yayınevi yöneticilerinin, sahiplerinin yatırım ve çek-senet çıkmazlarına, ödeme bunalımlarına yakından tanık oldum. Bu nedenle "çeviri eylemi", çeviri kitap yayıncılığı söz konusu olunca, dipsiz bir saygı duyarım. Yazarlık başka bir şeydir. Genellikle hiç kimse sizden bir roman yazmanızı, bir öykü kitabı hazırlamanızı, kendinizi şiire adanmanızı istememiştir. Yazarlık, hayatı anlama biçimi olduğu kadar bir tür adanmayı da simgeler. Yazarın atlete benzer bir yanı var. Çevirmenlik ise çok değerli bir piyanoyu sırtta taşıyarak adrese sağlam teslim etmeye benzer.

Bizde yayıncılar epeyce cömerttir, çevirmenin adını kitabın kapağına yazdırırlar. Yabancı çevirmenlerin hâlâ böyle bir hak elde etmek için savaştıklarını biliyorum. Ama çeviri kitap tanıtma yazılarına gelince iş değişir. Çoğunlukla, tanıtım yazarları çevirmenin adını vermek gereğini bile duymazlar, iyi ve kötü çeviriye aynı sepete koyup özgün yazar üzerinde odaklanırlar. Sanki yabancı yazar kitabını doğrudan Türkçe yazmış gibi. Bu ağır bir haksızlıktır, dahası çevirmene saygısızlıktır.

E dergisinin Nisan 2001 sayısında yayımlanan İclal Nur imzalı "Bir Okuma Denemesi: 'İtalo Calvino, *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu*'" başlıklı yazıdan sonra, okuduğunuz yazıyı yazmak artık kaçınılmaz oldu.

İmzasını ilk kez gördüğüm İclal Nur'un yazısını okuyup bitirdiğim zaman, "Galiba yazıyı özgün metne göre yazmış" diye düşündüm. Ve Calvino'yu İtalyanca'sından okuyan bir yazarla karşılaştığım için de sevindim. İngilizce ya da Fransızca çevirisinden de okumuş olabileceğini düşündüm. Ama ne yazının içinde ne de dipnot olarak herhangi bir bilgi vardı. Ne çevirmenin ne de yayınevinin adı. Sadece romandan yapılan alıntıların sayfa numarası. Künyesiz bir kitaptan sayfa numarası vermek gerçekten çok garipti.

Yazıyı okurken, yazarın kendi metni ile Calvino'dan aktarılan Türkçe metin arasında, çeviri metin lehine bir dilsel olgunluk hissetmiştim, ama üzerinde durmamıştım. Bunun üzerine, alıntılarının

2 Comte de Lautréamont, *Maldoror'un Şarkıları*, Gece Yayınları, Ankara, 1989.

Türkçe çeviriden yapılmış olabileceğini düşündüm. Kitap Can Yayınları tarafından yayımlanırken editörlüğünü ben yapmıştım. Kitabı Türkçe'ye çeviren Ülker İnce'yle aynı evde oturduğumuz için, gidip onun çalışma odasındaki kitaplıkta *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu*'yu³ buldum. İclal Nur'un verdiği sayfa numaralarına bakınca, alıntılar Ülker İnce'nin çevirdiği ve Can Yayınları'nın yayımladığı kitaptan aktarmış olduğunu gördüm. Ama neden alıntı yaptığı kaynağa ilişkin herhangi bir bilgi vermeyi gerekli görmemişti? Bununla birlikte, adını anmadığı kaynak kitabın sayfalarını belirtmişti. Acaba kaynak olarak kullandığı metni herkesin bildiğini mi varsaymıştı?

Sanmam... İşin doğrusu, anladığıma göre, birçokları gibi İclal Nur da alıntılarla, değinilen kitaplarla ilgili evrensel yazım ilkesini bilmiyordu. Yaptığı göz önüne alınacak olursa, bilmesi çok daha ayıp! Onun bilmediğini bir yana bırakalım; bilmeyebileceklerini düşünmek istemediğim için, dergiyi yayına hazırlayanların bu ilkeye dikkat etmediklerini düşündüm.

Bir Avrupa ülkesinde olsa, dergiyi yönetenler, bir uyarı notuyla birlikte yazıyı yazarına geri gönderirlerdi. Eskiden bunlara dikkat edilirdi. Demek ki artık böyle ilkeleri dergiler de umursamıyordu.

Bu türden yayıncılık ilkelerinin önemsenmediği ülkelerde ciddi bir yazın hayatının olamayacağını düşünüyorum. Düşünüyorum ve Türkiye'de şimdilerde pek küçümsenen didaktizm tehlikesini göze alarak üzerime düşeni yapıyorum: Bir yazıda bir kitaptan söz edildiğinde ya da o kitaptan alıntı yapıldığı zaman, kitabın adının yanına bir yıldız konur ya da örnek birden fazlaysa, sırasıyla her birine bir sayı verilir. Dipnotunda, yıldız ya da sayının yanında kitapla ilgili şu bilgiler yer alır: Yazarın adı, kitabın adı (italik ya da siyah), kitap çeviri ise çevirmenin adı, kaçınıcı basım olduğu, yayınevinin adı, yayımlandığı yer, yayımlandığı yıl ve alıntı yapılan sayfanın numarası. Bizde pek önemsenmiyor, ama kitabın ISBN numarası da verilebilir.

Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu'nun yazarı İtalo Calvino'dur. Ama, kitabı Ülker İnce Türkçe'ye çevirmeseydi; Can Yayınları parayı bastırıp, Akcalı Telif Ajansı aracılığıyla Palomar Srl.den kitabın yayın haklarını satın almasaydı; Ülker İnce'ye iyi-kötü (çünkü çevirmenler aldıkları parayı yeterli görmezler) bir çeviri ücreti ödemeseydi ve birkaç milyar basım masrafı yapmasaydı, Bayan İclal Nur adı geçen kitabı okuyamazdı. Kitap denince, fiyatlardan şikâyet eden okurun,

3 İtalo Calvino, *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu*, çev. Ülker İnce, 3. basım, Can Yayınları, İstanbul, 2000.

bir çeviri kitabın yayımlanmasında emeği bulunan her kişiye saygı göstermesi gerekmez mi?

Bu saygıdeğer emek toplamı olmasaydı, İclal Nur'un hangi amaçla yazdığını kavrayamadığım ve bir türlü sınıflandıramadığım ama "deneme" olduğu ileri sürülen bulanık yazısında, şu çok önem-sediği ama çok gülünç, "Bence Calvino beni seviyor. Evet, evet, beni seviyor" cümlesini yazmak zevkinden yoksun kalırdı.

Yazımı bitirirken İclal Nur'a iki küçük uyarım var: "Lütfen yani" gibi televole haykırışları yazınsal metnin sütünü keser. Ayrıca, biraz zaman ayırıp, "İkinci bölüm, bana sıradan bir kitap okumadığının en çarpıcı ve en heyecan veren göstergesiydi" cümlesinin dilbilgi-sel doğruluğu üzerine biraz düşünsün ve şu çok tehlikeli "gösterge" sözcüğünü kullanırken bu denli gözü kara olmasın.

Şu Esnafın İşleri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve Doğu Bloku'nun sosya-list düzenlerinin çökmesinden sonra, toplumbilimciler, iktisatçılar artık toplumsal sınıfların ortadan kalktığını söylemeye başladılar. Sanki toplumsal sınıfları sosyalizm icat etmiş gibi... Sosyalizm öldü-ğüne göre toplumsal sınıflar da sona ermiştir(!).

Birkaç gün önce, işçi sınıfına ya da öğrencilere özenerek, hak aramak üzere sokaklara dökülen ve sokak gösterilerini yüzüne gö-züne bulaştıran "Türkiye esnafı" (el zanaatları ya da küçük ticaretle geçinen kimselerin genel adı) bir toplumsal katmanı işaret ettiğine göre, bir "sınıf" değil de nedir? Bu sınıfın ortadan kalkması için pa-rantez içinde tanımlanan meslek ve kişilerin yok olması gerekir. Bu kimseler ve meslek erbabı sokaklara dökülüp hak aradığına göre, kendine özgü bir toplumsal zihniyeti olan bu sınıf yaşamını sürdür-mektedir. Bu sınıfın adı da (şanlı) "küçük burjuvazi"dir.

Bir sınıfsal zihniyetten söz ettiğime göre, esnafinkini birkaç ata-sözüyle tanımlayabilirim: "Her koyun kendi bacağından asılır"; "Bana dokunmayan yılan bin yaşasın"; "Beş parmak bir olur mu?"

Nümayiş için sokak pehlivanı kılığına giren esnafın Siyasal İslam'ın ağızyla "Tekbir!" diye naralar atması bir adres yanılgısı mıydı, yoksa Allah ile "devlet"i karşı karşıya getirme provası mıydı? Bir imam torunu olarak, "tekbir"in Allahü ekber (Tanrı uludur) demek anlamına geldiğini bilirim; ezan okumaya, kamet getirmeye ve na-maza tekbirle başlanır. Sokak gösterilerinde tekbir getirmek bir si-yasal seçimin simgesidir, şeriatçı bir protestodur. Bu tavrın, şaşkın ve acemi esnafın bedenine oturmadığını düşünmek istiyorum.

Esnaflar niçin sokağa döküldü? Şimdi kent dışına çıkartılmasını istediği süpermarketler müşteri kitlesinin bir bölümünü çaldığı, bir bölümü de artık "müşteri" niteliğini yitirdiği için, yani kesesinde alışveriş yapacak parası olmadığı için...

Esnaflar sınıfını küçük burjuvazi, esnafı da küçük burjuva olarak tanımladığımız zaman "durum"u daha kolay anlarız: Esnaflar, bütün dünya toplumlarında, "Rabbena, hep bana" diyen bir bireydir; milliyetçi ve mukaddesatçıdır; tutucudur, statükoyu değiştirecek her türlü teknik ve toplumsal gelişmelerin karşısında yer alır; küçük mülküne, dükkânına ve tezgâhına zarar vereceğini düşündüğü için hâlâ sola düşmandır. Bunlar küçük burjuvanın sınıfsal özellikleridir ve bu özellikler onun iyi bir eş, iyi bir baba, iyi bir yurttaş olmasına engel değildir. Üstelik kendini "düzenin ortadireği" sayar. Kurulu düzen bağlamında da hem burjuvaziden hem de büyük burjuvaziden daha tutucudur. Belki de bir toplumun her bakımdan tutucu olan tek sınıfı küçük burjuvazidir. İflah olmaz, şanlı küçük burjuvazi.

İşte, müşterilerinin çıkarlarına bile kayıtsız kalan, müşteri sıfatlı işçinin ve küçük memurun gelirini "kudret helvası" sanan esnaflar sokağa dökülmüş ise, toplum büyük dönüşümlere gebe demektir. Eskiden, işçi-işveren çekişmesinde dükkânını korumak içgüdüleriyle hep işverenin yanında yer almıştı. Şimdi bu sınıf için artık bir tür sosyalizm tehlikesi de yok. Demek ki, bu sınıf kendi sınıfsal güvenliği için, devlet aygıtında reform, reform kisvesi altında devletten rüşvet (bu benim önyargım) istemektedir.

Trabzon Vakfikebir İlçesi Esnaflar Odaları Birliği, ekonomik krizle ilgili acil çözüm önerilerini içeren belgeyi Başbakanlık'a göndermiş (Akit, 13 Nisan 2001)... 13 maddeden oluşan reçete belgeyi okuyunca ağız bir karış açık kaldı. Enflasyonun düşürülmesinin, ağır vergilerin kaldırılarak vergi sisteminin, kredi ve faizin kendi çıkarlarına uygun gelecek şekilde yeniden düzenlenmesinin dışında, yepyeni önerileri var: Yapısal reformlar, demokratikleşme, insan hakları, kamu yönetimi, hukuk ve yerel yönetim reformları, Siyasi Partiler Kanunu'nun çoğulcu demokrasiye yaraşır duruma getirilmesi, millî gelir dağılımının adilleştirilmesi... Türkiye Esnaflar Odaları Birliği bu reçetenin siyasal önerilerini onaylar mı? Bilemem. Onaylarsa ve bu doğrultuda çalışırsa, Türkiye çok kısa zamanda çağı yakalar. O zaman, küçük burjuvazinin ikizi köylülük de ileriye doğru değişim zorunluluğunun bilincine varabilir. Çünkü köylü, müttefiki esnafa inanır.

Ancak bu köylü-esnaflar ittifakı her ikisinin de kırılgan geleceğini sağlamlaştıramayacaktır. Türkiye'nin siyasal ve ekonomik krizi at-

latıp ayağa kalkması önce esnafın sonra da köylünün geleceğinin garantisi olmayacak. Çünkü liberal kapitalizmin huyu gereği, Türkiye bir sanayi ülkesine dönüşürken, bu iki sınıfın yoğunluğunun seyrilmesi ve en aza inmesi artık bir yazgısal gelecek. Bu nedenle, sadece bu kriz yüzünden değil, ekonominin kuralları gereği, esnaf için gelecek hiç de parlak değil. Belki de bu geleceği hissetmeye başladığı için, can havliyle sokağa çıktı. İktisat falcıları bunu çok iyi biliyor, ama henüz açıktan açığa söylemiyorlar. Esnaf ve köylü sınıfları tarih oyunundaki rollerini tamamlayıp sahneden çıkmak üzeredir. Bu oyun daha önce Avrupa ve ABD sahnelerinde oynanmıştı.

Bakalım paranın efendisi kim olacak?

"Kemalizm Öldü, Cenazesi Kaldırılmadı"

Gazete yazarı kimliğimle her gün 15 gazete okuyorum. 10 Nisan 2001 tarihli *Akit* gazetesinde, *İstihbarat Servisi*'nin "www.haberturk.com"u kaynak göstererek verdiği bir haber dikkatimi çekti. Habere göre, Prof. Eser Karakaş'ın "Kemalizm en geç on yıl içinde sona erecek" kehanetinden yola çıkan Prof. Dr. Mehmet Altan, "Bence on yıla kalmaz. Öldü de cenaze kalkmıyor. Kemalizmin dört korkusu var: Müslümanlar, Kürt kimliği, Marksistler ve liberaller... Halkın büyük bir kesimini hedef almaktadır. Halk buna sahip çıkmaz. Her döneminde bunları sindirmeye çalışmıştır. Kemalizmden demokrasiye geçmek lazım. Kemalizm tek parti yönetimidir. Başka düşüncelere yer vermez. Kime canı sıkılırsa onu düşman ilan eder. Bu anlayışla demokratikleşemeyiz..." diyesiymiş.

Der, der... Profesör Doktor Mehmet Altan bu türden ipe sapa gelmez laflar etmeye pek meraklıdır. Ancak, nesnel bir "Kemalizm" tanımı yaparak bu baş düşmanını tanımlamasını istesek, böyle bir şeye kesinlikle yanaşmaz. Ancak üstü kapalı göndermeler yapabilir.

Kemalizmi, "tam bağımsızlık, ulusal egemenlik" ve "laiklik" ülküleri tanımlar. Bu üçlü Kemalizmin değişmez ilkesidir. Eğer Dr. Altan, Kemalizmi, CHP'nin 2. kongresinde (15 Ekim 1927) parti programına eklenen Altı Ok'la özdeşleştiriyorsa, neden söylememeli, bu onun bağnaz ve takınaklı kafa yapısına çok yakışır. Cenazesi kaldırılacak olan, onun Kemalizm sandığı Altı Ok olmalı. Altı Ok'un bazıları geçerliliğini yitirdi, bazıları da evrim geçirdi, geçirmek zorunda. Belki de, kim bilir, tam bağımsızlık, ulusal egemenlik ve laiklik ilkelere cenazesini kaldırmak istiyordur. Yakışır! Bu gerçeği bir iktisat profesörünün görememesi çok şaşırtıcı. Küreselleşme evresinde, ulus devletin biçim değiştirmesi, tam bağımsızlık, ulusal egemenlik

ve laiklik ilkelerinin sonu olmayacak. Bu nedenle Kemalizmin sona erdiği iddiası ancak bir safsata olabilir.

14 Mayıs 1950'den bu yana demokrasinin önündeki en büyük engel, Kemalizmin devrimleriyle mücadele eden sağ partiler olmuştur. Özellikle de "Kemalizmin devrimci ülküsünden uzaklaşmış" tek parti siyaseti güden Demokrat Parti. Ardından, bu partinin türevi olan öteki sağ partiler. Bu nedenle, devrimci ülküleri iktidardan uzaklaşmış Kemalizmin, demokrasinin önünde bir engel oluşturduğu iddiası, bir iftiradır ve üstü kapalı olarak, Cumhuriyet'in değiştirilemez temel ilkelerini hedef almaktadır.

"Kemalizmin tek parti yönetimi" olduğu iddiası da onun partilerüstü niteliğinin anlaşılamadığı anlamına gelir. Her ülkenin bu türden partilerüstü idealleri vardır. Toplumlar partilerüstü idealleri sayesinde ayakta kalırlar. Bunu anlamayanlar hayat bilgisinden sınıfta kalırlar. Buna "Prof. Dr." unvanı da engel olamaz. Bu nedenle, Mehmet Altan, Kemalizm takınağından kurtulmadıkça Türkiye'yi ve dünyayı anlamak yeteneğinden yoksun kalacak.

Son Söz

FP, ANAP, DYP ve MHP'nin, aslında, ağırlık merkezi FP çevresinde yoğunlaşmış tek bir partinin fraksiyonları, hizipleri olduğunu düşünürüm. TBMM'de, 13 Nisan günü, bu düşüncemi doğrulayan bir işbirliği gerçekleşti. Fazilet Partililerin "İmam-hatip lisesi mezunlarının da Polis Meslek Yüksek Okulu'nun sınavlarına girebilmesini öngören" önergelerinin oylamasında, FP ile DYP'liler kabul oyu verirken MHP'liler çekimser kalmışlar. İçişleri Bakanlığı'nın "İmam-hatip mezunlarını dışlayan" önergesi ise toplantı yeter sayısı bulunmadığı için onaylanamamış. Yani oylama yapılırken hükümet ortağı MHP ve ANAP muhalefetle işbirliği yapmış.

İmam-hatiplilerin polis örgütüne girmesi, özellikle devlet hizmetinde görev alan mesleklerin dinselleşmesini amaçlayan İslamcıların Cumhuriyet'e karşı kullandıkları bilinen komplolardan biridir. FP, ANAP, DYP ve MHP'nin bu komployu desteklemeleri, bunların Kemalist olmadıklarının en büyük kanıtı. Çünkü her Kemalist, Kemalizmin kurucusu olduğu Cumhuriyet'e karşı düzenlenen her türlü fesadın karşısında yer alır. Demek ki Kemalizm, Anayasa'nın değiştirilemez birkaç maddesi dışında, ne yazık ki yürütme erkine sahip değil. Peki, demokrasiye karşı olduğu ileri sürülen Kemalizmi kim, hangi kurum temsil ediyor? Bu soruyu yanıtlamak Prof. Dr. Mehmet Altan'a düşer.

"GÖSTERİ" NİN GÖSTERİSİ¹

En sevdiğim saat. Pencereden bakınca göğün ağarmaya başladığı saat. Bulutlar yavaş yavaş belirir. Haziran başlarında hızla kırangıçlar geçer pencerenin çerçevesinden. Bazen, balkon duvarının üzerine bir martı konar. Güvercinler ve serçeler henüz ortada yoktur. Ve şiirin saati bitmek üzeredir.

Böyle bir saat. Bir uçak sesi geçiyor pencerenin içinden.

Bir ses daha: Çamaşır makinesinin uğultusu. Demek ki Ülker de ayaklanmış...

Masamın üzerinde *Gösteri* dergileri. "Papa"nın dergisi. Hemen bulabildiklerim.

Birincisi Aralık 1981 tarihli 13. sayı... Ocak 81'den Aralık 81'e 12 sayı... Demek ki ilk sayısı Aralık 1980'de yayımlanmış. Mayıs-Haziran 2001'e kadar, 20 yıl 6 ayda 228 sayı. Bayılıyorum böyle ay-gün hesaplarına. Sanki çok önemli bir matematik problemi çözüyormuşum gibi sevinirim.

Gene ay yıl hesabı. Yıl 1980. Aylardan Ekim.

Mekân, Doğan Hızlan'ın Altın Kitaplar'daki odası. Masası ve odası bugünkü kadar tıkkış tıkkış, karmakarışık değil. Doğan ve ben ayaktayız. O sıralar Ankara'da yaşadığım için Doğan'la yılda ancak birkaç kez görüşebiliyoruz. Doğan'la her şey konuşulabilir. Müzikten yemeğe kadar. Ben onunla sadece kitap ve edebiyat konuşurum.

1 Özdemir İnce, "'Gösteri'nin Gösterisi", *Hürriyet Gösteri*, sayı 229, Temmuz 2001.

O günden Aralık 81'e iki aydan daha az olduğuna göre, Aralık 81'de yayımlanan yazımı konuşuyor olmalıyız.

"Yannis Ritsos'la İki Gün Daha" başlıklı yazı. Daha sonra Fransızca'ya çevrilip *Europe* dergisinde yayımlanan. Ardından, Fransızca'dan Yunanca'ya ve İngilizce'ye çevrilen, yayımlanan yazı.

Doğan'a Yannis Ritsos'un şimdiye kadar kimseyle "röportaj" şeklinde söyleşi yapmadığını, ama bana izin verdiğini, şiirin temel ilke ve sorunlarını konuştuğumuzu söylemiş olmalıyım.

O da bana, "Yazıyı başka bir yere vermek gafletine düşmüş oluyasın?" diye sormuş olmalı.

Ben, "Yazı uzun" demiş olmalıyım.

O da "Hiçbir yazı uzun değildir... Fotoğraf var mı, çok olmalı" diye eklemiş olmalı.

"Mebzul miktarda" demiş olmalıyım.

(Doğan'la neden "Meşrutiyet" Türkçe'siyle konuşurum?)

Dergide, son çeyrek yüzyılda çekilmiş ender sakalsız fotoğraflarım. Bir bürokratik "kaza" sonucu üç dört ay sakalsız kaldığım dönem. Ritsos 71 yaşında, ben 44'ümdeyim. 44, güzel bir yaz. ("Yaş" yerine "yaz" yazmışım. Ama değiştirmiyorum.)

Aradan birkaç yıl geçmiş.

Bir Paris ikametinden sonra, Ankara'ya geçmeden İstanbul'a uğramışım. Doğan'a serzenişte bulunuyorum, daha doğrusu bulunduğumu anımsıyorum, aslında anımsamaktan çok bir izlenim.

Demek ki ya bir mektubumu yanıtlamamış ya da bir yazımı yayımlamamış. Yayımlanmayan şiir değil. Şiirin hiçbir şeye geç kalmadığını bildiğim için şiir konusunda tartışmam. Bir düzyazı olmalı.

"Mektubunu almadım, yazını görmedim" diye ısrar ediyor.

"Sen ne biçim dergi yöneticisisin?" diye çıkışıyorum.

"Sertlikle hiçbir şey elde edemezsin!..." diyebilir mi? Demez. Doğan'ın ağzına yakışmaz böyle bir cümle.

"Ben arkadaş arkadaş konuştuğumuzu sanıyordum. Ben 'dergi'nin yöneticisi değilim. Senin muhatabın, Hami... Onunla konuş" diyor.

"Bu Hami de nereden çıktı?" diye düşünmüş olmalıyım.

Hami Bey. Hami Çağdaş. Hami Muasır, Muasır Hami, Koruyucu Hami Bey!

"Günaydın 'Hami Bey' bey... Nasıl olmalısınız?"

"Aslanlar gibiyim!"

Hami artık, "Hami Bey" bey.

İnkaların, İspanyol şövalyeleri ile atlarını tek bir yaratık sanmaları gibi, bilgisayarla yapışık Ali Alparıslan.

Ve Saim... "Foto şipşak!" Sonunda "sanat eleştirmeni" olacak, olmazsa roman yazacak. Belki de futbol antrenörü.

Ve de benim "Ehsan Bey!" dediğim, İhsan Yılmaz. "Ehsan Bey" derginin hısımlı. Dilerim "dergi"ye akraba olur...

Bir de Aysel Türkay... Doğan Hızlan'ın "sekreter-kaynana"sı...

Ve en yenileri, "Genç şaire hanım" Vercihan Ziflioğlu.

Gösteri ailesinin "fert"leri bunlar. "Aile bireyleri" değil. *Hürriyet Gösteri* bir "aile dergisi"dir. Ama Simavi ailesinin değildi, şimdilerde Doğan ailesinin de değil. Hızlan ailesinin dergisi.

Benim kendimi evimde gibi duyumsadığım bir dergi.

Bazen "gazete"de 11. kata çıkarım. Doğan Hızlan'ın odasında kimse yoktur. Aysel Hanım'dan başka. "Familya nerede?" diye sorarım. Aysel Hanım, "Bugün onların sinema günleri" der. Film görüp yazı yazacaklar.

Bazen Hami'ye telefon ederim. "Hami ben yarın gazeteye geliyorum, orada mısın?" derim.

"Tiyatroya gidiyorum" der.

"Ne işin var senin tiyatrodada?" derim.

"Tiyatro bir kâinattır, onsuz olmaz" der.

"Boş ver tiyatroyu, edebiyatı himaye et, sen hamisin..." derim. "Biz her şeyi himaye ederiz" der.

Bunlar, Hızlan ailesi, her yere giderler.

Bütün filmleri görürler.

Bütün konferansları dinlerler.

Bütün tiyatrolara, bütün konserlere giderler.

Hiçbir resim ve heykel sergisi onlar "orada" olmadan açılmaz.

Bütün ay boyunca vukuat raporu tutarlar. Bence, kimse istemediği halde vakanüvislik yaparlar. Sanat haberciliği. İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır...

Festivalleri izlerler.

Çaktırmadan şiir ve öykü yayımlarlar.

Çaktırmadan eleştiri yayımlarlar.

Söyleşi yaparlar.

Sanat sosyolojisi yazıları yayımlarlar. "Kriz ve sanat."

Baleyi unutmazlar.

"Paris Notları" yayımlarlar.

Ve ben bu sayede, Türkiye hakkında "tezgâh"lanmış haber ve yazılar yayımlayan *Liberation* gazetesinde çalışan gazetecilerin neden grev yaptıklarını öğrenirim. Büyük bir özel şirketin gazeteye yatırım yapması üzerine, yeni yapılanmada görev alan, "sermaye"nin temsilcisi yeni genel müdür yardımcısı gazetecilerin ve personelin maaşlarını dondururken gazetenin genel yayın yönetmeni Serge July'nin maaşına çok yüksek oranda zam yapmış. Yirmi dört saatlik grevin nedeni bu. 68'li Serge July'yi bitim kadar sevmem.

Gösteri'nin gösterisinde özgür olduğumu hissederim.

Bu cümleyi yazınca, "Galiba Aile bir şey kutlayacak" diye düşündüm.

Kutlama "kokteyl"li olsa bari!...

HAYATI BERBAT ETME SANATI¹

30 Ekim 2000, Lizbon

Dün akşamüzeri Lizbon, en yaşlı kahvelerden Cafe da Brazil'in önünde. Günlerden Pazar.

Chiado'da, Rua Garret'ten yukarı doğru yürürken Bertrand Kitabevi'nin (Livraria Bertrand. Kuruluş tarihi 1732) açık olduğunu görüp içeri dalıyorum. Dalmamla birlikte karşıma Paulo Coelho çıkıyor. Bir pazar günü ikindisinin özel ve güzel olmayan bu yalnızlığında karşıma Paulo Coelho'nun çıkması içimi şenlendiriyor. Tam "Salut Paulo!" diyeceğim ki, birden fark ediyorum, Coelho'nun ölçülerine uygun büyüklükte bir poster. Duvara ya da vitrine yapıştırılmış olsa, böyle boş yere sevinip heveslenmeyeceğim. Fotoğrafı epeyce kalın bir nesneye yapıştırmışlar. Boyutlu.

Aslında başıma ilk kez gelen bir şey değil. Havaalanlarında, vitrinlerin önünde mankenlere, Hawaii ya da Tunus turizmi için poz veren kadınlara "Affedersiniz!" diyecek olmuşumdur.

Bertrand Kitabevi koridorlardan oluşmuş bir labirent. Labirentin bir koridoruna sapıp karşıma ilk çıkan görevliye soruyorum:

— "Sizde Camões'in *Os Lusíadas* destanının Fransızca'sı var mı?"

Genç kız önüme düşüyor. Üzerinde "Français" yazan bölümün önünde duruyor ve sanki biraz önce kendi eliyle koymuş gibi kitabı çıkartıyor raftan.

1 Özdemir İnce, "Hayatı Berbat Etme Sanatı", *Hürriyet Gösteri*, sayı 230, Ağustos 2001.

Destanın Fransızca-Portekizce baskısı.

Parayı ödeyip çıkıyorum. Hafifçe yokuş Garret Sokağı'nı tırmanıyorum. Amacım, şu anda önünde oturmakta olduğum kahvenin içinde yer bulmak. Yer yok. Aynalara yansıyan görüntülerden, içeri olduğundan birkaç kez kalabalık görünüyor. İçeri, kahveler kokularıyla tıka basa kokuyor. Al sana İkinci Yeni bir cümle. Evet, "kahve kokusuyla" değil, "kahve kokularıyla" değil, "kahveler kokusuyla" da değil, "kahveler kokularıyla" ... Kahve de çok, kokuları da çok. Hepsi kahve kokusu ama her kokunun kendi kişiliği var. İnsan, anlıyor bunu. Anlıyor mu? İstersen anlama!

Portekiz'de kahveyi madeni kaşıkla değil, tarçın kabuğundan kaşıkla karıştırıyorlar. İlk kez Aveiro'da karşılaşmıştım bu yöntemle. Yöntem de, kahvenin kokusu da, tadı da hoşuma gitti. Oysa afyon patlatmak için kahve içenlerden değilim; kahve içmeden güne başlayamadığını söyleyenlerle, dışa vurmasam da içimden alay bile ederim. Bu tavır bana özentili gibi gelir. Özellik sahibi olma özentisi. Ama belki de haklıdır, kahve içmeden güne başlayamıyorlardı. Şunu fark ettim: Portekizliler kahveye saygı duyuyorlar, kahveyi saygıyla içiyorlar.

Bizde "Entel! Entel!" diye diye adamın burnundan getirirler. Aslında hedeflenen yalnızca palavracı bar kuşları değildir, entelektüeller de girer hedefin menziline. Ve amaç da zaten "entel" ile "entelektüel" in birbirine karıştığı nohut çuvalıdır. Bizde "entel" konuşma tarzından, vatan kurtarma biçiminden, özellikle de sinemaserverliğinden belli olur. Bu satırı yazarken birden fark ettim: Bizde entel tipolojisi erkek değilse bile "tekcinsli" modele göre. Ama dışıdan çok erkeğe yakın. Sözcük ve cümle olarak var. Davranış, jest, mimik ve aksesuar olarak "yok", ama belki "mekân" olarak var, daha doğrusu, bir "mekân" da var, var olabiliyor. Bir "maganda" ile bir "çelebi" aynı mekân içinde entel kambiyoşundan geçebiliyor.

Aynı şeyi Lizbon'da tersinden fark ettim: Kimse bir başkası gibi görünmek kaygısında değil. Kimsenin "entel-entelektüel" görünmek gibi bir kaygısı yok. Bizde, tarlada pamuk toplayan köylü-işçi, ayakkabı boyacısı ya da şoför muavini Amerikan sigarası içerek zenginle arasında bir sanal eşitlik yaratır. Oysa bir Fransız işçi Gitanes ya da Gauloises sigarası içer. Çoğu zaman da filtresiz. Bir Parisli işçi mahallesindeki kahve de ya da bistroda içer içkisini. Alnına tabanca dayasan da Montparnasse Bulvarı'nın ya da Saint-Germain'in kahvelerine gitmez. Küreselleşen dünyada huyu sınıfının huyudur.

"İmtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz!"

"Biz kan tükürür, kızılılık şerbeti içtik deriz!"

Lokantaların önünde ağızlarına kürdan sokanlardan nefret ederim.

İki masa sağımnda biri kitap okuyor. Yan masada, bir şiir kitabı okuduğunu fark ettiğim genç adam çaktırmadan benim Camões'i kesiyor.

Camões kim mi?

Başta Vasco da Gama olmak üzere denizci kâşiflerin destanı *Os Lusíadas*'ı yazan şair (1524 ya da 1525-1579 ya da 1580).

Hayatı ve şiiri gövdesiyle yaşayan biri. Bir kâşif. Keşif gemilerinde Ümit Burnu'nu dolaşıp Hindistan'a, Uzakdoğu'ya gitmiş, kavgada bir gözünü yitirmiş tahsil ve terbiye sahibi bir adam. Destanı *Os Lusíadas*'ı ("Portekiz'in Oğulları" yani, "Çocukları" da olabilir) bir hayır sahibi Türkçe'ye çevirse, bir şair için "çağının çağdaşı olmak"ın ne anlama geldiğini öğrenebilirdik.

Önümdeki masada oturan yaşlıca kadın başını havaya kaldırıyor. İçime bir kurt düşüyor hemen. Ya yağmur yağarsa. Yağmur yağar da taksi bulamazsam. Marki de Pombal Alanı'na kadar nasıl giderim buradan? Alana varınca iş bitmiyor. Otele ulaşmak için biraz daha yürümek gerek. Islanıp hasta olursam?!...

Oysa karşıda Brezilya havası söyleyen bir şarkıcı var. Heykelin önünde. Kendime bir içki daha söyleyebilirim. Gecenin iyice bastırmasını bekleyip, Chiado'daki şık lokantalardan birinde ya da Alfama'da "fado" meyhanelerinden birinde akşam yemeği yiyebilirim. Olmazsa, Praça do Comércio'daki Da Martino'ya gidebilirim. Pessoa'nın en tanınmış kahvesine...

Pessoa'nın kahvesi olmaz!

Kesinlikle olmaz!

Türkiye'deki Pessoa çığırtkanlarını düşününce... Düşününce, ne olmuş?! Adamlara haksızlık etme, malumatfuruşluk yapmaktan başka ne kusurları var? Sen istiyorsun ki otursunlar şiirlerini çevirsinler, tuğla gibi kitaplar yayımlasınlar, incelemeler yazsınlar... Türk şiiri kalabalığının Camel içen kaportacı çırağına benzediğini söyleyen sensin... İmtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitle!

Da Martino daha sonra...

Hesabı ödeyip fırlıyorum.

Bir taksi bulup otele dönüyorum.

"Islanmayacaksın artık! Gerzek!"

Yatağa uzanıyorum.

Saat henüz akşamın yedisini.

Ben neden böyle oldum? "Böyle olmak" ne zaman başladı. İlk belirtilerini Kazablanka ve Marakeş'te hissetmiştim: Bir kentte yalnız kalmanın tedirginliği. Küçük Yunan Adalarına, mevsimsiz, mevsim dışı zamanlarda, tek başına inerdin vapurdan, tek başına. Bir fatih gibi kentlerin, adaların üzerine yürürdün. Boğuşurdun.

Lizbon'a gelirken, Düsseldorf-Münih-Lizbon uçağında valizin kaybolduğu için mi? Aveiro'ya omzunda kitap dolu bir çantayla varıp, ertesi gün iç çamaşırı, gömlek falan almak zorunda kaldığın için mi?

Bu valiz yüzünden mi kimseyle konuşmadın? Ne suçu vardı Egito Gonçalves'in², Somlyó György'nin³ ya da Nino Júdice'in⁴?

Herkesin alay konusu oldun. Bu denli mal canlısı mıydın sen? En kötüsü, değişik iki biletle yolculuk ettiğin için adamlar ya dönüş rezervasyonunu iptal ettilerse, ederlerse, diye düşünmeye başladın!...

Galiba yaşlandıkça kuşkucu olmaya başlıyorum. Ya da yurtdışına çıkışlarımda "gazete"nin bürolarında çalışan genç arkadaşların "ihtimam"ına alıştım. Belki de yıllardır edebiyat toplantılarında, hayatımın günlerinin düzenlenmesi, işlerimin ayarlanması tembelliğe alıştırdı beni.

Uzun yıllardır, ilk kez tek başımayım bir kentte. Üstelik birkaç kez gelmeyi ertelediğim kentte, Lizbon'da.

"Adieu Lisbon, vieille cité de Portugal!" "Fışış... Fışış..." sesi Lizbon'da değil Portofino'da, Portofino'lu şarkıda.

Yatağa yüzüstü uzanıp Lizbon haritasını açıyorum. Tajo halicinden kente doğru bakıyorum. Rua Das Portas de Santo Antao'nun üzerinden bir ok çıkıp haritanın kenarına "Absinto" yazmışım. Jerónimos Manastırı'nı gezdiren rehber kızın Absent bulabileceğimi söylediği süpermarketin bulunduğu yer. Süpermarketin adını yazmamışım.

2 José de Oliveira Gonçalves Egito (d. 8 Nisan 1920-ö. 29 Ocak 2001), bilinen adıyla Egito Gonçalves şair, çevirmen ve yayımcıydı. İlk kitabını 1950'lerde yayımlamıştır. Eserleri Fransızca, Lehçe, Bulgarca, İngilizce, Türkçe, Romence, Katalonca ve İspanyolca'ya çevrilmiştir. (YN)

3 Somlyó György (d. 28 Kasım 1920-8 Mayıs 2006), Macar şair, yazar, çevirmendir. Kurucusu olduğu Digitális Irodalmi Akadémia'nın (Dijital Edebiyat Akademisi) yanı sıra, Académie Mallarmé ve Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia (Széchenyi Güzel Sanatlar Akademisi) üyesidir. Çok sayıda uluslararası ödülün sahibidir. (YN)

4 Nuno Júdice (d. 1949), Portekizli şair, roman, deneme ve oyun yazarı, yayımcı, öğretim üyesi ve diplomat. (YN)

Adres defterimi açıp bakıyorum. Dünyanın sağında solunda rastladığım şair ve yazarların adları, telefon numaraları. Adam çalışma masasına oturmuş bir şeyler karalıyor ya da uzun bir öğle yemeğinin sonunda eşiyle dostuyla sohbet ediyor. "Çırr..." sesi. "Alo! Ben Filanca, Falanca'yla görüşebilir miyim? Yarın öğleyin dönüyorum... Birkaç gün oldu geleli... Kalamam... Bir başka sefere..." Kendi başıma gelenleri tersine çeviriyorum. Kafamdan geçirdiğim senaryonun tersi de olabilir. Kenti bilen biriyle Lizbon'un bir gecesini deşebilirim.

Telefon defterimi kapatıyorum.

Pencereden, karşı binaların ışıklarının yanmaya başladığını görüyorum.

Dışarı çıksam, Praça Marqués de Pombal'a kadar yürüsem, oradan bir taksiye binip Alfama'ya⁵ gitsem, bir fado meyhanesinde akşam yemeğimi yesem... Tek başıma mı? Öldürsen olmaz! Yemek yerken biriyle konuşmam, konuşurken yüzüne bakmam gerek. Karşı masada oturan birinin yüzüne bakarak yemek yiyemem. Canlı bir kadının ağzından çıkan fadoyu dinleyemem.

"Palermo'da dikkatli olacaksın. Karanlık sokaklarda yürüme-yeceksin. Kalabalık sokaklardan ayrılma. Yabancı olduğunu belli etme..."

Marakeş'teki, Kazablanka'daki korku.

Acaba çıkıp apsent mi arasam? "Absinto. Neto Costa. Lisboa." Marakeş'ten bu yana bir türlü adını ezberleyemediğim marka. Nerede arayacaksın? Bir süpermarkette ya da belki Alfama'da bulabileceğin söylenmedi mi sana?

27 Eylül 1998, Marakeş

Farid ve Rajae Belkahia'nın Marakeş'in dışında, çölün kıyısındaki evleri, Palmeraie'da. Rajae'nin yazarlık soyadı Benchemsi. Rajae Benchemsi. Ev dediysem bir kerpiç saray. Çevresi, öteki konaklar gibi kerpiç duvarlarla çevrili. Duyduğuma göre eve Ağa Han ödülü verilmiş, ama mimarı yok.

Sabahın erken saatlerinde Kazablanka'dan bindim Marakeş trenine, Rick's Bar'sız⁶ Kazablanka'dan, Kazablanka'da Rick's Bar yok, insan Michael Curtiz'in filmindeki barı örnek alıp bir Rick's Bar yapmaz mı, yaptırmaz mı, böyle bir bar açmaz mı; açsan ne olacak,

5 Mahallenin adı Arapça'da hamam anlamına gelen al-hammam'dan gelmektedir. (YN)

6 Yazar, Humphrey Bogart ve Ingrid Bergman'ın başrollerini paylaştığı "Casablanca" (yön. Michael Curtiz, 1942) filminde yer alan ünlü bara atıf yapıyor.

kim gelecek, ancak büyük turistik otellerin barında rahatça içki içebilirsin, Rick's Bar şimdi Birleşmiş Milletler Alanı'ndaki gösterişli Hyatt Regency Hotel'in giriş katına sığınmış... Daha doğrusu Kazablanka'ya her gelenin Rick's Bar'ın nerede olduğunu sormalarından bıkmış olmalılar ki... Klimayla buz gibi... Tavan vantilatörleri İstanbul'da The Marmara'nın pastane-kahvesinde dönüyor...

Ev kentin dışında ya, Farid takside eve nasıl gelmem gerektiğini anlatıyor... "Şöföre 'Palmeraie' diyeceksin, ama dikkat et, şu camii geçtikten sonra sola dönecek, futbol sahasını soldan dolarsın..." Kent surlarının önünden geçiyoruz. İçerde hurma ağaçları, onların arkasında da karlı Atlas Dağları. Surların yüksekliği yedi metre, genişliği iki metre, uzunluğu 12 kilometre, on kapısı var kente girmek için, ışığa göre surların rengi ya pembe ya kırmızı!... Taksi iki yüksek duvarın arasından geçiyor, toprak rengi, toprağın bu irin rengini sevmiyorum... Karşıdan bir araba gelse geçmesi olanaksız. Taksi kocaman bir kapının önünde duruyor. Dat, dat... Bir süre sonra kapı açılıyor, cellabe giymiş bir adam, uzun boylu. Bekçi. Yanında eşek sıpası büyüklüğünde iki köpek. Düşünüyorum: Taksiyle gelip kapıya dayandın, bekçiyi uyandıracaksın, adam iki köpeklerle gelecek, köpekler hırlayacak. İçimde bir sıkıntı. Keşke Farid ile Rajae'nin ısrarlarına aldırmayıp Câmi el-fena alanına yakın bir otele gitseydim. İçimde bir vazgeçme, Atlas Dağları'na gitmeyeceğim, Okyanus kıyısındaki Essaouira'ya (Suvayr) Mogador Adası'na gitmeyeceğim. Bütün bunlar kafamdaki program bozulduğu için. Bir otele gitseydim, yıkansaydım, biraz dinlenseydim, akşam yemeğine Faridlere gitseydim, bir taksiyle ya da gelip alsalardı. Program bozuldu. Başka bir programa uyamaz mısın, hemen bir başkasını yapsan?

Ev değil bir labirent. Ortada bir havuz, içinden birkaç ağaç yükseliyor. Papirüsler. Havuzun kıyısındaki sütunlu seki lacivert fayans. Sütunların gerisinde bir iç avlu görünüyor. İç avluda söğüde benzeyen ağaçlar. Bana verdikleri odanın kapısı havuza açılıyor. Deri kaplı sedire uzanıyorum. Deri, deri kokuyor. İyi tabaklanmış olsalar da derilerin kendilerine özgü kokuları vardır. İçimde hafif bir bulantı. Uyuyorum. Görülmüş bir şey değil. Uyuyorum. Burnumda yanık kuyrukyacağı kokusu. Uyuyorum. Ama çadıra benzeyen karyolada değil.

Bulantı gırtlığımı sıkıyor. Yanık kuyrukyacağı kokusu. Câmi el-fena'dan geldiğini söylüyor Rajae. Mutfağa giriyoruz. Elektrikli fırın Türk yapımı. Şaşıyorum. "Çok Türk malı var, satılıyor" diyor Rajae.

Bulantının geçmesi için mümkünse nane-kekik kaynatmasını rica ediyorum Rajae'ye.

Farid, "Marakeş'e gitmek istersen, taksi çağırayım" diyor "ben atölyede çalışacağım, sergiye geç kaldım".

Hiçbir yere gitmek istemiyorum. Nane-kekik karışımını içip çadır karyolaya gidiyorum. Arkamdan Rajae bağırıyor: "Akşam yemeğine tavuklu tacin yapıyorum."

Bu kaçınıcı kez, hâlâ Afrika'da olmaya hiç alışamadım. Akdeniz'in kuzeyimde, başımın üzerinde bir yerde kalmasına. Başımı döndürüyor. Ama Akdeniz çok uzakta şimdi. Akdeniz'den çok Okyanus'a yakınım. En az 200-300 kilometre.

Uyandığımda, iç havuzun üzerindeki gökyüzünde kocaman bir Afrika ayı. "Hayır" diyor Farid, "Fas ayı, daha doğrusu Marakeş ayı. Ay, İstanbul'da Türk olur ve bir başka aydır, buradakine benzemez. Gördüm."

Tacin çok güzel. Bunun tarifini almalıyım. Kırmızı etle de yapılıyor.

"Gri" şarap bulantımı bastırıyor. Oysa tam tersini bekliyordum.

—"Bu koku ne?" diye soruyorum. "Bu koku neyin kokusu?"

—"Misk el-leyl" diyor Farid, "gece yarısı olmalı, gece yarısı kokmaya başlarlar. Dışardaki büyük ağaçlardan geliyor."

—"Gecenin kokusu."

Rajae bir bardak uzatıyor elime. İçinde iki parmak, kırmızı-yeşil içki.

İçiyorum.

—"Bu ne?"

—"Bil bakalım."

—"Bilemiyorum. Tekila değil."

—"Şairlerin içkisi."

—"Nedir şairlerin içkisi?"

—"Absent. Şişe de kalanı verdim sana."

—"Bir şişe almak isterim."

—"Bulamazsın."

—"Neden?"

—"Çünkü yasak."

—"Kazablanka'da ararım."

—"Bulamazsın. Yasak. Kazablanka'da, Yahudi mahallesinden incir rakısı alırsın."

Lizbon'da yasak değil. Ama her yerde değil. Alfama'da bir dükân var. Orada.

30 Ekim 2000, Lizbon

"Absinto. Neto Costa. Lisboa."

Tadını unuttuğum Absent.

Dışarı çıkacakmışım gibi giyiniyorum. Giyiniyorum. Defteri-
mi açıp bakıyorum. Dışarı çıkınca nerelere gidebilirim? Praça do
Comércio'daki Da Martino'ya gidebilirim ya da Bacalhan a Lagareiro
yemek için Basso Alto'daki Trindade'a.

Aşağı inince, biriyle randevum varmış gibi doğruca bara gidiyo-
rum. "Absinto" diyorum.

Barmen tuhaf tuhaf bakıyor suratıma. Yok anlamında.

—"O zaman bana bir votka verin. Sek."

—"Rus musunuz?"

—"Hayır, Türk'üm."

—"Ha, Galatasaray. Orta sahası çok iyi. Belki de Avrupa'nın en iyisi."

—"Öyle diyorlar."

—"Öyle, öyle. Duydunuz mu, Jardel, Benfica'ya transfer oluyormuş."

—"Bilmiyorum, birkaç haftadır Türkiye'den uzağım."

Votkayı içiyorum.

—"Otelin lokantası nasıl iyi mi?"

Başını sallıyor barmen.

—"Bacalhan a Lagareiro yiyebilir miyim?"

Barmen bir yere telefon ediyor.

—"Yiyebilirmişsiniz" diyor.

28 Mayıs 2001, İstanbul

Televizyonda, Muzzik adlı bir kanalda Lizbonlu bir gitarçı-şair
üzerine program var. Hep böyle olur. Bir kentle ilgileniyorsam tele-
vizyonda bir program olur ya da bir film.

Çekimin bu bölümü Tajo halicinde bir tekmeden yapılmış.

Avenida da Ribeira Das Naus'dan Avenida Infante Dom Hen-
rique'ye doğru "pan" yapıyor kamera. Bütün görkemiyle Praça do
Comercio. İki yanında sıra kemerli binalar. Alanın dibinde, Da Mar-
tino kahvesinin bulunduğu kemerli binayı görüyorum. Kamera yo-
kuş yukarı merdivenli sokakları dolaşıyor. Evlerin pencerelerinden
çamaşırlar, çarşafklar sarkıyor. Ve çiçekler. Balkon pencerelerden
sarkan çiçekler, pancurlar... Birkaç kadın pencereden eğilmiş aşağı
bakıyor. Bakış yönünden çok yaşlı bir tramvay geliyor. Çın, çın...

"Hayatı berbat etme sanatını öğrenmeye başladın!" diyorum içimdeki tembel keşiş.

Adnan Özer'in gönderdiği kitap geliyor aklıma. Rüstem Aslan'la birlikte hazırladıkları kitap:

*Fernando Pessoa, 20. Yüzyılın Yalnızı.*⁷

İki yüzyılda birden yaşamak ne tuhaf!...

7 Adnan Özer & Rüstem Aslan, *Fernando Pessoa, 20. Yüzyılın Yalnızı*, Everest Yayınları, İstanbul, 2000.

KUTSAL TOPRAKLAR'DA¹

Nasıra, 27 Nisan 2001

Saat 18.00. San Gabriel, Türkçe deyişiyile Aziz Cebrail Oteli'nin penceresinden biraz sonra dışarı bakacağım. Birkaç caminin hoparlöründen Arapça sesler yükseliyor. Türkiye'deki sesler. Ezan sesleri birbirine karışıyor. Sanki inadına bir şey var: "Ben varım! Buradayım! Kalıcıyım!" demek isteniyor. Ezanın cümle aralığından bir başka Arapça fışkırıyor. Camilerden birinde Kur'an okunuyor. Bir başkasında sanki politik miting var.

Nazareth (Nasıra) kitabındaki haritayı açıp pencereye yaklaşıyorum. Demek ki San Gabriel Oteli bir tepeye tünemiş. Çünkü kent aşağıda, birkaç tepenin üzerinde, birkaç vadinin içinde. Beyaz bir kent. Aralarda gür yeşillikler. Haritanın üzerinde işaretlenmiş yapıları buluyorum: Otele en yakın anıtsal yükseklik Yunan Ortodoks Kilisesi, onun altında, sırasıyla Meryem Çeşmesi, VI. es-Selam Camii, St. Joseph Kilisesi, Annonciation (Tebliğ) Bazilikası.

Celile Denizi kıyısındaki Taberiye'ye gitmeyi beklerken, kaderin cilvesi olarak Hıristiyanlığın kaynağına geldim. Daha doğrusu Ülker'le birlikte geldik. Bereket versin yanımda Ülker var. Yoksa Taberiye'nin yerine Nasıra'ya getirdikleri için çoktan hır çıkarmıştım. Kafamdaki, İstanbul'da yaptığım programa göre, Taberiye'de Caesar Hotel'e yerleştikten sonra hemen Nasıra ve Kana'yı görmeye gi-

1 Özdemir İnce, "Kutsal Topraklar'da", *Hürriyet Gösteri*, sayı 231, Eylül 2001.

decektim. Ertesi günü bile beklemeyecektim. Taksi kiralamayı bile göze almıştım. İsa'nın ana kamına düştüğü yer ile ilk mucizesini gösterdiği yeri görecek olmak bir keşif heyecanı verecekti bana.

Aslında hır çıkardım da sayılır. "Taksi çağırın" dedim, adamlara. "Hemen Taberiye'ye gideceğim" dedim. Caesar Oteli'ni arattım. Ülker biraz sabrettikten sonra, her zamanki gibi saçmalıklarına el koydu. Sonunda, şaklaban görevlinin kahve önerisini kabul ettim. Kahvenin "mazbut", orta şekerli olmasını söyledim. Her zaman olduğu gibi, birkaç saat sonra Ülker'in çekeceği zapartayı beklemeye başladım. Benim adam olmam olanaksız. "Bir daha olmayacak" diyeceğim doğal olarak.

İsrail'in kuzeyinde, Celile bölgesindeki Nazareth ya da kutsal kitaplardaki adıyla Nasıra, İsa'nın yaşamının büyük bir bölümünü geçirdiği kent. Tebliğ kenti Nasıra günümüzde bir Arap kenti. 60.000 nüfusun yarısı Müslüman Arap, öteki yarısı Hıristiyan Arap. Çoğunluğu Rusya'dan gelmiş olan Yahudiler Yukarı (İllit) Nasıra'da yaşıyor. Bir tepe üzerinde, yeni bir kent.

Meryem'e İsa'nın anası olacağı bu kentte tebliğ edildi.

"... Allah tarafından Cebrail melek Celile'de Nasıra denilen şehre, Davud evinden Yusuf adındaki adama nişanlı olan bir kıza gönderildi; kızın adı Meryem idi. Melek onun yanına girip dedi: Selam, ey nimete eren kız, Rab seninledir. Ve Meryem bu sözlerden çok şaşırarak: Bu nasıl selamdır? diye düşünüyordu. Melek ona dedi: Korkma, Meryem; çünkü Allah önünde inayet buldun. Ve işte gebe kalıp bir oğlan doğuracaksın, ve adını İsa koyacaksın. O büyük olacak, ona Yüce Allah'ın Oğlu denecek; Rab Allah ona babası Davud'un tahtını verecek (...) Meryem de meleğe dedi: Bu nasıl olacak? Çünkü ben er bilmem. Melek cevap verip ona dedi: Ruhülkudüs senin üzerine gelecek..."²

Cebrail, Meryem'e başına gelecekleri bildirdikten sonra, nişanlı tarafını da sağlama almak için Yusuf'a da görünüyor.

"İsa Mesih'in doğması da şöyle oldu: Anası Meryem, Yusuf'a nişanlanmış olduğu halde, buluşmalarından önce Ruhülkudüs'ten gebe olduğu anlaşıldı. Nişanlısı Yusuf, salih bir adam olup onu âleme rüsvay etmek istemeyerek, gizlice boşa-

2 İncil, Luka, 1:26-35.

mak niyetinde idi. Fakat, bunları düşünürken, işte, Rabb'in meleği rüyada ona görünüp dedi: Sen, Davud oğlu Yusuf, Meryem'i kendine karı almaktan korkma; çünkü kendisine doğmuş olan Ruhülkudüs'tendir. Ve bir oğul doğuracaktır; ve onun adını İsa koyacaksın; çünkü kavmini günahlardan koruyacak olan odur.

İmdi, peygamber vasıtasıyla Rab tarafından söylenen: İşte, kız gebe kalacak, ve bir oğul doğuracak, Ve onun adını İmmanuel koyacaklar; -bu da, Allah bizimledir, diye tercüme olunur- sözü yerine gelsin diye, hep bunlar vaki oldu."³

Günümüzün Nasıralıları, Meryem'in İsa'yı dünyaya getirmek için Beytullahim'e gitmesine çok bozuluyorlar. "Burada hamile kalmışken neden Beytullahim'e gitti?" diyorlar. Ama Meryem gitmesin de ne yapsın? Dönemin Roma valisi, sayım defterine yazılmak için herkesin ailesinin yanına gitmesini buyurmuş, "Evli evine, köylü köyüne!" demiş. Bunun üzerine Yusuf yanına Meryem'i alıp baba yurdu Beytullahim'e gitmiş.

"Ve vaki oldu ki, o günlerde bütün dünyanın tahriri yapılsın diye Kayser Avgustus tarafından buyrultu çıktı. Kirinius Suriye valisi bulunduğu zamanda yapılan ilk tahrir bu idi. Herkes yazılmak için kendi şehrine gitti. Yusuf da Davud evinden ve onun soyundan bulunduğu için, Celile'deki Nasıra şehrin-den, Yahudiye'de Davud'un şehri olan Beytullahim'e, nişanlısı Meryem'le beraber, orada yazılmak üzere çıktı; Meryem de gebe idi. Ve vaki oldu ki, orada bulunurlarken, doğurması günleri geldi. İlk oğlunu doğurdu; kundağa sardı, ve onu bir yemliğe yatırdı, çünkü handa onlara yer yoktu."⁴

Bu han ve yemlik görüntüsü Hıristiyan folklorunun altın madenidir. Binlerce resmi yapılmış, şarkı bestelenmiştir. Çocuğun müstakbel anne ve babası ikna edildikten sonra kamu vicdanının da ikna edilmesi gerekmektedir. Bunun kanıtı da Tevrat'ın peygamberlerinden İşaya'nın öngörüleridir. Zaten İsa'nın doğuşuyla, eylemleriyle ilişkili onlarca öngörü vardır Tevrat'ta.

Meryem'in ve çocuk İsa'nın öyküsünün inandırıcılık öğeleri eksiksiz. Öykünün, yer ve zaman öğeleri tamam, yer adları var, zamanla ilgili olarak vali ve kayser adları var. Bu cihet tamam. Peki,

3 İncil, Matta, 1:18-23.

4 İncil, Luka, 2:1-7.

"Olmuş ve olması mümkün" bir olay mı? İnançlı bir insan bu soruyu sormayı küfür sayar. İnançsız yatıştırarak gerekçe de eksik değil bu öyküde: Çağcıl öykü, klasik anlayışın "olmuş ve olması mümkün" koşulunu aştığı için İsa'nın öyküsü modern bir öykü bile sayılabilir.

Olguyu "inançsız" açısından yoklayacak olursak, İsa öyküsünün kapı gibi bir tanığı var: Tevrat. "Peki Tevrat'a kim tanıklık edecek?" diye ukalalık etmenin gereği yok. İsa'nın yaşadığı kesin. Ama İsa, "Ben Tanrı'nın oğluyum" diye Filistin topraklarında dolaşmamış olmalı. Hristiyanlığın temellerini oluşturan Kutsal Ruh ve Diriliş inancı, ve buna bağlı olarak İsa düşüncesi, Yahudi zihninde, İsa'dan önce ortaya çıkmış olmalı. Babasının sağında oturan İsa'nın kaynağı Tevrat'tadır:

"Rab Rabbim'e dedi: Ben düşmanlarını senin ayaklarına basamak koyuncaya kadar, Sağımda otur." ⁵

Tevrat'ın İşaya bölümü de İsa'nın adını bildirmemekte ama doğumunu haber vermekte zaten:

"Ey Davud evi, şimdi dinleyin, insanları bıktırdığınız sizin için az bir şey midir ki Allahım'ı da bıktırmak istiyorsunuz? Bunun için Rab size bir alamet verecek; işte, kız gebe kalacak, ve bir oğul doğuracak, ve onun adını İmmanuel koyacak." ⁶

Daha ne kadar kanıt olsun. Dört İncil'de (Matta, Markos, Luka, Yuhanna) Tevrat'a yüzlerce gönderme vardır. Bu çok doğal, çünkü Yahudiler Hristiyanlığa davet edildiğine göre, yeni dinin tanıklarının ve göndermelerinin Tevrat'tan seçilmiş olması çok doğal ve akla yakın. Kaleyi içinden fethedeceksin. Tevrat da zaten, insanları ürktürmemek için Havva ve Âdem motiflerini en saygın iki tanrı arasından seçmişti. Âdem'in esin kaynağı, Lübnan tanrısı Adama; Havva'yı esinleyen ise Kybele'nin Hitit (Hepa, Hepat, Hepatu) ve Grek (Hebe) değişikleriydi. Öyküler Mezopotamya efsanelerinden, yasalar ise Hamurabi'den alınmıştı. Sonuç olarak, halk bunları bildiği için, karşı çıkmaları epeyce zordu.

Dinbilimciler, Yahudilerin, MÖ 200 ile MS 100-150 yılları arasında, Tevrat ile İncil'i (Eski Ahit, Yeni Ahit; Birinci Ahit, İkinci Ahit) birlikte yaşadıkları bir dönemden söz ediyorlar. Son iki yüz yılda, Matta, Markos ve Luka'nın İncil'lerini satır satır, sözcük sözcük in-

5 Tevrat&Zebur, Mezmurlar, 110:1.

6 Tevrat&Zebur, Yeşaya, 7:13-14.

celeyen, metinleri tarihsel, coğrafi ve dilsel bağlamlarında inceleyen dinbilimciler bu üç İncil'in MS 70-80 yılları arasında yazıldığını ve bu dönemin ortak özetleyici özelliklerini yansıttıklarını ileri sürüyorlar. Yuhanna'nın İncil'i ise MS 100 dolaylarında tamamlanmış olmalı.

Tek tanrılı din düşüncesi bundan 3.300 yıl önce ortaya çıktı. Mu-cidi de Musa Peygamber.

Bunları, Aziz Cebrail Otel'i'nin bahçesinde, Nasıra'yı seyrederken düşünüyorum. Hristiyan müminin İncil'in yukardan inmediği gerçeğinden ya da olasılığından çok fazla etkilendiğini sanmıyorum. Bu arada aklıma bir şey geliyor: Bir dilbilimci Kur'an'ı dilbilim açısından incelese, vahiy yoluyla ve özellikle Arapça inmiş Kur'an'da Aramîce (ve başka dilden) sözcüklerin ne aradığını sorsa, alacağı yanıt kesindir: "Tanrı'nın hikmetinden sual olunmaz! O onların nasıl bir dil konuştuğunu bilmiyor mu?"

Birkaç yıl önce, çevirdiğim *Simyacı*'yı⁷ okuyan bir İslamcı gazeteci, Yusuf söylencesi Kur'an'da bulunduğu halde dipnotunda neden Tevrat'a gönderme yaptığımı sormuştu. Yoksa Yahudi miydim? Ben de en azından 3.000 yaşındaki Tevrat'ın ilk kitap olduğunu, iki kitabın da Tanrı kelamı olması durumunda Tanrısal önceliğin Tevrat'ta olacağını; kul kaleminden çıkmışsalar, Kur'an'ın Yusuf öyküsünü Tevrat'tan almış olması gerektiğini söylemiştim. Vahiy yoluyla inmemiş Kur'an'a Müslüman müminler inanmayacaklar mı?

İslam âlimlerinin ve İslamcılarının bu konuları düşünüp konuşmaları hem İslam dini hem de ülke yararına olurdu.

Dediğim gibi, Nasıra tuhaf bir kent. İkiye bölünmüş. İsrail sınırları içinde. Eski kentte Müslüman ve Hristiyan Araplar, yeni kentte (Yukarı (İllit) Nasıra) Yahudiler yaşıyor. İki belediyeleri var. Biri Arap, öteki Yahudi. Birlikte, barış içinde yaşamayı elbette anlıyorum. Tarihsel tabanı ve kaçınılmaz gerekçesi olan çok dilli, çok dilli, çok kültürlü toplumun "barış"ı kuran ve onu koruyan bir yönetim tarzı olduğunu da anlıyorum. Ama bir kentte etnik kökene dayalı iki belediyeyi anlamakta güçlük çekiyorum. Demek ki yürümeyen bir "şey" var bu "birlikte yaşamak"ta. Şimdi iki tarafla da konuşsam, ikisinin de kendisine göre haklı gerekçeleri vardır. Belki de İsrail'in yerel yönetim yasası böyledir. Günlük hayatımızı örgütleyen Mahmud, bir Müslüman Arap. Turizmci alışkanlığıyla her şeyi kendine

7 Paulo Coelho, *Simyacı*, çev. Özdemir İnce, Can Yayınları, İstanbul, 1996.

göre ayarlıyor ve bizim için yaptığını söylüyor. Mahmud hayatından memnun burada. Nasıl memnun olmasın çöl ile Akdeniz arasında yaratılmış yapay ama çok inandırıcı özel bir Avrupa'da yaşıyor. Kendisi Filistinli ama Yaser Arafat'ın Filistinlilerinin tatsızlık çıkarmasına da, sanırım, epeyce bozuluyor. Zaten, Filistinliler mi haklı, İsrail'in çocukları mı haklı, şu anda bu konuda bir karara varmak istemiyorum. İki taraf da haklı, ikisi de haksız! Hariçten gazel okumanın bir gereği yok.

Nasıra, 28 Nisan 2001

Annonciation (Tebliğ) Bazilikası

"Kutsal Aile"nin mekânları eski Nasıra'da. Nüfusun yarısı Hıristiyan olsa da eski kent bir Arap kenti. "Kutsal Aile"nin çilesi İsa'nın doğumuyla sona ermiyor. Yeruşalim'e gelen müneccimlerin "Yahudilerin kralı olarak doğan zat nerededir? Çünkü onun yıldızını doğuda gördük ve ona secde etmeye geldik" dediklerini duyan Kral Hirodes, müneccimleri tuzığa düşürüp işin aslını öğrenir. Ama İsa'ya secde etmeye giden müneccimler geri dönüp İsa'nın yerini Hirodes'e söylemezler. Çünkü rüyalarında Hirodes'in yanına dönmeleri bildirilmiştir. Onlar da memleketlerine başka yollardan giderler. Müneccimlerin kendisini atlattığını anlayan Hirodes iki yaşına kadar bütün erkek çocukların öldürülmesini buyurur. (Söylencenin "erkek çocuğun öldürülmesi" motifi Hz. Musa için de geçerlidir.) Buyurur ama boşuna. Çünkü müneccimler gittikten sonra Rabb'in meleği Yusuf'a görünüp Mısır'a kaçmasını ve yeni bir habere kadar orada kalmasını söyler. Yusuf yanına karısını ve oğlunu alıp geceleyin yola çıkar.

"Ve Herodes'in ölümüne kadar orada kaldı; ta ki, peygamber vasıtası ile: 'Oğlumu Mısırdan çağırdım' diye Rabb'in söylediği söz yerine gelsin."⁸

İsa öyküsü doğrulayıcı kanıtını gene Tevrat'tan alıyor, Hoşea'nın kitabından. Bu öykünün olağanüstü bir kurgusu var, senaryo yazarı en ince ayrıntılara bile dikkat ediyor, öykünün hiçbir ayrıntısında boşluk, örgü gevşekliği bırakmıyor. Tevrat'a inanan kişi, inandığı kitabın öykülerini doğrulayan ve o öykünün devamı olan bir başka öyküye neden inanmasın?

8 İncil, Matta, 2:15.

Sonunda beklenen gün gelir ve Yusuf'a Nasıra'ya dönüş izni çıkar. Hirodes ölmüş, yerine oğlu Yahudiye'ye kral olmuştur. Bu nedenle, korkar ve kendi kentine gideceğine Meryem'in kentine dönme kararı verir.

"Rüyada kendisine bildirilip, Celile tarafına çekildi, ve gelip Nasıra denilen şehirde oturdu; ta ki, peygamberler vasıtası ile: 'Nasıralı çağrılacaktır' diye söylenen söz yerine gelsin."⁹

"Söylenen söz yerine gelsin!"

İncil'in bence en çarpıcı cümlesi budur. Daha önce söylenmiş bir sözün gerçekleşmesi, havada kalmaması, sözü verenin gücünü olduğu kadar sözün de gücünü kanıtıyor, bu gücü doğruluyor. Söz ve eylem birliği de öykülerin görselliğiyle tamamlanıyor. İslam dini, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi öyküsel, görsel ve teatral değil, zihinsellik ağır basıyor onda. Onun görselliği daha çok öteki iki dinin kitabından kaynaklanıyor.

"Annoncer" (haber vermek, bildirmek) fiilinden gelen "Annonciation" sözcüğünün Hristiyanların inancına göre özel bir anlamı var: Cebrail'in Meryem Ana'ya gebe kalacağını önceden haber vermesi; bu olayı anmak için 25 Mart günü kilisede yapılan tören. Bu nedenle, bu sözcüğü "tebliğ" olarak çevirdim.

Kutsal Baba-Ana-Oğul'un öyküsünü bazilikanın alnacına kazınmış Latince yazılar özetliyor:

"Verbum caro factum est et habitavitin nobis."¹⁰

Neredeyse bütün dinlerde "öz"ün "varlık"tan önce geldiğini kanıtlayan bir cümle bu. Yirmili yaşlarımin başında Jean-Paul Sartre'ın "varlık"ın "öz"den önce geldiğini açıkladığı metnini (*L'existentialisme est un humanisme*¹¹-Varoluşculuk Bir Hümanizmadır) okuduğum zaman özgürlüğüme kavuştuğumu duyumsamıştım. Tanrı'nın insanı kendi suretine benzeterek yarattığı savına karşı bir savdı. Dinlere göre, evren, dünya ve insan önce tasarlanmış, tasarımı sözcükle ifade edilmiş ve bu tasarıya göre var olmuşlardı. Ama Sartre "İnsan kendini nasıl yaparsa öyle olur" diyordu. Bu cümleyi okuduğum zaman özgürlüğümün perçinlendiğini bir kez daha duyumsamıştım. Bu, hayatımın en önemli dönüm noktasıydı. Kendi-

9 İncil, Matta, 2:22-23.

10 "Kelam burada can buldu ve aramızda yaşıyor."

11 Jean-Paul Sartre, *L'existentialisme est un humanisme*, Éditions Nagel, Paris, 1946.

min mimarı, kendimin heykeltıraşı olacaktım. İnsan önce var olur! Seçme ve sorumluluk bilinciyle, kendini bir "öz"le inşa eder.

Bu düşünce, doğal olarak, gençliğimde olduğu kadar heyecanlandırmasa da beni, ondan hiçbir zaman uzaklaşmadım. Genellikle "tutarlı" olduğumu söylerler. Dedikleri gibi, tutarlı biriysen, bir yanımla hep "varoluşçu" kaldığım içindir.

Bazilikanın alnacındaki yazıya bakarken bunları düşünüyorum. Şiire olağanüstü bir saygınlık kazandıran bir cümle. Yirmili yaşlarıma dönebilseydim, eğer kendimin faili olabilmişsem, kendimi gene böyle yapardım. Ama bazı ayrıntılara çok daha dikkatli olurum. Bu da insanın kendini "bir ölçü"de yaratabileceğini gösteriyor. Yoksa annemi, babamı ve çevremi de benim yaratmam gerekirdi.

Tevrat'ı okurken çok eğlenirim. Musa'nın birinci kitabı Tekvin şöyle başlar:

"Başlangıçta Allah gökleri ve yeri yarattı. Ve yer ıssız ve boştu; ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı; ve Allah'ın Ruhuları üzerinde hareket ediyordu. Ve Allah dedi: Işık olsun; ve ışık oldu. Ve Allah ışığın iyi olduğunu gördü; ve Allah ışığı karanlıktan ayırdı..."¹²

"Işık olsun" buyruğu sözün gücünün kanıtı. Söz, İsa tasarımında olduğu gibi can bulup somutlanıyor. Tevrat ve İncil ilişkisi bu bakımdan tutarlıdır.

Bu bağlamda, en Tanrıtanımaz, en dinsiz şairlerin bile, "Tanrı" ve "peygamber" düşüncesine çok yakın olduklarını düşünüyorum. Kendilerine karşın. Gizli ya da açık metafizikçilikleri de buradan kaynaklanıyor olmalı.

Ama Tekvin'in en çarpıcı düşüncesi, "Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü" cümlesinde gizli. Münafıklık yapıp, Tevrat'ta da ışığın "iyi" özünün varlığından önce gelmediğini söylemeyeceğim.

İnanç işi tartışmaya gelmez. Bakarsınız, "Tanrı ışığın iyi olduğunu gördüyse, onu 'iyi' olarak tasarladığı içindir!" derler.

Kana

"Üçüncü gün Celile'nin Kana şehrinde düğün oldu; İsa'nın anası da orada idi; İsa ile şakirtleri de düğüne çağrıldı. Ve şarap eksilince, İsa'nın anası ona dedi: Şarapları yok. İsa ona

12 Tevrat&Zebur, Yaratılış (Tekvin), 1:1-4.

dedi: Kadın, benden sana ne? Saatim daha gelmedi. Anası hizmetçilere dedi: Size ne derse onu yapın. Yahudilerin tathirat âdeti üzre, orada her biri iki veya üç metriti alır taş küp vardı. İsa hizmetçilere dedi: Küpleri suyla doldurun. Onları ağızlarına kadar doldurdular. Ve hizmetçilere dedi: Şimdi çıkarıp ziyafet reisine götürün; onlar da göturdüler. Ziyafet reisi şarap olmuş suyu tattığı zaman, onun nereden olduğunu bilmiyordu (fakat suyu çıkarmış olan hizmetçiler biliyorlardı), ziyafet reisi güveyi çağırıp ona dedi: Herkes önce iyi şarabı, ve çok içtikleri zaman, kötüsünü kor; sen iyi şarabı şimdiye kadar sakladın. Kendi alametlerinin bu başlangıcını İsa Celile'nin Kana şehrinde yaptı; ve izzetini gösterdi; şakirtleri de ona iman ettiler."¹³

Taberiye'de İsrail Eliraz'la

İsrail'le Taberiye'de konuşuyoruz. İsrail Eliraz şair. Kudüslü. Dedesi, ailesini, çocuklarını toparlayıp Rusya'dan Filistin'e gelen bir kitap yazarı. Galiba Odesa'dan yola çıkmışlar. Yaya. Romanya, Bulgaristan, Anadolu, Suriye, Lübnan. Yıllarca yürümüşler.

— "Demek ki deden Osmanlı'yımış" diyorum.

Şaşıyor.

— "Dedenin yerleştiği toprak Osmanlı ülkesi değil miydi? Osmanlı ülkesini bir baştan bir başa geçmiş, başına bir şey gelmemiş."

— "Haklısın. Bir Osmanlı torunu olarak tarihe teşekkür ederim."

İsrail tasarlanmış ve bu tasarlanmış modele göre üretilmiş bir ülke. Binlerce yüzyıl önce yok olmuş bir yaratığın DNA'sından üretilmiş bir ülke.

Ancak 2.000 yıla yakın süre başkalarının ülkesinde, başkalarının kültürünün içinde, belki ülkeyi kabul edip onun kültürüne zaman zaman yan çizerek yaşamış bir kavim. Zaman içinde kendi anadilini unutmuş, Orta Avrupa'da Yidişçe diye, İspanya'da da Ladino diye melez diller yaratmış.

Şimdi, İsrail halkının küçük, birbirinden bağımsız biyografileri var. Bu biyografilerden bir tek ulusal biyografi yaratmak için çalışıyorlar. Ama göçler devam ettikçe bunun zorlukları var. Son on yılda 1 milyona yakın Rusya Yahudisi göçmen geldi İsrail'e. Yüzlerce yıldır bu ülkede yaşıyorlardı. Rusça anadilleriydi, Dostoyevski ve

¹³ İncil, Yuhanna, 2:1-11.

Tolstoy onların yazarıydı; Çarlık Rusya'sının ve Sovyetler Birliği'nin entelektüel hayatının içinde yer almışlardı. Gelirken bütün geçmişlerini ve dillerini orada bırakmadılar, yanlarında getirdiler. Dünyanın dört bir yanından, 70 ülkesinden gelen insanlar birlikte yeni bir ulus yaratmak istiyorlar. Ama kolay değil; Yahudiler geldikleri toprakları unutamıyorlar, bilinçli olarak unutmuyorlar. Tıpkı Türkiye'den giden ve şimdiki nüfusları 100.000'i bulan, "Biz Türk'üz!" diyerek geldikleri ülkenin adresini veren Türkiyeli Yahudiler gibi.

İsrail bir din devleti olduğu kadar bir dil devleti.

4.000 yıllık Yahudi mirası, 100 yılı aşkın Siyonizm (sürgün halkın bir araya toplanması) deneyimi, kendine özgü özelliklerini koruyan 70 ayrı topluluk... Din, Yahudileri belki sürgünde ayakta tutmuştu, ama dil olmadan toplum ve devlet olamazdı.

Eliezer Ben-Yehuda (1858-1922) modern İbranice'nin babası sayılır. 1881'de İsrail Toprağı'na göç ettikten sonra İbrani dilinin dirilişine öncülük etti. MS 200 yılından itibaren konuşma dili olmaktan çıkan, daha sonra dini ortamlarda, felsefede ve edebiyatta kullanılan İbranice 1881'den sonra yeniden doğdu. Tevrat döneminde 8.000 sözcükten oluşan dil şimdi 150.000 sözcüğe sahip.

İsrail Eliraz, "Bir çağdaş Yunan'ın bildiği Yunanca'yla Sofokles okuması, onunla konuşması olanaksız. Ama bizde bir çocuk okuma öğrenir öğrenmez Tevrat'ı okuyup anlayabilir duruma geliyor. Sokakta yürürken karşımıza Hz. Davud ile Hz. Süleyman çıksalar kendileriyle konuşabilirdik. Konuştuğumuz dili anarlardı" diyor. "Biz de Yunus Emre'yle konuşabilirdik" diyorum.

20. yüzyılın iki mucizesi:

Türkçe ve İbranice!

TEKDIŞ'İN SERÜVENLERİ¹

Bir delikanlıdan söz edeceğim size. Bu "özel" delikanlıyı elinden tutup Mersin'e götüreceğim. Doğduğu yere, atalarının yurduna. 44 yıl 6 ay 11 gün sonra... Kim bilir belki de o beni götürecek...

Mersin'den 11 Aralık 1956 günü ayrılmıştı küskün delikanlı. Daha sonra, bir cenaze töreni dışında, kendi iradesiyle Mersin'e gitmedi. Onu Mersin'le barıştırmak için yanımda götürüyorum. Götürüyorum ama Mersin'in onun küslüğünden haberi bile yoktur. O ayrıldığı zaman kentin nüfusu 35 bindi. Daha sonra, doğudan epeyce göç aldı. Nüfusunun milyonu aştığı söyleniyor. Bu arada, "tantuni" denilen bir yemek Mersin mutfağına girmiş. Onun zamanında böyle bir yemek yoktu. Demek ki kente göçenler onu da yanlarında getirmişler...

Gözümün önünden bir delikanlı geçiyor, 44 yıl 6 ay 11 gün önce. Elinde bir küçük valiz. Cebinde kaç "kuruş" var acaba? Delikanlı, elinde valiz Mersin'in Toros Dağları yönünden denize doğru uzanan upuzun Hastane Caddesi'nde tek başına yürüyor. Ne şemsiyesi var elinde, ne trençkotu ne de paltosu. Valizdeki defterde onlarca şiir var, bazıları edebiyat dergilerinde yayımlanmış. Bu sayede edebiyat çevrelerinde adı az buçuk biliniyor.

1 Özdemir İnce, "Tekdiş'in Serüvenleri", *Hürriyet Gösteri*, sayı 232, Ekim-Kasım 2001.

Yol boyunca, yürürken düşünüyor delikanlı. Düşüncelerinden birkaçı aklında. Bana anlattığı için biliyorum: Önce Ankara'ya gitmek, orada bir süre kalmak, Siyasal Bilgiler'de okumak... Okumak! Ama aralık ayında Ankara'ya gittiğine göre geç kalmış. Doğru, geç kalmış, çünkü liseyi bitirmemiş henüz. Son sınıfta Fransızca dersinden takıntısı var. Lise diplomasını beş altı ay sonra alacak. Sonra Mülkiye'ye girecek. Ve Fransa'ya gidecek ve mutlaka Fransızca öğrenecek. Bir Fransız gibi Fransızca konuşacak, okuyup yazacak. Bu arada, şanslı yaver giderse bir şair, bir yazar olacak. "Adalet" ve "eşitlik" için savaşan bir yazar. Ama o zamana kadar karnısını nasıl doyuracak, henüz hiçbir fikri yok.

Delikanlı trene binip Adana'ya gidiyor ilkin. Çok yakın bir arkadaşısı var. Soyadı daha sonra Güney olacak olan Yılmaz Pütün. Yılmaz, Adana'da Dar Film şirketinde çalışıyor. 16 mm.lik filmleri abonelere, göstericilere dağıtıyor. Bu arada öyküler yazıyor. Yılmaz o sıralar bir zengin kızına âşık. Kız da ona âşık. Mektuplaşıyorlar. Bizim delikanlının sevgilisi, aşkı yok. Kendisini Mersin'e bağlayacak her türlü ilişkiden kaçmış, uzak durmuş. Bir kıza âşık olsaydı, o zaman, belki Mersin'den ayrılmayı göze alamazdı.

Delikanlı o gece Yılmazların evinde kalıyor. Yatmadan önce, belki bir kebabçıda kebab yiyip şarap içmişlerdir. Yılmaz o gece delikanlının birkaç şiirini daktiloyla yazıyor. O kâğıtlar hâlâ delikanlının arşivinde duruyor.

Biliyorum; delikanlı ile Yılmaz gelecek hayalleri kurmuşlardır. Her zaman yaptıkları gibi. Delikanlı, Yılmaz'ın o sıralar "Çirkin Kral" olmaya ve Paris'te ölüp Père-Lachaise Mezarlığı'na gömülme-yeye niyetli olmadığına tanıklık edebilir. Yılmaz İngilizce öğretmen-i olmak istiyormuş.

Delikanlı Adana Garı'nda aldığı gazeteyi trende açıyor. Hiç âdeti olmadığı halde Başak Burcu'nun yıldız falını okuyor: "Bugün hayatınızın dönüm noktası. Bundan sonra hayatınız değişecek." Delikanlı fala mala inanmaz, sanki doğuştan pozitivist, bilimsever. Ama nedense, o gün canı fala inanmak istiyor.

Delikanlı tam 44 yıl hayatının dönüm noktasına ulaşmak için savaştı, hayatını ve "hayatı" değiştirmek için terli ve zahmetli bir savaşma girişti. "Dönüm noktası", tıpkı köpek yarışlarında olduğu gibi bir tavşan maketi halinde önünde koşup durdu. Delikanlı da koştu.

Koştı ama tavşanı yakalamak için kimseden yardım istemedi, kimseden yardım almadı, amacına ulaşmak için hiçbir zaman hile yapmadı. Delikanlının tanığı olarak biliyorum. Yemin edebilirim.

Paris'i ezbere biliyor, dünyada en iyi bildiği kent Paris. Ama Fransızca'yı bir Fransız aydını kadar konuşma, okuma ve yazma idealine ulaşamadı. Ama bundan yakınmıyor.

Hayatında ilk kez 17 yaşında Adana'ya gittiği halde, on yıl sonradan itibaren bir gezgin oldu, dünyanın yollarına düştü.

Mülkiye'yi bitirmek dışında hayallerinin büyük bir bölümünü gerçekleştirdi.

Düşündüğü zaman, bir kadının kendisini tam kırk yıldır arkadan ittiğini, hiçbir hayaline engel olmaya çalışmadığını biliyor. O kadına şükran duyuyor. Hem kendi oluşumuna yardım ettiği hem de bir oğul armağan ettiği için.

İşte ben bu delikanlıyı, doğduğu kentle, o kentte geçirdiği 18 yıllı barışması için Mersin'e götürüyorum. İkimiz de heyecanlıyız. İkimiz de hayatın yengi ve yenilgi anlamlarına uzak durduğunu biliyoruz.

Delikanlıdan bir şey öğrendim: Hayatta gerçek başarı yoktur, her başarı görecedir. Bu nedenle, mutlu olmak için, "hayat"a yardım etmek gerek!...

9 Haziran 2001. Mersin'de, Mersin Oteli'nin terasında oturuyoruz. Sabahın sekiz buçuğunda ilkokul arkadaşım, tüccardan Özcan Eroğlu'yla randevum var. Neredeyse 45 yıl sonra ilk kez görüşeceğiz, daha doğrusu birbirimizi göreceğiz.

Tam sekiz buçukta Ülker dirseğiyle dürtüyor beni; "Bak bir Walter Matthau geliyor" diyor.

Gelen Walter Matthau bizim Özcan. Benimle kucaklaşıyor, Ülker'i selamlıyor. Masaya oturmuyor. Birbirimizi incelemiyoruz. Yaşlandı mı, şişmanladık mı? Birbirimizi olduğumuz gibi kabul ediyoruz. Kafasında başka bir şey var sanki. 45 yıl önce başladığı bir cümleyi bitiriyor:

— "Arabada sana bir sürprizim var!"

Arabada bir adam oturuyor benim yaşımda. Direksiyonda. Sırtından, ensesinden tanıyorum adamı. Ve elbette kafasından. "Merhaba Avni!" diyorum.

— "Koca kafa içi boş, tut kulağından çifte koş" diyor yanımda getirdiğim çocuk.

Özcan ön koltuğa otururken soruyor:

— "Tanıdın mı bu adamı?"

— "Tanıdım, Avni bu!" diyorum.

Avni başını bana çevirerek gülümsüyor.

— "Koca kafa içi boş!" diyor Özcan.

1943-48 yılları arasında Kayatepe İlkokulu'nda birlikte okudum arkadaşlarım.

— "İleri Okul salkım saçak, Çankaya ondan alçak, var mı Kayatepe'ye yan bakacak?" diyor Özcan...

— "Yoktur!" diyoruz.

Ülker şaşkınlıkla üçümüzü izliyor.

Haklı. Çünkü arabadan çıkıp neredeyse boğuşmaya başlayacağız. Sıdika Hanım, Feride Hanım, Macide Hanım ya da Kadriye Hanım kulaklarımızdan tutup ayıracak bizi. İlkokul öğretmenlerimiz. Sıdika Bediz biraz hısımımız; Feride Mutlu, Fikri Sağlar'ın anneanesi; Macide Hanım "Merze(ci)" ailesinden, Suna Tanaltay'ın annesi; Kadriye Hanım sanırım Mersinli değildi, atamayla gelmişti.

Özcan, yazıhanesinde elime bir fotoğraf tutuşturuyor. Telefon konuşmalarımızda yıllardır bu fotoğraftan söz ederdi. Bisikletin kimin bisikleti olduğunu sorardı. Hiçbirimizin bisikleti olamazmış o sıralar. Onlarinkini bilemem ama benim olamazdı.

Bisiklet, fotoğrafı çeken "Foto Şipşak"ın... Adres: "Foto Şipşak, Atatürk Bulvarı civarı, Mersin". Böyle adres mi olur? "Atatürk Bulvarı civarı..." Foto Şipşak, makinesi omuzunda, bisiklete binip Atatürk Bulvarı'nda aşağı-yukarı dolaşıp dururdu.

Bisikletin bizlerden birinin olmaması mutlu ediyor Özcan'ı. Eşitlik bozulmamış oluyor.

Fotoğraf 1948 yılında çekilmiş olmalı. Kim ve neden dörde katlamışsa, sağ gözümü kör etmiş. Özcan bisikletin dümenine yaslanmış, yanında ben, seledede şimdi Söke'de avukatlık yapan Fuat Umar. Dördüncünün adı dilimin ucunda. Telefon edip Özcan'a soracağım.

Geride kız kardeşim Güler görünüyor. İki ya da üç yaşında. Şimdiki yüzünü anımsamıyorum, ama bu yüz onun yüzü. Güler'in yanında annem. Yüzü belli değil. Ama ayaklarının duruşundan, ellerini kavuşturduğundan tanıyorum onu. Yıl 1948 ise annem 34 yaşında olmalı. Annemin 34 yaşında olması ve beni 22 yaşında doğurmuş olması tuhafıma gidiyor.

Fotoğraftaki Özdemir'in ayaklarındaki ayakkabı değil yemeni.

En yeni ayakkabı Fuat'ın ayağında.

Anımsıyorum, bu dörtlünün yere çömelmiş bir fotoğrafı da olmalıydı. Tarih kitabındaki Yavuz Sultan Selim gibi sert bakayım derken şaşı çıkmışım. O fotoğraf yok ortalıkta.

Hayatımda ilk kez "balık pilakisi"ni Özcanların evinde yemiştim. Balığın iri kefal ya da lagos yavrusu olabileceğini düşünüyorum. Özcan, annesi, babası... Ömer Ağabey'i var mıydı sofrada? Akşam yemeği olduğunu anımsıyorum. Akşam yemeği olmasa babasının işi ne evde? Bana da "Gel buyur!" diyorlar. Biraz nazlandığıma göre evde de yemek yemiş olmalıyım. Ders çalışmak için erken gelmişim. Sininin başına ben de çöküyorum. Ağzıma aldığım ilk "balık pilakisi" lokmasını unutamam. Unutamadım zaten. Pişirdiğim bütün balıklarda o tadı aramıştım. Artık aramıyorum. Bunun benzeri bir tadı, ağzım, geçen yıl, salamura morinadan yapılan Bacalhan a Lagareiro'yla Lizbon'da yaşadı.

Daha sonra anneme kaç kez söyledim. Yemeğin tadını tarif etmeye çalıştım. Ne olduğunu bilmiyordu.

Bizim ailede balık bir türlü pişirilirdi. Zeytinyağında kızartılırdı. Derileri kararınca kadar kızartılırdı. Deri kabuk gibi kalkar, balığın eti ortaya çıkardı. Ama beyaz etli, irice balıkların. Balığın üzerine maydanoz serper, dövülmüş sarmısaklı limon gezdirirdik.

"İyi yemek pişiren" annem "Güccük Gelin" iyi et bulamadığı zaman balık yapardı. "İyi et", koyun eti, dana eti değildi. Biz erkek (erkek keçi) eti yerdik. Demek ki o gün çebiç (dişi keçi) etini yutturmaya çalışmışlar. Annem kaçın kurası!

Kardeşim Bülent elime bir kutu tutuşturuyor.

Annemden bana kalan miras.

Fotoğraflar. Mersin'den ayrılırken yanıma almak istemediğim fotoğraflar. Ve daha sonraki yıllarda sağdan soldan gönderdiğim birkaç fotoğraf. Biri Yılmaz'la çekilmiş. Bizim Yılmaz'ın Yılmaz Güney olduğunu anneme göstermek için göndermiş olmalıyım. Anımsıyorum; Ankara Konservatuvarı'na aktris aramaya gitmiştik. Ürgüp dolaylarında çekilecek bir film için. Galiba "Ağıt"tı.

1949-50-51 yıllarından epeyce fotoğraf var. Fakat 1952-1956 yılları arasında bir tek fotoğraf yok.

"Tekdiş" ile Özdemir'in ayrılmış olmalarının kanıtı belki. Gözümün önünde Tekdiş'in devindiği onlarca görüntü var: Goygoycu Tekdiş, Sıpa Tekdiş.

Sıpa Tekdiş eski Gümrük Meydanı'ndaki kolonyacıya giriyor.

Elindeki boş şişeyi kolonyacıya veriyor.

— "Kara Kedi kolonyası doldur" diyor.

Yanından bir ses geliyor:

— "Kağa Kedi ne diğ şeri?"

— "Se Şa Nuar."

— "Se vre."

Konuşan iki kadın. Fransızca konuştuklarına göre Hıristiyan Arap olmalılar. Belki de Maronit. Maronitler de Hıristiyan, ama bir başka.

Tekdiş bu, kadının "Şanıvar"ı ne anlamda kullandığını mutlaka Fransızca öğretmenini Hüsnü (Mengenli) Bey'e soracak. "Se Şanıvar"ın "C'est chat noir", "Se vre"nin "C'est vrai" olarak yazıldığını öğrenecek. Söylenişlerini de öğrenecek. Nereden çıktı bu "Şanıvar"; yoksa Güccük Gelin mi böyle söylerdi?

Kolonya şişesini cebine tıkıyor Tekdiş. Yaz olduğuna göre mutlaka yalınayak. Annesine kolonya almak için Gümrük Meydanı'na gelmiş olan Tekdiş, Kara Kedi'sini aldıktan sonra çok şey yapabilir. Aslında çok şey yapamaz... Çünkü eskiden olduğu gibi ne gazoz kapakları ne de futbolcu kartları yanında. Demek ki yol üzerinde bir oyuna katılamaz. Kalabalık etmemesi için "Oksi!" demeyecekler, "Yalla ruh!" demeyecekler. O da "Gamiso!"lu, "Tizek!"li küfürler döşenmeyecek. Al başına belayı. Tabana kuvvet kaçmak, bir daha "o" sokaktan geçememek vardı. Eskidendi bunlar, birkaç yıl önce...

Millet şimdi yaylalarda, Gözne'de, Fındıkpınar'da. Yüreği cız ediyor. Hızlı hızlı Halkevi'ne yürüyor, kütüphaneye, yalınayak. Kütüphanede yeni keşifler yapmış: *Varlık*, *Yücel*, *Kaynak*, *Yaprak* dergileri... Ortalıkta olmuyor bu dergiler. Bir dolabın içinde. Gomalak kokan dolabın içinde.

Kütüphanede kimse yok. Sadece kütüphaneci kadın. Kütüphanenin bütün camları açılmış, denizden serinlik geliyor. Uzaktan okaliptüs kokusu.

Kütüphaneci kadın Tekdiş'in ayaklarına bakıyor. Tekdiş de ayaklarına bakıyor. Sağ ayağının başparmak tırnağı simsiyah. Bir taşa tekme atmış.

— "Ben sana kaç defa söyledim, kütüphaneye yalınayak gelme dedim!"

Sonra tek müşterisine ve boş okuma salonuna bakıp:

— "Haydi gir!" diyor.

Kültür Müdürü, Opera ve Bale Müdürü, Doğan Akça, Ülker ve ben salondan içeri giriyoruz.

"Burası Opera'nın prova salonu, diyor Opera Müdürü, akşamları, saat 17.00'den sonra polifonik halk koroları çalışıyor burada. Sekiz polifonik koro var."

Konuşmaları dinlerken, dergi dolabı neredeydi, oturduğum uzun masa neredeydi, kütüphane memuru nerede otururdu, kestirmeye çalışıyorum. Ayaklarıma bakıyorum. Ayaklarımda Tan'ın New York'tan getirdiği pahalı sandaletler. Sağ başparmağımın biçimsiz tırnağını görüyorum.

—"Ben buraya yazları yalınayak gelirdim!" diyorum. Ülker, ayak kabı tutkumun tapınağında olduğunu anlıyor. Saate bakıyorum: 11.30.

"Daha vakit var" diyorum içimden, "vardiya saat 14.00'te."

Dergileri yerlerine koyuyor Tekdiş. Okuduğu şiirlerin çoğundan hoşlanmamış. Kafiye sevmiyor, takır tukur vezin sevmiyor. Orhan Veli, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat Horozcu gibi genç şairlerden hoşlanıyor. *Varlık* dergisi "iyi".

Hızlı hızlı yürüyor Tekdiş. Evlerden fasıl sesine karışan tabak-çatal-kaşık sesleri geliyor. Zeytinlibahçe Caddesi'nin kömür tozlarını savurta savurta yürüyor. Güccük Gelin'den zaparta yemek var. Geç kalmış.

Acele bir şeyler atıştırıyor. Urup (çeyrek) ekmek kesiyor, iki domates alıyor sepetten, yıkayıp kesekâğıdına koyuyor. Bankolar masura arabacısı Tekdiş'in gece yarısı azığı. Saat 14.00'te işbaşı yapacak "ikinci ekip"le, 02.00'ye kadar 12 saat çalışacak. Saati 12,5 kuruş. Çukurova Sanayi İşletmeleri İplik Fabrikası. Gürültüsünden konuşmak mümkün değil "pavlikenin".

Orhan Kemal'in *Avare Yıllar*'ını² alıp dut ağacının gölgesine gidiyor. Fabrika yüz adım ilerde. Kampana sesini duyabilir. Kitabı da yanında götürecektir. İki banko indirimi arasında arabanın kasasına oturup kitap okuyacak. Altın dişli fellah kızlar Tekdiş'in dellendiğine karar verdikleri için takılmıyorlar artık. Hızlı çalıştığı için rahat artık. Masuracı³ piçler masuraları yere dökemiyorlar.

En çok 02.00-14.00 vardiyasını sever. Fabrikanın İkinci Dünya Savaşı'nda maviye boyanmış camlarında günün ağarışını. O zaman

2 Orhan Kemal, *Avare Yıllar*, Epsilon, İstanbul, 2005.

3 Masura, koni veya silindir biçiminde olup üzerine şerit, iplik vb. sarılan, karton, tahta, plastik vb.nden yapılan araç.

Fındıkpınarı düşünür. Takım elbise ve ayakkabı parasını biriktirince işten ayrılacak. Her yaz böyle on yaşından beri. Bazen dağların hasretine dayanamayıp bir hafta önceden ayrılır işten.

Fabrikanın bayram günlerinde yoğurt dolu leğenlere madeni para atıp işçilere "yoğurttan para çıkarma" yarışması yaptırmalarına karşın sever bu fabrikayı Tekdiş.

Bütün sigorta primlerini yatırmış olduklarını, 1982 yılında TRT'den emekli olurken öğrenecek.

Tekdiş'in fotoğrafları var. Özdemir'in yok. Özdemir'in 1953'ten itibaren hiç fotoğrafı yok Mersin'de. Lise diploması için çektiğiğinin dışında.

Özdemir'den iki görüntü. Yatağa uzanmış, 5 numara gaz lambasının ışığında kitap okuyor. Akkahve'de kitap okuyor. Dirseklerini masaya dayamış pipo içiyor.

Tekdiş ipini kendi çekti. Durup dururken bir dize söyledi:

"Kırmızı bisiklet Ralli marka, binmişler üstüne arka arka."

Bu Tekdiş'in ilk ve son şiirinin ilk dizesi. Belki hepsi bu kadar. Belki kafiyeden nefret etmesine kendi dilinden çıkma bu dize bozuntusu yol açtı.

Hepsi bu kadar değil. Tekdiş'in Tekdişlik'ten vazgeçmesine Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı sebep oldu. Kitabı bitirdiği zaman üç kez öpüp başına götürdü. Ertesi gün, ilk lise 1 karnesini aldığıında, tam 8 zayıfı olduğunu gördü. Oturup bütün 3'leri 8, 1'leri 7 yaptı karnede. Geriye 2 ve 4'ler kaldı. Karnede "0" yoktu.

Yaptığı işin "boktan" bir iş olduğunu biliyordu Tekdiş. Bu yüzden Tekdiş olmaktan vazgeçti ve bütün canlı insanlarla olan ilişkisini kesti. Bu yüzden 1953'ten sonra insanlarla çekilmiş fotoğrafı yok. Tekdiş, "Tekdişlik"i bıraktığı dönemde de Andrey Bolkonskiy ile "İnandığı zaman inandığına, inanmadığı zaman inanmadığına inanmayan" Stavrogin'le de fotoğraf çektiemezdi.

Tekdiş tümülüsüne vurulan ilk kazma darbeleri bunlar.

Şimdilik bu kadarına izin var.

İzin çıkınca, Tekdiş nasıl Tekdiş oldu onu anlatacağım.

YÜZMENİN YEDİ TÜRLÜSÜNÜ BİLİYORUZ DA...¹

I

19-21 Kasım tarihleri arasında Mersin'de düzenlenen "Mersin Kalkınma Ajansı Toplantıları"nın son günü yapılan veda toplantısında Dr. Rüştü Bozkurt tanık olduğu bir olayı aktardı. Hoşsohbet bir insan olan Dr. Bozkurt belki de kendisi uydurmuştu bu öyküyü. Kim bilir...

Galiba, Artvin köylerinden birinde geçiyor olay. Rüştü Bozkurt delikanlılık çağında, yolda köyün yaşlılarından Osman Çavuş'a rastlıyor. Osman Çavuş arkada, odun yüklü eşiği önde köye gidiyorlar. Selamlaşma ve biraz sohbet ... Rüştü Bozkurt yoluna gidiyor. Birkaç saat sonra, dönüş yolunda, göl kıyısındaki yükseltide otururken görüyor Osman Çavuş'u. Meğer ağır odun yükünün de etkisiyle, aşağı taşa takılıp tökezleyen eşek göle düşüp boğulmuş...

—"Nasıl olur?" diye sormuş şaşkınlık içinde Rüştü Bozkurt.

Osman Çavuş yanıtlamış:

—"Yüzme dedin mi yeğenim, bizim garagaçan yedi türlüünü de bilirdi, emme velakin nassıl yüzeceğine bir türlü garer viremedi!"

21. yüzyıla hazır, tamamlanmış altyapısı, otoyol ağı, çok önemli bir limanı, petrol rafinerisi, açık pazarı, seracılık dahil her türlü ge-

1 Özdemir İnce, "Yüzmenin Yedi Türüsünü Biliyoruz da...", *Hürriyet Gösteri*, sayı 234, Ocak 2002.

lišmiş tarımı, uluslararası ticareti, çok dallı sanayii, yetişmiş insan malzemesi ve turistik potansiyeli olan Mersin'in son on yıldır duraklama evresine girmesinin çarpıcı bir özetini mi yapmak istemişti Dr. Bozkurt?

1950'den bu yana, Türkiye'nin %4 kalkındığı yıl %8, %5 kalkındığı yıl %10 kalkınan Mersin, önce Doğu ve Güneydoğu'dan gelen içgöç dalgası, daha sonra da Körfez Savaşı yüzünden, 1990'dan bu yana olduğu yerde sayıyordu. 300.000 dolaylarında bir göçmen den söz ediliyordu. Ve bu göç, İsrail'e gelen 1 milyon dolaylarında yüksek teknik, meslek ve uzmanlık bilgisiyle donanmış Rus-Yahudi göçmenine benzemiyordu; hiçbir becerileri ve eğitimleri yoktu bu göçmenlerin. Geldikleri yeni kent ve yöreye uyum sağlamaya da pek niyetli görünmüyorlardı. Zorunluluk yüzünden de olsa (belki de sadece bu yüzden) geldikleri yere gönüllü uyum sağlamaları gerekmez miydi? Gerekirdi, ama sanki bir şeyden öç alır gibiydiler.

Göçmenler üzerlerine alınmışlardı, ama Mersin'le ilgili olarak, Konstantinos Kavafis'in "Barbarları Beklerken" şiirinden esinlenerek "Barbarlar gelmiş" demem onlarla ilgili değildi. Eski Mersin'in geleneksel dokusuna saygı göstermeden yapılan yeni binaları, Asri Mezarlık'ın kuzeyinin eski kent planıyla uyumsuz geçişmesini, Müftü Deresi'nin batısından itibaren ta Silifke kapılarına kadar (80 km) yok edilen kumsalları ve sahil şeridini düşünerek "Barbarlar gelmiş" diye yazmıştım *Hürriyet Pazar*'da.

Ciddi ve bilimsel bir yerleşim planı olan eski Mersin'de yollar Toros Dağları yönünden gelerek denize inerdi.

"Samanlık'ta yel durmaz!"

"Sapsız balta suya düşer!"

"Sel ağzı yuva tutmaz!"

Bu üç atasözünü "Siyasetname" şiirimde havailiğin, vurdum-duymazlığın, ne oldum deliliğinin eleştirisi olarak kullanmıştım. Atası, "Sel ağzı yuva tutmaz!" der, ama şaşkın insan gelip evini selin ağzına kurar.

Yerleşime açılarak önü tıkanan sel yatakları, kuru dereeler yağmur yağdığı zaman elbette insandan hesap soracaktır. Denizle hiçbir iletişimi olmadan kıyıya paralel olarak yapılan caddeler, çevre yolları ve otoyollar, mevsim normallerine uygun yağmur yağdığı zaman derelere, ırmaklara dönüşecektir. Ve su kentten öcünü alacaktır. Aslında kentten değil, kenti soytarıya çeviren budalalardan.

Bu budalaları, her selden, her su baskınından sonra televizyonlarda görürsünüz. "Hükümet uyuyor" diye sızlanırlar, "devlet baba"nın ya da "devlet ana"nın şifalı elinin uzanmasını beklerler.

Bu kasımda, Mersin'e 45 yıl sonra üçüncü gidişimde, mahalle ve okul arkadaşım, ressam Doğan Akça çiseleyen yağmura bakıp, "Ayağın uğurlu geldi ve yağmur da senin gibi Mersin'i hatırladı. Çocukluğumuzda nasıl da haftalarca bardaktan boşanırcasına yağmur yağırdı" demişti. Son iki sel ve baskınlardan sonra, telefonda "Durdur artık şu yağmuru" diye takılmıştı.

40-50 yıl önce de Mersin'e tufansı yağmurlar yağar ama eski mahalleleri su basmazdı.

Mersin kıyılarına artık ev yapmayın! Yıkabilirsiniz, yıkabildiğiniz kadarını yıkın!

II

Kimileri "Cumhurbaşkanlığı muhalefet makamı değildir", "Sezer Cumhurbaşkanı, muhalefet lideri değil!" diye yazıyorlar, ama söyledikleri üzerinde mutlaka düşünülmesi gereken gerçekler.

Cumhurbaşkanı Sezer'in, Anayasa'nın tanımladığı, görev ve yetkilerini belirlediği bir cumhurbaşkanı gibi davranmadığı düşünülüyor. Anayasa cumhurbaşkanının tarafsız olmasını istiyor (madde 101); "Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetmekle" görevli (madde 104). Ama Şubat Bunalımı'nda olduğu gibi, zaman zaman yetkilerinin dışına çıkıp bizzat uyumsuzluk ve bunalım kaynağı olduğu da düşünülüyor. Cumhurbaşkanı'nın hükümete yönelik eleştirilerini Millî Güvenlik Kurulu'nda yapabileceğini; bu eleştirilerini Başbakan'la yaptığı haftalık toplantılarda dile getirebileceğini; Başbakan ve Bakanları yazılı olarak uyurabileceğini kabul edenler, bu eleştirilerin kamu önünde yapılmasını haklı olarak yadırgıyorlar. Çünkü Cumhurbaşkanı'nın herhangi bir kürsüden ya da basın toplantısında yaptığı eleştiriler onu taraf haline getirebilir.

Fakat Cumhurbaşkanı'nın tepkisi, biçimsel olarak sakıncalı da olsa, içerik olarak gerçekleri yansıtıyor.

Cumhurbaşkanı, Bayram Meral başkanlığında ziyaretine gelen sendikacılara şöyle diyor:

"Bugüne kadar el konulan 8-10 bankadan çalınan para 17 milyar doları buluyor. Bu para resmen çalınmıştır. Yaşadığımız ekonomik krizin nedeni de işte budur. Şimdi İMF'den gelecek paralar buralara gidecek."

Şovmen Mehmet Ali Erbil de, nedeni ne olursa olsun, kendisinden beklenmeyen bir çıkış yapıyor:

"Çalışıyoruz bu soysuzlar çalsın diye... Vergi veriyoruz bu soysuzlar götürsün diye... Sonra bizim peşimize düşer bu devlet maalesef. Demokrasiyi savundun mu, tependedir bu devlet. Öbür tarafta, hırsız, hortumcu olursan baş tacı yapılırsın. Böyle bir düzende yaşıyoruz."

Cumhurbaşkanı ile şovmen hemen hemen aynı şeyleri söylüyorlar. Birincisi konuştuğu zaman ekonomik ve siyasal bunalıma neden oluyor. İkincisi konuştuğu için, belki, yasalar yakasına yapışacak.

Türkiye de bizim Mersin'e benziyor. İki de yüzmenin yedi tür-lüsünü bilmelerine karşın diz boyu suda boğuluyorlar. Ekonomiden sorumlu bakan Türkiye'nin dünyanın en borçlu ülkesi olduğunu söylüyor. Borç yiyen kesesinden yer ama kesenizden yediğiniz borcu üretime dönüştüremezseniz kârı kediye yüklersiniz. Ekonomistler, muhalif siyasiler, Türkiye'nin içine düştüğü açmaz ve çıkmazları işaret etmek için 1950-60'ların Yunanistan'ını, Portekiz'ini, İspanya'sını ve İrlanda'sını örnek gösterirler. İsterseniz bu kervana İtalya'yı da katabilirsiniz. Türkiye'yi yönetenler, örnek gösterilen ülkeleri yönetenlerden daha az yetenekli, daha az bilgili miydiler ki o ülkeler kalkınıp gelişti ve bizim ülkemiz geri kaldı? Bizimkiler belki daha az yetenekli, daha az bilgiliydiler, belki... Ama bilgi ve yetenek farkı, ülkelerin bugün bulunduğu yerlere göre doğru orantılı değildi.

Peki neden böyle oldu? Türkiye 1950'den itibaren bir tepki zihniyetiyle yönetildiği için böyle oldu.

1950 yılının 14 Mayıs günü iktidara gelen Demokrat Parti'den itibaren başlar bu tepki zorbalığı. Demokrat Parti'nin bir bölümü CHP'nin tek parti iktidarının ilerici ve devrimci uygulamalarına karşı-tepkisiyle hareket ediyordu. Daha sonra Erbakan önderliğinde ve "millî görüş" ortamında ortaya çıkacak olan partilerin çekirdeğini oluşturacak olan bir bölümü ise düpedüz Cumhuriyet'e ve onun getirdiği kurumsal yapılara karşıydı. Bu yüzden, 1950'den itibaren, başta millî eğitim politikaları ve laiklik olmak üzere Cumhuriyet rahat yüzü görmedi. Gene bu nedenle, ülkenin sorunlarını çağdaş yöntemlerle çözebilecek bürokrat ve siyasetçi kadroları oluşamadı, ayrıca 1971 ve 1980 askeri müdahaleleri bu olumsuzluğun üzerine tuz-biber ekti. Böylesine tepkisel bir kadrolaşmaya ve bu kadronun tepki politikalarına hiçbir devletin yapıları dayanamazdı. Devletin zihninden devlet hizmetlerinin sürekliliği bilinci uçup gitti ve onun yerini "Bal tutan parmağını yalar" anlayışı geldi.

Öte yandan ilkin CHP'nin "sol"la özdeşleştirilmesi ve daha sonra 1970'lerin başında Adalet Partisi ile CHP'nin suç ortaklığında Türkiye İşçi Partisi'nin tasviye edilmesi, ülkede sol ve sosyalist bir siyasetin güçlenmesine engel oldu.

Bu ve bundan başka türlü nedenlerle, Meclis'te temsil edilen ve Meclis dışında kalan siyasal partilerin hiçbirisi çağın aklını yakalayacak bir düzeyde çağının çağdaşı değiller, olamadılar.

Örneğin, Konya'da bir iftar yemeğine katılan Necmettin Erbakan şöyle konuşuyor:

"Tek başımıza iktidar olabileceğimiz korkusu RP'yi kapattırdı. SP, Türkiye'nin yeni kurtuluş hareketidir. Otuz üç yıldır iki şeye değindik. Saadetin tek yolu vardır, o da oylarınızı doğru yere vermektir. Millet geçmiş seçimlerde dediklerimize uymadı. 'Ya Rabbi, ben belamı istiyorum' diye oylarını diğer partilere verdi. Allah da belalarını verdi."

Erbakan'ın "İki gözleri kör olsun, sürüm sürüm sürünsünler, ciğerleri ağızlarından gelsin" demediği kalıyor. Erbakan bir parti başkanıydı, Cumhuriyet karşıtı bir siyasal akımın da lideri...

Şimdiye kadar, birçok vesileyle millî görüş çizgisinin etkisinde kaldığını (tıpkı DYP gibi) kanıtlayan ANAP ise, AB üyeliğine hazırlanan Türk insanında olması gereken 13 özelliği ilan ediyor:

"-İnsanımızı sever, Türkiye'nin bir cennet olduğunu bilir ve kendini buna adar.

-Demokratik bir yaşam biçimine sahiptir.

-İnsan haklarının savunucusudur.

-Çalışmayı amaç, öğrenmeyi zevk edinir.

-Sayıda değil, kalitede artış arar.

-Zamanın en büyük değer olduğunu bilir.

-Görevini doğru yapar ve doğruyu yapar.

-Gıdası bilgidir.

-Kayırılmış değil, uzman kişidir.

-Tüketimle değil, üretimle övünç duyar.

-Savurgan değil, ekonomik yaşar.

-İthal değil, kendi malını kullanma onurunu taşır.

-GSMH'deki (Gayri Safi Millî Hasıla) payı en az gelişmiş ülke insanlarınki kadardır."

Kim yaptıysa bu tanımı aklıyla bin yaşasın! Ama kendi kendine de sorsun, kendisi böyle bir Türk mü ve ANAP saflarının yüzde kaç "böyle" bir Türk?

Gelişmiş ülkelerin kişi başına düşen GSMH'si ortalama 25.000-35.000 dolar dolaylarında. Türkiye'ninki ise 2.500 dolar.

Ben AB üyeliğine hazırlanan Türk'te bir tek özellik arıyorum: 2.500 dolar olan kişi başına GSMH'yi, beş yılda, 30.000 dolara çıkartabilecek irade ve bilinç gücü. Ancak, öteki 12 koşul ve onlar kadar önemli bir düzine erdem olmadan zaten Türk insanı kişi başına 30.000 dolarlık GSMH yaratamaz.

Siyasal partiler "adam" olup çağdaşlaşmadan Türkiye'ye düzen, huzur, istikrar, refah gelemmez. Ve milletvekilleri, vatanseverliklerini kanıtlamak için, Nâzım Hikmet'in soyadının Borjenki mi, Warzonski mi, yoksa Hikmetoviç mi olduğunu öğrenmek için kültür bakanına soru önergesi vermeyi sürdürürler.

Şeytan diyor ki, "Bre kardeşim, Nâzım Hikmet hiç olmazsa dedesinin, Mustafa Celaledin Paşa'nın kökenlerini biliyordu, peki sizlerin ailenizin kökeni hakkındaki bilginiz kaç göbek öteye gider?" diye bir soru sor!

III

Türkiye'nin durumu Mersin'den iyi değil! Peki dünyanın durumu Türkiye'den daha iyi mi?

Değil!

ABD'nin harbi tavrından rahatsız olmuyorum. ABD dünyaya ve dünyayla olan ilişkilerine kendi çıkarları açısından bakıyor. Örneğin Senato'da bir senatör çıkıp, "ABD'nin çıkarları açısından Ortadoğu politikamızda Türkiye'yi kollamak zorundayız" diyor. Sen de bunu biliyorsun. Yanılsamaya kapılmamak için gerçek anlamını da kavrayacaksın.

ABD'nin Afganistan'da bulunmasının, develerin ve eşeklerin kışına bomba sallamasının nedeni de kendi çıkarları. ABD kesinlikle bunu yadsımaz. Kendi çıkarlarına uygun düştüğü sürece Taliban'la iyi ilişkiler kurar, Sovyet işgali sırasında kurmuştur ve kendisine müttefik yapmıştır. Şimdi, çıkarlarına ters düştüğü, ona zarar verdiği için, aynı ABD aynı Taliban'ı yok etmek istiyor. İyi de olsa, kötü de olsa böyle bir politikaya "açık politika" denir.

Avrupa denen o tek dişi (çocukken, bütün dişleri dökülmüş bir tek dişi kalmış bir canavar getirirdim gözümün önüne; sözcüğün "diş" değil, "dişi" olduğunu çok sonra anladım) kalmış canavarın politikası açık değildir. "Çıkar" hesaplarını "demokrasi" ve "insan

hakları" sözcük ve kavramlarıyla gizler. Hele İsveç, Norveç, Danimarka ve Hollanda gibi küçük devletler. "Bu, benim çıkarıma olduğu için savunuyorum" demek cesaretinden yoksun oldukları için demokrasiyi de, insan hakları kavramını da yozlaştırırlar. İzin vererseniz, bir "özlü söz" uyduracağım: "Büyük devletlerden belki bir dost çıkar ama küçük devletlerden dost olmaz!" Küçük devletlerin ikiye bölünmekten başka çareleri yok gibi. İzledikleri politikaya bakarak Almanya'nın, Fransa'nın, İngiltere'nin artık "düveli muazzama"dan olup olmadıkları konusunda kuşkuya düşüyorum.

Berlin Duvarı ve komünizm ayakta iken dünyanın belli bir dengesi vardı. Dengeyi o kadar önemsemiyorum, ama "dünyanın lanetlileri"nin küçük de olsa, az da olsa bir umudu vardı: Dünyayı ve hayatı değiştirme umudu; suyu tersine akıtma umudu; ayakların baş olması umudu. Bu umutla dağa çıkıp, kente inip gerilla ve eşkıya oluyorlardı. Eşkıya ve gerillanın bir umudu, bir adresi olduğu için kendine göre ilkeleri ve etiği de vardır. Umudun olmadığı yerde gerilla ve eşkıya teröriste dönüşür ve artık gözü kör terör vardır. Berlin Duvarı ve Sovyet Bloku yıkılırken dünyanın lanetlilerinin umutlarını da alıp götürdüler. Sol ve sosyalizm ya da komünizm yeniden bir tür alternatif olmadan, gene dünyayı değiştirme, hayatı dönüştürme umudu durumuna gelmeden çılgın terörizmin sona ereceğini hiç sanmıyorum. Liberal kapitalizmin toplumsallaşmasının, insanileşmesinin de yeterli olmadığı görülecektir. Çünkü dünyanın insanileşmiş, toplumsallaşmış kapitalizmden çok, onu dengeleyebilecek ciddi bir karşı ağırlığa gereksinimi var. Bunun belirtilerini Seattle gösterilerinden² bu yana görüyoruz.

Gerçekler ne tarihin sonunun geldiğini kanıtlıyor ne de ideolojilerin sona erdiğini. Ama dünyanın ve insanlığın yeni bir Rönesans'a gereksinimi olduğunu düşünüyorum. Başta ABD ve dünya kendi çıkarını ve huzurunu düşünüyorsa bu yeni Rönesans'ın gerçekleşmesini kolaylaştırır, dahası kışkırtır. ABD ve dünya, paranın alçakgönüllü ve sabırlı olmadığını öğrenmek için daha ne kadar bekleyecek?

2 Seattle gösterileri, Kasım 1999'da ABD'nin Seattle eyaletinde düzenlenen Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization-WTO) konferansına tepki olarak dünyanın farklı bölgelerinden gelen küreselleşme karşıtlarının bir araya geldiği gösterilerin adıdır. Küreselleşme karşıtları ilk defa uluslararası çapta böyle toplumsal destek sağladılar. Çevreciler ve değişik sendikalar da gösterilere destek verdi. Yaklaşık 40.000 kişinin sokaklarda olduğu eylemler, birkaç grubun istenmeyen hareketleri dışında barışçıl bir havada sonlandı. Polisin uyguladığı orantısız şiddet tepki çekti. (YN)

Türkiye'nin o görmemişçesine tüketen şımarık yuppi kuşağının, son bunalımdan sonra işsiz kalarak, paranın ve iktidarın gerçek anlamını öğrenmiş olduğunu umalım. Daha yirmi 24 önce küçük dağların yaratıcıları olduklarını sanıyorlardı. Cep telefonlarını çıkarışları, çantalarını açışları, cakalı yürüyüşleri, barlarda oturuşları gözümün önünde. Hele ayakta işemeye heveslenen dişileri!...

11 Aralık 2001 tarihli *Los Angeles Times* gazetesinde, Nobel ödüllülerin kaleme alınmasına katkıda bulundukları bir bildiri yayımlandı. Bildirinin ağırlıklı bölümünü aktarıyorum:

"Dünya barışını önümüzdeki yıllarda tehdit edecek en köklü tehlike devletlerin ya da bireylerin akıldışı eylemlerinden değil, dünyanın mülksüzlerinin [benim 'lanetliler' dediklerim. Ö.İ.] meşru taleplerinden kaynaklanacak. Fakir ve imtiyazsızların çoğunluğu ekvatorial iklimde marjinal bir varlık sürdürüyor. Onların yaratmadığı, bir avuç zenginin neden olduğu küresel ısınma, en çok onların kırılgan ekolojilerini etkileyecek. [Mersin tufanında katkı payları yok mu? Ö.İ.] Durum umutsuz ve adaletsiz olacak. Dolayısıyla her durumda zenginlerin merhametine sığınmakla yetinmeleri beklenemez. O gün geldiğinde modern silah gücünün bu barut fıçısı topraklara yayılmasına seyirci kalırsak hem zengini hem fakiri kasıp kavuracak bir yangına davetiye çıkarmış oluruz. Gelecek için tek umut demokrasiyle meşrulaştırılmış ortak uluslararası hareketlilikte yatıyor. Duvarların ardına çekilip korunmaya çalıştığımız tek yanlış güvenlik arayışlarına sırtımızı dönmenin zamanıdır artık. Hem küresel ısınmaya hem silahlandırılmış dünyaya karşı birleşmiş bir hareket aramakta ısrar etmeliyiz. Bu ikiz amaçlar, biz barış için umut vaat eden toplumsal adaletin daha ileri derecelerine ilerledikçe, istikrarın hayati öğelerini oluşturacak. Gerekli yasal araçların bazılarını daha şimdiden sahibiz. Örnekse, Anti Balistik Füze Antlaşması, İklim Değişikliği Konvansiyonu, START³ antlaşmaları ve Kapsamlı Deneme Yasası Antlaşması.

3 START (Strategic Arms Reduction Treaty), 1982 yılında başlayan görüşmelerin sonunda Stratejik Silahların Azaltılması Antlaşması, ABD ve Sovyetler Birliği devlet başkanları tarafından 1991 yılında imzalanır. İleriye dönük nükleer silahların azaltılmasını öngörmektedir. Eski Sovyetler Birliği devletlerinden olan, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ukrayna da antlaşmanın prensiplerine katılarak bir yıl sonra imza atarlar. (YN)

Duyarlı yurttaşlar olarak biz, bütün hükümetleri bu amaçlar için taahhütte bulunmaya çağırıyoruz. Bu amaçlar, savaşın yerini hukukun alacağı yolda atılması gereken adımlar. Bizim dönüştürdüğümüz dünyada hayatta kalabilmek için yeni bir biçimde düşünmeyi öğrenmeliyiz. Bugüne kadar hiç olmadığı kadar, her birimizin kaderi hepimizin selametine bağlı."⁴

Özünde İkinci Dünya Savaşı ertesinin Sartre ve Camus'ye özgü sorumluluklarını yüklenmemizi öneren epeyce utangaç bir bildiri. Ama ne olursa olsun aydınların ve aydın olmaya niyetli yazarların önünü açabilecek düşünceler içeriyor. Yazar, belki de, kendini yeniden tanımlamak zorunda kalacak. Bence, bazılarımızın postmodernizm gibi algıladığı postpostmodernist dönem de sona ermiştir.

IV

E dergisinin editörü Hasan Öztoprak derginin aralık sayısında Türk edebiyatına otopsi yapma girişiminde bulunuyor:

"Son yıllarda Türk edebiyatındaki tıkanma üzerine çok konuşuldu. Konuşuldu konuşulmasına da bugüne dek bu tıkanmanın açılması için herhangi bir çözüm üretilmediği için konu enine boyuna tartışılmadı da. Önce bir tespit yapmak gerekiyor. Kanımca tıkanmanın birinci nedeni edebiyatımızın birkaç çok satan yazarda kilitlenmiş olmasıdır. Yayıncıdan okura kadar hemen herkes şu ya da bu çok satan yazarın yeni kitabını bekler oldu. Yayıncı da, okur da, eleştirmen de hatta yazarlarımız da adeta bütün merak ve algılama duygularını buraya yöneltmiş durumda. Edebiyat tartışmaları artık sadece çok satan yazarlarımız kitap çıkardığında yapılıyor; günlük basınımız, televizyonlar bu günlerde her zamankinden daha cömert davranıyorlar. Bu arada diğer (az satan) yazarların, genç ve yeni yazarların yapıtları ne yazık ki güne gidiyor. Oysa bu son saydıklarım olmadan, diğerlerinin de var olamayacağı gerçeği orta yerde duruyor.

Tıkanmanın diğer bir nedeni yayıncılığımızın çeviri ağırlıklı bir yayıncılık olması. Belki yukardaki nedenle de bağlantılı olarak yayınevlerimizin büyük çoğunluğu yerli edebiyata pek yüz vermiyorlar. Okur da sinema seyircisinin 'yerli sinema'ya yaptığı muameleyi yapmaya başladı 'yerli edebiyat'a.

Bu arada belirtmeden geçmeyelim; amacımız kimseyi suçlamak değil. Çok satmak da, çeviri ağırlıklı yayıncılık da elbette suç değil. Zaten bizim sözümüz de 'Türk edebiyatı' kaygısı taşıyanlara."⁵

Galiba edebiyatımız da yüzmenin yedi türlüünü biliyor Osman Çavuş'un eşiği gibi ama küçük bir gölette boğulmaktan kurtulamıyor.

Her yazarın, özellikle edebiyat yazarının, kendi intihar ettiği ipe hayran olduğunu öğrenecek yaşa geldim. Hasan Öztoprak'ın bunalım olarak tanımladığı şeyin gerçekte bunalım olmadığını da anlayacak yaşıyım artık.

Edebiyat ve sanatta çok satanlar her zaman (ortaçağda bile) el üstünde tutulmuşlardır. Günümüzde, medya araçları adamları gözüme gözüme soktukları için rahatsız oluyoruz. Kapitalizm böyledir işte. Bundan 10-15 yıl önce Bulgaristan'da kitaplar 10.000 falan basılırdı, şimdi 500-600 basılıyormuş.

Adam Sanat dergisinin aralık sayısında M. Sadık Aslankara, 2000-2001 yıllarında 12 ay içinde 14 tane ilk roman yayımlandığını yazıyor. Eski yıllara göre hiç de az değil, ama benim hesabıma göre, milyon nüfus başına bir romancı hesabıyla, her yıl 60-65 ilk roman yayımlanmalı.

Beğenirim-beğenmem, o ayrı bir şey, ama postmodern romana da, postpostmodern romana da, tarihsel romana da, fantirifitton romana da karşı değilim. Yeter ki yazılanlar, en azından, kendi türleri içinde, dünya standartlarının düzeyinde olsun, nal toplamasın. Yayıncılık dünyasında, yazınsal değerden çok, çok satma öne çıktığından, özellikle roman bir "meta"ya dönüştüğünden bu yana varoş ülkelerin ürünleri de değer kazandı.

Ülkede "editör"ün bu kadar bol olmadığı dönemde on yıl editörlük yaptım. Yayıncının, yabancıyı yerli yazara yeğlediğini sanmıyorum. Yayıncının tekeri döndürmesi için belli sayıda kitap yayımlaması gerek. Yayımlayabildiği kadar "Türk" yazar yayımlıyor, üstünü yabancıyla tamamlıyor. Yani, Türkiye'de benim hesabıma uygun şekilde 65 ilk roman yazılsa hepsi yayımlanma şansına sahip olabilir. Demek ki yazılmıyor. Neden yazılmıyor? Bunalım varsa işte burada, yazılmamasında, yazılamamasında. Ayrıca o yayımlanan 14 ilk romanın yarısını yayımlanmaya değer görmeyeceğimden de eminim...

5 Hasan Öztoprak, *E*, Aralık 2001.

Türkiye'de her yıl yayımlanabilecek değerde 65 ilk roman yazılmıyorsa, bunun nedenlerini yayıncılık sektöründe değil eğitim ve öğretim sisteminde aramak gerekir. Ülkemizde kaç yazar, kaç romancı ciddi bir lise bitirme sınavında, Türkçe'den, Türk ve dünya edebiyatından, yazmadan (kompozisyon) geçer not alabilir?

Türk yazarlarının bilim ve felsefe kitaplarını bir yana bırakalım. Çünkü bu alanda orta halli bir kitabın bile (yayımlanması değil) yayımlanmaması olanaksız. Şiir, öykü ve romanların (görece) en iyileri yayımlanıyor. Yayımlanmadığından yakının biri varsa yayımlanmayan dosyanın "berbat" olduğundan da emin olabilirsiniz. Sorun yerli yazarların yayımlanmasında-yayımlanmamasında değil. Başka ülkelerin yerli yazarlarına göre çok daha şanslıdır bizim yerlilerimiz. Özellikle de şairlerimiz. Sorun çeviri kitaplarda düğümleniyor. Dikkatimizi roman üzerinde yoğunlaştıracak olursak, yayınevleri görevlendirdikleri editörler yetersiz olduğu için, en iyi romanları yayımlayamıyorlar. Çevirmen ve redaktör kadroları yetersiz olduğu için çevirilerin kalitesi iyi değil. Ama sorunun püsküllüsü burada da değil, en iyi romanlar çok iyi çevirilerle yayımlansa bile "çok satar" kitapların binde biri kadar satamıyor. Örneğin Can Yayınları'nın Mişima Yukio'dan yayımladığı *Bereket Denizi* dörtlemesi, Carson McCullers'ın, Joyce Carol Oates'in romanları, Roberto Arlt'ın *Yedi Deliler*'i ve Malcolm Lowry'nin 20. yüzyılın en büyük romanlarından biri olan *Yanardağın Altında*'sı... Sonuncu kitabın yılda beş altı tane sattığını biliyorum. Gelelim Telos'un yayımladığı başyapıtlara: Torgny Lindgren'in romanları, Danièle Sallenave'ın *Gubbio Kapıları*, John Banville'in *Tutanak Defteri*, *Athena*'sı, *Hayaletler*'i, İtalo Svevo'nun, Elsa Triolet'nin, Anne-Marie Garat'nın, Juan Octavio Prezn'in, Christa Wolf'un, Elizabeth Smart'ın, Mary Wesley'in, Homero Aridjis'in romanları...

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de okur "iyi"yi değil "kötü"yü beğenip satın alıyor. Eğitim ve öğretim sistemi yüzünden bizim "kötü okurumuz"un düzeyi kendi alanında dünya düzeyinin de altında... Müşterinin velinimet olmadığı tek alandır edebiyat dünyası ve ister yerli ister yabancı olsun "çok satan" kesinlikle "kötü"dür. Ama "klasik", "yarı klasik" olmamış olan "çok satan"...

Dikkat ederseniz, "çok satanlar"ın uluslararası piyasası çok duyarlı. Bal alacak çiçeği bilir. Biliyor. Başka ülkelerin "çok satan"ları düzinelerle, biz bu alanda da geri kalıyoruz ve "çok satan"larımızın hepsi dünya standartlarına uygun değil. Oysa gerçek yazarlarımız bu ölçütlere sahip olmalarına karşın yabancı ülkelerde de evde ka-

lıyorlar. Çünkü iyi yazarların kısmeti her yerde kapalı... Zahmet edip bir inceleyin, bakalım ABD'nin, İngiltere'nin iyi yazarlarından kaç çok satan listelerinde yer alıyor?

Dünyanın hemen hemen her yerinde, gerçek edebiyat ve dünyası, "edebiyatımsı" ve dünyası ayrı mahallelerde otururlar. Yazma ve okuma beğenileri ayrı olduğu için geçerli yazınsal ve estetik ilkeler de farklıdır. Ya da tersi... Bizde edebiyat ile edebiyatımsı, bunların nitelik ve ilkeleri birbirine karıştırıldığı için gereksiz bir sıkıntı yaşıyor. Aile kızı televole kızına özendiği zaman ya da televole kızı ile aile kızı aynı terazide tartıldığı zaman, elbette, bunalım çıkar. Bu sözde sıkıntıların ciddiye alınmaması gerekir.

Yazılı ve görsel magazin medyası, edebiyat ve edebiyatımsı dünyasında da elbette televole kızıyla ilgilenecek, onu vitrine, ekrana ve kapağa çıkartacak. Kural bu! Yargımın Hasan Öztoprak kardeşimle ilgisi yok ama bu kuralı anlamayan budaladır! Çünkü magazin dürbününde görülmeyen hiçbir kimse ve nesnenin medyayı etkileyebileceğini sanmıyorum. O halde iyi aile kızı evinde oturup çeyizini hazırlayacak ve bir hayırlı kısmetin çıkmasını bekleyecek. Ama isterse televole kızına da özenebilir. Ama yanlış! Televole kızı bir gün kendine uygun koca bulur ama ona özenen aile kızı ya geneleve ya da randevu evine düşer. Benden söylemesi!

Bazı kara hayvanları yüzüyor da (o çok sevdiğim) eşeğin yüzenini görmedim, duymadım.

BİR SÖYLEŞİ İÇİN YORUMLU EK¹

Yıllardır elime almadığım bir kitabı kitaplık rafından alıp açınca, içinden üzerinde yazılar, sayılar bulunan bir kâğıt parçası düştü. Yazılardan biri şöyle:

"Bir şiirin, bir şairin vasatlığı (médiocrité'si) tıpkı Japon tutkalı gibidir. Yapıştığı yerden sökemezsiniz.

Vasat şiirler ve şairler arasındaki görünmez dayanışmayı bu Japon tutkalı sağlar. Bu tutkalın yarattığı (bilinçsiz, kendiliğinden) Çin Seddi'ni topla tüfekte yıkamazsınız, her babayiğidin harcı değildir."

Arapça bir sözcük olan "vasat" sıfatının Türkçe karşılığı "orta". Oysa benim düşündüğüm anlam zenginliği Fransızca'da var.

MÉDIOCRE: [Sıfat] 1. Ortanın altında, düşük, az, kıt. 2. Verimsiz. 3. Orta, şöyle böyle, pek parlak değil, vasat. 4. Zayıf. [İsim] 1. Pek yetenekli olmayan kimse, vasat adam. 2. Orta, orta durum.

Aynı kökten gelen "la médiocrité" sözcüğünün karşılığı için "médiocre"un karşısına yazılan Türkçe anlamlarının sonuna "...lık, ...lik, ...luk, ...lük" takılarını ekleyin.

Fransızca anlamlar Türkçe anlamdan daha kapsamlı ve daha korkunç!

1 Özdemir İnce, "Bir Söyleşi için Yorumlu Ek", *Hürriyet Gösteri*, sayı 236, Nisan 2002.

1990'ların başlarında yazıldığını sandığım cümlemin altında herhangi bir ad yok. Birinden alıntı olsaydı mutlaka yazardım. Cümle ya benim ya da bir sohbet sırasında biri söylemiş olmalı. Bu yazıya geçtiğine göre artık orta malı değil, benim.

Bu cümleyi bu yazıda kullanacak mıyım? Şimdiden bilemem. Özelleşmek üzere girdi bu yazıya. Bu yazıda yer almazsa, mutlaka bir başka yazının konusu olacak.

Yazımın adı neden "Bir Söyleşi İçin Yorumlu Ek"? Çünkü benimle yapılmış bir söyleşiyle ilgili. Şair, yazar ve gazeteci Sefa Kaplan biraderimin benimle yaptığı söyleşi *Hürriyet* gazetesinin 10 Şubat 2001 tarihli pazar ekinde yayımlanmıştı. Gazetede yer alan metin yapılan söyleşinin ses kaydının kaçta kaç, bilemem, ama bence gazetede daha fazla yer verilmesi olanaksızdı. Bunun üzerine, bilmece gibi görünen bazı cümleleri, bazı "spotlar"ı açıklayayım diye düşündüm: "Hiç moda olmadım ki demode olmaktan korkayım", "İnsanın gövdesinde tükürük bezleri gibi şiir salgilayan bezler yok", "İyi yazar okurunu başka yazara gönderir sadece Orhan Pamuk okuru diye bir şey olmaz" gibi...

Örneğin, "Hiç moda olmadım ki demode olmaktan korkayım" cümlesini daha önce benimle yapılan bazı edebiyat söyleşilerinde "Moda olmadığım için demode olmam olanaksız" şeklinde kullanmıştım. Ama söz konusu cümle neredeyse edebiyat çevrelerinde hiç dikkat çekmedi. Belki de dikkat çekmiştir, ama edebiyat dünyamız ciddi konularda düşünmemeyi, konuşmamayı, sorumluluk almamayı sever. "Kimseler" kendilerine bir "avanta" varsa ilgilenirler. Ne var ki aynı cümle bir gündelik gazetede yer alınca birdenbire göze battı. Epeyce telefon edildi evime. Kimileri zekice, kimileri hince, kimileri babayiğitçe bulduklarını söylediler.

"Moda" ve "demode" sözcük ve kavramları üzerinde düşünce idmanı yapmaya başlamadan önce "moda"nın sözlük anlamıyla kendimizi sınırlandıralım.

MODA (İtalyanca *mode*; Latince '*modus*'tan): [İsim] 1. Eşyada, giyside, insanların görünümünde belli bir döneme uygun düşen, ortak beğeniyi yansıtan ana çizgiler ("Uzun saç modası"; "kısa etek modası"). 2. Belli bir dönem etkin olan toplumsal beğeni, bir şeye gösterilen aşırı düşkünlük ("Şimdi doğal besinler moda"). [Sıfat] Günün zevkine uygun ("Moda renkler"; "moda giysiler"). *Moda olmak*: Herkesçe beğenilmek, benimsenmek, yaygınlaşmak. *Modası geçmek*: Önemini kaybetmek, rağbet görmez olmak; demode olmak.

Şimdiye kadar dikkatinizi çekmemiş olsam da siz anlamışsınızdır: İnsanlığın zihninde "moda"nın sanki olumlu bir anlamı varmış gibi. Moda olan seviniyor, moda olmayan üzüyor. Demode olan üzüyor, demode olmayan seviniyor. Oysa kazın ayağı öyle değil: "Moda" sözcüğü ile "vasat", "médiocre" ve "médiocrité" sözcükleri arasında müthiş bir örtüşme var. Yani, ancak "vasat" ve "médiocre" olan bir nesne, bir kimse moda olabiliyor. Düşman başına! Bu nedenle, yazımda bu sözcüklerden birinin geçtiği yerde lütfen öteki anlamdaşlarını da düşünün.

Ben söz konusu cümlemi işte bu anlamda kullandım ve ancak bu anlamda kullanırım.

Antikçağ'da kıyafet bir anın beğenisinin değil bir uygarlığın ifadesiydi. Giyimle ilgili moda 17. yüzyıldan itibaren etkin olmaya başladı ve sermayeyle buluştu. Günümüzde, giyimden saç kesimine, otomobilden yayın sanayiine her türlü moda, sermaye tarafından yönlendirilmektedir. Bir nesneyi moda yapan, zihin ve ruhları "moda"ya yönelecek biçimde dönüştüren de sermayenin gücüdür.

Yazınsal ve sanatsal beğeniye de sermaye yönlendirebilir mi? Neden yönlendirmesin, neden yönlendiremesin? Elinin altındaki en basit olanaklardan (el ilanı, afiş, billboard) yazılı ve görsel medyaya kadar her türlü olanaktan yararlanan sermaye beğenileri de yönlendirebilir. Bu yüzden zaten kitap reklamı yapılmakta. Kimi durumlarda, belki de yazarın ikonlaştığı (yani vasatlaştığı, "médiocrité"ye ulaştığı) son aşamada, ürün artık ikinci plana düşmekte, yazar ve yapıtı tıpkı Ford, Vestel, Arçelik türünden bir markaya dönüşmekte. İkonlaşıp markaya dönüşmüş bir yazarın yapıtının değerlendirilme mercii artık eleştiri eylemi değil, fakat "moda"da kalışının süresidir, kitabın basım ve toplam tiraj sayısıdır, yani alımcı kitlenin "rating"i olan satış sayısıdır. Değerlendirme ölçütü yazınsal olmadığı için başta eleştiri olmak üzere yazın çevresinin beğenisinin ve düşüncesinin o yazar ve yapıtı konusunda hiçbir kıymeti harbiyesi yoktur.

Anadan doğma "vasat" olsa da "moda" olmaya yazarın kendisi karar veremez. Moda olabilme yeteneğini sermaye sezinler ve "olma" konusunda o karar verir. Sermaye bu konuda her zaman başarılı olmasa da genellikle başarılıdır. Yazarın moda olmamak elinde midir? Zaten anadan doğma "vasat" olduğu için, kuşkusuz bir ölçüde, bir yere kadar elindedir. Bir kitabı ve ardından kendisi modalaşmış olan bir yazar bir süre sonra, gerçek edebiyat dünyası-

nın ölçülerini (normlarını) anımsayıp bu konumuna karşı çıkabilir. O zaman suyunu modanın suyundan ayırır ve kendince özgürlük ve bağımsızlık kazanır. Moda olmuş bir yazarın yazgısı bir şapkanın ya da kadın çantasının yazgısından farklı değildir. Modası geçen nesne tavan arasına, ardiyeye, bodruma tıklılır.

Bir anımsatma: Vasat (mediocre) olmayan modalaşamaz!...

Her ülkenin moda kaldırma kapasitesi bellidir. ABD gibi ülkelerde bile moda yazar sayısının onu geçmediği dikkate alınacak olursa Türkiye'de kaç yazar ya da şair moda olabilir? Olacağı kadarı olmuştur, ülkenin ekonomisi daha fazlasını kaldırmaz. Yani her "vasat" yazar ve yapıt moda olamaz. Şans, yüzde ya da binde birdir.

Bir yazarın moda olmayışının iki ağzı var: Birincisi, kitap sanayisinin onun yazı yazdığı alanlarla ilgileniyor olmaması. Çünkü bir şiir ve kuramsal deneme ya da düz deneme kitabı hiçbir zaman 100.000 basamaz. Roman yazacak olsa da mevcut kimliği ve yazınsal imgesi moda olmasına izin vermeyecektir. İkincisi, "vasat" olmaması, yazıların ortak beğenin menziline kalması.

Böyle bir durumda, onun yapıtları için, yazınsal olanın dışında bir ölçüt geçerli ve etkin olamaz. Sermaye bir gaflet anında onu moda yapmak yanılgısına düşse bile alıcı-tüketici ("yazınsal alımlayıcı" olmayan) kitle, yazar ya da yapıt ortak beğenin (vasatın) menziline girmede için sermayenin çabaları boşa çıkacak ve satışlar en iyi olasılıkla 5.000'i geçmeyecektir.

Demek ki ortak beğeniye (vasata) yönelik bir yazınsal üretim yoksa sermayenin çabaları kuşkusuz boşa çıkacaktır. Moda olan ve moda olmayan, çok satan ve çok satmayan kitap ilişkisini bir de bu yönden irdelemek gerekiyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, "vasat" olsun ya da olmasın, moda olmayan ve çok satmayan kitapların da ancak bazıları yazınsal ölçütlerin sınavını geçip yazınsal kalite karnesinde "iyi" ya da "pekiyi" notlarını getirebilir. Yüzde 90-95 "zayıf" ve "orta" alır. Onlarca yıl içinde ancak bir ya da ikisi "başyapıt" olup "iftihar"a geçer. Moda olan ve çok satan kitapların arasından bir "başyapıt" çıkması olanaksızdır; "pekiyi" ve "iyi" olmalarının olasılığı ancak binde birdir. Binde dokuz yüz doksan dokuzu kötüdür.

Bu genellemeyi güncel edebiyat için yapıyorum. Yoksa ölümlerinden 100 yıl sonra James Joyce ve Marcel Proust gibi yazarların bir ara pelerin ya da çizmenin moda olması gibi gündeme gelmeleri yazımın ilgi alanına girmemektedir. Şimdi diyeceksiniz ki, "2002 yılında moda olmuş kitapların 100 yıl sonra klasikleşmeyeceğini,

yazarlarının da Dostoyevski, Joyce, Proust, Faulkner ya da Kafka'ya dönüşmeyeceğini nereden biliyorsun?" Kusura bakmayın, ama biliyorum. Ve biraz sonra anlatacağım.

Yazımın girişine belki işe yarar diye aldığım cümle şimdi işe yarayacak:

"Bir şiirin, bir şairin vasatlığı (médiocrité'si) tıpkı Japon tutkalı gibidir. Yapıştığı yerden sökemezsiniz. Vasat şiirler ve şairler arasındaki görünmez dayanışmayı bu Japon tutkalı sağlar. Bu tutkalın yarattığı (bilinçsiz, kendiliğinden) Çin Seddi'ni topla tüfekte yıkamazsınız, her babayığidin harcı değildir."

"Vasat", sıradanlığın, orta malının bütün özelliklerini kendinde toplar. Ürkütücü, sarsıcı değildir. Bütün sıradan saplantıları, sapkınlıkları, önyargıları, meselleri ve menkıbeleri, tanım ve kavramları içinde barındırır. Oteller ve lokantalar zincirine benzer. Hangi kente ve ülkeye gitseniz karşınıza çıkan Holiday Inn, Hilton otelleri, McDonald's, Wimpy lokantaları gibi.

Moda olan vasat yazarlar ve yapıtları oteller ve lokantalar zincirinde yer aldıkları için "özgün" olma şansları yoktur. Özgün olma şansları olmadığı için de ömürleri bir otel çarşafının, bir lokanta tabağının ömrüyle sınırlıdır. Bu türden yazarların ülkesine göre adları değişir: Binnur Çakşır, Şaban Yeşilirmak, Paul Gadder, Edwin White, Jean-Charles Christophe, Paula Dakota... Hepsi "aynı" yazardır. Bu türden yazarların, yayıncıları, editörleri, kitapçıları, medya temsilcileri, gazetecileri ve eleştirmencileri de ("eleştirmen" diyemediğim için "eleştirmenci" diyorum) ilk örnek (archétype) moda yazarın ya da moda yazarın atasının çıktığı tornadan çıkmışlardır. Ardından bu dünyanın okurunu da yaratmışlardır. Okurun sayısını ve hareketlerini denetlerler. Moda yazar yıpranıp yeni bir "yüz" gerektiği zaman harekete geçerler. Bu ortaklığın biçip diktiği konfeksiyondan giyinmeyen yazarın moda olması olanaksızdır. Konfeksiyonun tema, konu, atmosfer, yapı ve dil ortamı evrenselleşmiş, tek örnek olmuştur. Konfeksiyonun ölçüleri dışında yapılan üretim yani gerçek yaratı ("création") dükkânın sigortasını attırır.

Moda olmadığım için demode olamayacağımı söylerken işte bunları anlatmak istemiştım. Açıklamak gerekiyormuş...

Sefa Kaplan, *Kar* romanı kahramanının şiirlerini ilhamla yazdığını; bu durumu Orhan Pamuk'un "Şiir geldi" cümlesiyle betimlediğini söyledi ve benim "ilham"a inanıp inanmadığımı sordu.

Bu soruyu gazetede söyle yanıtladım:

"Şiir gelir elbette ama bir düşünce biçimi, duygu formu olarak gelir. Şairin görevi, onu konuştuğu dile tercüme etmektir. Bir tür aracılık yani. Yoksa şiir vahiy halinde inmiyor."²

Yanıtım, söyleşinin ses kaydında bu kadar değil tabii.

"Şiirin gelmesi" Türkiye'deki yazma geleneğine çok uygun. Özellikle genç şairler ve yazarlar insanın gövdesinde bir ilham çeşmesi olduğunu sanırlar. Oysa insanın gövdesinde tükürük bezleri gibi şiir salgılayan bezler yok! Ne tükürük bezi, ne ter bezi, ne pankreas... İnsanın düşünce ve duygu merkezi kafatasının içindeki beyindir. Kalp tuhaf bir organdır, hem yaşamak hem de yaşatmak için çalışır. Ama duygu üretmez. Beş duyuyla ilgili organlardan dördü kafatasının üzerindedir. Beyin bir aküye benzer: Beş duyunun kazanımları, deneyimler, bilgiler, düşler ve hayallerle dolan bir akü. Şiir bir salgı bezinden değil de bu aküden geliyorsa, doğrudur. Akünün depolanmış elektirik kullandığını bileceksin ve gerektiğinde yeni yüklemeler yapacaksın, yani yeni şeyler göreceksin, yeni sesler duyacaksın, yeni kokular tanıyacaksın, yeni nesnelere dokunacaksın, yeni tatlarla tanışacaksın... Yani doğaya, doğa olgularına ve antolojiye çalışacaksın!...

Şiir çok zahmetli iştir. Romanda "brüt" olan her şey şiirde "net" olmak zorundadır. Bir romancının, hele şiir karşısında bozguna uğramış, kırgın bir romancının "brüt" düzyazısı ile şiirin "net" söz ve yazısı arasında kan uyuşmazlığı bulunması çok doğal.

"İyi yazar okurunu başka yazara gönderir sadece Orhan Pamuk okuru diye bir şey olmaz." Bu cümleyi öznesini değiştirerek söylemek de mümkün: "İyi bir okur belli bir yazara takılıp kalmaz; son okuduğu yazardan yola çıkarak başka yazara ulaşır." Tıpkı bayrak yarışı yapan atletler gibi yazarlar okuru taşırlar, okurlar da yazarı.

Bir anımı aktarayım size: 1986 yılında Paris'te Fransız hükümetinin burslusu olarak bulunuyordum. Comte de Lautréamont'un *Mal-doror'un Şarkıları* çevirisini bitirmem için burs vermişlerdi. Bu süre içinde Macar şair György Somlyó'yle tanıştım. György'yle randevum olduğu bir gün Türkiye'den bir şair geldi. Türk şairi György'yle tanıştırmak amacıyla yemeğe birlikte götürdüm. Yemek parasını ben

2 *Hürriyet Pazar*, 10 Şubat 2001.

ödeyeceğim için bir sakıncası yoktu. Türk şair yemek masasında György'ye beğendiği bir Fransız şairin adını söylemesini istedi. György "Benim bir değil birden çok sevdiğim Fransız şair var" dedi. Ama Türk şair "bir tek" şair için ısrar ediyordu. Kendi beğendiği "tek" şairin René Char olduğunu söyledi. György Somlyo'nün verdiği karşılık epeyce acıtıcıydı: "Şiir ufkunuz bu kadar dar; beğeniniz çok tembel demek ki..."

Bir tek yazara takılıp kalan okuru okur saymam ben. Olsa olsa sofu bir mürittir o. Beğeni derinliği olmadığı için sığ imgelem dünyası bir tek yazarla hemen dolmaktadır. Oysa gerçek okurun imgelem dünyası içine üfürdükçe genişleyen (patlaması olanaksız) bir balona benzer. Oburdur!... Daha sonra bu noktaya döneceğim, ama ilkin tek yazara tapan okurcu (Hami Bey³ lütfen düzeltmeyin: "okur" değil "okurcu") kitlesinin ne anlama geldiğini biraz irdeleyelim:

200-300 bin roman okurunun toplumsal yaşamda tekabül ettiği göstergeler vardır. Yeni yayımlanmış bir romanın birkaç ay içinde 200-300 bin müşteri-okur bulduğu bir ülkenin kişi başına düşen ulusal geliri 2.000-3.000 dolar aralığında olamaz, en azından 15-20.000 sınırlarında gezinmesi gerekir. Birkaç ay içinde 200-300 bin kitap tüketilen bir ülkede tüketilen çelik, çimento, su, elektirik, tuvalet kâğıdı, sabun ve diş macunu sayı ve oranlarının şimdikininki en azından 15-20 katı olması gerekir. Vergi verenlerin sayısı çok daha yüksektir, %90'a yakındır. Yolsuzluk ve hortum işleri, trafik kazaları şimdikininki kim bilir kaç kez altındadır. 200-300 bin roman okurunun bulunduğu bir ülkede, gazetelerin toplam satışları 10-15 milyon dolaylarında gezinir. O ülkede demokrasi sorunları hemen hemen kalmamıştır. İnsan, kadın ve çocuk hakları ihlalleri de yok gibidir.

Bu nedenle, 200-300 bin roman satılan ülkenin adının Türkiye olmaması gerekir. Şimdi aranızdan bazıları bir çıkmaza girdiğimi düşünüp kıs kıs gülüyordur. Çıkmaza falan girmiş değilim. Yanıtım hazır ve geçerli: Bir ülkede ekonomiyi ilgilendiren olguları ancak ekonomik ve siyasal önlemlerle değiştirebilirsiniz, geliştirebilirsiniz. Demokrasi ve insan haklarını ancak eğitimle ve ekonomik düzeyin yükselmesiyle gerçekleştirip yükseltebilirsiniz. Ama yeterli parası olan bir "vasat"a mal satmanız için iyi yapılmış ve yönlendirilmiş, göz, kulak ve beyin yıkayıcı bir reklam ve promosyon yeterlidir.

3 Hami Çağdaş, *Hürriyet Gösteri* dergisinin yöneticisi.

Bir tek romancıya müşteri olan 200-300 binlik okur kitlesinin yazınsal bir dürtü ve estetik bir gereksinimle o yazara ve yapıtına yöneldiğini sanmıyorum. Burada etkin olan modanın yarattığı bir vasat kitle hareketi. Vasat kitleye karışmak, bu kitleyle bütünleşmek; kişiliğini güven verici bu vasat kitleye eklemek ve bu vasat kitlenin ortak kimliğinden kendi kişiliğini bütünlemek. Amerikan psikolojisinin, yeniyetmelik dönemlerinde ortaya çıkan takım ruhuna verdiği ad neydi aklıma gelmiyor (arayıp sormak da istemiyorum). Böylece okurlar, kendilerini tehlikeye atmadan, "test edilip onaylanmış, garantili" bir ürünü satın almış oluyorlar. Onu neden satın aldıklarını gerekçeleriyle kimseye açıklamak zorunda değiller. Çünkü aldıkları ürün moda tarafından "test edilip onaylanmış". Böylece, moda mercii tarafından test edilip onaylanmamış, vasat olmayan bir ürüne yönelip mahcup olmak tehlikesinden kurtulmuş oluyorlar. Burada ilginç nokta şu: Toplumun diploma ve meslek sahibi olan belli bir kitlesi, simülasyonu ya da hologramı da olsa "entelektüel" sayılmak için edebiyat okuru olmak gerektiğini anlıyor. Bu çok önemli. Öldüğünü söyledikleri, ölümünü ilan ettikleri edebiyat demek ki entelektüel statükoda hâlâ önemli bir yere sahip.

Bu sözde okur kitlesinin yazınsal gereksinimle kitap okumadıkları ortada. Zaten satın aldıkları "BİR" kitabı ancak dört beş yılda okuyabiliyorlar. Moda yazar yerinde kaldıkça yeni bir yazara gereksinimleri yok. Moda yazarı okudukları için iştahları açılıp başka bir yazara yönelmiyorlar. Yönelselerdi öteki yazarların satışlarında belli bir hareket olurdu. Adı önemli değil, "Moda Yazar" Türk edebiyatının gelmiş geçmiş en iyi roman yazarı mı? Hiç sanmam. En iyi yazarlar bile okuru sonsuza kadar doyuramazlar. Tersine, okurların beğenilerini geliştirdikleri için onların okuma iştahını açarlar, kapatmazlar. Ama Moda Yazar'ın da 5.000 dolaylarında okur sıfatına yaraşır okuru olduğunu düşünüyorum. Bu 5.000 okur Türk edebiyatının gerçek okuru. Geriye kalan kitle, bir başka romancı "in" ve "hit" olduğu zaman, gözden düşüp demode olacak olan yıldızı hiç düşünmeden yüzüstü bırakacak marka sever bir yığışım. Bu yığışımın okuma dürtüsü yazınsal olmadığı için yazınsal belleği de yoktur. Eski televizyonunu kim anımsar? Kitap sanayii ve ticareti, dünyanın dört bir yanında, işte bu yığışımı yaratmak ve doyurmak için iş başında. Yazdıklarım doğru değilse, 5.000 gerçek okurun dışında kalan 195-295 bin okurun kış uykusuna yatmasının yazınsal, toplumsal, ruhsal gerekçelerinin açıklanması gerekir. Ya da eskilerini değil, yeni bir Nezihe Meriç'i, Bilge Karasu'yu, Vüs'at O. Bener'i

moda yapsınlar! Ya da Malcolm Lowry'nin *Yanardağın Altında*'sına Paulo Coelho'nun *Simyacı*'sı kadar okur bulsunlar.

Ne yapmalı? Yapılacak şey çok basit. Kirlenmiş edebiyat gezegenini terk edip yeni bir gezegene gitmek ve orada edebiyatın yazma ve okumayla, eleştiri ve değerlendirmeyeyle ilgili bütün yazınsal ve estetik kurallarının geçerli ve egemen olacağı yeni bir dünya kurmak. Ve o dünyanın kapılarını modaya ve edebiyat televolesinin gösterilerine kapatmak. Ancak böylesine bir ret, bir gün moda olup edebiyat televolesinin ekranlarına çıkmayı umut eden kalemlerin işi değil! Ayrıca bu yeni gezegenin kirlenmesi tehlikesi de var. Ama yeni kirlenme sürecinin tamamlanması zamana bağlı. Yazarların ve şairlerin özgür olacakları ve özgür kalacakları bir zaman. Yani ve özetle, yeni bir ayna, eski tartı için yeni bir terazi ve yeni bir para birimi!

Reklamcı Serdar Erener, "Kötü şeyin reklamı kötü şeyi en kısa zamanda batırır" diyor. Haklı olduğu kesin. Ama ne moda yazar dişiş makinesine benzer ne vasat yapıt şişenin içindeki meyve suyu... Buzdolabı alırken kazıklanmamak için gözünü dört açan vasat insanın vasat akli okur olmaya yetmiyor.

BU TÜRKİYE'Yİ NE YAPMALI? ŞU TÜRKİYE'YE NE YAPMALI?¹

I. Model Ol, Yoksa Ben Yaparım!

Yabancılar Türkiye hakkında sorular sorulmasından hiç hoşlanmam. Bir film yıldızı ya da manken gelir İstanbul'a. Gazeteciler kadına sorarlar, "Türk erkeğini nasıl buldunuz?" Kadın yanıtlar, "Türk erkeğini henüz tanıma fırsatı bulamadım. Türk erkekleri çok yakışıklı. Cömert olduklarını duydum."

Gazete fotoğrafında, başparmaklarından birini bikini donunun lastiğine geçirmiş olan çapkın hatun, "cömert" olduklarını duyduğu Türk erkekleri tarafından kısa zamanda ev ve araba sahibi yapılır. Bu cömertliğin tadını alan manken, model, sunucu, şarkıcı ve figüran kadın artık her yıl Türkiye'de cerre çıkacaktır². Aslında bu ilişkide kızılacak bir yan yok. Alım-satım alanında uluslararası bir yöntem denenmektedir!

Gelen erkek ise, şöyle yanıtlar: "Türk kadınları çok güzel ve çok şık. Özellikle gözleri çok güzel. Türk kadınları Doğu ve Batı'nın muhteşem sentezi."

Ancak, yabancı erkekler kadınlar kadar şanslı değildir. Belki "Değildi!" demek daha doğru olur. Artık yabancı erkeklerin cinsel performansından söz eden televizyon kadınlarımız bile var. Bu ko-

1 Özdemir İnce, "Bu Türkiye'yi Ne Yapmalı? Şu Türkiye'ye Ne Yapmalı?", *Hürriyet Gösteri*, sayı 238, Haziran 2002.

2 Cerre çıkmak, medreselerde okuyanların para ve erzak toplamak için belli aylarda köylere dağılıp imamlık veya müezzinlik yapması.

nuda uzmanlaşmış gazete yazıcıları ise bugünlük sözümüzün meclisi dışında kalıyorlar!

Futbol konusunda yanıtlar genellikle şöyle olur: "Türk futbolu son zamanlarda aldığı sonuçlarla gelişme yolunda olduğunu kanıtladı."

Kadınlarımız, erkeklerimiz ve futbolumuz konusunda duyduğumuz yanıtlar genellikle olumludur. Ekonomiyi ise şöyle değerlendirir yabancılar: "Türkiye, enflasyonu yenmesi ve yolsuzluklara bir çare bulması halinde önündeki engelleri birer birer geçebilir. Ancak dış borçtan kurtulması ekonominin kendi kendini finanse etmesine ve yabancı sermayenin gelmesine bağlı. Bununla birlikte yabancı sermayeye yasal açıdan kesin güvence verilmesi gerekir. Tahkim Yasası'nın çıkması çok iyi oldu ama İş Güvencesi Yasası korkarım ki yabancı sermayeyi ürkütecek. Bununla birlikte Türkiye'nin geleceği çok parlak."

Tersinleme yoluyla "Türkiye'nin geleceği hiç de parlak değil!" demenin bir başka yöntemi.

Yabancı yatırımcı enayi mi? Yerli yatırımcının sahip olduğu akıl almaz ayrıcalık ve avantajlardan o da yararlanmak isteyecektir. Şimdiye kadar Tahkim Yasası'nın eksikliğinden yakınan yabancı yatırımcı, kendi ülkesinde ağzına alamayacağı isteklerde bulunmakta ve çalışanlara verilen iş güvencesine karşı çıkmaktadır.

Edebiyat ve sanat konusunda genellikle kem küm ederler. Yaşar Kemal, Orhan Pamuk falan derler.

Ama en çok bülbülleşenler biraz "başka"larıdır. Türkiye'ye turist olarak gelen İngiliz işsizden, mesleki yetenekleri son derece sınırlı "sınır tanımayan" yeteneksiz gazeteciye, özürlü ve yaralı sivil toplum örgütçüsüne, "adalet" kavramını yatak serüvenlerinde yitiren sapkın televizyoncuya ya da zamanaşımına uğramış, tedavülden kalkmış herhangi bir bilimadamına, ülkenin (yani bu talihsiz Türkiye'nin) halini ve siyasal durumunu sorun hepsi bülbül gibi şakırlar. Sanki hepsi Sorbonne, Harvard, Yale, Oxford gibi dünyanın önde gelen üniversitelerinde Türkiye Tarihi okumuşlar, Türkiye üzerine doktora yapmışlar... Aralarında Türkiye'nin başkentinin İstanbul olduğunu sananlar; erkeklerin dört kadınla evlendiğine inananlar; Türklerin Arap harfleriyle yazan bir Arap ulusu olduğunu ileri sürerler vardır. Yanıldıklarını anlayınca "Ya öyle mi?" diye pişkince sırtıtlar. Türkiye benim kafamdaki modele neden uymuyor diye kızanları bile vardır, çıkar. Kırk yıldır çok görmüşlüğümüz vardır böylelerini! Omuzlarına ağır gelir Türkiye!

Türkiye'de kimileri zaman zaman moda olurlar: Régis Debray, Noam Chomsky, falan ve filan... Şimdilerde, İngiliz 68'lilerinden, Pakistan asıllı Tarık Ali çok moda. Tarık Ali, Murat Çelikkan'ın sorularını yanıtlıyor.

Murat Çelikkan soruyor:

"Türkiye laik denilen düzeniyle İslami dünyaya model olabilir mi?"³

Murat Çelikkan, daha ilk soruda söyleşi kurallarına uymayıp faul yapıyor ve üstü kapalı (bence "üstü açık") olarak Tarık Ali'ye "Türkiye'nin ve laik denilen düzeninin canına oku ya (buradaki 'ya', 'yahu' anlamında kullanılmamıştır. 'EY!' anlamına gelmektedir) Tarık Ali!" demektedir.

Tarık Ali bu fırsatı kaçırır mı:

"Türkiye iki koşul gerçekleşirse bir model olabilir. Birincisi ordu siyasete müdahale etmekten vazgeçerse. Bu oldukça zor. Evet. Bu yapısal gibi duruyor, Kemalizm nedeniyle. İkincisi İslamcı grupların seçimlere katılmasının engellenmesine son verilmesi lazım. Kazanırlarsa kazanırlar. Devlet sadece, bu gruplar güçlerini toplumun herhangi bir kesiminin haklarına müdahale etmekte kullanırsa müdahale etmeli. Ceza-yir ordusunun da en büyük hatası bu oldu. İslamcılar siyasi manzaramızın bir parçası, onları tablodan silemezsiniz."⁴

Artık kışının kılı ağarmış emperyalistlerin, işsiz kalmış kolonyalistlerin, çaptan düşmüş oryantalistlerin; Türkiye karşısında aşağılık duygusundan kurtulamayan sömürge aydınlarının baş düşmanı Atatürk'tür, Mustafa Kemal'dir. Ama "Kemalizm" deyimiyle işi soyutlaştırırlar. Türk ordusunun bir sömürge ordusuna dönüşmesinin önündeki en büyük engel Kemalizm'dir. Bunu hepsi gayet iyi bilirler. Sömürge aydını Tarık Ali de biliyor.

Aslına bakarsanız, Tarık Ali, Türkiye'nin Müslüman ülkelere model olmasını değil, çağdaşlık yolunda kazanımlarını terk ederek öteki Müslüman ülkelere benzemesini; Pakistanlaşmasını, Afganistanlaşmasını, Bangladeşleşmesini, Araplaşmasını; devlet yapısının da Müslümanlaşmasını öneriyor. Aslına bakarsanız, bizim münafıklar söylemeye cesaret edemedikleri şeyleri, Tarık Ali gibi Osman-

3 Radikal, 19 Mart 2002.

4 Agy.

lı tarihinden, Kurtuluş Savaşı tarihinden ve Cumhuriyet'in kuruluş ve devrimler tarihinden habersiz ecnebi münevveran taifesine söyletiyorlar.

II. Bizim İstedığımız Gibi Model Ol, Yoksa...

Murat Çelikkan-Tarık Ali söyleşisi örneklerden biri sadece. Soranlar ve yanıtlayanlar (Daniel Cohn-Bendit, Noam Chomsky, Karen Fogg, Cem Özdemir ya da Avrupa Birliği'nin sıradan bir memuru, vb...) değişir, ama izlek hiç değişmez: "Türk ordusu", "Türkiye'nin laik denilen düzeni", "insan hakları ihlalleri", "Kürt sorunu", "ana-dilde eğitim"... Ama söyleşiler tek yönlüdür, ne soran ne de yanıtlayan herhangi bir karşılaştırma girişiminde bulunur. Türkiye tam anlamıyla bir "Vur abalıya!"dır. Türkiye'ye vurduğun, Türkiye'yi vurduğun oranda özgür özgürlükçüsün, demokratsın, aydınsın... Tarih boyunca eşi benzeri görülmemiş bir aymazlık! Bunun benzerini ne Franco dönemi İspanyolları, ne Salazar düşmanı Portekizliler, ne Albaylar Cuntası döneminin Yunanları, ne de Pinochet muhalifi Şilililer yapmıştır! Uzun yıllar birlikte yaşadığım, birlikte mücadele ettiğim bu insanların, vatanları ile muhalif oldukları rejimi birbirine karıştırmadıklarına; bizimkilerin tersine İspanya'yı, Portekiz'i, Yunanistan'ı ve Şili'yi asla hedef almadıklarına tanık oldum.

ABD'de, Avrupa'da ve Türkiye'de birtakım insanlar Türkiye'nin Müslüman ülkelere örnek olmasını istiyorlar. Böylece İslam törpülenmiş, ılımlılaştırmış olacak. Sanki ılıştırmak için sıcak suya soğuk su katıyorlar. Olmaz öyle şey! Hiçbir ülke bir başka ülkeyi kendine örnek alamaz, almamalı. Türkiye kendi modelini kendi gerçeklerinden ve kendi ihtiyaçlarına göre yarattı. Tekrar ediyorum: Türkiye kendi özgün modelini kendi gerçeklerinden yola çıkarak, kendi ihtiyaçlarını gidermek için yarattı. Bu model, pragmatik deneme-yanılma-düzeltme yönteminin bir başyapıtıdır. Ama başka bir tarihe, başka bir topluma, başka bir coğrafyaya uygulanamaz. Çünkü modeli yaratan irade ve bilincin tıpkı Türkiye Cumhuriyeti deneyinde olduğu gibi "yerli" olması gerekir. Türkiye alfabeyi ve giyim kuşamı Avrupa'dan, Ceza Yasası'nı İtalya'dan, Medeni Kanunu İsviçre'den almış, dolayısıyla taklitçiymiş. Hadi canım sen de! Önemli olan bilinç ve iradedir! Bre aymazlar! Bilinç ve iradeyi kimseden ödünç alamazsınız.

Tarık Ali'nin Osmanlı tarihini, Kurtuluş Savaşı tarihini ve Cumhuriyet'in kuruluş tarihinin ayrıntılarını bildiğini sanmıyorum. Bil-

seydi Türkiye Cumhuriyeti modelinin 200 yıllık bir modernleşme geçmişi olduğunu, bu modelin Kurtuluş Savaşımız süresi içinde iyice piştiğini anlardı.

"Türkiye iki koşul gerçekleştirirse model olabilir"miş... Birincisi: Türkiye Kemalizm'den vazgeçerse ordunun siyaset üzerinde etkisi kalmayacakmış. O zaman örnek olabilirmiş... Türkiye'nin Kemalizm'den vazgeçmesine, değişmesine ne gerek var. Varsa, Türkiye'yi örnek almak isteyen ülkeler bu kusuru(!) tekrarlamazlar olur biter. İnsan bu denli nasıl geri zekâlı olabilir ya da başkalarını geri zekâlı sanacak kadar bön olabilir!!! 68 girişiminin fos çıkmasının en önemli etkenleri ortaya çıkıyor artık. Tarık Ali gibi bir lideri olan girişim ancak "fos" çıkar!

Tarık Ali, Arap ülkelerinin sadece yönetimlerinin değil halklarının çok büyük bir çoğunluğunun Kemalizm'den de Atatürk'ten de nefret ettiğini; bu nefretin İslam ideolojisinden kaynaklandığını bilmiyor anlaşılan. Arap ve Müslüman ülkelerde, Kemalizm türü ideolojinin önderlik ve denetiminden yoksun silahlı kuvvetlerin nasıl diktatörlükler yarattıklarını göremeyecek kadar da kör.

Türkiye, İslam ülkelerine örnek olmak için İslamcı partilerin seçime katılmalarına engel olmamalıymış. Yani Refah ve Fazilet gibi partilerin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmamasını salık veriyor. Bu partiler sadece Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmadı, aynı zamanda bu "kapatılmalar" Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından da onaylandı.

Bu partiler Cumhuriyet'in temel ilkelerini kabul etmedikleri ve bu ilkeleri değiştirmeyi amaçladıkları için kapatıldı. Devlet, "Bu gruplar güçlerini toplumun herhangi bir kesiminin haklarına müdahale etmekte kullanırsa müdahale etmeli"ymiş. Zaten o zaman müdahale ediyor. Tıpkı 28 Şubat örneğinde olduğu gibi. Ama Tarık Ali, kendi ağzından çıkan cümleyle çelişmekten de kaçınmaz. 28 Şubat'a karşıdır. Böyle ve benzer durumlarda her devletin kendini koruma yöntemleri vardır. Evrensel demokrasinin ilkelerine uygun olduğu sürece, Türkiye kendi engelleme modelini özgürce kullanacaktır; ABD, Fransa, İngiltere ya da Hollanda modellerine öykünmeye gereksinimi yoktur.

Tarık Ali Efendi'yle tartışmayı gıyabında sürdüreceğim değilim. Türkiye'ye önerdiği model, sanırım, kendi ülkesi Pakistan'ın modeli. Keyfinin kâhyası değilim ama merak ediyorum: Tarık Ali Müslüman bir toplum olan Pakistan'da değil de neden İngiltere'de oturuyor?

Tarık Ali ve benzerleri ve onlarla söyleşi yapanlar şunu iyice bellesinler: İslam dini Araplar için sadece bir semavi din değildir; bir uygarlığı, bir kültürü ve bir dili temsil eder. Bir bütünlüktür. Arap İslamı, laiklik tarafından denetlendiği, sınırlandırıldığı zaman bu bütünlük yıkılır; zihinsel ve ruhsal yapı parçalanır. Bu nedenle Arap İslamı'nın modernleşme, demokratikleşme ve laikleşme olanağı yoktur. Kendi kurallarına bağlı bir İslam demokrasisi (yani, olabilirse, İslam'a göre demokrasi) belki mümkün, ama demokratik İslam (yani demokrasiye göre İslam) bir kuruntudan başka bir şey değil. Oysa İslam, Türkler için kesinlikle bir uygarlık, kültür ve dil değildir, sadece bir dindir. Dahası, kimi Arapların dediğine göre Türkler için bir din bile değildir, gelenektir. Bu nedenle, Türkler, kendi uygarlıkları, kendi kültürleri ve dilleri olduğu için laik Cumhuriyet'in gerektirdiği toplumsal reformları kendi elleriyle yapmışlardır. Araplar modernleşecek diye Türk toplumunun Araplaşması düşünülemez. Arapların da toplum olarak geleneklerinden kurtulmaları bugünkü koşullarda olanaksız gibi. Bunun olanağı olsaydı 75 yılda bunun bir örneği ortaya çıkardı. Tunus dışında da olumluya yakın bir örnek yok.

Sonuç olarak: Müslüman ülkelere örnek olma masalı Türkiye'ye kurulan uluslararası bir tuzaktır!

III. Olmayacak Duaya Âmin ya da Osmanlı Modeli

Türkiye'nin öteki Müslüman ülkelere örnek gösterilmesine sadece ben karşı çıkmıyorum, bu projeye dinci kesimden de ciddi bir tepki geliyor. Türkiye, müminlerin inançlarını kamusal alanda özgürce yaşamalarına izin vermediği için, bu bağlamda örnek olamayacağını ileri sürüyorlar. Birer zamane medresesi olan imam-hatip okulları ve öğrencileri konusunda izlenen politikanın yanlışlığını kanıtlamak için yedi dereden su getiriyorlar. Bu okulların varlığı gerçekte devrim yasalarından olan Öğretim Birliği Yasası'na aykırı. Öte yandan, İslam'da kadınlar imam olamadıklarına göre, bu okullara kız öğrenci alınması Cumhuriyet'e karşı bir komplo değil mi?

Beni şaşırtan, Cumhuriyet'in, Osmanlı devlet modelini terk etmesini eleştirmeleri. O model Birinci Dünya Savaşı'yla, Sevr Antlaşması'yla, Osmanlı topraklarının düşman tarafından işgal edilmesiyle resmen yıkıldı.

Adı gerekmeyen bir gazetede adı gerekmez biri şöyle yazıyor örneğin:

"Ama şunu da belirtmeden geçemeyeceğim. Biz bu halimizle bütün dünyaya yine de modeliz. Asırlardır 15'ten fazla etnik grubu, üç din ve 15 kadar mezhebi barış içinde yaşatan bu gönlü zengin, hoşgörü ve yönetim becerisiyle dolu insanların, halkla bağlarını kopartıp ideolojik bağınazlığa sapınca nasıl sürekli halkıyla kavga eden, sürekli bölünme, parçalanma, yıkılma sendromu yaşayan bir toplum haline dönüştüğünü göstermesi ve ibret alınması açısından dikkate değer bir model."

Adı verilmeyen örnek düzen Osmanlı düzeni. Bu düzenden sapan Türkiye Cumhuriyeti ve sapmanın nedeni de Kemalizm ideolojisi.

Bu insanların tarihi anlama ve yorumlama konusunda gösterdikleri sapkın inadı anlamakta güçlük çekiyorum. Bre ahmaklar! 15'ten fazla etnik grubu, üç din ve 15 kadar mezhebi barış içinde yaşatmadığı için Osmanlı düzeninin yıkıldığını tarih yazıyor.

İkinci soru ise şu: 14 etnik grubu ve iki dini (Hıristiyan ve Musevi) bir yana bırakalım; Müslüman Araplar Osmanlı'yı neden terk etti? Terk etti ne demek, Osmanlı'ya ihanet edip Hıristiyanlarla işbirliği yaparak onu sırtından bıçaklamadı mı? Bunu, "Aziz Meslektaşım" Hilmi Yavuz Bey çok zarif bir biçimde dile getirmektedir:

"Doğrudur, 1918 yılında Medine müdafii Fahrettin Paşa, İngilizlerle işbirliği yapan Araplar tarafından arkadan, haince vurulmuştur."

Ancak, kendi devletini kurmak için, tarihsel zaman ve ortamın kendine sunduğu olanağı kullandığı için Arap'a kızacak değilim. Sadece, "Müslüman dayanışması"ndan söz eden Arapperverlerin, Türk milletinin Arapzede olduğunu da unutmamaları gerekiyor. Bunu anımsatmak istiyorum. Kendisi için özgürlük isteyen başkaları için de istemek zorundadır!

Osmanlı modelini seçmek geleceği geçmişte aramak anlamına gelmiyor mu? Değerli dostum şair ve düşünür Adonis, *La prière et l'épée*⁵ (Dua ve Kılıç) adlı kitabında gelenek ve model konusunda kafa patlatır. Ona göre İslam kendini bir "son" olarak, Arap'ın dünya vizyonunun sona erışı olarak ve genel olarak insan varlığının özüne ilişkin son gerçekliğin, hayatın ve evrenin zilyeti⁶ olarak sunuyor.

5 Adonis, *La prière et l'épée (Essais sur la culture arabe)*, çev. Leïla Khatib & Anne Wade Minkowski, Mercure de France, Paris, Nisan 1993.

6 Zilyet, sahibi kendisi olsun olmasın bir malı kullanmakta olan, elinde tutan kimse, eldeci.

Bu nedenle, çağdaşlaşma karşıtı Arap'ın zamansal yönü "şimdi"den geleceğe doğru değil tam tersine "şimdi"den geçmişe doğru. Böylece kendini geçmişe hapsedmiş oluyorlar. Modern dünya karşısında bocalayan Arap sürekli olarak geçmişe dönmekte; bunun sonucu olarak da geçmiş geleceğe dönüşmekte ve onun yerini almakta. Tıpkı bizim tutucu Cumhuriyet düşmanlarının başına geldiği gibi!

"Osmanlı modeli" bir metafor mu? Metafor olarak da yanlış. Çünkü, sadece Osmanlı İmparatorluğu değil bütün çok uluslu, çok dilli, çok dinli imparatorluklarda modern anlamda bir eşitlikten değil, ancak egemenin hoşgörüsünden bahsedilebilir. Hoşgörü olsa olsa etik bir erdemdir. Ama ne hak ve adalet düzenin ne de eşitlik ve hukukun yerini tutabilir.

Hiçbir onurlu ulus, başarısızlık yüzünden yıkılmış bir yabancı devleti kendisine örnek almak istemez.

IV. Anadili-Babadili

Şu "anadil" tartışmaları politikacıların ağzında ve terminoloji yanlışları tarafından iyice çıkmaza girdi. Ancak edebiyat yazarlarını ve aydınları aynı çıkmaza girmek için çabalarken görmek çok şaşırtıcı.

Edebiyat yazarları ve aydınlar, Avrupa Birliği'nin Türkiye'den resmen ve açıkça istediği girişimi bilmek ve tanımlamak zorundadırlar.

Soru şu:

"Avrupa Birliği, (adını anmadan) Kürtçe'nin özgürce öğrenilmesini, konuşma ve yazı dili olarak serbestçe kullanılmasını; Kürt dilinde radyo ve televizyon yayınlarına izin verilmesini" mi istiyor; yoksa:

"Kürtçe'nin anaokulundan üniversite sonuna kadar ikinci bir eğitim dili olması"nı mı istiyor?

Edebiyat yazarları ve aydınlar iki istek arasındaki farkı öğrenmeden kesinlikle tartışmaya girmemelidir.

Yoksa bu tartışmalara bel bağlamış insanları, sonunda, mutsuz ederler.

Örneğin, gerçeği bilmeyen ya da bu gerçeği saptıran biri şöyle yazıyor:

"Örneğin Yunanistan'da 150 bin nüfusa sahip olan Batı Trakyalı Türk azınlık kendi dilinde yayın ve eğitim yapabilme hakkına sahiptir."

Doğru ama yanlış bir cümle:

Batı Trakya Türklerine "azınlık" sıfatı ve eğitimle ilgili haklar Lozan Antlaşması tarafından verilmiştir. Bu hakkın Yunanistan tarafından sulandırılmasını bir yana bırakalım.

Batı Trakya Türklerinin Türkçe eğitim yapılan yüksekokul ve üniversiteleri yoktur. Bu nedenle, ya Yunan üniversitelerinde öğrenim görmek için çok iyi Yunanca bilmeleri ya da üniversite eğitimi için Türkiye'ye gitmeleri gerekmektedir. Türkiye'den alınan diplomaların geçerlilikleriyle Yunan meslek odalarının çalışma izni verip vermedikleri konusunda da doğru ve gerçekçi bilgiler verilmelidir. Batı Trakya Türklerini Kürt olgusuna örnek göstermek çok yanlış olur. Türk lisesini bitirenlerin başlarına gelenleri de aktarmak gerekir. Bunlar yapılmazsa, gerçekler saptırılmış olur.

Avrupa Birliği, Türkiye'den, vatandaşlarının bir bölümüne anadillerini özgürce öğrenmek ve engellenmeden kullanmak hakkını vermesini istiyor. Bu açık seçik isteği, "anadilde eğitim" olarak yorumlamak zihinsel yetenek eksikliğinin değilse bir bilinçli saptırmanın, bir halkı yanıltmanın ifadesidir.

Bir dergi soruyor: "Anadilde eğitim hakkı konusunda ne düşünüyorsunuz?"

Doğrudan bana sorulmayan bu soruya yanıtlım şudur: Modern devletler ve uluslararası anlaşmalar anadilin özgürce öğrenilmesini ve kullanılmasını güvence altına alırlar. Resmi bir eğitim ve öğretim dili olan egemen ülkelerde, anadillerin eğitim dili olarak kullanılması Uluslararası Hukuk tarafından korunmaz. Devletler Hukuku ve Uluslararası Hukuk safsataya izin vermez. Özel ve ayrılıkçı istekler hukukun yerine ikame edilemez.

Özel safsatalarla lütfen insanları mutsuz etmeyelim!

DİL DEVRİMİ VE DİL KURUMU¹

Bu yazının olabilecek son cümlesini ilk cümle olarak yazıyorum: Bu gidişle ve çok uzak bir gelecekte değil, dünyanın ulusal onurun anlamını bilen her ülkesinde dil devrimi yapıp bir dil kurumu kurulacaktır. Yapılması gerekeni yapmayanlar kaçınılmaz yazgıdan, dilini yitirmek yazgısından kurtulamayacaktır. Demek oluyor ki Türk Dil Kurumu'na yeni görevler düşüyor.

İngilizce'nin küreselleşen egemenliğinden ve öteki dillerin yaşadığı erozyondan söz ediyorum.

Mersin'de İçel Sanat Kulübü tarafından yayımlanan aylık bülteninde yer alan bir yazıdan alıntı yapacağım. Yeni bir yazı değil bu metin, 25 Haziran 1919 (12 Haziran 1335) tarihli *Tarsus* gazetesinden yapılan bir alıntı-aktarma. İşgalci Fransız ordusu birliklerinin karışılmasıyla ilgili:

"Ufak fakat uzun maziye malik kasabamız sahaif-i tarihiyyesine 7 Haziran 335'te tarihi bir gün daha ilâve etti. / Evvelce Kilikya'nın nukat-ı muhtelifesine taksim edilmek üzere Mersin'e vürudunu yazdığımız Fransız süvari bölükleri 7 Haziran Cumartesi günü Tarsus'umuzu teşrif ettiler."²

1 Özdemir İnce, "Dil Devrimi ve Dil Kurumu", *Hürriyet Gösteri*, sayı 239, Temmuz 2002.

2 *İçel Sanat Kulübü Aylık Bülteni*, sayı 112, Nisan 2002.

Gazetede yazılanlar günümüz diliyle şu anlama geliyor:

"Küçük ama eski bir geçmişe sahip olan kasabamızın tarih sayfalarına 20 Haziran 1919'da tarihi bir gün daha eklendi. / Daha önce Kilikya'nın [yani İçel'in. Ö.İ.] değişik yerlerine dağıtılmak üzere Mersin'e gelişini yazdığımız Fransız süvari bölükleri 20 Haziran günü Tarsus'umuzu onurlandırdılar."

Şu işbirlikçi ve yağcı gazeteciyi, dili de aralarında olmak üzere hiçbir bakımdan eleştirecek değilim. 1919 yılında İstanbul gazetele-
rinin dili kuşkusuz daha ağdalı, daha Osmanlı'ydı.

Söylemek istediğim şu: *Tarsus* gazetesinin haberini, 1919'da rüş-
tiye öğrencisi olan babam anlayabilirdi. Adliyede görevli büyük am-
cam İnce Mehmet de anlardı. Ama babamın büyükleri olan Dudu
ve Kevser halalarım kendilerine okunan haberi dinledikten sonra
"Ahmet, yavrum ne diyor bu gazete?" diye sorarlardı.

Tarsus gazetesinin dilini sadece Dudu ve Kevser halalarım de-
ğil, Kilikya ve Urum'un³ nüfusunun %99'u anlayamazdı. Demek
ki yazı dili ile halkın konuştuğu dil arasında bir örtüşmezlik varmış
o zamanlar. Yazı dili ile konuşma dilinin örtüşmediği toplumlarda
bir dilsel ve kültürel bütünlükten söz etmek mümkün değildir. Ayrı-
ca yazı ve konuşma dillerinin aynı dil olmadığı toplumlarda ulusal
edebiyatın varlığından da söz etmek mümkün değildir.

Dil Devrimi ile Türk Dil Kurumu'nu Cumhuriyet'in bütünlüğün-
den ayıramayız. Başka bir deyişle Dil Devrimi yapılmamış, Türk Dil
Kurumu kurulmamış olsaydı Cumhuriyet'in yapısı tamamlanmamış
olurdu.

Prof. Dr. Sina Akşin'in yayın yönetmenliğini yaptığı 5 ciltlik *Tür-
kiye Tarihi*'nin "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat"⁴
bölümünü yazan Murat Katoğlu'na kulak verelim:

"1923 ile 1950 arası gerçekten de eğitim-bilim-kültür yaşa-
mındaki temellerin kurulduğu dönemdir. 1923-28 arası sıra-
lanan yenileşme hareketlerinin hepsi birden Niyazi Berkes'in
dediği gibi bir kültür devrimidir. Biraz daha özel anlamda
harflerin değiştirilmesi ve dilin sadeleştirilmesiyle başlayan
kültür hareketleri de, Cumhuriyet'in ilk on yılının sonlarında

3 Çukurova dilinde Toroslar'ın kuzeyindeki Anadolu.

4 Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", *Türkiye Tarihi 4*
Çağdaş Türkiye 1908-1980, yay. yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

belli bir kurumlaşmaya ulaşır. Gayriresmi kuruluşlar olan Dil ve Tarih Kurumları ile Halkevleri yeni Türkiye'nin düşünsel temellerini oluşturacak, kültür hayatını canlandıracak örgütlenmelerdir. 1933'te de Üniversite Reformu, kültür devriminin dördüncü unsuru olarak gerçekleşir. Genç millî devlete köklü bir geçmiş arayışı, Dil ve Tarih Kurumları'nın başlıca varlık nedenidir. Elbet bu konularda o güne kadar doyurucu bilimsel çalışmaların bulunmayışı, tarih yazıcılığının yetersiz kabul edilen düzeyi, Anadolu uygarlıklarıyla bağıntılı tezler, Türklerin geçmişinin yeni görüşlerle açıklanması ihtiyacı, özetle Dil ve Tarih gibi, millî toplumun "olmazsa olmaz" dayanaklarını bilimsel biçimde tesbit ve gelişme özlemi iki kurumun coşkuyla kurulmasına yol açmıştır."⁵

Dil Devrimi başta olmak üzere Cumhuriyet Devrimleri gerçekte çağının çağdaşı yeni bir devlet ile bu devletin vatandaşı olan yeni bir insan yaratmayı amaçlayan hesaplı-kitaplı, bilinçli bir toplu devrim tasarımıdır ve bu devrimlerin ne anlama geldiğini, günümüzde, ne yazık ki devrim yandaşlarından çok Cumhuriyet'le didişmek için her fırsattan yararlanan karşıdevrimciler biliyor. Bu bağlamda değerlendirecek olursak, son on yılda, "Türban"cılığın Cumhuriyet'e karşı bir tür başkaldırı olduğunu görürüz. İslamcı karşıdevrim, bu alanda savaşı yitirmiş olduğunu kabul etmemiş olsaydı aynı ayaklanma, 2000'lerde, Harf ve Dil devrimlerine karşı da mutlaka denenirdi.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat çağında ortaya çıkan üç ideoloji (Çağdaşlaşma, İslamcılık, Türkçülük) günümüzde de devam etmektedir. Devam etmemiş olsaydı *Kitap-lık*⁶ dergisi "Edebiyatta İslami Çizgiler" başlıklı oturum düzenler miydi?

Bu İslamcı ya da İslami edebiyat oturumuna katılan Mustafa Miyasoğlu, Ali Haydar Haksal ve Ali Günvar'ın sözlerini, konuşmalarını okurken, kendilerini Cumhuriyet'i kuran Çağdaşlaşma ideolojisinin bir ürünü olan Dil Devrimi'nin oluşturduğu arı Türkçe içinde ifade ettiklerini görüyoruz. Artık her ideolojinin kendine özgü dili sona ermiş durumda; ister gönüllü ister gönülsüz olsun her birey, her katman, her topluluk kendini Cumhuriyet'in ölümden kurtarıp yeniden can verdiği ulusal dilimizin olanakları içinde ifade edi-

5 Age, s.483-484.

6 *Kitap-lık*, sayı 53, Mayıs-Haziran 2002.

yor. Ama elbette her özel duyarlılığın, her özgün yazarın kendi söz ve sözcük dağarı var, olacak. Artık, hangi ideolojik safta olurlarsa olsunlar, yazarların yazı dili temelde halkın konuştuğu dilin dilsel yapısını ve dilbilgisini kullanıyor. Demek ki Cumhuriyet'in Dil Devrimi başarıya ulaşmış. *Millî Gazete*, *Vakit* ve *Zaman* gibi, Cumhuriyet'in temel ilkeleriyle uzlaşmayan dinci gazeteleri okuyun, bu gazetelerin haber dili ile *Cumhuriyet* ya da *Hürriyet* ve *Radikal* gazetelerinininki arasında büyük bir fark olmadığını göreceksiniz. İster çağdaşlaşmacı, ister İslamcı, ister milliyetçi (Türkçü) olsunlar Türkiye'nin edebiyat yazarları gibi gazetecileri ve gazete yazarları da Dil Devrimi'nin vardığı noktanın düzeyinde yazmaya dikkat ve özen gösteriyorlar. Kuşkusuz, her yazının içeriğinin zorladığı özel durum kullanımlarını ve izleksel terminolojiyi bir çelişki ve karşıtlık olarak görmeyeceğiz.

Sözünü ettiğim oturuma katılan Ali Günvar şöyle diyor:

"Dil sadece bir taşıyıcı değil, her şeyin içinde olduğu bir ortamdır. Türkçe'yi emperyal karakterinden kopararak zorla Latinleştirmeye giderseniz böyle ortada kalırsınız. Türk edebiyatının en temel trajedisidir dil devrimi."

Ali Günvar böyle diyor, ama çağdaş edebiyatımızın üç önemli yazarının (Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Yahya Kemal) Dil Devrimi'nin Cumhuriyet öncesi önderleri olduğunu da unutmuyor. Onun "Hem ağlarım hem giderim" sızlanışını anlıyorum: Dil Devrimi'ne karşıtlığını Dil Devrimi'nin yarattığı dil ortamında ifade ediyor, ifade etmek zorunda.

Mustafa Miyasoğlu da Cumhuriyet ideolojisinin çağdaş edebiyat anlayışıyla Dil Devrimi'ne eleştiri okları gönderiyor:

"Türkiye'de İslami edebiyat, Tanzimat'tan sonra başlayan, Servetifünun sonrasında yapay hale gelen ve resmi ideolojinin dayatmasıyla halktan kopan edebiyatı büyük ölçüde Müslüman Türk toplumuna ifade etmekte, bir milat olan edebiyat hareketidir. Pozitivist resmi söylem böylece sarsılmış oldu."

Cümlede ses kayıt çözümlemesinden kaynaklandığını sandığım bir dilsel bozukluk var ama ben yazarın düşüncesini anlıyorum. Adı geçen iki yazarın düşünceleri yazımı geliştirmeme katkıda bulunacak. İlkın zaman zaman cankurtaran simidi olarak kullanılan "resmi ideoloji"nin içi boş bir kavram olduğunu söyleyeceğim. "Resmi ideoloji", devletin ve hükümetin temsil ettiği bir ideoloji mi? Öyle ise Mustafa Miyasoğlu'nun "50'li yıllarda kültürel iktidarla siyasal ikti-

dar karşı karşıya geldi ilk defa" cümlesi ne anlama gelmektedir? Doğrudur, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950'den itibaren siyasal iktidar kültür ve edebiyat dünyasını karşısına almış; Kemalist, devrimci, solcu yazar ve düşünürlerin ensesinde boza pişirmiş; buna karşılık Necip Fazıl Kısakürek gibi karşıdevrimci, İslamcı yazarları Örtülü Ödenek'ten beslemiştir. Ama edebiyat tarihini inceleyecek olursak, 1950-1960 arası yılların, siyasal iktidara karşın, Dil Devrimi'nin zafer kazandığı bir dönem olduğunu görürüz. Dil Devrimi'nin Türkçe'si bu on yıl içinde yazı dili konumu kazanarak karşıtlarını bile içine aldıysa bunun hikmetini söz konusu devrimin halkçı niteliğinde ve 1910, 20 ve 30'larda doğmuş yazar, şair ve düşünürlerin içten çabalarında aramak gerekir. Demek oluyor ki, Mustafa Miyasoğlu'nun ileri sürdüğü gibi dilsel bağlamda halktan kopuş söz konusu değil. Halkın dilinden, ancak, dilin, cümlelerin yapısıyla, deyimlerin kuruluş biçimiyle ve yabancı dillerin sözcüksel egemenliği yüzünden kopulur. Edebiyatın İslami duyarlıktan uzaklaşmasını da halktan kopmak olarak tanımlamamak gerekir. Çünkü bir toplumun, bir topluluğun ve bireyin ruhsal ve zihinsel dünyası sadece dinsel duyarlıktan ibaret değildir. Ayrıca dilin ulusal bilincin oluşumuna yaptığı katkı payı düşünülecek olursa, söz konusu dinsel duyarlılık ile ulusal bilinç ilişkilerinin birbiriyle çelişecek biçimde gerilmemesi gerekir. "İslami" kavramıyla Arap dünyasının yarattığı zihinsel ve ruhsal dünyayı özdeşleştiren anlayışın, İslamiyet içinde Türk duyarlılığını anlamasını bekleyemeyiz. "İslam" Araplar için, dil, yazı, din, kültür, tarih ve uygarlık anlamına gelir. Türkler için "İslam" artık sadece bir dindir. Dil Devrimi, Harf Devrimi başta olmak üzere Cumhuriyet Devrimleri Türk'e yeniden Türkleşmek olanağı vermiştir. Bu "Türkleşme"nin MHP'ci Türkleşme'yle hiçbir ilişkisi yoktur. Yasaklayıcı geleneksel ölçütlerin yönlendirdiği Müslüman toplumlar ile parti sultasının egemen olduğu eski komünist ülkelerin edebiyatları dışında dünyanın hiçbir uygar toplumunda yekpare ve tekboyutlu edebiyat bulunmaz. Buralarda ve oralarda bile bir tür "Yeraltı edebiyatı" (Samizdat), "Yeraltı edebiyatçıları" tekdüzeliğin düzenini bozarlar.

Amacım *Kitaplık* oturumuna katılan yazarlarla tartışmak değil. Ama onların düşüncelerinden yararlanıyorum, esinleniyorum. Ali Günvar, Türkçe'nin "emperyal karakteri"nden söz ediyor. Yani Türkçe'den başka bir dil sayılabilecek Osmanlıca'nın "emperyal" niteliğinden söz ediyor. Dilde sadeleşme akımının, Milliyetçilik (Pantürkçülük), İslamcılık ve Çağdaşlaşma ideolojileriyle birlikte ortaya

çıkması hiç de rastlantı değil. Siyasal arayışın yanı sıra gelişen bir zorunlu kültürel ve dilsel arayış bu. Osmanlı Devleti ve düzeni yıkılışını tamamlarken, kimi yöneticiler ve çağının çağdaşı aydınlar nasıl siyasal bir açılım aramaya başladıysa, aynı kaygı kültür dünyasını da yönlendirdi. Osmanlı Devleti yıkılıp, sona erip, siyasal ve toplumsal dayanağı yıkıldıktan sonra Osmanlıca'nın "emperyal" niteliğini koruması bir yana kültür ve dil dünyasını ayakta tutması da mümkün değildi. Çünkü Osmanlı düzeninden kopan halklar kendi ulusal devletlerini kurmak için ayaklanmışlardı. Ayrıca yönetsel, kültürel, tarihsel ve gündelik zorunluluk öğeleri olmadan hiçbir dil "emperyal" olamaz. Çağın, zaman ve zeminin anlayışına uygun olarak bir ulus devlet kurmayı amaçlayan Cumhuriyet, Osmanlı'nın ve dilinin emperyal karakterini ortadan kaldırmaktan çok, onun bıraktığı boşluğu doldurmak kaygısını taşıyordu. Kuşkusuz, zamanı gelince, ulusal karakteri oluşturmak için bu emperyal karaktere her alanda öldürücü darbeyi ("coup de grâce") de indirmiştir. Buna zaten "devrim" diyorlar. Osmanlı'nın devletini, düzenini, dilini, edebiyatını, kültürünü Cumhuriyet yıkmamıştır. Osmanlı'nın devletini kendi toplumsal düzeni, kendi siyaseti, kendi ekonomik yapısı, kendi dili, kendi edebiyatı ve kendi kültürü yıkmıştır. Cumhuriyet ölmüş bir organizmayı, yıkılmış bir düzeni diriltmek ya da onarmak gereğini duymamıştır. Yeni bir dünya ve yapı kurmayı amaçlamıştır. Benim "öldürücü darbe" dediğim de budur zaten.

Gelelim yazımızın "Bu neden böyle oldu"suna yani gerekçe bölümüne. İlkın, Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in 1922 yılında gazetelerde yayımlanan *Bir Zamanlar İstanbul*⁷ adlı kitabından bazı alıntılar yapacağım:

"Mahalle okullarının çoğunda yazı dersi olmadığından, çocuklara yazı dersleri evlerde ya da yazı öğretmenlerinin evlerinde bir ücretle verilirdi."

"Hükümet merkezi İstanbul'da yüksek okul olarak İstanbul'da Mühendishane (Teknik Üniversite), Harbiye ve Deniz okulları vardı. Coğrafya, Kimya, Hendese gibi dersler okunurdu. Devlet memurlarının tahsil görmesi düşünülmezdi. Devletlerarası anlaşmazlıklarda murahhaslarımız cahil oldukları ve bu yüzden zarara uğradığımız tarihlerde yazılıdır."

7 Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, ty.

"Rusların Akdeniz'e donanma göndereceklerine dair Fransızlar tarafından verilen haber üzerine Baltık Denizi'nden donanmanın gelebileceğine akıl erdiremeyen devlet erkânı Rus donanması uçup mu Akdeniz'e gelecek diye inanmamışlar, Çeşme limanında Osmanlı donanmasının yakılmasından sonra akılları başlarına gelerek hayret etmişlerdir."

"Eskiden devlet erkânının en mühimleri Enderun'dan, daire kalemlerinden ve Vezirlerin dairelerinden yetişirdi. Bununla beraber, hiç okuma yazma bilmeyenlerden de devletin en büyük makamlarına geçenler vardı. Enderun'a Arapça ve Farsça öğretmenleri seçilerek tayin edilmiş olduklarından buradan birçok şair ve edip yetişmiştir. Yalnız coğrafya ve matematik gibi bilgilerin okutulması âdet olmamıştı."

"Ne yazık ki, memleketimizin okumuş insanları geçim kaygısıyla ilkokul öğretmenliğini kabul etmemişler, bu yüzden ilkokul çağındaki çocuklar okulsuz kalmışlardır. Üsküdar tarafında 115, Galata civarında 120 ve İstanbul'da 300 ilkokul varken, bunların içinde ancak on okulda öğretmen bulunabiliyordu ki, bunun ne derece okumaya yardım edebileceği kolayca anlaşılır. Vaktiyle medreselerimizde bunca hekim ve bilim adamı, sanatkâr yetiştirilmiş olduğu halde, sonraları bu bilgiler yerine din bilgisi öğretilmeye başlanmış, ilim ve fen Avrupa'da ilerledikçe bizde unutulmuştur."

Bu tanıklıklardan sonra, bir de durum betimlemesi yapalım: Osmanlıca'nın resmi dil olduğu çok dilli Osmanlı ülkelerinde Türkçe sadece Türk halkının diliydi. Osmanlı öncesinde, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletlerinde bile devletin resmi dili Farsça'ydı. Devlet bin yıllık anadilinin yerine neden Farsça'yı resmi dil olarak kabul etmişti? Türkçe'yle devlet yönetmek olanaksız mıydı? Öyleyse resmi dili Türkçe olan Karamanoğlu Devleti nasıl yönetiliyordu? Türkçe'yi resmi dil olarak kullanmayan Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin yaşadığı trajik sonlar, Cumhuriyet'i kuranlara Türkçe'nin önemini ve Dil Devrimi zorunluluğunu anlatmış olmalı.

Dil ve Harf devrimleri bahanesiyle Cumhuriyet'e karşı olanlar, bu devrimlerin halkımızı büyük bir kültür hazinesinden yoksun bıraktığını ileri sürerler. Son zamanlarda dünyadan habersiz genç kuşak-

lar da aynı gerekçelerle Cumhuriyet'i eleştirir oldu. Acaba öyle mi? Matbaanın Osmanlı Devleti'ndeki serüveni gerçekleri göstermektedir. Matbaa Avrupa'da 1440'larda bulundu. Engizisyon'dan kaçan Seferad (İspanya) Yahudileri 1493 yılında, İstanbul'da ilk matbaayı kurdular. İki yıl sonra Selanik'te ikinci matbaaları açıldı. Ermeniler 1567, Rumlar 1627'de Osmanlı ülkesinde matbaalarını kurdular. Müslümanların matbaa kurmalarına gelince, dinsel ve örfi bir yasağın söz konusu olmamasına karşın, Avrupa'dan 282 yıl sonra 1727'de Macar dönmesi İbrahim Müteferrika ve Said Mehmed Çelebi tarafından kuruldu. İlk kitap 1729'da basıldı. Matbaa ciddi bir muhalefete hedef olmamasına karşın (örneğin, Patrona Halil İsyanı'nda dokunmadılar) 17 kitap basıldıktan sonra 1743'te kapandı. 16 yılda 17 kitap!... Bu sayı 18. yüzyıl Osmanlı toplumunun kültür ve bilgi hayatını bize yansıtmaktadır. Müteferrika matbaasını 1784'te yeniden açtı. Oysa Avrupa'da daha 16. yüzyıla girerken yaklaşık 1.000 kitap basılmıştı. Türkler ilk kitaplarını bastıkları sırada Avrupa'da 1,5 milyon kadar kitap ve yaklaşık 1,5 milyon nüsha basılmış durumdaydı.⁸

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e Arap harfleriyle basılmış 25 bin kitabın miras kaldığı söylenir. Bu kitapların çoğunluğu okul kitaplarıydı, din bilgisi kitaplarıydı. Bilim, felsefe ve edebiyat kitapları çok azınlıktaydı.

Dil ve Harf Devrimlerinin, dolayısıyla Cumhuriyet'in Osmanlı mirasının umman(!) gibi kültür hazinesini yok ettiği iddiaları bu güne kadar kimse tarafından kanıtlanamamıştır. Bu nedenle tersini ileri sürmek bile gerekmez.

Osmanlı-Türk toplumunun kaderiyle ilgili gerçekler "dil"in bir devlet ve toplum için hayati önemini göstermektedir.

ANKA haber ajansı kaynaklı bir haberi aktarıyorum:

"İran'ın Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin İranlı olduğuna ilişkin propaganda çabaları, Türkiye ile İran arasında yeni bir krize yol açtı. Son olarak İran'ın Kültür Bakanlığı tarafından düzenlenen Mevlana Sempozyumu'nu birlikte düzenleme önerisiyle İran'ın Mevlana'yı sahiplenme çabalarına resmi bir boyut kazandırmaya çalıştığı belirtildi. Kültür Bakanı İstemihan Talay, girişimlerin boşa çıkartılması için çalışmaların sürdürüldüğünü bildirdi."

8 Sina Akşin, "Önsöz", *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*, yay. yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

Bakan İstemihan Talay neyi boşa çıkartmak için çalışmaları sürdürecektir? Bir özel adlar sözlüğü olan *Le Petit Robert 2*'nin Mevlana (Djalâl Al-Dîn Al-Rûmî) maddesini açalım. Karşısında "Poète Persan" yani "Pers Şairi" yazıyor. 1210 tarihinde Horasan'da doğmuş, Moğol istilası yüzünden 1230'da Anadolu'ya sığınmış ve 1273'te Konya'da ölmüş.

Günümüz Afganistan sınırları içinde yer alan Horasan'ın Belh kentinde doğduğu için Afganistan, yapıtlarını Farsça yazdığı için İran, Konya'da yaşayıp orada öldüğü için Türkiye Mevlana'ya sahip çıkıyorlar. Ama herhangi bir yabancı ansiklopediyi açın, orada Mevlana'nın Pers yani Farisî olduğunu okursunuz. Çünkü Almanlar, Fransızlar, İngilizler ve niceleri Mevlana'nın şiirlerini Türkçe'den değil Farisî'den kendi dillerine çevirmişlerdir. Ailesinin Türk olmasının ve gündelik hayatta Türkçe konuşmalarının(?) hiçbir kıymeti harbiyesi yoktur.

Dünyada Mevlana örneğine benzer epeyce yazar vardır: Romen Eugene Ionesco, Tristan Tzara, Cioran, İrlandalı Samuel Beckett, Praglı Franz Kafka... Bu türden yazarların bir bölümü yazdıkları dilin milliyetiyle anılırlar, kimileri de ikinci dilde yazmış olmalarına karşın anadilin milliyetiyle.

Diyeceğim şu: Eğer İran, Mevlana'nın kendi şairleri olduğunu ileri sürüyorsa, yapıtlarını Farsça yazdığı için, üçüncü kişiler yanında kendimizi savunmakta güçlük çekeriz.

Cumhuriyet'i kuranların geçmişin yanlışlarını tekrarlamaya niyetli olmadıkları yaptıkları işlerden anlaşılıyor:

3 Mart 1924: Tevhidi Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası). Yani din okullarının kaldırılması, ilk ve ortaöğretimin çağdaşlaştırılması.

5 Nisan 1928: Cumhuriyet Halk Fırkası'nın laiklik ilkelerini ve Anayasa değişikliğini kabulü.

10 Nisan 1928: Anayasa'dan dine ait maddelerin çıkartılması.

27 Mayıs 1928: Latin rakamlarının kabulü.

1930: Ortaokullardan din derslerinin kaldırılması.

15 Nisan 1931: Türk Tarih Kurumu'nun kurulması.

19 Şubat 1932: Halkevleri'nin kurulması.

12 Temmuz 1932: Türk Dil Kurumu'nun kurulması.

18 Temmuz 1932: Ezanın Türkçe okunması.

17 Nisan 1940: Köy Enstitüleri'nin kurulması.

1940: Millî Eğitim Bakanlığı tarafından "Dünya Edebiyatından Tercümeler" dizisinin yayımlanmaya başlanması.

Yukarda yer alan 11 tarih Cumhuriyet'in çok hazırlıklı ve kararlı olduğunu göstermektedir. Cumhuriyet sadece Mustafa Kemal Paşa'nın bir kaprisi değildir. Söz konusu 11 tarihin içeriği Tanzimat'tan itibaren insanların zihinlerinde bir ülkü olarak yer almakta-
ydı. "Cumhuriyet, yüz yıla yakın süren siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel yeniliklerin, kurumsal yapılara kavuşarak, hukuki çerçeveyi belirleyerek, toplumun yapısına egemen olup taç giydiği dönemdir."⁹

Cumhuriyet'in en önemli devrimi bence Harf ve Dil Devrimleridir. Dil sorununun, Osmanlıca karşısında Türkçe'nin varlığı tartışmalarının Tanzimat'la (1839) birlikte ortaya çıkması son derece önemlidir. Yunanistan'ın kurulmasına kol açan Mora Ayaklanması'nın (1821) üzerinden 18 yıl geçmiştir ve Osmanlı Devleti içinde yer alan Hristiyan toplumlar kendi ulusal devletlerini kurmaya hazırlanmaktadırlar. Bu tarihsel gerçekler ve durumlar, Tanzimat'ın getirdiği yeni tanımlar ve ilkeler Türk kökenli Osmanlıları "Ben kimim?" sorusuyla karşı karşıya bırakmıştır. "Ben kimim?" sorusu her zaman tehlikeli bir sorudur. "Ben Türk'sem, devletimin resmi dili neden Türkçe değil; edebiyatçılarımız, gazetecilerimiz neden Türkçe değil de Osmanlıca yazıyorlar?" Bu soru ve ona verilen yanıt, ulusal Türk devleti, ulus devlet düşüncesinin ilk tohumlarıdır.

Türkçe sorunu Tanzimat'tan itibaren konuşulmaya başlandı. Latin alfabesini alma düşüncesi ise İkinci Meşrutiyet (1908) döneminde ortaya çıktı.

Cumhuriyet'i kuran kadro 1870-1890 yılları arasında doğdu. Demek oluyor ki ulus, ulusal bilinç, ulusal dil, yeni alfabe ve çağdaşlaşma, İslamlaşma ve Türkleşme tartışmalarının ortasında yetişti ve içinde yer aldı.

26 Eylül 1932'de Dolmabahçe Sarayı'nda toplanan ilk Dil Kurultayı'nın benimsenen tezi yüz yıllık bir tartışmanın özeti gibidir:

"Halkımız yazı dilini anlayamamaktadır. Türkçe tarihi gelişimini, içinde Arapça ve Farsça sözlerin baskısıyla öz benliğini yitirmiştir. Ayrıca Doğu uygarlığı aleminden çıkmış bulunuyoruz. Artık Batı uygarlığı içindeyiz. Bu yüzden dilimizi bu yeni uygarlığın getirdiği kavramları karşılayacak bir seviyeye ulaştırmalıyız. Bunu başarmak için dilimizin kendi olanaklarından yararlanmalıyız. Yani halkın konuşma dilinden, eski

9 Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", *age*.

eserlerden, derlemeler yapmalıyız. Türkçe'nin sözcük türetme yollarını araştırmalı, yeni kelimeler türetmeliyiz."

1980'den sonra ortaya çıkan birtakım aydınlarda Cumhuriyet Devrimlerinin halka karşı yapıldığı saplantısı var. Ta II. Selim'den itibaren aydınların ve bazı devlet yöneticilerinin bir ideali durumuna gelmiş, 1876'dan sonra bir bilinçli tutku düzeyine çıkmış olan çağdaşlaşma akımı, kuşkusuz, bir halk hareketidir. Namık Kemal ve Ziya Gökalp'in düşünceleri halk karşıtı mıydı? Medeni nikâhtan şapka ve giyime, tekke ve zaviyelerin kapatılıp modern eğitim sistemi kurulmasına, dilin yenilenmesine, millî sanayi ve ticarete kadar uzanan reform programları öneren Abdullah Cevdet (1869-1932) bu düşüncelerine hangi toplumu eleştirerek varmıştır, Arjantin toplumunu mu? Abdullah Cevdet toplumsal gelişme için özel girişimciliğin, bireyselleşmenin ve seçkin insanların yetişmesine olanak sağlayacak eğitimin önemini savunuyordu. Aynı düşünceleri şimdi liberaller ve küreselleşmeciler savunuyorlar. Bir düşünürün savunduğu düşünceleri ona halk esinlendirir. Aynı halk daha sonra bu gereksinim duyduğu düşünceleri benimser. Düzen böyledir. Türk halkı alfabesini değiştirmek istediği için Yazı Devrimi oldu; Türk halkı kendi diliyle konuşmak ve yazmak istediği için Dil Devrimi oldu; Türk halkı şariat düzeninde yaşamak istemediği için laiklik gerçekleşti; Türk halkı çağdaşlaşmak istediği için Cumhuriyet kuruldu ve Devrimler yapıldı.

Cumhuriyet, Dil Devrimi'ni gerçekleştirmiştir. Ama Cumhuriyet'in kurulmasını zorunlu kılan da bir ulusal dil devrimi gereksinimidir. Bu diyalektiği çözdüğümüz zaman Türk toplumsal devriminin sadece 20. yüzyılın değil bütün zamanların en büyük toplumsal devrimi olduğunu anlarız.

HADİ CANIM SEN DE!¹

"Yazmanın Okumanın Yeni Çağı"

Enis Batur 7 Temmuz 2002 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan "Yazmanın Okumanın Yeni Çağı" başlıklı yazısında az satan yazarlar ile çok satan yazarları karşılaştırırken şöyle bir cümle yazıyor:

"Hem kitapları çok sayıda okura ulaşan hem de kitaplarına az sayıda okurun ilgi gösterdiği yazarların saygınlığına kavuşmak için çırpınan yazarlar vardır: Onların bir bedel karşılığında bu sonucu aldıklarını bir türlü anlayamadıklarına tanık olunur."²

Kullandığı kavramları onaylamadan, Enis Batur'un cümlesini ben şöyle anlıyorum: Kitapları çok sayıda okura ulaşan yazarlar, çok sayıda okura ulaşmanın maddi ve manevi keyfini sürmekle yetinmiyorlar, bir de, az sayıda okura ulaşan yazarların (varsa) yazınsal saygınlığına göz dikiyorlar.

Yazarları "kitapları çok sayıda okura ulaşan yazarlar", "kitaplarına az sayıda okurun ilgi gösterdiği yazarlar" diye ikiye ayırmak saydam bir sınıflandırma değil. Önce "ulaşmak"ı ele alalım. Yazarın, kitabın ve okurun dışında bir başka "ulaştıran" aracıyla

1 Özdemir İnce, "Hadi Canım Sen de!", *Hürriyet Gösteri*, sayı 240, Ağustos 2002.

2 Enis Batur, "Yazmanın Okumanın Yeni Çağı", *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 2002.

("dağıtım"la) ilgili olabilir bu eylem. "Dağıtım" söz konusu olunca kitabın niteliği önemini yitirir.

"Okurun ilgisine mazhar olmak" da belirgin bir ölçü değil. İlgiden kasıt ne? Çok okunmak mı, beğenilmek mi? Bunları bilemeyiz. Okurun bir yazara ilgi göstermemesi onun iyi bir yazınsal yazar olduğunun kanıtı olmadığı gibi bunun tersi de yazınsal bir ölçü olamaz.

Yazarları, bazen Türkiye'de yapıldığı gibi "çok okunan", "çok okunmayan", "az okunan" sınıflarına da ayıramayız. "Okumak" ya da "okunmak" da ölçülebilen, ölçüye gelen bir durum değil. Bir yazarın okunup okunmadığını ancak kütüphaneler aracılığıyla öğrenebiliriz. Kütüphane kayıtları da ancak yazarın kitabının kütüphaneden ödünç alındığını gösterir, kitabı alan kişinin onu okuduğu anlamına gelmez.

Kitapların ve yazarların bazılarını, ABD'de olduğu gibi, "çok satan" sıfatıyla tanımlamamız mümkün. Çünkü basılan kitabın sayısı bellidir, dağıtılan kitabın sayısı bellidir, satılan kitabın da sayısı bellidir.

Bunun dışında, "çok satan" kitabın madde olarak okura ulaştığını söyleyebiliriz, ama "ulaşmak" fiilini daha çok genişletemeyiz; bu ulaşmayı "okunmak" ve "alınlanmak" olarak yorumlamamız da mümkün değil. Kitap belki özel kitaplıklara ulaşmıştır, ama herhangi bir okura ulaşmamıştır.

Yazıyı, "...mıştır", "...mamıştır" diye uzatmanın bir yararı yok. Enis Batur'un yaptığı gibi, şu doğru "çok satan yazar" tanımına "kitapları çok sayıda okura ulaşan yazar" gibi bir başka kaftan giydirmenin "durum"un anlaşılmasına yardımcı olacağını düşünmüyorum.

Bu türden yazışmalarda kullanılan evrensel sıfatlardan yararlanılmasından yanayım. "Çok satan" deyimi nereden çıkmış? ABD'de(n) çıkmış! Orada "bestseller" diyorlar. Ama az satmayı bir kategori saymadıklarından olacak "worst seller" diye bir tanım ya da sıfat kullanmıyorlar. "Bestseller" ("çok satan") sıfatı, ABD'de ırk ayırımına, ırk ayrımcılığına benzer. Bir zamanlar Güney lokantalarının, kahvelerinin kapısında "Zenciler giremez" diye yazardı. "Çok satan" da "Zenciler giremez" gibi bir şeydir. Bu bir! İkincisi, "çok satan" kavramı tamı tamına "edebi standartlara uygun değildir" anlamına da gelir. Ama unutmamak gerekir ki her az satan da "yazınsal değere sahip", "yazınsal değeri yüksek" anlamına gelmez.

Şimdi, izin vererseniz, "Yazınsal" yani "edebi" olan metnin özelliklerinin neler olduğunu yazmayayım ve size *Yazınsal Söylem Üzerine*³ adlı kitabımı okumanızı önereyim.

3 Özdemir İnce, *Yazınsal Söylem Üzerine*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

ABD'de çok belirgin bir anlamı olan "çok satan" deyimini Avrupa'da biraz bulandıktan sonra bizde öyle karışır ki artık dibi görünmez olur. Bir bakarsınız, birileri "çok satan" deyimini "çok okunan"a, kimileri de "çok sayıda okura ulaşan"a çevirmiş. Dünyanın küreselleştiği(!) bir dönemde evrensel (küresel) tanımlardan kaçmanın, kaçınmanın bir anlamı olabilir mi?

ABD'de bazı yazarlara, "Bu yazar evrensel anlamda yazınsal (edebi) yazar değildir" anlamında "çok satan" sıfatı verilmiş. Harbi bir sıfat! Bu sıfatın ne anlama geldiğini yayıncı da, editör de, yazar da, eleştirmen de, okur da, okurcu da, kitapçı da bilirler. 1-2 milyon satan kitapları *Publishers Weekly*⁴ dergisinin "çok satanlar" listesinden 70-80 hafta inmeyen, özel uçak ve yat sahibi bir yazarın bir *Book Review*⁵ ya da bir üniversite dergisi eleştirmeni tarafından beğenilmeye hevesleneceğini hiç sanmam. ABD'nin *Varlık* ve *Adam Sanat* türü edebiyat dergilerinde ya da *Cumhuriyet* ve *Radikal* benzeri gazetelerinin kitap eklerinde değerlendirilmek bu tür yazarların umurlarında bile değildir. Örneğin bir Harold Robbins, bir John Grisham, bir Stephen King, bir Madison Smart Bell, -20. yüzyılın baba yazarlarını bir kalemde unutul-, bir Eudora Welty'yi, bir Carson McCullers'ı, bir Russell Banks'ı, bir James Purdy'yi de bir yana bırakın, bir Paul Auster'a, bir Bret Aeston Ellis'e, bir John Irvin'e, bir Louise Erdrich'e bile özenmezler. Kendi durumlarını her bakımdan betimleyen "çok satan" sıfatının ne anlama geldiğini bilirler ve bu sıfatın tadını çıkartırlar. Bir başka yazını, bir başka yazma tarzını temsil ettiklerinin bilinci vardır devinimlerinde. Kendilerinin gerçek yazınsal yazar olmadıklarını çok iyi bildikleri gibi okurlarının da gerçek yazın okuru olmadığını bilecek kadar akıl ve görgü sahibidirler. Bir Faulkner, bir Dos Passos, bir Salinger, bir Eudora Welty okurunun kendilerini adam yerine koymamasına da saygı gösterirler.

4 *Publishers Weekly* (PW), yayıncılar, kütüphaneciler, kitapçılar ve ajansları hedef alan bir Amerikan haftalık iş ve haber dergisidir. 1872 yılından bu yana kesintisiz olarak, "Kitap Yayıncılığının ve Satışının Uluslararası Haber Dergisi" sloganıyla yayımlanmaktadır. Genellikle kitap tanıtım ve değerlendirmeleri üzerinde durur ve yılda 51 sayı yayımlanır. (YN)

5 *Amerikan Book Review* (ABR), 1977 yılında kurulmuş, yılda altı kez yayımlanan ve uluslararası piyasada dağıtılan, kâr amacı gütmeyen bir dergidir. ABR, kurgu, şiir, edebiyat ve küçük, bölgesel, üniversitelerden gelen etnik, avangart ve kadın yayınları konulu kültürel eleştiriler gibi sıklıkla ihmal edilen eserlerin yorumlarında uzmanlaşmıştır. Bir edebi dergi olarak ABR, yazarların yayımlanan eserler hakkında hissettikleri bağlılık duygusunu yansıtmayı amaçlamaktadır. Dergi, yazarlar tarafından ve genel kamuoyu ve yazarlar için yayımlanmaktadır. (YN)

Enis Batur'u okuyup, durum üzerinde düşünmeye başlayınca, aklıma, eskiden trenlerde üçüncü mevki bileti alıp da ikinci mevkide, ikinci mevki bileti alıp birinci mevkide yolculuk etmeye meraklı tren yolcuları geldi. Bilet kontrollerinde kendilerini gerçek yerlerine göndermesinler diye kondüktörlere yalvarırlardı. (Bu benzetme sadece bizim "kitap" dünyamız için yapılmıştır.)

Enis Batur'un "Yazmanın Okumanın Yeni Çağı" başlıklı yazısını dünya çapında bir genel durum değerlendirmesi yapmak için yazdığını sanmıyorum. Onun "Hem çok satmayı seçmişler hem de yazınsal yazarları kıskanıyorlar" dediği yazarlar, sanırım, Türkiye'nin "televole" yazmanları.

Adlarını vermeye gerek yok, Türkiye'nin çok satan yazarlarının gerçek anlamda, ABD tarzı "bestseller" yazarı tipine girdiklerini sanmıyorum. Çünkü belki modalaşmış kitapların temalarının izini süren kitaplar yazıyorlar, ama "bestseller" kalıplarına uygun biçimlendirdiklerini, ABD "bestseller" kalıbına uygun roman yazdıklarını söylemek iki taraf için de haksızlık olur. Ama ABD'li "bestseller" yayıncılarının "bestseller" yazarlarına uyguladıkları tanıtım ve reklam yöntemlerini benimsiyor bizimkiler. Sadece bu pazarlama çabalarına bakarak bizimkileri de "Dikkat! Yazınsal değildir!" uyarısının kapsamına almak acelecilik olur! Söz konusu yazarlar "çok satma" işini yazınsallık diplomasına, turistik otel yıldızlarına dönüştürmedikçe ortada bir sorun yok, dolayısıyla kendilerine ait olmayan bir sıfatın gasbı söz konusu değil. Ama yazarlar buna dikkat etseler de menecerleri, reklamcıları ve tanıtımcıları dikkat etmeyebiliyorlar. Söz konusu yazarlar, gazetelerin cahil magazin servislerinin elinde birer film ve futbol yıldızına dönüştükleri andan itibaren bütün yazınsal değerler güme gidiyor.

Sorun, burada "çok satan yazar"ın kendisine ait olmayan "yazınsal" sıfatına el koyması. Buna engel olmak mümkün değil. Belki ABD'de, Fransa'da yapıldığı gibi bu türden yazarlar, gerçek edebiyat dergilerinden, gazetelerin kitap eklerinden uzak tutulabilir. Ama gazetelerin magazin servisleri ve televizyonlar için vazgeçilmez nesnelerdir "çok satan yazarlar".

Başka bir sorun da okurun hangi yazarı okuyacağı. Hiç kimse kaygılanmasın, her okur kendi yazarını, her yazar da kendi okurunu bulur. Aralarında içgüdüsel bir ilişki vardır. Tıpkı binlerce deniz mili ötelerden yumurtadan çıktıkları yere yumurtlamak için dönen

somon balıkları ya da döşemeye dökülmüş tozşekeri, masada unutulmuş karpuz kabuğunu bulan karıncalar gibi...

Başka bir sorun da genç yazar adaylarının hangi yazarı örnek alacağı! Bu da dert değil. Her yazar adayı ilkin okur olacağı için, hangi tür yazarı okursa onun izinden gidecektir.

Görüldüğü gibi, edebiyat dünyasında her tür yazara, her tür okura yer var. Haydi bizden değil de dışardan örnek verelim: Bir John Gresham (ABD) okuruna Çin işkencesi yapılırsa da John Banville (İrlanda) ya da Eudora Welty (ABD) romanından tek sayfa okutamazsınız.

İşin uzmanları bunun böyle olduğunu bilir. Can sıkıcı bu değil. Can sıkıcı şu: Enis Batur'un sözünü ettiği örnek. Yazınsal değeri olmayan bir "çok satan yazar"ın, gerçek edebiyat okurunun saygı gösterdiği bir gerçek yazarı kıskanması. Hatta onun kılığına girip ortalıkta dolaşması. Böyle bir durumda edebiyat dünyası kendisini enayi yerine konulmuş hissediyor. Sorun bu!

Bu yazıda amacım Enis Batur'u eleştirmek değil. Yazımın başlığı da Enis Batur'la ilgili değil. Sadece onun yazısından ilham aldım. O kadar!

Bu konuda son olarak şunu söyleyebilirim: "Çok satan"ın karşı ucunda ne "az satan" ne de "az" sıfatlı başka bir şey var. "Edebiyat" olarak tanımlayamayacağımız bir yazının tersi, yani edebiyat var. "Yazınsal olan" az ya da çok satmış, az ya da çok okunmuş olsun, onun hiçbir niteliği değişmez. Çünkü o nitelik kendinden başka hiçbir şeye bağlı ve bağımlı değildir.

"Çok satan" sıfatı başlangıçta çok satan kitaplar için kullanılmış olabilir, ama artık polisiye gibi, popüler roman gibi bir roman türüdür.

500 bin satsalar da Yaşar Kemal'in romanları "çok satan" sınıfına girmezler, çünkü "çok satan" kalıbıyla yazılmamışlardır.

"Roman Sanatı"

Selim İleri de yukarda sözünü ettiğim soruna bir başka açıdan değinmişti *Cumhuriyet* gazetesinde:

"Türk romanı yazım açısından da, okunmak açısından da inanılmaz değişimlere uğruyor. Bizi yetiştiren romancıların büyük emekleri, yaşamlarından ödün vererek romancı kimliklerini sürdürme mücadeleleri bugünün romancılarının umurunda değil."⁶

6 Selim İleri, "Roman Sanatı", *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 2002.

Sorun "model" sorunu. Yazınsal etik sorunu. Eskiden bir roman-cı Osmanlı hareminden bir cariye'nin ya da sultanın konu edildiği bir roman yazdığı zaman, öteki romancılar aynı konuya, aynı izleğe girmekten uzun süre kaçınırlardı. Şimdi böyle bir şey yok. Böyle bir şey olmadığı gibi, cariyeye ya da sultan üzerine yazılmış romanın yazınsal değeri ve derinliği de örnek alınmıyor; tam tersine, romanın basım sayısı ve romancının kazandığı para, alınan ya da alınacak modelin etkileyen özelliği oluyor. "Çok satan"ı örnek alan genç yazar adaylarını, yazarlık eylemine artık başka yazarların yapıtlarının yazınsal değeri değil, ama bu yazarların söz konusu yapıtları sayesinde kaç para kazanmış oldukları yönlendiriyor. Genç yazar adayı artık Malcolm Lowry gibi 10-20 yıl uğraşıp *Yanardağın Altında'sı*⁷ (*Under the Volcano*) gibi bir roman değil, altı ayda John Grisham'ın *Müşteri'si*⁸ (*The Client*) gibi bir roman yazıp köşeyi dönmek istiyor.

Yüzlerce John Grisham müridine karşı bir tek Malcolm Lowry öğrencisinin yeteceğini bildiğim için olan bitene üzülmüyorum. Editörlük yaptığım dönemde üzüntüye karşı şerbetlendim. Editör sıfatıyla, hangi yazarı okuduğunu sorduğunuz genç romancı adayı Türk romanının kurucularını değil de kendisinden beş altı yaş büyük ve birkaç yıl içinde demode olması kesin bir moda yazarı yeğliyorsa ne yaparsınız? Böyle bir adayın roman denemesini doğal olarak beğenmeniz çok zordur. Kitabını niçin yayımlamayacağınızı sorar genç yazar. Siz ona yazım tarzının yeterli olmadığını söylersiniz. Bunu söylediğiniz anda yanıt hazırdır: "Ben postmodern üslupla yazıyorum!"

Yapılacak başka bir şey yoktur. Kapıdan yolcu ederken, "Çocuğum senin postmodern sandığın şey modernizmin arabeski!" demekten başka.

Selim İleri haklı!

Selim İleri haklı ama yakındığı ve benim de yakındığım oluşumlara engel olmak mümkün değil artık. Hem neden engel olmalı?

Türk romanının ana gövdesini oluşturan yazarları (Ahmed Midhat Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halit Ziya Uşaklıgil, Halide Edip Adıvar, Abdülhak Şinasi Hisar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Ali, Reşat Enis, Orhan Kemal, Samim Kocagöz, Tarık Buğra, vb.) hiçbir okura

7 Malcolm Lowry, *Yanardağın Altında*, çev. Sinan Fişek, Can Yayınları, İstanbul, 2009. (YN)

8 John Grisham, *Müşteri*, çev. Füsun Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006. (YN)

zorla okutamayız. Böyle bir dizgeli ve gelenekli okuma ailede başlar, okulu içine alır (ya da okul okumayı yönlendirir), yayınevlerini kapsar, yazılı ve görsel medyayı yönlendirir.

Kitap yalnızca edebiyatı ilgilendirirken büyük bir sorun yoktu; yazınsal önem ve hiyerarşi yazın ortamı (edebiyat dergileri, ödüller ve meyhane sohbetleri) tarafından belirleniyordu. Kitap ve yazarı sermayenin nesnesi olduğundan bu yana durum değişti ve sorunlar başladı. Sermayenin ürettiği yazar ve kitap (roman, vb.), klasik edebiyat dünyasının ürettiği kitabın yaşam alanına göz dikmeseydi sorun çıkmayacaktı. Ama sermayenin ürettiği yazar ve kitap, ötekinin saygınlığına göz diktiği için başlayan gizli savaş meydanlara taşınmaya başladı.

Burada yanlışlık bizim yerli kitap "sermaye"sinin zihniyetinden kaynaklanıyor. ABD örneğini anlayıp öğrense, sorun çıkmayacak. ABD yayıncılık sermayesi John Grisham, Stephen King, Harold Robbins, Madison Smart Bell gibi yeni bir yazar ve yeni bir yazı ürünü türü yarattı: "Bestseller!" Serüven ve aşk eksenli, bireyin ve toplumun çok önemli sorunlarını (iktidar-mafya ilişkileri, yönetimin yozlaşması, paranın kavgası, kirli para ve uyuşturucu, vb.) konu edinen, doğrudan anlatımlı bir yazı türü.

ABD'de ne yayınevi ne de yazar şu saygın mı saygın Pulitzer Ödülü'nü almaya hevesli; ne de Stephen King ve meslektaşları, sanat tarihi kitaplarında ve ansiklopedilerde Faulkner ya da Jack Kerouac'ın yanında boy göstermek istiyorlar. Oyun kuralına uygun olarak oynanıyor: Para Stephen King'in, saygınlık William Bourroughs ile Raymond Carver'ın. İşbölümü yapılmış!

Türkiye'de henüz Stephen King, John Grisham türünden "bestseller" kalıplarına (patronlarına) göre biçilip dikilen roman yazan yazarlar yok. Yazı olarak "bestseller" kalıplarına uymayan ancak "bestseller" meşrepli yazarlar var. Yayıncılık sermayesi, birinci sınıf yazınsal yapıt üretemeyen ancak para ve üne hevesli bu yazarları "bestseller" yazarların yerine kullanıyor. Sorun da buradan kaynaklanıyor: ABD "bestseller" yazarlarının umursamadığı değerleri bizimkiler, edebiyat dünyasının geleneğine bulaştıkları için, gözden çıkartamıyorlar. Bizim sözde "bestseller" yazarlarımız *Cumhuriyet* ve *Radikal*'in kitap eklerinin kapak yıldızı olmak; *Adam*, *Varlık*, *Edebiyat* ve *Eleştiri* gibi dergilerde eleştirmenler tarafından övülmek; Orhan Kemal ve *Cumhuriyet* roman ödüllerini almak istiyorlar. Sorun buradan kaynaklanıyor. Ama bu durum da geçici. Çok yakın zamanda, yayıncılık sermayesi kendi Türk tipi "bestseller" yazarını

üretecek. O zaman herkes kendi köyüne gidecek. O zaman Türk tipi "bestseller" yazar kendi şatosunu yaptırmadan önce, Cihangir'den ayrılıp, çevresi duvarla çevrili, özel korumalı, yüzme havuzlu sitelerde oturmayı yeğleyecek.

Yapılacak iş, sabırlı olmak! Sabırın yanında bir de eylem yöntemi önereceğim:

"Ne yapmalı? Yapılacak şey çok basit. Kirlenmiş edebiyat gezegenini terk edip yeni bir gezegene gitmek ve orada edebiyatın yazma ve okumayla, eleştiri ve değerlendirmeye ilgili bütün yazınsal ve estetik kurallarının geçerli ve egemen olacağı yeni bir dünya kurmak. Ve o dünyanın kapılarını modaya ve edebiyat televolesinin gösterilerine kapatmak... Yazarların ve şairlerin özgür olacakları ve özgür kalacakları bir zaman. Yani ve özetle, yeni bir ayna, eski tartı için yeni bir terazi ve yeni para birimi!"⁹

Bir "Zırtullahu Kirmanî"

Bizim "bestseller" meşrepli yazıcılardan biri, Michel del Castillo'nun son romanını okurlarına salık verirken, yazarın *Karar Gecesi*¹⁰ adlı romanını da unutmuyor. Kafadan yazdığım için yazılı cümlesini ancak yaklaşık olarak tekrarlayabilirim. Sevgili "Fan" okurlarının *Karar Gecesi*'ni mutlaka okumalarını, ama çevirmenin önsözünü de mutlaka okumamalarını öğütüyor. Çünkü çevirmen kitabı ve yazarı yorumlarken, okurun merakına limon sıkarak ipuçları veriyormuş. Sanki "önsöz" denilen metinler başka türlü yazılırmış gibi.

Karar Gecesi'nin önsözü şöyle bitiyor:

"Nasıl bir roman bu *Karar Gecesi*? Politik mi, psikolojik mi, felsefi mi, polisiye mi? Hem hepsi, hem de hiçbirisi! Gelenek-selden canı sıkılan Roman'ın değişik biçimsel denemelere giriştiği günümüzde Michel del Castillo 'klasik' bir roman yazmış; yüreği Dostoyevski'nin yüreği, beyni Kafka'nın beyni, eli Hemingway'in eli (...) İnsan'ı, Tanrı ve Şeytan'ı, Tanrı ve Şeytanınsanı, insanın durum ve yazgısını; Tanrı, devlet, düzen

9 Özdemir ince, "Bir Söyleşi için Yorumlu Ek", *Hürriyet Gösteri*, sayı 236, Nisan 2002.

10 Michel del Castillo, *Karar Gecesi*, çev. Özdemir İnce, Can Yayınları, İstanbul, 1984.

ve insanı tartışmayı göze alan; o eski, geleneksel, ölümsüz romanın yatağından akmaya kararlı bir başyapıttır elinizdeki *Karar Gecesi*.¹¹

Karar Gecesi (*La Nuit du Décret*) bundan 19 yıl önce yayımlandı. Kitabın çevirmeni ve önsöz yazarı benim. Yayınevi, Michel del Castillo ülkemizde iyi tanınmadığı için yazarı ve yapıtı tanıtan, yorumlayıcı bir yazı yazmamı özellikle istedi. O sıralarda, yapısalcılıkla, göstergebilimle zihni iyice karışmış, bunların etkisiyle klasik romanın artık "sizlere ömür" olduğuna inanan, her yazınsal metin gibi "mesajı kendi üzerine dönük" romanın hiçbir şey anlatmak zorunda olmadığını sanan saf okur ve yeteneksiz yazar çevrelerine bir tür uyarıda bulunmak istedim. Ve oturup söz konusu "önsöz"ü yazdım. Amacım, klasik ve gelenekselden moderne "roman"ı savunurken, postmodern romanın modern romanın arabeski olduğunu göstermekti. Bunu başardığımı sanıyorum. 28 Şubat 1982 tarihinde bitirdiğim bu metnin altını bugün de imzalarım.

Karar Gecesi 1984 yılında yapılan birinci basımdan sonra bir başka basım yapmadı. Malcolm Lowry'nin *Yanardağın Altında*'sı da ikinci basımı yapmadı. Bu, bu iki romanın değerini kuşkusuz azaltmaz. Ben de duruma şaşırمام.

Beni şaşırtan, adımı anmadığı için adını anmayı gerekli görmediğim "bestseller" meşrep yazarın *Karar Gecesi*'ni bir polisiye roman, polisiye romanların da "Katil kim?" gerilimi üzerine kurulu olduğunu sanması. Bir okur polisiye olduğu varsayılan bir romanı sonunu bildiği için okumuyorsa, o ilkin bir "okur" değildir. Roman da yazınsal olma niteliklerinden yoksundur. Çünkü hiçbir yazınsal roman sadece serüven kurgusu ve akışı yüzünden okunmaz. Okuma eyleminde kuşkusuz merak ögesi de vardır, ama bir yazınsal metin yazınsal haz almak için okunur.

"Yazınsal olan" ile "yazınsal olmayan" bir metni birbirinden kalın çizgiyle ayıran özelliktir bu. Bir metinde merak edilen şey, dilin içererek temsil ettiği romansal nesne ise söz konusu metin yazınsaldır; merak, eğer olayın gerilimsel örgüsü üzerinde odaklanıyorsa metin yazınsal değildir. Birinci metin yazınsal haz, ikinci metin ise duygusal haz yaratır.

Bizim "bestseller" meşrep yazarının bu basit ölçülerden haberi bile yok.

11 Özdemir İnce, "Çevirmenin Önsözü", *age*.

Yaşar Kemal, neredeyse her yıl Cervantes'in *Don Kişot*'unu döne döne okuduğunu söyler. Ben de her yıl değilse bile dört beş yılda bir Dostoyevski'nin romanlarını okurum. İnsanlar, "mevzuunu"(!) bildikleri kitapları pintilik yüzünden, yeni kitaplara para harcamamak için mi döne döne okuyorlar acaba? Yoksa bu döne döne okumalar ölümsüz yazınsal değerlerin belirtisi mi?

Doğu edebiyatlarında konunun hemen hemen önemi yoktur. "Leyla ile Mecnun"u kim bilir kaç şair yazmıştır zamanında. Ciddi bir şiir okuru "Ben falancanın 'Leyla ile Mecnun'unu okudum, filancanın yazdığını okumam gerekmez!" der mi?

Bir "bestseller" meşrep yazarının böyle yazınsal incelikleri bilmesini, doğal olarak, beklemem ben. Ancak, "para"yla yetinmeyip ciddi edebiyat alanına tecavüze kalkışmaları da can sıkıyor. Ama bir teselli de var: Gerçek Türk "John Grisham"ları, "Stephen King"leri ortaya çıkınca bu "bestseller" meşrep sahtecilerin pabucu dama atılacak.

IRAK SEFERİ*

* Özdemir İnce, *Hürriyet*, 24, 25, 26, 27, 28, 29 Temmuz 2003.

18.07.2003

Sefer Hazırlıkları

Akşam, Bodrum'un Kefaluka (Akyarlar) beldesinin Fener mevkiinde, denizin üzerindeki lokantada yemek yiyorduk. Tarık Akan ve hayat arkadaşı Acun Günay, Ülker ve ben... Benim harhut¹ cep telefonu çaldı epeyce geç bir vakit. Dönemin Hürriyet gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök'tü. Gazete Yalçın Doğan ile beni Irak'a göndermek istiyordu. Kendi deyişiyle Yalçın ile ben, yazılarımızla, "Double Check" (Çifte Bakış) yapacaktık Irak'ta. Yazılarımız da zaten gazetede bu alt başlıkla yayımlandı.

Hesaba göre, sınırdan itibaren Duhok, Erbil, Süleymaniye, Musul, Kerkük, Bağdat üzerinden ta Basra'ya kadar gidecektik. Evdeki pazarlık çarşıya uymadı. Bağdat'tan geri döndük. Oysa ben Basra'ya mutlaka gitmek istiyordum.

Daha sonra, bana Boston'dan telefon eden oğlum Tan, Scott'ı² neden aramadığımı sordu. Irak'a gitmeden önce nereleri ve kimleri göreceğim konusunda ciddi bir hazırlık yapmıştım. Scott nedense aklıma gelmemiş. İyi ki de gelmemiş. "İliştirilmiş"³ gazeteci durumuna düşebilirdim.

1 Mersinlicede "eski" anlamında.

2 Tan'ın yakın arkadaşı, aile dostumuz yedek mühendis Albay Scott Hill o sırada Bağdat'ta önemli bir görevdeydi.

3 İliştirilmiş gazeteci (İng. embedded journalism, embedded news reporters), ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali sırasında ABD ordusuyla beraber ve onun koruması altında hareket eden basın mensupları, muhabirler. Tarafsızlıkları, özellikle basın mensupları arasında olmakla birlikte kamuoyunda da tartışma konusu olmuştu. (YN)

Tan, Boston'dan, "Irak'a gitmeden hayat sigortan yaptırılmış mıydı?" diye sormuştu. Hatırlıyorum...

Irak konusunda bilgiç gazete köşemenleri Irak, Türkiye'yi örnek alarak, Türkiye örnek alınarak yapılandırılacak diye yazarlarken, ben böyle bir şeyin mümkün olamayacağını yazıyordum. Irak'a gitmeden üç ay önce yayımlanan yazımı⁴ birlikte okuyalım:

"2 Nisan günü Türkiye'ye gelen ABD Dışişleri Bakanı Powell, 'Bölgedeki tek Müslüman ve demokratik ülke olan Türkiye, inşa etmeyi düşündüğümüz Irak'a en iyi model ülke. Biz de Türkiye gibi bir Irak yaratacağız' demişti.

Kimilerimizi pek mutlu edecek bu cümle bana küfür gibi, Türkiye'ye yapılan bir hakaret gibi geliyor. Mr. Powell, Türkiye modelinin çarşıdan birkaç milyar dolara, 50-60 ölünün kanı pahasına satın alınabileceğini sanıyor.

Şu kadarını söyleyeyim: Daha öncesini bir yana bırakalım, ama Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri I. Meşrutiyet'le (1876) atılmıştır. Yani 127 yıllık bir geçmiş var defterde. Irak'ta, Türkiye Cumhuriyeti'nin dil, harf ve kıyafet devrimlerini aklımıza bile getirmeyelim. Ama laiklik, hukuk ve adalet devrimi, öğretim birliğine (Tevhid-i Tedrisat Kanunu) dayalı eğitim devrimi, kadın devrimi olmadan Türkiye modeline dayalı bir Irak yaratılamaz. Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasa'sının değişmez ikinci maddesinin Irak anayasasına aynen alınması gerek: 'Irak Cumhuriyeti (...) demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.'

İslam'ın sadece bir din konumunda olduğu, bir ülkenin anayasasına kolayca yazıldığını sanıyor ABD. Hiç de kolay olmadı! Üstelik Irak yapısal olarak Türkiye'ye benzemez. Arap ülkeleri için İslam sadece bir din değildir; dildir, yazıdır, kültürdür, uygarlıktır.

ABD'ye şaşıyorum. Yöneticileri acaba herhangi bir toplumbilimci, tarihçi, Arap bilimci, şarkiyatçıyla konuştu mu bu konuda? Onlar da benim gibi "Bu iş olmaz!" diyeceklerdir. ABD bunu bildiği için sormamıştır, çünkü Irak'a yapılan müdahale en büyük gerekçesinden yoksun kalır.

ABD-İngiltere koalisyonunun Irak'a müdahalesinden bu yana Fransız basını Arap aydınlarıyla harıl harıl söyleşi yapıp

4 Özdemir İnce, *Yedi Canlı Cumhuriyet*, 1. basım, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2004, s.51-52.

yaymılıyor. Paris-X-Nanterre Üniversitesi'nde Karşılaştırmalı Edebiyat hocalığı yapan, France-Culture radyosunda "İslam Kùltürleri" programını yöneten Tunuslu yazar Abdelwahab Meddeb, Ortadoğu toplumlarının demokrasi için yeterli olgunluğa erişmediğini söylüyor. (Le Point, 21 Mart 2003). Gereķesi çok açık. şu cümleyi iyi okuyalım: 'Müslümanların tarihsel durumu, dinin demokrasiyle bağdaşmaz olduğunu gösteriyor. Batıda, modernite ile demokrasinin dine karşı gerķleşmiş olduğunu size hatırlatmak isterim.'

Demek ki Müslüman ÷lkelerde de demokrasinin dine karşı gerķleşmesi, yani laiklik ilkesine dayanması gerekmektedir. Türkiye bu operasyonu Mustafa Kemal'in önderliğinde büyük bir antiemperyalist kurtuluş savaşı vererek gerķleřtirdi. ABD, Irak'ta devleti laikleştirmeden demokrasiyi kuramaz. Halk ve din böyle bir operasyona hazır değil! Üstelik Iraklının gözünde ABD kim? Bölgeyi denetim altında tutmak için eylemini demokrasinin ahlaki kaftanı altında meşrulaştırmak isteyen bir kâfir emreryalist.

Kutsal Türkiye'yi böyle komedilere alet ettirmeyelim."⁵

Irak'a ABD müdahalesinden bu yana yukarda okuduğunuz yazının bir benzeri ÷lkemiz bilimcileri, siyasetçileri ve köşemenleri tarafından yazılıp söylenmedi. Gerķeęi göremediler. ABD ve AKP hükümeti son Arap Baharı ayaklanmalarından sonra Tunus, Libya, Mısır ve Suriye'ye bir Türkiye modeli götürmek istiyor. Ama götürmek istedikleri şey, Mustafa Kemal'in Türkiyesi örneği değil, AKP'nin Türkiye'de kotarmaya baş koyduğu ılımlı İslam modeli. Bunu da çok iyi bilelim.

İsterseniz artık Irak Seferi'ni okumaya başlayabilirsiniz.

24.07.2003

Halk Memnun Gözüküyor, Ama Gözler Kuşku

20 saattir Irak'tayım. 22 Temmuz günü saat 18.30'da 3 saat süren bir işkenceden sonra Habur kapısından geçip Irak'a girdim. Habur kapısı rezaleti özel bir yazı konusu olacağı için onu şimdilik erteliyorum.

Dediğim gibi 20 saattir Irak'tayım, ama yol kıyısındaki reklamlara (Beko, Vestel, Ülker, İstikbal, Arçelik), süpermarketlerde ve yol kıyılarında satılan mallara bakacak olursak Türkiye'nin Güneydoğusu'nda bir yerdeyiz.

Irak üzerine yazanların yaptığını ben de yapıp Habur kapısından önce Silopi'den Habur'a uzanan ve Habur'u geçtikten sonra Irak tarafında Duhok kentine doğru kilometrelerce devam eden Türk kamyon ve tanker kuyruğundan söz edebilirim.

Musul'da akşama doğru önemli bir randevumuz vardı. Musul Vali Yardımcısı Doktor İbrahim Arafat ve Doktor Hüseyin Beyatlı'yla. Saat 20.00'ye doğru Musul önlerine geldiğimiz zaman çıkış yollarının ABD askerleri ve peşmergeler tarafından abluka altına alındığını gördük. Aşağı yukarı 5 km kadar kuyruk vardı. Musul'dan çıkan arabaları didik didik arıyorlardı. Bize Musul'a girişlerin kapatıldığını söylediler. Bunun üzerine Erbil'e gitmeye karar verdik. Erbil yolunda ABD'li devriyeler tarafından birkaç kez durdurulduk. Ancak ne arabamızı aradılar ne de nereye gittiğimizi sordular.

Musul önlerine doğru DHA Diyarbakır muhabirlerinden Faruk Balıkçı yakıtımızın bitmekte olduğunu söyledi. Yol boyunca benzin istasyonları olmadığı için, karpuz kavun satar gibi, bidonla mazot satanları aramaya başladık. Sonunda kış kışa yanaşmış iki tanker bulduk. Bunlardan biri Türk tankeri idi. Tanker dolunca bize de mazot sattılar. Nissan cipimizin deposu 6 dolara doldu. Biz mazot doldururken kapısında DHA yazısını görenler aracımızın çevresini sardılar. Biri "*Hürriyet, Milliyet*" diye saymaya başladı. Biri de "Hacı dayı, yolda kırk haramiler soygun yapıyor. Gece yolculuk yapmayın" dedi. Bunun üzerine mazot satıcısı lafa karışıp, "Kerkük-Bağdat yolunda Arap haydutlar soygun yapıyor. Ama burada vukuat yok" dedi.

Hacı Dayı Nereye?

"Hacı" diyorum, bundan sonra yol boyunca bana "hacı dayı, hacı baba, ya hacı" dediklerini sık sık duyacağım. Gerçekten de Habur'dan geçtikten sonra Musul-Erbil-Süleymaniye Kerkük çevresinde herhangi bir terslik yok. Barzani'nin KDP'si ile Talabani'nin KYB'si, kendi özerk bölgelerinde tam anlamıyla asayiş düzeni kurmuşlar. Zaten konuşulan dile, devlet dairelerine ve kuruluşlara bakacak olursak özellikle Erbil-Süleymaniye ve Kerkük bölgesinin Arap olduğunu söylemek mümkün değil. Tam anlamıyla bir Kürt memleketi. Türkmenlerin dediğine göre Musul dışında ciddi bir Arap varlığından söz etmek doğru değil burda.

Bu sabah Erbil-Süleymaniye-Kerkük seferine çıkmadan önce saat 06.00'da otelin lobisinde televizyona bakıyorum. Birden Saddam'ın oğullarının ölmüş olduğunu anlıyorum. Ama Bağdat savaşı sırasında iki ay önce ölmüş olduklarını düşünüyorum. Meğer dün sabah 10.00 civarında Musul'da öldürülmüşler. Bunu öğrenince Musul yollarının neden abluka altına alınmış olduğunu da öğreniyorum. Televizyonda bir Iraklı yazar, "Onları Irak mahkemeleri cezalandırmalıydı" diyor.

20 saatlik ilk izlenimlere ve yol boyunca gördüklerime dayanarak şunu söyleyebilirim:

Kuzey Irak'ta federatif bir Kürt devleti çoktan kurulmuş. Ancak bu federasyon, Kürtler ile Araplar arasında henüz mevcut değil. Talabani ile Barzani'nin kurduğu federasyon.

Barzani'nin denetiminde olan bölge feodal olan aşiret yapısıyla daha kapalı, daha tutucu bir zihniyeti temsil ediyor. Kadınlar genellikle çarşaf içinde. Oysa Talabani'nin denetiminde olan bölgenin başkenti sayılan Süleymaniye'ye girerken çevre yolu üzerinde rastladığımız kadınların başları açıktı, pantolon ve ceket giymişlerdi.

Çevre yolu üzerinde bir kahvede durduk. Kahvedeki birkaç kişi bizleri gözleriyle izlemeye başladı. Konuşmayı açmak için ortaya bir olta cümle attım; "Leşkere Amerikiyye memnune?" dedim. Güya "ABD askerlerinden memnun musunuz" demeye getiriyorum. Bunun üzerine bizimle birlikte olan DHA muhabirlerinden Ferit Aslan yardımına koşup cümlemi Kürtçeye çevirdi, ama bana dönüp "Abi bunlar Kürtçenin Sorani lehçesiyle konuşuyorlar. Anlaşmakta güçlük çekiyoruz" dedi.

Kürtler, ABD'lilerin bölgede bulunmasından memnundular. Saddam'ın zulmünden kurtulmuştu bölge insanları ama gözlerinde gördüğüm kuşkuyu kendi dilime tercüme edecek olursam: Adamlar memnun olmasalar da öyle görünüyorlardı. Kim bilir belki ABD casusuyduk, gidip ihbar ederdik onları. Dünyanın bütün halkları gibi tedbirliydim. Zaten Erbil ve Kerkük'ün en iyi otellerini ABD işgal ordusu kapatmıştı. Şu anda bu yazıyı yazdığım, Türkmenler tarafından işletilen otelin lobisinde İngilizce sesler duyuluyor.

25.07.2003

Oğuzların Avşar boyundan Atabeylerin kenti Musul, 22 Temmuz 2003'ten sonra Saddam'ın iki oğlu Uday ve Kusay'ın ABD askerleri tarafından öldürüldüğü bir kent olarak tarihe geçti.

Şemmeri aşiretinden Nevvaf Mervan El Zeydan'ın seçilmişlerin ve zenginlerin oturduğu Hayıl Masaarif Mahallesi'ndeki görkemli konağı şimdi harabe halinde. Sütunların betonları dökülmüş, demirler tel tel sallanıyor.

Evin karşı tarafında elleri tetikte ABD askerleri ile eli sopalı yerel milisler bize çok iyi davranıyorlar. Olay yerinde bizden başka Türk gazeteci yok.

İhbarı yapan kim?

İhbarı yapanın Nevvaf Mervan El Zeydan olduğu söyleniyor, ama şu anda o da gözaltında.

Saddam'ın oğulları Uday ve Kusay'ın öldürülmesiyle ilgili öyküyü Yalçın Doğan'a bırakıp bir başka alana geçiyorum ben.

Ama bu türden olaylarda olduğu gibi halkın imgelem gücü yine mitosunu yaratmış. Dönüş yolunda yanımdaki Türkmen mihmandar, Uday'ın alnının ortasında bir kurşun deliği bulunduğunu, bunun Uday'ın ABD kurşunlarına hedef olmadan intihar etmiş olduğunu kanıtladığını söylüyor.

Etrak (Türkler) arasında, ABD'nin Irak'ta bir batağa saplandığını söyleyenler var. Saplanıp saplanmadığını yakında göreceğiz. Yönetici kesiminden kişilerle, halk önderleriyle yaptığımız görüşmelerden şunu çıkarıyorum:

Türkmenler, Kürtler, Süryaniler, muhalif Araplar, hatta Baasçı Araplar ABD'nin Irak'a gelip işlerini düzeltmesini içtenlikle istemişler.

Musul Vali Yardımcısı Türkmen Doktor İbrahim Arafat da ABD'nin Irak'ta olumlu ve yararlı işler yapacağına inananlardan biri. Diş hekimi diplomasını İstanbul'dan alan Doktor Arafat, "Amerikalılar bizlere benzemiyorlar. Bizler aceleciz. Onlar sakın sakın ilerliyorlar" diyor.

— "Yani şuvaye şuvaye"¹ diyorum.

Vali yardımcısına ABD'nin Musul'a ne gibi katkılarda bulunduğunu soruyorum. "Katkıları para mı malzeme mi?"

— "Hem para, hem malzeme. Mesela şimdi içinde bulunduğumuz vilayet binasını tamir edip döşediler ve bize teslim ettiler."

— "Peki herhangi bir denetim yapıyorlar mı, parayı nereye harcadınız, malzemeyi ne yaptınız gibi."

— "Hayır böyle bir kontrol yapmıyorlar. Sadece harcamalarla ilgili makbuzlara bakıyorlar. Malzemeleri nerelere kullandığımızı belgelememizi istiyorlar."

Ama yöneticiler ve halk önderleri arasında ABD'nin yıllarca beklenen müdahalesi öncesinde Irak konusunda yeterli bilgisel hazırlık yapmadığını, örneğin Irak tarihinden habersiz olduğunu düşünler var.

Örneğin Irak Türkmen Birliği'nin bazı üyeleri ABD'nin Türkmenleri kapının dışında bir yere oturttuklarını söylüyorlar.

Ben söze karışıp Türkmenlerin 8. yüzyıldan itibaren Musul-Erbil-Süleymaniye-Kerkük dörtgeninde yaşadıklarını, bu bölgeyi uzun süre Büyük Selçuklu Devleti'nin, Karakoyunluların, Musul ve Erbil atabeylerinin yönettiğini bilip bilmediklerini soruyorum.

ABD'nin kafasında "İyi çocuklar" ve "Kötü çocuklar" önyargıları var. İyi çocuklar sadece Barzani-Talabani ikilisi. Şimdilik sadece ikisine güveniyorlar. Belki de Türkmenlere, Sunni ve Şii Araplara hiçbir zaman güvenemeyecekler.

Ayrılmadan önce Doktor Arafat'a ABD'den ne beklediğini soruyorum.

— "Benim değil, Türkmen, Arap, Kürt, Süryani bütün Iraklıların temennisi, Saddam öncesi Irak'ın yeniden yaratılması."

— "Yani etnisitenin, din ve mezhebin öne çıkmadığı, devletin hiçbirini kayırmadığı bir Irak."

— "Evet, tam böyle!"

1 Yavaş yavaş.

Düşünüyorum; ABD böyle uyumlu, bütün ayrımcılıkları aşmış, arınmış bir Irak ister mi? Daha önemlisi Kürtler 1991'den bu yana sahip oldukları ayrıcalıklardan vazgeçerler mi? Uluslararası özel desteği özlemezler mi?

Amerika'nın işi zor. Bu yüzden artık bizlere huzur haram...

26.07.2003

Adamlar, Barzani ile Talabani'nin denetimi altında olan bir bölgede, geçmişte Saddam tarafından basılmış, şimdi "özel" olarak tanımlayabileceğimiz bir dinar kullanıyorlar. Bu dinarın Arap ve Şii Iraklılarda geçerli olduğunu sanmıyorum. Ama oralarda geçerli olan Saddam dinarının da buralarda ciddi bir hükmü yok.

Kuzey'de bir dolar 8 dinar civarında değere sahip. Güneyde ise 1 dolar 1.500 dinar. Saddam'ın düşmesinden sonra yağmalanıp havaya savrulan dinar Kuzey'de kullanılıyor, ama gönülsüz kullanılıyor. Demek ki Kürt Özerk Bölgesi parasal olarak geri kalan Irak'la ilişkisini kesmiş. Ben bunları kendi kendime söylerken Diyarbakır DHA muhabirleri Faruk Balıkcı ile Ferit Aslan, "Abi sana istersen merkez bankasının binasını da gösterelim" demezler mi. Demek ki merkez bankaları olacak. Bunun anlamı ne? Irak Kürdistanı falan feşmekân bakanlığının genel müdürlüğünün hiçbir kıymeti harbiyesi olmayabilir... Ama Irak Kürdistanı Merkez Bankası'nın ne anlama geldiğini anlamayanlar gidip Kara Faki'ya bir muska yazdırırlar. Size otellerden söz etmek istiyorum. Daha sonra Erbil Tower Otel'de dört kişinin yediği bir akşam yemeğinin hesap pusulasını bilginize sunacağım.

Oteller ve hanlar insanlığın tarihi kadar eski olmasa bile ticaret ilişkilerinin başlaması kadar yaşlıdır. Kuzey Irak'ın herhangi bir turistik şansı yok. Denizi yok, kayaklık karı yok. Şu anda turistik amaçla ancak diaspora Kürtleri gelebilir bu topraklara. Peki neden

bu otel yaptırma tutkusu? Gördüğüm kadarıyla mevcut nüfusun bilmem yüzde kaç yer değiştirdiği zaman otellere adım atmaz. Ya akrabalarında kalır ya da on kişinin bir odaya tıktığı, tek ayakyolunun avluda olduğu bir han bozması uydurma bir mekânda.

Peki Kürt Özerk Bölgesi'nde neden oteller yaptırılıyor? Aralarında Türk yatırımcılar da olmak üzere. Bu oteller turistler için değil, yabancı işadamlarını, yabancı heyetleri, yabancı yatırımcıları, uluslararası memurları konuk etmek için. Cumhuriyet'in oteli Ankara Palas gibi.

Demek ki Talabani ile Barzani biraderlerin ciddi ekonomik ve politik niyetleri var. Otel yapımına bakarak bir memleketin politik tutkuları yorumlanabilir mi? El cevap: Ben yorumlarım efendim.

İçkiler ben fakir tarafından içilmek üzere dört kişinin yemek tüketimini bilginize arz ederim: 2 duble viski, 2 Efes Pilsen bira, bir Pepsi, bir büyük ithal malı Pınar su, üç porsiyon karpuz, bir spaghetti milanez, bir kuşbaşı kebab, üç tavuk şiş, dört porsiyon salata, birçok pide.

Toplam: 161 dinar. Eşit: 20 dolar. Eşit: 28 milyon Türk Lirası

28 milyon liraya dört kişiye ancak vitrinde yemeği gösterirler adama Türkiye'de.

Siz bu satırları okurken biz Bağdat'ta olacağız. Ancak, Kuzey Irak-Bağdat-Basra yolu çok tehlikeliymiş. Kimse hava karardıktan sonra bu yollarda yolculuk etmeyi tavsiye etmiyor. Hele yabancı, hele TC plakalı bir pikapla yolculuk etmek zırdelilikmiş. Soyguna davetiye çıkarmakmış.

Ne olacak şimdi?

Faruk Balıkçı ile Ferit Aslan Irak'ta savaş muhabirliği yapmış deneyimli arkadaşlar.

"Abi bir cip kiralarız" diyorlar, "Aslında bizim arabayı Habur'da bırakıp başka araba kiralasaydık daha iyiydi" diyorlar. Ama şık ciplerde tehlikeli soygunculardan başka intikamcı Arap milliyetçilerinin de hedefi olmak mümkün. Bizim arabanın üzerinde DHA amblemi var. Olmaz, UNESCO'nun ya da FAO'nun olsaydı iş kolaydı. Erbilli şoförler Erbil-Kerkük-Bağdat yoluna çıkmaya pek gönüllü değiller. Gönüllü olanlar da kendilerini zengin etmemizi bekliyorlar.

Firdevs Meydanı... Saddam Hüseyin'in dev heykelinin yerinde yelller esiyor. Arka planda ise tüm bu olup bitenlere tanıklık eden tarihi cami duruyor.

27.07.2003

27 Temmuz 2003 Tarihli Hürriyet Gazetesinin Haberi

"Bağdat'taki Hürriyet ekibi ölümden döndü. ABD askerlerinin ateşinden son anda kurtulan Yalçın Doğan, Özdemir İnce, Faruk Balıkcı ve Ferit Aslan gözaltına alındılar.

Hürriyet ekibi dün saat 09.00'da Irak Konseyi'nin toplantısına giderken Hayfa Caddesi'nde bir tankın fotoğrafını çekmek istedi. Arkadaşımızın objektifini gören Amerikalı asker hemen nişan alıp 'Durun' diye bağırdı.

Arap rehberin 'Durma, devam et' diye bağırmasına rağmen Arap şoförün otomobili hemen durdurması, eli tetikte olan Amerikan askerinin ateş etmesini engelledi ve arkadaşlarımız mutlak bir ölümden döndü.

Gözaltına alınan arkadaşlarımız askerleri ikna ederek cep telefonu ile durumu Türk Elçiliği'ne bildirdi. Olay yerine gelen elçilik görevlileri, ABD'li askerlerle görüşerek arkadaşlarımızın serbest kalmasını sağladı."

Yalçın Doğan'ın 27 Temmuz 2003 Tarihli Yazısı

"Tankın üstündeki Amerikan askeri, otomatik silahını üstümüze doğrulttuğu anda bağırmaya başlıyor: 'Dur, dur!...' Devam ediyor: 'İnin arabadan aşağıya!...'"

Dün sabah Bağdat'ta Özdemir İnce, DHA'dan Faruk Balıkçı ile Ferit Aslan, tuttuğumuz arabanın şoförü, bir Arap mihmandar ve ben ölümden dönüyoruz. 50 derecede, güneşin altında 1,5 saat gö-zaltında kalmaya neredeyse seviniyoruz.

Arabadayız. Biraz önce Bağdat Müzesi'nin ve Saddam'ın arkada-şı Fallavi'nin heykelinin fotoğraflarını çekiyoruz. Daha sonra Bağ-dat'ın en güvensiz ve ABD askerlerine en çok saldırıların yaşandığı Hayfa Caddesi'ne yöneliyoruz. Saat 09.30. Arabayla geçerken sağ tarafta bir Amerikan tankı duruyor. Üstünde makineli tüfek ve eli tetikte bir Amerikan askeri.

Ben Faruk'a 'Tankın fotoğrafını çeker misin' diyorum, Faruk fotoğ-raf makinesini alıyor ve tam çekerken, bir anda ölümle burun buruna geliyoruz. ABD'li asker, kendisine ateş edileceğini sanıyor. Anında makinelisini üstümüze doğrultuyor ve 'Dur, inin aşağı' diye, arka arkaya bağırmaya başlıyor. Şoförümüz çok deneyimli. Hemen frene basıyor. Basmasa, ateş etmeye hazır. Tankla aramızda 20 metre var.

Onlar kaldırımın üstünde, biz caddedeyiz. Tankın içinden iki Amerikalı asker daha fırlıyor. Ellerindeki makineli tüfekler üstümü-ze çevrili. 'Tek tek dışarı çıkın, ellerinizi havaya kaldırın' diye bağ-ırıyorlar.

Ellerimiz havada arabadan iniyoruz. Askerlere, 'Biz Türk gazete-cileri' diyorum, dinlediği filan yok: 'Kıpırdamayın!...'

Bir süre öyle karşılıklı duruyoruz. Sonra ben, 'İzin verirseniz şimdi cebimden kimlik kartımı çıkaracağım' diyorum. Çünkü ce-bime elimi attığım anda adamlar başka bir şey sanabilir. Hepimiz kimlik kartlarımızı çıkarıyoruz. Tel örgülerle çevrili tankın yanına götürüyorlar. Kimliklerimizi telefonla bir yere bildiriyorlar. Sonra bir tanesi: 'Üstlerimize haber verdik, gelip sizi merkeze götürecekler ve orada sorgulayacaklar. Orada hakkınızda karar verecekler. Onlar gelinceye kadar burada bekleyeceksiniz. Şu andan itibaren gözal-tındasınız.'

Ben onların ne zaman geleceklerini soruyorum, 'Belki bir saat sonra, belki akşama doğru' diyerek tankın içine giriyor. Yanımda te-lefon var, kullanıp kullanamayacağımı soruyorum, telefonu kontrol ediyor, olur a belki bombadır!...

Önce Bağdat'taki bizim büyükelçiliği, ardından Ertuğrul Öz-kök'ü arıyorum. Ve güneşin altında 50 derecede, fotoğraf çekmek suçundan gözaltı süresi başlıyor.

Düşünüyorum, eğer adam ateş etseydi araba ile birlikte havaya uçmuştuk!... Birkaç saniyelik olay. Şimdi ne kadar bekleyeceğiz?...

Bunları düşünürken bizim dışımızda iki tatsız olaydan iyice tedirgin oluyoruz.

Arka sokaktan silah sesleri geliyor. Arka sokakta çatışma var. Tanktan üç asker silahlarıyla birlikte çıkıyor ve arka sokağa gidiyor. Biz tankın önünde bekliyoruz. Hayli tehlikeli bir durum. İkincisi de, zaman zaman minibüslerin içine dolan Iraklılar tankın önünden geçerken kısa bir an duruyorlar ve 'Go Home' diye bağırıp kaçıyorlar.

Bir süre sonra Türk Büyükelçiliği'nden iki diplomatımız geliyor. ABD'li askerlere kimliklerini göstererek olay hakkında bilgi alıyorlar. Asker yeniden komutanını arıyor, 15 dakika sonra kimliklerimiz ve fotoğraf makinemizle birlikte yanımıza geliyor. Makinedeki filmleri istiyor. Dijital makine olduğu için film yok. Tek tek kareleri kontrol ediyor ve ne kadar asker fotoğrafı varsa hepsini siliyor.

Ölümden dönme ve 1,5 saatlik gözaltı serüveni burada noktalanıyor.

Sokağa çıkma yasağı Bağdat'ta akşam 23.00'te başlıyor, sabah 05.00'te sona eriyor. Hiç fark etmiyor. Gece yarısı Bağdat'ın her yerinde bombalar patlıyor. Önceki gece bomba sesiyle uyanıyorum. Saate bakıyorum 02.30. Arka arkaya patlayan bombalar 15-20 dakika sürüyor.

Bağdat inanılmaz bir kargaşayı yaşıyor. Sokaklarda kimin, ne yaptığı belli değil. Amerikan askerinin psikolojisi iyice bozulmuş, kendisine yan bakanı saldırgan olarak görüyor. Aynı saldırma içgüdüleriyle karşısındakine ateş ediyor. Böylece kayıtlara geçmeyen her gün 8-10 olayda insanlar ölüyor.

Bağdat'ta hayat savaştan daha tehlikeli. Sözüm ona savaş yok ama günlük yaşam her an tehdit altında.

ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak harekâtının ardından Bağdat'ta devrik diktatör Saddam Hüseyin'in heykelleri de bir bir yıkıldı. Bağdat'ın El Savaki semtindeki heybetli heykel de Saddam Hüseyin'in değil, yakın arkadaşı Fallavi'nin heykeliydi...

Bağdat'ta hayatın tehlikeli olduğunu gören Birleşmiş Milletler bir güvenlik bildirisi yayımlıyor. Bildiri, herkesi Amerikalılara karşı uyarıyor. BM bildirisinde üç ana nokta:

-Nedeni ne olursa olsun, ABD askerlerinin yanına hiçbir biçimde yaklaşmayın.

-ABD askerlerinin sabit durdukları noktalardan (araç, tank, çadır vb.) kesinlikle uzak durun.

-Kentlerin içinde ya da dışında seyir halindeki ABD konvoylarının yanına gitmeyin."

27 Temmuz 2003 Tarihli Yazım

Bağdat müzesinin yerini gördükten sonra, yağmalanmasının esbabı mucibesini anlamış bulunuyorum. Müze, bir adıyla "Souk Harami", öteki adıyla "Ali Baba" çarşısına iki adım mesafede. Bilal, "Mashariye dikkat, jüzdana dikkat. Kamaraya dikkat" diyor. İki elimle bunların hepsine nasıl sahip olacağım?

Ben arabanın içinde kafamda bu öyküyü yazarken, sağımda oturan Faruk Balıkçı bir ABD tankının fotoğrafını çekiyor. Zamanın en küçük birimi içinde tankın üzerindeki askerin "Durun, yoksa ateş ederim!" diye bağırdığını duyuyorum.

Zana arabayı durduruyor. Arkadan Arap mihmandar Bilal, "Sür, sür diye bağıyor". Zana gitmek ile kalmak arasında duraksıyor, duruyor. Hepimiz eğiliyoruz. Faruk, "Biz gazeteciyiz" diye bağıyor. Askerin silahının her an patlamasını bekliyorum.

Arabayı önden arkaya doğru tararsa başımdan vurulmam, sırtımdan vurulurum. Sağdan sola doğru. Panikleminin yeri değil. Bunları düşünüyorum. Asker ateş ederse en azından birimiz ölür, ötekiler yaralanır. Ama birden aklıma geliyor: Arabanın içinde ve arkasındaki iki bidonda toplam 70 litre benzin var. Askerin göndereceği mermilerden birinin bidonlardan birine isabet etmesi halinde araba infilak eder.

Birkaç dipsiz ve dikensiz saniye. Faruk kapıyı açıp aşağıya iniyor. Borcunu ödemeye yeni başladığı fotoğraf makinesini havaya kaldırıyor. Akli makinesinde. Aslında Faruk'un askerler gelinceye kadar arabadan inmemesi gerekir ama onun ardından ben de iniyorum. Ellerimi havaya kaldırıyorum, "Biz gazeteciyiz!" diye bağıyor Faruk. "Kim olursan ol!" diyor asker. Bunun üzerine kim olduğumu söylemiyorum, ama Hürriyet kimliğimi boynuma asıyorum.

Öteki arkadaşlar da iniyor arabadan, siyahi askerin nezaretinde yanımıza geliyorlar. Isı 50 derecenin üzerinde olmalı. Bereket versin başımda Ülker'in verdiği bir kep var.

Bizi mermilerin delik deşik ettiği bir duvarın dibine diziyorlar, üstlerine telefon etmişler cevap bekliyorlar. Bu sırada entarili bir Arap yaklaşıyor tel örgüye.

Elinde dilekçe gibi bir kâğıt, bir şeyler söylüyor.

Benden Amerikalılara torpil yapmamı istiyor. Siyahi askerin uzaktan bana seslendiğini duyuyorum. "Bu kadın ne diye bekliyor sizi" diye soruyor. Askere kadının benden para istediğini, dilenci olduğunu söylüyorum.

Kadın sanki dediğimi anlamış gibi elini askere uzatıp, "Filus, filus"¹ diyor. Susadığımı hissediyorum. Tankın arkasına yaklaşp "Genç asker, karşı büfeden su alabilir miyim" diye soruyorum.

"İsterseniz burada su var" diyor ve elindeki maşrabayı yıkamaya gidiyor. Bidondan su dolduruyor. Çay suyu sıcaklığında bir su. Gözlüklü askerin yaşı oğlumun yaşından en az 10 yaş az. Korkularını anlıyorum. Birleşmiş Milletler bir genelge yayımlamış, "Sakın ABD askerlerine yaklaşmayın" diyor. Bunun iki nedeni var. Biri, ABD askerleri sizden kuşkulanıp üzerinize ateş edebilirler, ikincisi ABD askerleri terörizmin hedefi olduğu için onların yanında bulunmak çok tehlikeli.

Gözlüklü asker yanıma yaklaşıyor. Bizi alıkoydukları için özür diliyor. Henüz üstlerinden bir haber gelmemiş. Çocuğa, "Beni iyi dinle" diyorum. Bugün saat 13.00'te CNN Türk'e çıkmam gerek. Bu yayın olmazsa benim nerede olduğumu soruşturacaklar. Gazeteye yazı göndermememiz durumunda onlar da aynı şeyi yapacak. Skandalın boyutları büyüyecek, sen durumu üstlerine bildir.

Konuşmadan birkaç dakika sonra arabada oturabileceğimizi, büfenin gölgesinde durabileceğimizi söylüyor. Ama arabanın anahtarı ve Faruk'un fotoğraf makinesi kendilerinde kalacak. Arabaya gidip not defterimi alıyor ve bu öyküyü yazmaya başlıyorum. Büfe de bir velet var. Elinde gerçek tabanca sesi çıkaran oyuncak bir tabanca. Tankın üzerindeki askere doğrultup tak tak sıkıyor. Çocuğun yanında duran eşşek kadar bir herif de alıyor tabancayı, o da tak tak ateş ediyor.

ABD'li askerin eli tetikte, gözleri bizde. Birden öfkeye kapılıp eşşek herife bağırıyorum. "Caaş bin caaş! Eşşoğlu eşşek!" Bu sırada iki minibüs Arap nümayiş içinde geçiyorlar. "Go home" diye bağırıyorlar ABD'li askerlere elleriyle işaret yapıyorlar.

İşte bir saçma savaştan komik görüntüler bunlar. Öyle ama şu anda hayatta olmamı da Zana'nın frene basmasına borçluyum. Yoksa...

Bu hengâmenin ve tankın içinden biri siyah iki asker daha çıkıyor. Bize tel örgülerin üzerinden atlamamızı söylüyorlar. Eller havada bunu nasıl yapacağım? Sol ayağım havada, bacaklarımın arasında tel örgü, tam bu sırada kara çarşafli bir dilenci kadın yanıma

1 "Para, para."

yaklaşp, "Filus, ya seydi filus!"² diye elini uzatarak para istiyor. Kızıyorum kadına.

Kasap et derdinde koyun can derdinde. "Mafi filus, mafi mashari!"³ diye bağıyorum kadına. Biz ne bilelim bir süredir Bağdat'ın en belalı bölgesi olan Hayfa Caddesi'nden geçtiğimizi. Tankın üzerindeki tıfıl askere acıyorum. Korkuyor. Bizden daha fazla korkuyor.

2 "Para ya efendi!"
3 "Para yok! Para yok!"

28.07.2003

Kendi aracımızla Bağdat'a gitmeyi göze alamadık. Bir cip kiraladık. Erbil'den önce Kerkük'e gittik. Oradan başkente ulaştık. Şoförümüz Zana benzin istasyonuna benzeyen bir yerde durup 60 litrelik benzin doldurtup tamı tamına 2 dolar ödedi. Evet iki dolar. Bu ticaretle bir petrol ülkesi nasıl kalkınır?

Suyumuzun değerini bilelim!!!

Bağdat'a kazasız belasız vardık ama bakalım Bağdat'tan çıkabilecek miyiz?

Saddam'ın düşmesinden sonra ortaya çıkan soygunlar, yağmalar biraz azalır gibi olmuş, ama gene devam ediyor.

Örneğin Türkiye Büyükelçiliği'ne komşu sokakta bulunan bir zengin evini güpegündüz birkaç kişi basmış, evdeki bütün paraları, değerli eşyaları, altınları, gümüşleri özelleştirmiş, evden giderken yanlarında evin 8 yaşındaki erkek çocuğunu götürmüşler.

Mercedes, BMW gibi pahalı arabaları yolda durdurup el koyuyorlar. Araç sahipleri kime şikâyet edeceklerini bilemiyorlar. Kime şikâyet edecekler? Bağdat'ta devlet, hükümet, polis teşkilatı falan yok. Tam anlamıyla bir ortaçağ düzeni egemen Bağdat'ta. Evi basılıp soyulan, arabası elinden alınan insanlar canlarını kurtardıklarına şükretmek zorundalar. O kadar!

Sokaklarda bir yığın çalıntı BMW ve Mercedes dolaşıyor. Bu arabaların plakası yoksa bilin ki çalıntı arabadır. Ama ortalıkta bu arabaları durdurup sürücüye arabayı nereden bulduğunu soracak bir yetkili ve sorumlu yok.

Evet belki var, ABD'nin yerel komutanlıkları, ama onların da bir sonuç aldıkları görülmedi, görülmemiş. Zaten ABD'li askerler kendi can dertlerine düşmüşler.

Bilindiği gibi Bağdat'ta 23.00-05.00 saatleri arasında sokağa çıkma yasağı var. Bu süre içinde asayiş düzeliyormuş biraz. Saddam zamanında canlı olan gece hayatı hemen hemen kalmamış durumda. Yabancı misyonlar ailelerini Bağdat'a getirmemişler. Bekâr erkekler sefaretlerine en yakın bir arkadaş evinde hep birlikte komün hayatı yaşıyorlar.

Kadınları taciz ve ırza geçme olayları da artmış durumda.

Saddam zamanında bu türden suçlar çok sert biçimde cezalandırıldığı için suç işleme oranı düşükmüş. Şimdi kim cezalandıracak, kim cezanın çekilmesini örgütleyecek?

ABD polisi işgalin başlarında erkek askerlerin kadınların üzerine arayabileceğini düşünmek saçmalığını yapmış. ABD'nin eyaletlerinde erkek polislerin kadınların üzerine arayıp-aramadıklarını bile düşünmemişler. Kaldı ki, halka göre, bir Müslüman ülkede işgal kuvveti olarak bulunuyorlar. Bu yüzden ülkenin özellikle güneyinde büyük olaylar çıkmış. ABD Komutanlığı artık aklını başına almış, erkekleri erkekler, kadınları kadınla arıyorlar.

Sadece Bağdat'ta değil, bütün Irak'ta halledilmesi gereken büyük sorunlar var:

-Güvenlik ve asayiş. (Talabani-Barzani denetiminde bulunan bölgede bu sorun hemen hemen yok gibi.)

-İçme suyu, elektrik, belediye hizmetleri ve nisbeten iyi durumda olan sağlık hizmetleri.

Iraklılar çalışmıyorlar, şikâyet ediyorlar.

25 üyeli Irak Yönetim Konseyi'ne hiçbir siyasal geçmişi olmadığı söylenen Şengül Çabuk'un Türkmen kontenjanına seçilmiş olması Türkmenlerin canını iyice sıkmış. Bu seçimi, ABD'nin Türkiye ve Türkmenleri cezalandırma girişimi olarak yorumluyorlar.

Irak Yönetim Konseyi'nin 12 Eylül Millî Güvenlik Konseyi'ninkine benzer bir görevi var: Irak'ın yeniden yapılanmasını gerçekleştirmek; bakanlar kurulunu atamak, büyükelçileri atamak.

Gördüğüm kadarıyla Irak Yönetim Konseyi'nin elini çabuk tutması gerekiyor. Ülkenin üçe bölünmesinin eli kulağında. Birisi zaten bütün kuruluş örgütlerini tamamlamış gibi.

Kuzey'de Kürt devleti, güneyde köktendinci İran benzeri bir Şii devleti ve ortada Sünni Arapların nasıl kurulacağı ve ne yapacağı belli olmayan devleti.

Irak'a gelip dolaşmadan, bu ülkeyi düşündükçe, bu ülke için, komşuları için korkuyordum.

Şimdi korkum ete kemiğe büründü.

29.07.2003

Irak'a kuşkusuz yas ve ağıt yaraşır. Ama neden glkurusunun rengi? Çünkü kuzeyden güneye yolculuğumuzda "glkurusu" bütün yapılarla sıvanmıştı. Yeryüzünün en kalın, en yoğun toprağı üzerinde toprak rengi evler... Bağdat'ın dış mahallelerinde ev bahçelerinden yükselen hurma ağaçları arasında glkurusunun egemenliğı... Glkurusu için kaderin rengi diyemeyeceğim, çünkü yaşadıkları koşulların ağırlığına karşın hüzünlü Irak erkeğı görmedim. Payı var, ama her aksaklığı İslam'a yüklemek gaddarlık olur.

Binbir Gece'nin Bağdat'ı 13. yüzyılda Moğol istilasıyla sona erdi ve Bağdat daha sonra belini asla doğrultamadı. Bağdat'ın sırtı yere değmişken, Irak ayağı kalkamaz!

Iraklı kadınlara gelince: Dn sabah hastanelerin önünde gördüm; pikapların arkasında yolculuk ediyorlardı. Kimisi buruşuk sigara paketi gibi kimisi cıncık gibi pırıl pırıl...

Konaklama parasını peşin alıyor. "Bara beşin, kırmızı meşin!" Otelin mitosu öylesine ezici ki "Su akıyor mu, asansör çalışıyor mu, her zaman sıcak su var mı?" diye soru sormak aklımın ucundan bile geçmiyor. Arkadaşlarla birlikte üç oda bulabilmeme şaşıyorum ve asker kışlasına girercesine geçtiğim barikatları, yoklamaları hemen unutuyorum.

Yaşlı hamallara benzeyen asansörler vızır vızır çalışıyor. "Dikkat! Yüzme havuzuna, tenis kortlarına gitmek istiyorsanız karşıdaki asansörlere binin lütfen!!!"

Geniş çalışma masası, görkemli odada "mihrap yerinde" havası. Hela-bide ikilisi banyodan ayrı. Fransız etkisi. Ama helada lamba yok! Banyoda akşama doğru su sicim gibi. Sabahleyin 07.30'a kadar sıcak su yok. Resepsiyona soruyorum: "Banyo almak istiyorsanız size aşağı katlardan bir oda açalım" diyorlar. Peki kardeşim, açmayı önerdiğiniz odayı geldiğimden neden vermediniz bana?

Odada buzdolabı var ama bomboş. Kat görevlisinden bira göndermesini istedim. Otel dışını gösterdi. Acaba otelde içki içmek yasak mı demek istiyordu? Hayır, demek istemiyor. Buzdolabını doldurmak istiyorsanız, hedef oda servisi. Telefonun öteki ucundaki kadının sesi bana İtalyan mıyım diye soruyor. Hayır Türk'üm. Ses, "Ben Türkleri ve Türkşeyi severem" diyor. Sonra bana "Amca" diye sesleniyor. Ankara'nın Aşağı Ayrancı'sını severmiş. Bir büyük şişe su, iki Pepsi Cola, iki teneke bira istiyorum.

Yarım saat sonra siyah renkli bir pazar poşetinin içinden ısmarladığım şeyler çıkıyor. Nedense bu dikkatimi çekmiyor. Adama önceden hazırladığım 1 doları bahşiş olarak veriyorum.

— "La¹, diyor, lazım vermek yeddi buşuk dular, çünkü aldım ben dışardaki büfeden."

Hotel Filistin, müşterilerinin taleplerini taşeronlarla karşılıyor.

Adama 8 dolar veriyorum. Temenna çakıp gidiyor. Başka emrim varsa, emre hazırmış...

Adam çıkar çıkmaz telefon çalıyor.

— "Mallar geldi mi abi?"

Mallar gelmiştir.

— "Başka bir şey lazım mı abi?"

Lazım değil!

— "Amca aşk ister misin?"

— "Bizden geçti kızım, bende yaş var tam altmış yeddi. Ben yaşlı bir adamım.

— "Yaşlılar da aşk yir."

— "Lahavle."

— "Beki ben genne ararım."

İki saat sonra gene telefon.

— "Amca benim iş bitiyor, aşk lazımsa odana göndereyim."

Anlıyorum birden: Kızcağız "Aşk" demiyor, "Aş" diyor. Odamda yemek istersem odama yemek gönderecek...

1 "Hayır."

"MİNİ ETEKLİ KIZ" KAVGASI

A LA MEMOIRE DE
SOHANE

roléo vive le 4 octobre 2002
Vitry-sur-Seine

À LA MEMOIRE DE
SOHANE
VIVE LE 4 OCTOBRE 2002
VITRY-SUR-SEINE

MİNİ ETEKLİ KIZI DİRİ DİRİ YAKTILAR¹

20.12.2003

Hürriyet yazarı Özdemir İnce, 5 milyon Müslüman'ın yaşadığı Fransa'da, türbanın yasaklanmasına varacak olayları inceledi. 30'a yakın kişiyle görüştü ve yazdı. Laiklik Kurulu'nun Türk üyesi Gaye Petek, "Kızlara karşı yoğun baskılar ortaya çıktı. Bir genç kız, kısa etek nedeniyle bir sitenin çöp odasında diri diri yakıldı" dedi.

1789 Fransız Devrimi'nden önce "Kilisenin büyük kızı" olarak tanımlanan Fransa, 19. yüzyıl boyunca adım adım laikleşmeye başladı. Laikleşmenin en yoğun meydan savaşları "okul"da verildi. Fransız laikleşme tarihini "okul"un laikleşmesi olarak da kabul edebiliriz. "Okul"un laikleşme süreci 1871 Paris Komünü'yle başladı ve 1914'e kadar sürdü.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Fransa Cumhuriyeti'yle ilk buluşması okulda gerçekleşti. 3 Mart 1924 tarihli ve 429 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Yasası) Türkiye Ulusal Eğitim sisteminin laikleşmesi sürecinin başlangıcıdır.

Bu iki Cumhuriyet de "okul" laikleşmeden toplumsal düzenin laikleşmeyeceğini anlamıştır. 1905 yılı Fransız toplumu için son derece önemlidir: Din ve devlet işleri bir yasayla kesinlikle ayrıldı, Katolik Kilisesi laik devlet için bir tehdit olmaktan çıktı ve Cumhuriyetçi Pakt gerçekleşti. Böylece Fransa "Kilisenin büyük kızı" sıfatını kesinlikte bıraktı.

1 Özdemir İnce, "Mini etekli kızı yaktılar", *Hürriyet*, 20, 21, 22 Aralık 2003.

Cumhurbaşkanı Chirac tarafından kurulan Laiklik Komisyonu² (Cumhuriyette laiklik ilkesinin uygulanması konusunda fikir üretecek komisyon) raporunda, Fransız Cumhuriyeti'nin laiklik ilkesi temeli üzerine bina edildiğini yazdıktan sonra bu laiklik ilkesini betimliyor:

"Cumhuriyetçi Pakt'ın köşe taşı, orta direği olan laiklik birbirinden ayrılmaz üç değeri kendine temel alır: İnanç özgürlüğü, inanç ve dinsel tercih hakkında eşitlik, siyasal iktidarın yansızlığı (nötralitesi). İnanç özgürlüğü, her vatandaşa kendi inançsal ya da dinsel hayatını seçme hakkı tanır. Hak eşitliği her türlü ayrımcılık ve zorlamayı yasaklar. Devlet hiçbir tercihe ayrıcalık tanımaz. Siyasal iktidar inanç ve din alanlarında her türlü müdahaleden uzak durarak kendi sınırlarını belirler."³

Devlet ve din işlerinin 1905'te yasayla ayrılmasına karşın laiklik ilkin 1946, daha sonra da 1959 yılında anayasal ilke oldu Fransa'da. Oysa Türkiye'de laiklik ilkesi Anayasa'ya 05.02.1937 tarihinde girdi.

Fransa Anayasa'sının 1. maddesi ile Türkiye Anayasa'sının 2. maddesi neredeyse aynı:

"Fransa, bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir devlettir. Köken, ırk ya da din ayrımı yapmaksızın bütün yurttaşların yasa önünde eşitliğini sağlar."⁴

"Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir."⁵

2 Commission de reflexion sur l'application du principe de laïcité dans la République (Cumhuriyette Laiklik İlkesinin Uygulanmasına İlişkin Düşünce Komisyonu). (YN)

3 "Rapport Au President de la Republique", haz. Commission de reflexion sur l'application du principe de laïcité dans la République, 11.12.2003, s.9, Rapports publics, La Documentation française, erişim tarihi 26.12.2014, <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/034000725/0000.pdf> (YN)

4 "La France est une République indivisible, laïque, démocratique et sociale. Elle assure l'égalité devant la loi de tous les citoyens sans distinction d'origine, de race ou de religion. (...)", Article 1er, Préambule, Constitution de la République française, Assemblée Nationale, erişim tarihi 13.01.2015, <http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp> (YN)

5 Madde 2, II-Cumhuriyetin nitelikleri, Genel Esaslar, Birinci Kısım, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Türkiye Büyük Millet Meclisi, erişim tarihi 25.12.2014, http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf

Fransa'da 1905 tarihli Cumhuriyetçi Pakt kadar 1789 Büyük Fransız Devrimi'nin "Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik" ilkesi de önemli. Türkiye Cumhuriyeti herhangi bir resmi metinde yer almamasına karşın bu ilkeye duygusal ve zihinsel bakımdan epeyce bağlı. Fransa'nın dayandığı laiklik, laikliğin dayandığı 1905 Cumhuriyetçi Pakt ve 1789'un özgürlük ilkesi, kilise tarafından değil, yeni bir dinsel unsur olan İslam'ın köktendinci yani İslamcı anlayışı tarafından tehdit edilmekte. Fransa'nın durumunda da bir garabet var: Tehdidin askerleri ya sonradan olma "Fransızlar" ya da ülkede çalışan konuk olarak bulunan Müslüman göçmenler. Geleneksel Fransa, "Dağdan gelip bağdakini kovmaya kalkışmak" olarak tanımlıyor bu durumu.

Laiklik Kurulu'nun Türk üyesi ve Paris Elele Derneği Başkanı Gaye Petek, 1989'da ortaya çıkan "İslami başörtüsü"nü (türbanın) son iki yıl içinde toplum ve toplumun bireylerine karşı bir tehlikeye dönüştüğünü söylüyor. Başlangıçta hoşgörü ortamından yararlanan bu hareketi Millî Eğitim Bakanlığı iyi değerlendirememiş, hatta örtbas etmiş. Kesin sayılar vermekten kaçınmış. Kimi zaman 150 kadar vaka var denmiş, kimi zaman da 1.500 falan...

"Elbette öğretmenler, müdürler durumdan tedirgindi. Grev yapıyorlardı. Ancak son bir yılda durum değişti" diyor Gaye Petek.

"Artık mahallelerde, sitelerde de kızlara karşı yoğun baskılar ortaya çıktı, gündelik hayat tarzı tehdit edilmeye başlandı. Örneğin, bir genç kız kısa etekle dolaştığı için bir sitenin çöp odasında diri diri yakıldı. Bazı erkekler, mahalle ve sitelerin Alikıran başkeseni olmaya ve insanların nasıl yaşayacaklarına karar vermeye kadar vardırıdılar işi. Getto demekten hoşlanılmıyor, ama 20 yıldır gettolarda olup bitenler gizlendi. Biz ve bizim gibi dernekler bu olayları, kadınlara uygulanan şiddeti hükümete açtığımız zaman, dört-beş yıldır bize 'Aman bu konuları açmayın, göçmenleri gücendirip yaralamayın!' diyorlardı."

Gaye Petek'e göre 1960'larda böyle bir sorun yoktu. Sanıldığı gibi, bu olaylarda İran ya da Suudi Arabistan'ın örnek alınmasının büyük bir payı yok. İslamcı olarak ortaya çıkan kuşakların sorunu bir başka yerde, bunlar kimlik bunalımı geçiriyorlar. En önemlisi gençlerin %40'ı işsiz. İslamcılığın kökeni tamamen dinsel değil. Din büyük bir boşluğa cevap veriyor. Devlet bu boşluğu dolduracak hiçbir öneride bulunmadı. Fransa'ya geldiklerinden bu yana bir sığıntı hayatı yaşamayı kabullenmiş cahil ve işsiz ana babalar da hiçbir şey yapacak durumda değiller.

Tabii, sömürgeci geçmişlerinden rahatsız olan Fransızların Mağrip'li göçmenler karşısında kararsız davranması ve suçlu kompleksi sergilemesi de olayları epeyce gizledi.

Son olayların kökeninde etnik ayrımcılıktan da kaynaklanan işsizlik ve birer gettoya dönüşen sitelerdeki cehennem hayatının payı var. Bunun sonucu olarak ortaya kocaman bir kimlik sorunu çıkıyor. Ancak burada sorulması gereken bir soru var: Sitelerin ve gettoların işsiz ve kimliksiz gençliği mi militan İslamı ve İslamcıları buldu, yoksa tersi mi oldu?

Kadınların, genç kızların türbanlanmaları sadece dinsel bir seçim değil. Bunun gerisinde belki de bütün bir İslam tarihi yatıyor, Kuzey Afrika'nın koloni tarihi var, tepki kimi zaman başkaldırı, kimi zaman da komplo şeklinde oluyor. Türban, sadece bir simge olarak bir genç kızın dinsel yaşam tarzının ifadesi değil, onun arkasında erkeklerin de isyanı, işleyen yaraları, aşağılanmaları, kadınlar karşısında duydukları eziklik, maço saplantıları var... Kimi kompleksler bile türbanla birlikte bir tür Robin Hood'luğa, Şeyh Şamil'liğe dönüşmeye özeniyor. Afganistan'a, Bosna'ya, Çeçenistan'a gidip mücahitlik yapanlar elbette bu türbanın ucuna sarıldılar. Gizlendiler.

Yer; Rue Lafayette (Sokağı), Cadet metro istasyonunun ağzı, McDonald's'ın hemen önündeki gazete kulübesi. İçerde biri orta yaşlı, biri yaşlıca iki tipik ve gerçek 'Fransız Madame'... Ben, *Le Monde* alırken Paris temsilcimiz Muammer Elveren hanımların ağzını arıyor: Şu, kamusal alanlarda dinsel simgelerin (İslami başörtüsü, Yahudi kippası, Hristiyan haçı...) takılması hususunda ne düşünüyorlar acaba? Orta yaşlı hanım, kadim Marianne'ın (Fransa'nın) sesiyle konuşuyor:

"Takılması katiyen tasvip edilemez. Başka memleketlerden gelenlerin kendi dini timsallerini bize dayatmaları kabul edilemez, yanlıştır. Çok istediklerine göre gidip kendi memleketlerinde takıp taşısınlar ve bizim huzurumuzu bozmasınlar. Mesela türban takmanın Türkiye'de yasak olduğunu biliyorum, ama burada takmak istiyorlar. Eskiden böyle değildi, bunlara müsamahalı davranıldı ve iş bu noktaya geldi. Yasaklanmasını mutlaka destekliyoruz. Herkes laik Cumhuriyetimizin kanunlarına uymak mecburiyetindedir."

Yaşlıca hanım da bir şeyler eklemek istiyor:

"Ah nerede o eski Fransamız bizim, hiç böyle şeyler bilmezdik. Şimdi bunlardan başka bir şey konuşulmuyor. Biz başkalarının memleketinde onların kaidelerine itaat ediyoruz."

Uzun yıllardır Paris'te kardiyolog olarak çalışan Dr. Demir Fitrat Onger'in verdiği örneğe bakın:

"Galiba Marsilya'da, bir mahkeme jüri üyeliği için adaylarla görüşmeler yapılıyor. Bir Müslüman hanım üyelik için yeterli donanımına sahip olduğundan jüriye seçiliyor. Ön görüşmeler sırasında başı açık gelen kadın, duruşmaya türbanla geliyor. Kadın, Adliye Bakanlığı'nın emriyle jüri üyeliğinden atıldı."

Dr. Onger hastanelerden örnek veriyor: Özellikle Cezayirli, eşlerinin ve kızlarının erkek doktorlar tarafından muayene edilmesine karşı çıkıyorlarmış. Kadınlarının erkek doktorlar tarafından ameliyat edilmesini istemeyen erkeklerin ameliyathaneleri bastığı oluyormuş. Erkek doktor tarafından muayene edilmek istemeyen kadınlar arasında, kan verilmesine karşı çıkıp hayatlarını tehlikeye atanlar varmış...

Hapishaneler de bu yobazlıktan payını alıyor: Sekter Müslüman mahkûmlar, kadınların başları açık olarak görüşme yerlerine gelmelerine karşı çıkıp, kadınların yakını olan Müslüman erkekleri tehdit ediyorlarmış...

Bu türden açıkça komplo ve kışkırtma kokan olay-gösteriler Fransızların tepesini atıyor.

Cumhurbaşkanı Chirac'ın kurduğu Laiklik Komisyonu üyesi Gaye Petek'in anlattığına göre Türban takmakta direnen bir kızın babası okula davet ediliyor. Okul müfettişi, "Bayım, bildiğim kadarıyla sizin ülkeniz Türkiye'de türban yasak. Neden burada da ısrar ediyorsunuz?"

Türk veli-baba, Fransız müfettişe sert sert bakıp şöyle yanıtlıyor: "Peki biz neden buradayız sanıyorsunuz?!"

21.12.2003

Ailelerin baskısından bunalan gençler tarikatların eline düşüyor. 30 yıldır Fransa'da emlak danışmanlığı yapan Lütfü Bilgen, "Süleymancılar'ın Kur'an kursunda sabah 03.00'te uyandırılan çocuklara, Süleyman Efendi'nin fotoğrafıyla dua okutuyorlar. Eli sopalı hocanın karşısında çocuklar tir tir titriyor. Bir tanıdığım çocuğunu hemen almış oradan" diye anlatıyor.

Son zamanlarda toplumlarda kimlik sorunu bir tür moda oldu? İnsanlar "Ben kimim?" diye sormaya başladı. "Ben kimim?" sorusu homojen toplumlarda felsefi bir soru, ama heterojen toplumlarda durum farklı. Özellikle göç alan toplumlarda, başı sıkışan bireyler kendilerini savunmak için bütün sorunlarını ayrımcılığa yüklüyorlar ve kendileri de ayrımcı oluyorlar. Günümüz Fransa'sında başka dinden öğretmenleri istememeye vardırıan ayrımcı göçmenler çıkıyor ortaya ve buna "kimlik arayışı" kaftanını giydiriyor. Hatta Fran-

sız okullarının müfredat programını değiştirilmesini isteyen kimlik arayıcıları var. Örneğin biri gelip ben "Voltaire okumak istemiyorum" diyebiliyor. Göçmen olarak yaşadıkları ülkelere yerleşmeye karar veren aileler kimlik bunalımının en önemli kaynağı. Çocuklarının özgürlüklerini engelliyor, onlara köle muamelesi yapıyorlar. İşte o zaman ortaya İslamcı örgütler çıkıyor.

Laiklik Komisyonu üyesi Gaye Petek'e göre türbancılarının arkasında örgütler var. Örneğin aile, aile birliğini korumak bahanesiyle kızını okutmak istemiyor. Dışarı bırakmıyor modern kıyafetle. Kıza geleneksel ailelerde belki "Örtün!" denmiyor, ama "Sen sus konuşma. Babanın, abinin sözünden çıkma. Uslu dur, kısmetini bekle! Benim istediğim erkekle evleneceksin!" deniyor. O zaman bu örgütler işe el atıyor. Kıza diyor ki, "Ailenin söylediklerinin hiçbirisi Kur'an'da yazmıyor, Okuyabilirsin, çalışabilirsin. Örtün ve bildiğin gibi yaşa".

Kızın örtünmesi ailenin hoşuna gidiyor. Aile baskısı sürerse, bunun üzerine kız, "Sizin dedikleriniz Kur'an'da yazmıyor" diye karşı çıkıyor. Örtülü olarak sosyal hayat buluyor. Ama sonuçta militanlaşıyor ve bir militan erkekle arkadaş oluyor. Buna da bazı sosyologlar "Kadının özgürleşmesi" diyorlar.

1980'lerden itibaren Fransa'ya yerleşmeye karar veren Türk göçmenlerin sorunları giderek çoğalıyor. "Ben Türkiye'ye geri dönmeyeceğim. Burada kalacağım. Ama çocuklarım Türk kalmalı" kaygısıyla çocuklarına baskı yapıyorlar. Fransa çift vatandaşlığı kabul ediyor. Ama bizimkiler, çocuklarının Fransız toplumuna uyum sağlamasını engellemek için her yola başvuruyorlar. Türkiye'den gelin ve damat getiriyorlar. Ve sorun büyüyor. Örneğin Türkiye'den getirilen damat eşinin başını açtırmak istiyor. Aile olmaz diyor. Kızlarını alıp eve götürüyorlar. Damat sevdiği karısını geri almak için kayınpederinin evine gidiyor. Vermiyorlar. Bunun üzerine hem karısını hem kendini öldürüyor. Cahil aileler kimlik korumayı sadece dinsel kimlik, gelenek ve görenekler olarak algılıyorlar. Oysa çocukların kültür olarak bildikleri kültürel kimlik çok başka. Okulda yaşadıkları özgürlük ortamını evlerinde yaşayamıyorlar. Okulda özgürlük, evde baskı var. Aile içindeki kimlik çatışmasının sona ermesi için zamana ihtiyaç var. Fransa artık bunu anlamış durumda. "Yahu bunlar Müslüman, bize benzemiyor. Bırakalım ne halleri varsa görsünler!" anlayışı sona erdiği için türban sorunu simgesel bir boyuta ulaştı.

Lütfü Bilgen, üniversiteyi Fransa'da bitirmiş. 30 yıldır emlak danışmanlığı yapıyor. İşte anlattıkları:

"Şimdiye kadar koruyucu yasaya ihtiyaç yoktu. Her zaman eski müstemlekelerden gelen Müslümanlar yaşadı Fransa'da. Hiç sorun

çıkarmadılar. Türban son beş yılın ürünü. Gövde gösterisine dönüştü. Museviler kippa giyiyor, Hristiyanlar haç takıyordu. Laik okulda herkes kurala uyuyordu. İslamcılar cumhuriyeti tehdit ediyorlar.

11-12 yaşındaki bir kız çocuğu ailenin baskısı olmasa başını örter mi? Araplar değil bizimkiler de aynı şeyi yapıyorlar. Derneklerin, partilerin etkisinde kalıyorlar. Müslümanlık ideolojiye dönüştü. Yasa çıkarsa etkili olur. Ailelerin %90'ı teslim olur. Çünkü çocuklar okula gitmezse sosyal yardım kesilir.

Bu olayların gerisinde tarikatlar, örgütler var. Şimdi size dernek ve örgüt adı vermek istemiyorum. Çocuğunuzu bu derneklerin okullarına gönderirseniz, çocuğunuzu korkuturlarsa, şunu yaparsan ateşte yanacaksın, bunu yaparsan zebaniler etini kesecekler derlerse ne olur? Aileler bedava olduğu için çocuklarını böyle din okullarına, Kur'an kurslarına gönderiyorlar, devletin anaokullarına göndermiyorlar. Çocukların beyni buralarda yıkıyor.

Hatta Süleymancılar'da falan, duyuyorum, çocukları gecenin 02.00'sinde, 03.00'ünde uykudan uyandırıp Süleyman Efendi'nin fotoğrafını göstererek dua okutuyorlarmış. Velilerden biri görmüş, eli sopalı hocanın karşısında çocuklar tirtir titriyormuş. Çocuklar ruhsal sağlıklarından oluyorlar. Bir tanıdığım bu durumu görünce çocuğunu hemen almış oradan.

Devlet bu okulların yeni yeni farkına varıyor. Bu okullar din mafyalarının elinde. Çok büyük çıkarları var. Bir toplantıda görmüşler, 12 tane Mercedes araba, bunlar kimin, din hocalarının. Şimdi arabalarını getirmeyip gizliyorlarmış. Tarikatlar yoksul insanların elinden yiyecek paralarını alıyorlar."

Stasi raporunda⁶ bu Kur'an kursları, okulları hakkında hiçbir önlem yok. İslam dininde kilise benzeri bir örgüt bulunmadığı için

6 Fransa'da, 15 Mart 2004'te onaylanan bir yasayı, 11 Aralık 2003'te tavsiye eden ve adını Komisyon Başkanı Bernard Stasi'den alan Stasi Komisyonu çalışmalarının ürünü olan rapor.

Stasi Komisyonu, o zamanki Devlet Başkanı Jacques Chirac'ın talimatıyla Temmuz 2003'te kurulmuştu. İlk başta, laiklik ve başörtüsü konuları etrafında dönen tartışmalara dair bir rapor hazırlaması bekleniyordu, ama sonuçta, dini sembollerin devlet okullarında yasaklanması için yeni bir yasa önerisini içeren bu rapor ortaya çıktı.

Temmuz 2003'ten Aralık 2003'e kadar geçen aylar içerisinde, 18 üyeli komisyon, farklı sosyal ve politik gruplara mensup onlarca yurttaşı dinledi. Fransa'da değişik devlet okullarında yaşanan başörtüsü krizleri sonucunda Stasi Komisyonu, laikliği koruma saikiyle yeni bir yasa önermeye karar verdi. Buna göre; büyük haç, kipa ve başörtüsü gibi "bariz" dini sembolleri devlet okullarındaki öğrenciler kullanamayacak, "dikkat çekici" olmayacak şekilde, öğrencilerin Davut yıldızı, küçük haç, küçük Kur'an ya da madalyon taşımalarına izin verilecekti. (YN)

yukardan aşığı doğru bir disiplin kurmak imkânsız. Tek tek bu odaklarla ilgilenilmesi gerekiyor.

Cezayir kökenli tanınmış romancı ve öykü yazarı Leila Sebbar'ın son anlatı kitabı *Je ne parle pas la langue de mon père*⁷ (Babamın Dilini Konuşmuyorum) bir bakıma bir kolonizasyon tarihi sayılabilir. Çünkü Fransızca yazıyor. Aynı zamanda kadın hareketi önderlerinden olan Leila Sebbar, türban için kimsenin bakmadığı açıdan konuşuyor. Sözü Sebbar'a bırakıyorum:

"Türban gösterisi 1989'da başladı. O zaman, laik okulun türbanı hazmedemeyeceğini yazmıştım *Le Monde* gazetesinde. 1987'de İslamcılık Cezayir'de yükselişe geçti. Özgürlüğüne kavuştuğu zaman bir müslüman toplumu olan Cezayir 1987'den itibaren İslamlaşmaya başladı. Okullarda İslami eğitim ağır basmaya başladı."

Demek ki türban Fransa'ya Cezayir'in köktendinciliğin etkisine girmesinden sonra bir "ithal" ideoloji malzemesi olarak geliyor. Yani şu anda meydan savaşı veren türban, Fransa'nın Müslüman göçmenlerinin Fransız toplumu karşısında kimlik arayışından çıkmadı. Türban Fransa'ya Cezayir'den ithal edildi ve burada yayılma ve kök salma olanağı buldu. Fransa'nın daha 1989'dan itibaren laik okulu koruması gerekiyordu. Ama "Marianne"⁸ Hanım", Fatima Hanım'ın başörtüsünü ciddiye almadı.

Bazı Türk sosyologlar ve yazarlar türban taşımanın kadının özgürleşme (emansipasyon) işareti olduğunu savunuyorlar. Bazı tutucu aileler çocuklarının türbanın koruyucu şemsiyesi altında okumasına razı oluyorlarmış. Leila Sebbar böyle düşünmüyor:

"Fransa için böyle bir şey söz konusu değil. Fransa'da lise sona, bakalorya sonuna kadar öğrenim zorunlu, laik ve bedava. İslamcı dayatma ortaya çıkmadan önce en tutucu aileler bile çocuklarının okulda açık başla eğitim görmesine karışı çıkmıyorlardı."

Türkiye'de birkaç kitabı yayımlanmış Tahar Bekri Fransa'da yaşayan bir Tunuslu. Nanterre Üniversitesi'nde Arap ve İslam Uygarlığı dersi veriyor. Özellikle Müslüman kadınların özgürleşmek için türbana sığınacaklarına, Kur'an ve İslam konusunda her türlü içti-

7 Leila Sebbar, *Je ne parle pas la langue de mon père*, Julliard, Paris, 2003.

8 Fransa.

hadı, yani yorumu yasaklayan Vehhabi anlayışına karşı çıkmaları gerektiğini düşünüyor. Bekri şöyle konuşuyor:

"Türban Fransa için olduğu kadar İslam için de bir tehlike, bir tehdit. Kız öğrenci dinsel inançlarını ileri sürerek beden eğitimi derslerine girmek istemiyor. Buna izin verilirse 'Okul' sona erer. İslam bir uygarlık ve kültür varlığı. Ama İslamcı öğrenciler için bu yanılla ilgilenmiyor. Faslı, türban takan köktendinci öğrencim var. Arapça bilmiyor. Kur'an'ı okumamış. Köktendinci dernekler tarafından bey-ni yıkanmış. Kendisine ezberletilen dogmalarla Müslüman olacağını sanıyor ve belli bir aşamadan sonra çevresine baskı yapıyor."

Büyük bir tekstil firmasında çalışan Lison Elbaz, laik okullarda Yahudi çocukların baskı görmesinden, dayak yemesinden, tehdit edilmelerinden şikâyetçi. Arap çocuklar, Filistin'in intikamını alıyorlarmış. Bazı okullarda Yahudi çocuklar polislerin koruması altında okuldan çıkıp metroya kadar onların eşliğinde gidiyorlarmış. Elbaz'ın 15 yaşında bir oğlu varmış. Çocuğun Yahudi işaretleri taşımasını yasaklamış. Ne olur ne olmaz. Ama artık Yahudiler çocuklarını laik okullardan alıp Musevi okullarına yazdırmaya başlamışlar.

İrkçilik ve antisemitizm de Fransa'nın geleceğini karartabilecek iki çibanbaşı. Bunların laiklik ve türban partizanlığıyla ilişkisi var.

Aynı işyerinde çalışan Moise Asseraf da, 30 yıldır Fransa'da oturan bir Yahudi. "Bizler Fransız vatandaşı olmamıza rağmen dışardan gelme yabancılarız. Kamusal alanlarda, okulda kippanın yasaklanması yaralamaz beni. Çünkü toplumun huzuru için iyi bir şey" diyor. "Bazı entellektüellere göre bu yasa çıkarsa demokrasinin zararına olurmuş" diyorum.

"Çıkmamış yasaya yasa denmez" diyor.

22.12.2003

Bu olay çok derin... Kim kucak açarsa onun kucağına düşüyorlar. Ekonomi düzeldikçe başka sorunlar çıkıyor, sıra hasreti şoven milliyetçiliğe, dinsel inanç ihtiyacı da tarikatçılığa dönüşüyor kolayca. Paris'te tekkeler ve zaviyeler olduğunu biliyor muydunuz?

28 yıldır Paris'te yaşayan Murat Baba çok başarılı bir işadamı, tekstilci. Türban olayında, kimsenin görmek istemediği, belki görüp de anlamadığı, belki Arap ile İslam'ı özdeş saydığı için hissetmediği bir gerçeği dile getirdi: Arap milliyetçiliği. Şoven milliyetçilikle çeliğine su verilmiş bir İslam... Bu nedenle Stasi raporunun mutlaka yasalaşmasını gerektiğini söylüyor...

— "Bu kanunun mutlaka onaylanması lazım. Çocuklarım laik okullarda okuyor, eşim Fransız, o da laik okulda okumuş. Eşimin babası Müslüman, annesi Katolik, hiçbir din sorunları olmamış, bizim de öyle. Ortağım Yahudi, iş arkadaşlarımla çoğunluğu Yahudi."

— "Mesela, Kıbrıs'ta Müslüman din kardeşlerinin değil Rumların yanında yer alıyorlar. İstanbul'un hedef olduğu terör saldırılarından sonra Arap liderler galiba başsağlığı ve geçmiş olsun mesajı bile göndermediler..." diye açıyorum konuyu.

— "Bana göre İslami örtünme önce Arap milliyetçiliğinin, sonra İslamcılığın simgesi. Dinini değiştiren, Hıristiyanken Müslüman olan şarkıcıları Arap giysilerinin içine sokmak ne demek? Arap milliyetçiliği değil mi? Adam Müslüman olmuş, ama onlar Araplaşmış olarak takdim ediyorlar adamı. Ben Arap giysisi giymeden de Allah'ın izniyle Müslümanım."

— "Bu yasanın Türkler üzerinde ne gibi bir etkisi olabilir?" diye soruyorum.

— "Bu olay çok derin, ekonomik, sosyolojik boyutları var. Bizim böyle küçük topluluklarımız var. Yalnız... Bizim onlarla yardımlaşmamız, onlara yardım etmemiz lazım. Kim kucak açarsa onun kucağına düşüyorlar. Ekonomi düzeldikçe başka sorunlar çıkıyor, sıra hasreti şoven milliyetçiliğe, dinsel inanç ihtiyacı da tarikatçılığa dönüşüyor kolayca. Paris'te tekkeler ve zaviyeler olduğunu biliyor muydunuz?"

Banliyölerdeki site ve gettolarda dilediklerini yapan, paralel bir yönetim kuran İslamcı militanlar kapalı yüzme havuzlarında harem ve selamlık günlerini bazı belediyelere kabul ettirecek kadar güçlenmişler. "Törelere ve başka kültürlerle saygı" anlayışını yanlış yorumlayan belediyelerin bu uygulaması Chirac'ı harekete geçiren en çarpıcı örneklerden biri.

Türk işadamı Murat Baba, 28 yıldır Paris'te yaşıyor. Tekstil işiyle uğraşıyor. Ortağı ve iş arkadaşları Yahudi. Çok iyi anlaşıyorlar. Ortam sıcak. Özdemir İnce'yle sohbet ederken, Yahudi Lison gelen telefonlara bütün sevimliliği ve gülyüzüyle yanıt veriyor.

Yahudilerin yasayla bir sorunu olmayacak. Ama Yahudiler Fransa'da antisemitizmin, Yahudi düşmanlığının yükselişinden kaygı duyuyorlar. Nasıl kaygı duymasınlar. Koskoca *Le Nouvel Observateur* dergisi, 11-17 aralık 2003 sayısının kapağını ırkçılık ve antisemitizme ayırmış. İçerde Jean Daniel başyazısını gene bu konuya ayırmış. Gene, ırkçılık ve antisemitizm üzerine yazılar var. Caroline Brizard'ın imzaladığı yazıdan, Paris'in göbeğindeki Montaigne

lisesinde Mağrip kökenli bir Yahudi çocuğun kendisinden büyük iki Arap öğrenci tarafından dövülmüş olduğunu öğreniyoruz. Araplar ayrımcılık kurbanı olduklarından yakınıyorlar, Yahudiler de antise-mizimden. İş ciddi. Bunu gören *Le Nouvel Observateur*, bir bildiriği imzaya açmış. Yazarlar, sanatçılar, filozoflar imzalıyor.

Gördüğüm şu: Fransa'da Cumhuriyet kararlı. Fransa'da "cumhuriyet", Fransız devleti, Fransız ulusu, Fransa'nın geçmişi ve geleceği anlamına geliyor. Belki de her şeyle dalga geçen Fransız, "cumhuriyet" derken gurur ve onur duyuyor. Cumhuriyet, "laiklik" temeli üzerine oturmuş, laiklik de "okul"un temelleri üzerine... İrtica "okul"a dokunduğu, "okul"un düzenini bozmaya kalkıştığı için "Bütün Fransa" ayağa kalktı... Yasa çıkmadan da yerine oturmaya-cak... Fransız için "vatan" ve "cumhuriyet" aynı şey... Sonuç olarak "Monsieur Bernard Stasi raporu" sadece Fransa için değil Avrupa için de yeni bir milat olacak. Bu yazının hazırlanmasında hiçbir katkısını esirgemeyen Doğan Medya Grubu ve Hürriyet gazetesi Fransa temsilcisi Muammer Elveren'e teşekkürlerimi sunarım.

Bu yazıyı Dr. Dalil Boubakeur'ü konuşturarak bitireceğim. Dr. Dalil Boubakeur Paris Camii İslam Enstitüsü Rektörü (Rektör'ü eleştirmek isteyenler babasının da rektör olduğunu mutlaka belirtiyorlar), Fransa Müslümanları Yüksek Konseyi Başkanı... Öteki başkanlık ve görevlerini aktarmayacağım, ama kartında yazmayan bir özelliğinden söz edeceğim: Sarışın ve galiba yeşil gözlü olan Dr. Boubakeur'ün annesinin kökeni Aydın'a dayanıyormuş. Belki de bu nedenle Fransa Müslümanları Konseyi'nin Laiklik Raporu'yla ilgili görüşlerini açıkladığı basın toplantısından sonra bizi çok özel olarak kabul etti... Şunu söyleyeyim, Dr. Boubakeur Osmanlı ve Türkiye tarihlerini çok iyi biliyor.

Şimdi Dr. Dalil Boubakeur'ü dinleyelim:

—"Cezayir'de Türk kökenli olmak son derece önemlidir. Bu cami-de biz her zaman Türkiye'yi savunmuş, onun için dua etmişizdir."

—"Karl Marx'ı tanır mısınız? Bakın ne diyor Karl Marx... 'Din kit-lelerin afyonudur diyor...' " diyorum...

—"Hayır daha başka: Din, yoksul insanlığın kendini ifade ve kar-şı çıkma tarzıdır, diyor."

—"Vallahi bilmiyordum. Hangi kitapta?..."

—"Din üzerine bir inceleme kitabında..."

—"Peki, bu karşı çıkmada Arap milliyetçiliğinin bir payı var mı?"

—"Kısmen, pek az... Eskiden Fransa'da Cezayir milliyetçiliği vardı. Şimdilerde Ortadoğu ve Filistin gençliğin kimlik arayışlarına cevap veriyor. Ama bu bir genel isyan politikası değil kesinlikle, marjinal... Bu gençleri Afganistan'a götürüyorlar belki, Irak'a da götürüyorlar, ama dediğim gibi marjinal. Bay Stasi'nin raporu çok önemli. Ama hazırlanırken Müslümanlar yeterince dinlenmedi, yeterince dinlendiği kanısında değilim."

—"Rapor bu haliyle yasalaşırsa ne olur? Fransa'daki Müslüman cemaatin tepkisi ne olur?"

—"Yasadan önce, 'Dikkatli olun!' diyoruz. Bizi sıkıştırmayın, işi aceleye getirmeyin. Doucement... Doucement!"⁹

—"Şuvayye... şuvayye!..."¹⁰ diyorum.

—"Yavaş, yavaş..." diyor Rektör, Türkçe. "Yavaş yavaş, çok güzel... yavaş yavaş..." diyor Türkçe, sonra Fransızca sürdürüyor:

—"Çünkü patlayıcı bir konuya el attılar. İslam yükselişe geçti, sizde de... Fransa'da 1.400 cami var, cumaları cemaate dar geliyor. Oysa kiliseler, sinagoglar, mabetler bomboş. Avrupa İslamlaşmakta... Bu nedenle diyoruz ki dikkat ediniz... Türkler çok zekidir, an-larlar bunu..."

—"Ama Türkler için Etrak-ı bi idrak (İdraksız Türkler) demişler..."

—"Onu diyenler halt etmişler... Tanzimat Fermanı, Osmanlı Tanzimatı İslam toplumunun ilk uyanışıdır..."

9 "Yavaş yavaş."

10 "Yavaş yavaş."

SOYADI ŞALOM OLSA NE FARK EDER?¹

20, 21, ve 22 Aralık 2003 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan dizi röportajımla ilgili olarak bazı İslamcı gazetelerde gerçekdışı iddialar öne sürülmektedir.

Söz konusu röportaj 22 Aralık tarihli gazetede yayımlanan, Fransa Müslümanları Yüksek Konseyi Başkanı ve Paris Camii Enstitü Rektörü Dr. Dalil Boubakeur'le ilgili bölümün de kanıtladığı gibi taraf tutmayan bir metindir.

"Mini Etikli Kızı Yaktılar Bölümü", bir haber olmayıp yorumsuz bir röportaj metnidir. Kendisiyle röportaj yaptığım Fransa Laiklik Komisyonu Üyesi Gaye Petek "Mini Etikli Kız"ın Müslümanlar tarafından yakıldığını söylememiştir. Benim kaleme aldığım ve gazete-de yayımlanan metinde de "Mini Etikli Kız"ın Müslümanlar tarafından yakıldığına ilişkin tek bir satır bulunamamaktadır.

Gaye Petek gettolarda meydana gelen birçok olaydan örnek verirken bunu da saymıştır.

Gene İslamcı bir gazetede Gaye Petek Hanım'ın gerçek soyadının "Şalom" olduğu ve benim bu "müthiş" gerçeği bilerek gizlediğim ileri sürülmektedir.² Gazete Gaye Petek'in gerçek soyadının "Şalom" olduğu için "Başörtüsü düşmanlığı"nın arkasında Yahudiler bulunduğunu ima ederek ırk ayrımcılığı ve Yahudi düşmanlığı yapmaktadır.

1 Özdemir İnce, "Soyadı 'Şalom' Olsa Ne Fark Eder?", *Hürriyet*, 23.12.2003

2 Ahmet Kekeç, "Yalancı ve Pervasız", *Yeni Şafak*, 23.12.2003.

Gaye Petek'in adı Laiklik Komisyonu'yla ilgili haberlerde ve komisyon raporunda "Gaye Petek" olarak geçmektedir. Demek ki ilgili kişinin hukuki ve resmi adı Gaye Petek'tir ve muhatapları ister tüzel ister özel kişiler olsun ilgilinin adına eklemek üzere başka soyadlar arayıp bulmak zorunda değildir.

Bayan Gaye Petek'in eskiden Şalom soyadlı bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyla evli olduğunu, sonradan boşandığını öğrendim. Dolayısıyla artık kendi genç kızlık soyadını kullanması da normaldir. Ayrıca soyadının bir zamanlar "Şalom" olması söylediklerinin gerçekliğini zedelemmez.

BU NE BİÇİM KÜRESELLEŞME?¹

Eşe dosta söylemişimdir, ama yazmamış olabilirim şimdiye kadar, yazayım: "Küreselleşme", "globalleşme" gibi sözcük ve kavramlardan pek hoşlanmam; olur olmaz yerlerde bir maymuncuk olarak kullananlara da kuşkuyla bakarım. Bana snobizm, züppelik özentisi gibi gelir. Bir zamanlar yuppiler meraklılardı böyle maymuncuk sözcüklere, şimdilerde ise "bilimadamsıları" ile "bilimsi bobstiller" tarafından içleri boşaltılarak tüketilmekte...

Kal neymiş, Stassi Komisyonu'nun Fransa Cumhurbaşkanı Monsieur Chirac'a sunduğu raporun ve bu rapor metnine dayanacak olan laiklik yasasının Türkiye'ye hiçbir etkisi olmazmış... Bu raporda üniversitelere değinilmediği için çıkacak yasada Fransız üniversitelerini ırgalayacak bir madde bulunmayacak, dolayısıyla Monsieur Chirac'ın çıkmasını arzu ettiği yasanın olası yaptırım gücü üniversitenin kapısından içeri giremeyecek...

Benim bir süredir "bobstil düşünmeciler", "postpostmodern yazarlar" olarak tanımladığım zevat, bir televizyon ekranına oturmuş böyle şeyler konuşmakta... Arada bir aynı eküriye mensup biri de Paris'ten söze karışmakta: Fransa'nın "foulard islamique" yani bizim türban olarak adlandırdığımız örtüyü yasaklamasının, Fransa'nın bu bağlamda çıkartacağı laiklik yasasının Türkiye'ye hiçbir etkisi olmazmış...

1 Özdemir İnce, "Bu Ne Biçim Küreselleşme?", *Hürriyet*, 23.12.2003.

Benim yıllar önce yazdığım "şey" olmakta, Fransız laikliği Türkleşmektedir, daha da Türkleşecektir, ama bunu bir yana bırakalım.

Bu zevatin dediği gibi Fransa'da olanlar, yaşananlar, Fransa'nın aldığı önlemler, çıkardığı yasa, evet, Türkiye'yi etkilemeye(bile)cektir. Kabul!

Tamam, altını imzalıyorum! Benim tartışma konum bu değil! Başkalarının ancak şimdilerde geldiği düşünce durağında 5-10 yıl önce mola verip yoluma devam etmiştim!

Etki sorununu tartışmıyorum!

Hani, baylar, yamuk dünya küreselleşmekteydi, ekonomi, siyaset, düşünce ve duygular küreselleşmekteydi; hani ulus devlet sona ermekte, şanlı küreselleşme çağı başlamaktaydı, başlamıştı?... Ve bizim gibi gabi (kalın kafalı) dinazorlar dünya gerçeklerinden uzak yaşıyorduk?!

Hani Endonezya'da yağmur yağsa biz Çukurova'da ıslanacaktık, hani İbrahim Açıkgöz'ün Tahtakale'de düşürdüğü mangırı Abraham Openeye, Wall Street kaldırımlarında bulacaktı?

Yok öyle! Herkese lolo, bize de mi lolo?

Küreselleşme varsa, Fransa'da olanların rüzgârı Türkiye semalarında da esecek!

"Esmeyecek!" diyorsanız, savunduğunuz küreselleşme yalandan başka bir şey değil!

KÜNCÜ BEYİNLİLER¹

İlkin "Küncü"nın ne anlama geldiğini bilmeyenler için açıklayalım: "Küncü" susam tanesi demektir. O halde yazımın başlığı olan "Küncü Beyinliler" de "Kafataslarının içinde susam tanesi kadar beyin bulunanlar" anlamına gelir.

Küncü Beyinliler, şu e-posta olanağı kullanılmaya başlamadan önce dilsizdiler. E-posta icat oldu, bu icadın arkasına gizlenerek küncü beyinlerinin ürünlerini sağa sola dağıtmaya başladılar.

Küncü Beyinliler'in en büyük rakipleri gazetelerin fıkra (köşe) yazarlarıdır. Aralarında bazı fıkra yazarlarına tiryaki olmuş olanlar da vardır.

Küncü Beyinliler'in en önemli özellikleri, uyarılmalarına, yanlışlarının düzeltilmesine karşın "Dinozor" sözcüğünü "Dinazor" olarak yazıp söylemekteki inat ve ısrarlarıdır.

Biri, bütün uyarılarınıza karşın "dinazor" demekte ve yazmakta ısrar ediyorsa biliniz ki bu âdem (oğlu ya da kızı) su katılmamış, safkan bir Küncü Beyinli'dir.

Küncü Beyinliler bağlamında aritmetik ve geometrinin hükmü geçmez, çünkü bir milyon Küncü Beyinli hangi sayıyla çarparsanız çarpın ancak "1" Küncü Beyinli eder.

1 Özdemir İnce, "Küncü Beyinliler", *Hürriyet*, 26.12.2003.

Yazıldı, söylendi, açıklama yapıldı: 20, 21, 22 Aralık 2003 tarihlerinde *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan yazılarım bir "Haber" değildir, bir "Röportaj"dır; daha doğrusu bir "Söyleşi Röportaj"dır. Söyleşi röportajlarda gazeteci, yazar ya da röportajcı karşısındaki bir insanla, insanlarla konuşur; konuştuğunu ya anında kaleme alır ya da ses makinesine kaydeder. Yani röportaj söyleşilerde yazar bir aracıdır, bir vasıta.

Küncü Beyinliler bu tanıımı bir yere yazsınlar.

Küncü Beyinliler yakılan "Mini Etekli Kız"la ilgili manşet ve yazıdan dolayı özür dilememi istiyorlar.

Niçin özür dileyeyim?

"Mini Etekli Kız"ı yakmadılar mı? Yaktılar! O zaman, "Kim yaktı?" diye soralım.

Müslümanların yaktığına ilişkin tek satır var mı yazımda? Yok!

Manşette "Müslümanlar mini etekli kızı yaktılar" diyor mu? Demiyor!

Peki ben neden ve nasıl yalan haber(!) yazmış oluyorum o halde?

Çünkü okuduğunu anlamaktan aciz İslamcı yazarlar "böyle" yazdı; çünkü İslamcı gazeteler *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan gerçekleri saptırmak için böyle bir oyun oynadılar.

Küncü Beyinliler, düşünmezler, kulaklarıyla duyduklarına inanırlar.

Bazı Küncü Beyinliler'in küncü beyinleri sadece küfür üretir, bazı Küncü Beyinliler zora gelince papağanlaşırlar. Bazıları da gerçekten Türk ve Müslüman olup olmadığını sorarlar. Küncü Beyinliler'in kitap okumak gibi bir alışkanlıkları olmadığından, kim olduğunu öğrenmeleri için internete bakmak zorundalar. Şöyle dört beş saat, belki daha da fazla...

Küncü Beyinliler'i köyün ya da mahallenin delisi ve soytarısı oldukları zaman çok severim. Çünkü yakışırlar ve yakıştırırlar!

VALLAHİ TAACCÜP ETTİM¹

20 Aralık 2003 Cumartesi günü *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan röportaj metnini olduğu gibi aktarıyorum:

"Ancak son bir yılda durum değişti' diyor Gaye Petek, 'artık mahallelerde, sitelerde de kızlara karşı yoğun baskılar ortaya çıktı, gündelik hayat tarzı tehdit edilmeye başlandı. Örneğin bir genç kız kısa etekle dolaştığı için bir sitenin çöp odasında diri diri yakıldı. Bazı erkekler mahalle ve sitelerin alıkıran başkeseni olmaya ve insanların nasıl yaşayacaklarına karar vermeye kadar vardırıdılar işi. Getto demekten hoşlanılmıyor, ama 20 yıldır gettolarda olup bitenler gizlendi. Biz ve bizim gibi dernekler bu olayları, kadınlara uygulanan şiddeti hükümete açtığımız zaman, dört beş yıldır bize 'Aman bu konuları açmayın, göçmenleri gücendirip yaralamayın!' diyorlardı.'"²

Kısa etek giyen genç kızı kimin öldürdüğüne dair herhangi bir adres belirtilmemiş... Ancak, bunlar, bazı mahalle ve sitelerde alıkıran başkesen olmaya heveslenen gençler olabilir.

Yukarıdaki sözler adı, soyadı, adresi belli, Chirac'ın Laiklik Komisyonu üyesi, Elele Derneği Başkanı Gaye Petek tarafından söylenmiş... Gaye Petek'le bir röportaj yapmak amacıyla buluştuk;

1 Özdemir İnce, "Vallahi Taaccüp Ettim", *Hürriyet*, 27.12.2003.

2 Özdemir İnce, "Mini Etekli Kızı Yaktılar", *Hürriyet*, 20.12.2003.

söylediklerini ses makineme aldım ve sonra olduğu gibi yazıma aktardım. Yani yaptığım habercilik değil röportajcılık! Türban olayının geçmişİ bir iki yıllık, oysa Gaye Petek 20 yıllık bir getto geçmişinden söz ediyor. Ama İslamcı gazetelerin okuduklarını anlamaktan aciz bazı gazeteci ve muharrirleri metnin "Yalan!" ve "Asparagas" olduğunu yazıyorlar. Amaç dikkatleri bir noktaya çekip yazı dizisinin içerdİğı, kapsadİğı gerçekleri gözden kaçırmak.

Yarası olan mı gocunur? Yoksa Allah korkusu olmayan Müslümana mı "İslamcı" denir?

Bir Avrupa ülkesinde parlamenter olan bir bayanın "türban"la ilgili tuhaf iddiasını "AB Çatlayabilir" ifadesiyle manşetleştiren bir gazetenin başyazarı³ da gazetecilik dersi veriyor.

Benim gibi "jakoben" bir "laikçi", türban dosyası hazırlamak üzere Fransa'ya gönderilmezmiş. Başyazarın bilmesi gerekir ki Cumhuriyet'e, onun varoluş cevherine (raison d'être) bağılı, Türkiye ve Avrupa'nın yüksek mahkemelerinin kararlarına saygılı olduğum için hem taraflı hem tarafsızım.

Başyazar Ahmet Taşgetiren'in yaptığı nasıl bir gazeteciliktir ki röportaj dizim sona ermeden, Fransa Müslümanları Yüksek Konseyi Başkanı ve Paris Camii İslam Enstitüsü Rektörü Dr. Dalil Bouba-keur'le yaptığım röportaj yayımlanmadan tarafsızlığımdan kuşkuya düşüyor. "5 N, 1 K"ya dahil midir yoksa bu kuşku? Başyazar bile "haber" ile "röportaj"ı karıştırıyor!

Gazeteciliğı kendinden menkul, yazarlığı "mektup"la (becerebilirse) sınırlı biri de, bir PKK muhibbini tanık göstererek saldırıya geçiyor. TRT kökenli birinin "haber" ile "röportaj" arasındaki farkı unutmasını neye bağlayıp, neye yorsak acaba?

Ama en tuhafı şu: Bir zamanlar, yani 1970'lerde, beni yeterince Marksist, jakoben ve angaje bulmadıkları için kıyasıya eleştirenler, şimdi Marksist ve jakoben, laik ve Kemalist olduğum iddia ve tahminiyle beni eleştirmekteler. İşte en ağır kararı bu âdemler için veriyorum.

3 Ahmet Taşgetiren, "Bir Gazetecilik Cinayeti", *Yeni Şafak*, 22.12.2003.

ZIRVALAMA BEDAVA OLUNCA¹

Bir haftadır, İslamcı gazetelerin birinci sayfaları başta olmak üzere birçok sayfasını suretlerimle süslemekteyim. Şimdiye kadar birçok yazımı olduğu gibi yayımladıkları, kimilerini "iktibas" ettikleri, bazı yazılarımı yamuklaştırarak alıntı yaptıkları için bana epeyce "telif" borçları birikmişti... Şimdi görüntülerimden dolayı borçlanıyorlar.

Yazılarına bakarak, İslamcı basının muhabir ve muharrirlerinin ekmek parası kazandıkları işi hakkıyla bilmediklerine ve yapmadıklarına karar verdim. "Haber" ile "Röportaj" arasındaki farkı bilmiyorlar, aynı şey sayıyorlar. İslamcı gazetelerin fetva muharrirlerine soruyorum: Para karşılığı bir iş yapan kimsenin, işini iyi yapmaması sebebiyle kazandığı para haram mıdır, değil midir?

Şecereye (soyağacına) pek düşkün olan İslamcı basın şimdiye kadar benim Yahudi ya da Yahudi dönmesi, Sabatayist, Ermeni ya da Ermeni dönmesi olduğumu yazmıştı... Soyağacımı gayet iyi biliyorum, benim için Türk olmak kadar Yahudi olmak da Ermeni olmak da yazgısal ve saygıdeğerdir. Allah kulları arasında tefrik (seçme) yapmazken, İslamcıların Allah'ın kulları arasında ve karşısında ırk ayrımcılığı yapmaları küfür değil midir?

Son birkaç gündür giriştikleri Hürriyet Meydan Muharebesi'nde soy sopuma pek dokunmuyorlar, ama Marksist, Ateist, Jakoben, Jakoben Kemalist ve Laikçi olduğumu yazmaktalar. Bu sıfatlandır-

1 Özdemir İnce, "Zırvalama Bedava Olunca", *Hürriyet*, 28.12.2003.

malar benim kafatasımın içinde düşünen bir insan beyni olduğunu kanıtlar, bir başka şeyi değil. Jakobenliği bir yana bırakalım, elbette ve kuşkusuz Kemalist, Laik ve Marksistim.

Haçlı Seferleri komutanlarından, Ataman İmadettin Zengi'nin Musul valisi Nasireddin Çakır'ın atam olması da bana Kemalist, Laik ve Marksist olmak kadar onur verir.

Çakırlı ya da Çakırlu boyundanım ve atam Nasireddin Çakır 1145 yılında iktidar düşkününü şehzade Alparslan tarafından öldürüldü! Peki ne olacak şimdi?

Bu sorunun yanıtını elbette Gaye Petek'in şeceresini (soyağacını) araştıran gazeteci verecek! Bu zatın kendisi de yedi göbek sülalesi de ilgilendirmiyor beni. Ama, "Ertuğrul Özkök, bunca 'tecrübe'den sonra, böyle bir 'mandepsi'ye nasıl bastı ve bu 'asparagası' nasıl sürmanşete taşıdı bilmiyorum!... Ya Özdemir İnce'ye kandı, ya Gaye Şalom'a!..." cümlesiyle Ertuğrul Özkök'e yağ çeken kafatası uzmanına şunu söyleyeyim: Görevi ben istemedim, görev bana verildi. Ve tatile çıkmamı geciktireceği için bu göreve gönülsüz gittim. Bunun doğru olup olmadığını "Ertuğrul" diye hitap ederek siftindiği² Ertuğrul Özkök'e sorabilir.

İslamcı muharrirleri yeterince iyi tanıyorum: Yazılarını, hamamda türkü çığırır gibi, "Bakın ben laik cumhuriyetçilere nasıl giydiriyorum!" havası vererek, "Bakın Ertuğrul Özkök'e nasıl 'Ertuğrul' diyorum" diye kasılarak, birkaç bin okurlarına caka satmak için yazıyorlar.

Ben insana, düşünceye, inanç ve düşünce özgürlüğüne saygılı bir insanım. Sayısı 50'yi geçen telif kitaplarımda bu savımla çelişen bir tek satır yoktur. Bu nedenle, benim ne İslam diniyle ne Müslümanlarla herhangi bir sorunum olamaz. İslam dinine ve Müslümanlara karşı herhangi bir kumpasın içinde olmadım. Geçmişim, kıskançlar ve rüzgârgülleri dışında, herkeste saygı uyandırır. Ancak, laik Cumhuriyet'e, onun ilkelerine ve onun varoluş cevherine ("Raison d'être") karşı olan, 1923 yılında kurulan çağdaş ve çağcıl Cumhuriyet'i yıkıp yerine bir Vehhabi din devleti kurmak isteyen Selefiyecilere karşı mücadele vermekteyim. Karşımdakiler kuşkusuz bu kadar değil!...

İslamcı için bir tanım önerisi: Kirli iş ve eylemlerini İslam diniyle özleştirerek Müslümanları kandıranlara, içlerinde Allah korkusu olmaksızın Müslüman olduklarını ileri sürenlere İslamcı denir.

2 Siftinmek, genellikle köpekler için, bir yere sürünerek kaşınmak. Metindeki anlamı, bir kişiye yaltaklanarak yaklaştırmaya çalışmak; bkz. Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, SİG, s.4231.

GAYE PETEK'E ÖVGÜ¹

İslamcı gazeteler günlerdir özür dilememi istiyorlar, ama ben Gaye Petek'en özür dilemek istiyorum: Hürriyet gazetesi adına iki saatini çaldığım, daha sonra da İslamcı gazetelerin saldırı hedefi olmasına neden olduğum (olduğumuz) için.

Bir kez daha yazıyorum: Gaye Petek bana, "Müslümanlar bana 'Mini Etekli Kız'ı yaktılar!" demedi. Mahalle ve sitenin gündelik yaşamını cehenneme çeviren (ki bunların arasında her din ve inançtan, her siyasal görüşten insanlar olabilir) serserilerin, kabadayılardan yaktığını söyledi.

Ben de Müslümanların "Mini Etekli Kız"ı yaktıklarını yazmadım.

Bu durumda sonunun manşetten ("Mini etekli kıızı yaktılar") çıktığını ileri sürenler var. Ama manşette de Müslümanların yaktığı yazmıyor.

İçerde kimin yaktığı açıklanıyor. Ama bu yakma olayı ile Müslümanlar arasında herhangi bir ilişki kurmak söz konusu değil.

Vicdansız ve gazetecilik etiğinden yoksun birtakım yaratıklara muhatap olmak zorunda bıraktığım için Gaye Petek'en özür dilerim. Örneğin bunlardan biri, Ahmet Hakan, vur abalıya yağmasından pay kapmak için bakın neler uyduruyor:

"... [Gaye Petek] Özdemir İnce ve Mine Kırıkkanat'ın yakın dostu... Ayrıca Özdemir İnce'nin, 'Müslümanlar bir genç kıızı

1 Özdemir İnce, "Gaye Petek'e Övgü", *Hürriyet*, 29.12.2003.

mini etek giydiği için diri diri yaktılar' diye yazdığı ve yalan olduğu meydana çıkan haberin kaynağı."²

Gaye Petek benim yakın dostum değil, dostum da değil. Ama bu olanlardan sonra bu şansı yitirmiş olabilirim. Geçmişte aynı ortamda bulunmuş ve tanışmış olabiliriz, ama ben anımsamıyorum. Elele Derneği'nin çalışmalarından da 15 Aralık 2003 tarihinden önce haberim bile yoktu. O gün dernek bürosuna gittiğim zaman öğrendim ve yapılan çalışmalara hayran kaldım.

Gazeteciliğin "G"sinden habersiz bu muharrir en küçük bir kuşku ve utanç duymadan Gaye Petek'i yalan söylemekle, beni de bu yalan haberi gazetemde yazmakla suçluyor. Okuduğu Türkçe metni anlamaktan aciz adam!

Ve bunu da galiba İslami hassasiyet nam ve hesabına yapıyor.

İşte bu nedenle özür diliyorum Gaye Petek'ten!

İslami hassasiyetle mücehhez (donanmış) bir gazete muharririnden³ Gaye Petek'in dedesinin sabatayist (aynı çevre benim de Sabatayist olduğumu yazdı), babasının da Marksist olduğunu öğrendim.

Hasan Karakaya, Gaye Petek'in babası Fahri Petek'i, Türkiye Emekçi ve Köylü Partisi'nde çalışmakla, Nâzım Hikmet'in dostu olmakla, dönemin siyasal ortamı dolayısıyla Fransa'ya kaçmış olmakla suçluyor.

Fahri Petek'in geçmişı suçlanacak değil, tam tersine övülecek, övünülecek bir geçmiş! İslami hassasiyetle mücehhez gazete muharririnin bunu anlaması olanaksız.

Meğer İslamcı yazarların yazdığı kadar Marksist, komünist ve ateist değilmişim ki Fahri Petek Bey'i ne yakından ne de uzaktan tanıyorum. Ancak, yakın tarihimizle ilgilenen bir yazar olarak, böyle bir geçmişe saygı duyarım.

Ne mutlu ki Gaye Petek'in böyle bir babası var!

Gayi Petek'i överim! Gaye Petek'ten özür dilerim!

2 Ahmet Hakan Coşkun, "Şalom", *Sabah*, 25.12.2003.

3 Hasan Karakaya, *Vakit*, 23.12.2003.

EL İNSAF!¹

Okuduğunu anlamaktan aciz birtakım gazeteci-adam² bana gazetecilik mesleğini ve mesleğin ilkelerini öğretmeye kalkışıyor. Eski Mersinlilerin dediği gibi, "kal neymiş", Gaye Petek'in bana anlattıklarını araştırıp başkalarına doğrulatacakmışım... Hadi canım sen de! Gazeteciliğin ilkeleri arasında adı sanı, kimliği, işi, adresi bilinen, konuştuğu alanda yetkisi kanıtlanmış bir bilirkişinin söylediklerinin gerçekliğini araştırmak diye bir ilke yoktur. Bre âdemler, benim yazdığım metnin konuşan kaynağı belli, kimliği belli! Söylediklerinden neden kuşku duyayım?! Kimliğini gizlememi, adını yazmamamı istemiş olsaydı, işte o zaman kuşku duyar araştırma yapardım!

Benim yaptığım gazetecilik, ama bunların yaptıkları belki mazeltecilik bile değil!

Bunların çoğu, ecnebi gazetelerden aktardıkları, "Bir ekonomistin dediğine göre...", "Adlarının açıklanmasını istemeyen iki ayrılıkçı sığınmacının açıklamalarına göre..." tarzında Türkiye aleyhinde çuvallar dolusu haberler yayımlamıştır utanmadan! Bir de bana gazetecilik ilkesi öğretmeye kalkışıyorlar!

Röportajımın sadece başlığına bakıp yazdılar.

1 Özdemir İnce, "El İnsaf!", *Hürriyet*, 30.12.2003.

2 Ekrem Dumanlı, "Diri Diri Yakılan Gazetecilik", *Zaman*, 22.12.2003.

Bunun üç nedeni olabilir, ya Türkçe bilmiyorlar (ki çok muhtemeldir) ya tepeden tırnağa kötü niyetliler ya da Cumhuriyet'e karşı savaş açmış İslamcı fanatikler...

Hele aralarında biri var ki, yazı sanatı sosyolojisi döktüren bir rate³, "Karşılaştığı her Fransızın, ırkçı ya da dini bütün Katolik olması fark etmez"⁴ diyerek kendisinin de bir ırkçı olduğunu itiraf ediyor. Fransızlar neden toptan ırkçı olsun? Bu kadınlar ve benzerleri büyük bir olasılıkla oylarını Le Pen'e verecekler. O iki kadının sözlerini bundan başka hangi nedenle röportajıma almış olabilirim acaba?

Bu muhterem "rate" bile o iki kibar kadının ayrımcı (ırk, din, millet, yerli/yabancı vb.) olduklarını anlamışsa, röportaj dizim başarısız demektir.

İslam dini ile İslam adına hareket ettiklerini ileri süren şiddet yanlısı Müslümanları özdeşleştiren bir aceminin sözünü bile etmek istemiyorum.

Gerçekleri çarpıtmak için ömür boyu yalan söyleyenler, tanıklığına başvurduğum fotoğrafları yayımlanmış "gerçek" insanları yok sayarak, yalanlar düzdüğümü ileri sürdüler. Onlara göre yazdıklarım külliye yalandır. Evet ve zaten, onlara göre Afganistan bir İslamcı mezbahası olmamıştır, İslamcı Taliban kasapları bir uydurmadır, İslamcı El Kaide bir seraptır; Cezayir'de İslamcılar sivil halkı kıtır kıtır kesmemiştir; domuz bağı İslamcı Hizbullah ve İslamcı İBDA-C barışın sınır tanımaz gönüllüleridir; İstanbul'da dört yeri İslamcılar değil Hindu fanatik teröristler bombalamıştır!

Oldu mu şimdi?

Evet, şimdi oldu!

3 Rate, başarısız, müflis kimse.

4 Kürşat Bumin, "Bu İş için Fransa'ya Gitmeye Ne Gerek Vardı", *Yeni Şafak*, 23.12.2003.

BİLGELER VE TİLKİ KUYRUĞU¹

Jakoben yani radikal İslamcı basına göre İslamcı bir hükümet laik Türkiye Cumhuriyeti'ni yönetebilir. Çünkü bu onun en demokratik hakkıdır!

Jakoben yani radikal İslamcı basına göre siyasal İslamcılığı belgelenmiş bir kimse laik Türkiye Cumhuriyeti'nde Başbakanlık Müsteşarı olabilir. Hakkıdır!

Jakoben yani radikal İslamcı basına göre İslamcı hükümet devletin bütün kadrolarını ele geçirebilir, zaten ele geçirmesi cihadın gerek ve şanıdır.

Amma ve lakin, jakoben laik yazar Özdemir İnce Fransa'ya gidip laiklik ve türban konusunda söyleşi yapıp yazı yazamaz. Çünkü önyargılıdır, tarafsız olamaz. Bu nedenle, Özdemir İnce'ye bu görevi veren Hürriyet gazetesi yöneticileri mesleki bir hata yapmışlardır.²

Cumhuriyet ilkeleriyle kavga halinde ve bu ilkeleri yok etmeye kararlı bir parti hükümet olabilir. Aynı ideolojiyle donanmış kişiler devlet yönetiminde en üst makamlara gelebilirler. Ülkenin bazı filozof ve sosyologları türbanı savunmak için bilimin ümüğünü sıkabilirler

Amma velakin özgürlüğünü ve bağımsızlığını ömür boyu kanıtlamış bir cumhuriyetçi yazar Fransa Cumhuriyeti'nde olanları ve bu "olanlar"ın demokrasiyle bağdaşımını "laik göz"le göremez, çünkü tarafsız değildir.

1 Özdemir İnce, "Bilgeler ve Tilkinin Kuyruğu", *Hürriyet*, 19.01.2004.

2 Ahmet Taşgetiren, "Bir Gazetecilik Cinayeti", *Yeni Şafak*, 22.12.2003.

Gazete yazarının ideolojisi, kişiliği ve tarafsızlığı bir başka yazının konusu. Ama bu yazı bu eksenin dışında yazılmıyor.

Bu pencereden bakınca, jakoben yani radikal İslamcı basının çöl mantığı şaşırtmıyor beni. Beni şaşırtan, bağlantısız, bağımsız olduklarını ileri süren, demokrasi için demokrasi silahşörü, alafranga ve alameriken yazarların bu türden zırvaların kuyruğuna yapışmaları.

Söyleşi dizimin içeriğini, tanıkların sözlerini gözden kaçırmak amacıyla gazetenin manşetini saptırıp konuyu gangrenleştiren İslamcı gazete yazarları, kendilerince kutsal görevlerini yerine getirdiler.

"Demokrat kuzu postuna girmiş İslamcı tilkiler"in hedef kitlesi kendi müşterileri ve Cumhuriyet karşıtlığını demokrasi sanan bazı ruhsal ve zihinsel yaralılarıdır... Cumhuriyetçi, demokrat ve çağdaş okur kitlesini zaten hesap dışında tutan jakoben İslamcı basın kendi müşterisine fiyaka yapıyordu. Fiyaka yaparken de ne meslek etiğine ne de özgürce yazma ve özgürce yayımlanma ilkelerine saygı duyuyordu.

Aynı kafadan olan ama cumhuriyetçi ve demokrat basında yazan bir üniversite hocası "Adonis ateist olduğuna göre İslam konusunda yazamaz, düşüncelerini açıklayamaz, Müslümanlara nasihat edemez"³ buyurduğu zaman, "Böyle bir tedbir neden bizim aklımıza gelmez" diye üzülmelerine karşın, mal bulmuş Mağribi gibi bu faşizan sansür girişiminin üzerine atlamışlardır.

Ateist Adonis, İslam konusunda yorum yapamaz, İslamı yozlaştıran Müslümanları eleştiremez.

Jakoben laik Özdemir İnce, Fransa'ya gidip laiklik ve türban konusunda araştırma ve söyleşi yapamaz.

Bu mantık basında kök salacak zemin bulursa, "laik Müslümanlık" da aralarında olmak üzere her türlü eğilim sansür zincirine bakla bakla eklenir.

Ve "İslam konusunda ancak jakoben İslamcılar düşünce açıklayabilirler"; "Fransa'da laiklik ve türban konusunda ancak jakoben İslamcılar araştırma ve söyleşi yapabilirler!" sınırlama noktasına gelinir.

Durum, kuzu postuna girse de tilkiyi kuyruğundan tanıması gereken, gazetecilik mesleğinin bilgilerinin bilgi ve ilgisine sunulur.

3 Nuray Mert, "Modern Müslüman", *Radikal*, 28.10.2003; "'Modern Müslüman' Datması", *Radikal*, 06.11.2003.

EVET MİNİ ETEKLİ KIZI YAKTILAR¹

Paris'te yaptığım türban ve laiklik konulu söyleşi dizisinin ilk bölümü "Mini Etekli Kızı Diri Diri Yaktılar" başlığıyla 20 Aralık 2003 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yayımlanınca basının İslamcı cenahında yer yerinden oynadı. Herhangi bir inceleme yapmadan ve kendi bildikleri bir olaydan (Sohane Benziane olayı²) yola çıkarak benim yalan haber yazdığımı ileri sürdüler. Ardından iftiralar, küfürler birbirini izledi ve kocaman bir kitap olacak oyluma erişti.

İslamcı gazeteler, söyleşi yaptığım Gaye Petek'in sözlerini saptırdığımı ileri sürerek beni din düşmanı ilan ettiler.

Bununla da yetinmediler, aleyhime kampanyaya cazgırlık eden bir gazete,³ bir muhabirini⁴ görevlendirerek beni Basın Konseyi'ne şikâyet etti. Söyleşimde (güya) olayın arkasında Müslümanların olduğu varsayımını yaymaya çalışıyormuşum.

1 Özdemir İnce, "Evet, Mini Etekli Kızı Yaktılar", *Hürriyet*, 20.04.2004.

2 Sohane Benziane (d. 1984-ö. 4 Ekim 2002), 17 yaşında öldürülen Cezayir kökenli bir Fransız kızdı.

17 yaşındaki Sohane Benziane, 4 Ekim 2002 tarihinde Paris'in güneyindeki Vitry-sur-Seine'de, bir yerel çete lideri (getto serserisi) olan eski erkek arkadaşı tarafından bir mahzende arkadaşlarının önünde diri diri yakıldı. Bir erkete dışarıda gözcülük ederken, Nono takma adlı saldırgan bir gün önce satın aldığı benzin şişesini Sohane'nin üzerine döktü ve bir çakmakla yaktı.

Bir düzine öğrenci, alevler içinde acıyla çılgık çılgıca dışarı koşan Sohane'nin ölümüne tanık oldu.

8 Nisan 2006 tarihinde mahkeme Cemal (Nono) Derrar'ı (22) 25 yıl, Tony Rocca'yı (23) da suç ortaklığından 8 yıl hapis cezasına çarptırdı. (YN)

3 Vakit.

4 Muzaffer İlideniz.

Gaye Petek'in anlattığı olayda yakılan kızın adı verilmiyor, ama kurban genç kızın ve kızı yakanların Mağripli (Kuzey Afrikalı) olduğu söyleniyordu.

Şikâyet üzerine, Basın Konseyi savunmamı istedi. Savunmamı yaptım ve savunmama Gaye Petek'le yapmış olduğum söyleşinin ilgili bölümünün teyp bandı ile CD'sini ekledim.

Savunmam iki gerçeğe dayanıyordu:

1. Şikâyetle konu olan metin bir haber olmayıp bir söyleşi metnidir.

2. Şikâyetle konu olan sözleri Gaye Petek söylemiştir. Söylediğini kanıtlayan teyp bandı ve CD, Basın Konseyi'ne sunulmuştur. Gaye Petek Hanım, Fransa Cumhurbaşkanı tarafından kurulan Bernard Stasi Komisyonu'nun üyesidir. Yani resmi bir görevi ve unvanı vardır. Benimle bu resmi kimlikle konuşmuştur. Bana söyledikleri, Fransa Devleti'nin emniyet ve adalet örgütlerinin bu komisyona verdiği bilgilere dayanmaktadır.

Sonuç olarak benim yazdıklarımın yalan olması olanaksızdır.

Gaye Petek'in söyleyip benim gözlemlerime dayanarak yazdığım yorumların gerçek dayanağı 11 Aralık 2003 tarihli "Commission de reflexion sur l'application du principe de laïcité dans la République" in (Cumhuriyette Laiklik İlkesinin Uygulanmasına İlişkin Düşünce Komisyonu) Cumhurbaşkanı'na Raporu'dur.⁵

Savunmamı okuyan, tanık olarak sunduğum ses kayıtlarını dinleyen Basın Konseyi Yüksek Kurulu, hakkımda yapılan şikâyetin yersiz olduğuna karar verdi.⁶ (Basın Konseyi kuralları gereği Hürriyet Gazetesi ve Doğan Medya Grubu yayın organları temsilcisi olan Yüksek Kurul üyeleri oylamaya katılmamıştır.)

Beni Basın Konseyi'ne şikâyet ettiren İslamcı gazetenin 16 Nisan sayısında şöyle bir manşet okudum:

"İllegal Basın Konseyi'nden Yalana ONAY!"⁷

Hem cezalandırılmam için bir kurula başvuruyorlar⁸ (böylece kurulun yasallığını kabul ediyorlar), istedikleri karar çıkmayınca da aynı kurulu illegal ilan ediyorlar. Hem gülmünç hem zavallı bir tepki!

5 "Rapport Au President De La Republique", haz. Commission de reflexion sur l'application du principe de laïcité dans la République, 11.12.2003, Rapports publics, La Documentation française, erişim tarihi 26.12.2014, <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/034000725/0000.pdf> (YN)

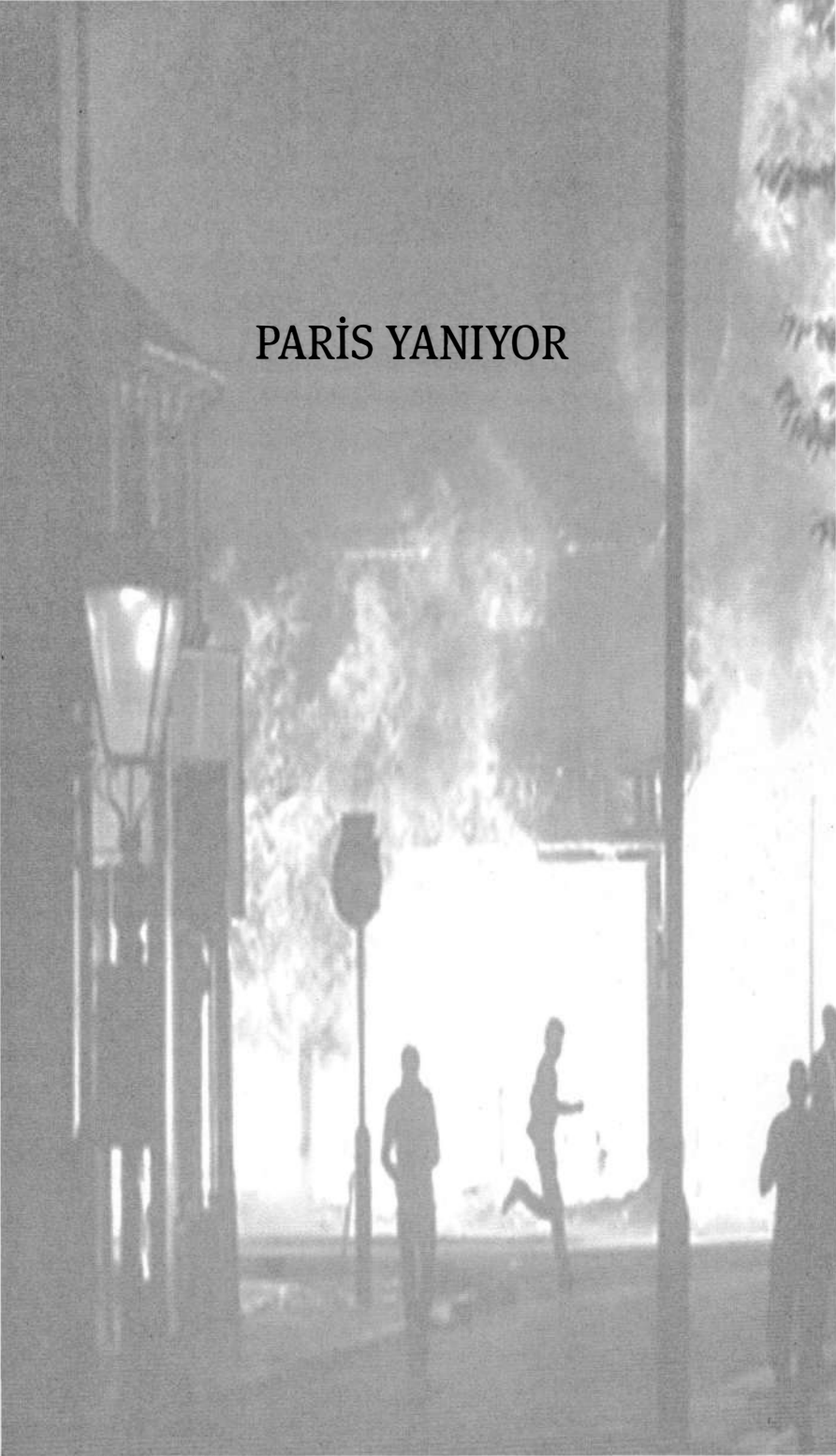
6 Basın Konseyi'nin 15.04.2004 tarihli kararı.

7 *Vakit*, 16.04.2004.

8 Basın Konseyi'ne şikâyet eden *Vakit* gazetesi muhabiri Muzaffer İlideniz.

Bununla birlikte kendilerine bir teşekkür borcum var: Kendi kendimi şikâyet edip Basın Konseyi tarafından aklanamazdım ve aşağıdaki uyarıyı yapma olanağına kavuşamazdım: Basın Konseyi'nin kararından sonra, bu konuda yalan haber yazdığımı ileri süren gazete ve ilgili mensuplarını mahkemeye vereceğim.

PARİS YANIYOR

FRANSA'DA OHAL¹

"Fransa'da, iki Müslüman gencin Paris'te polisten kaçarken elektriğe kapılıp ölmesinin ardından patlak veren varoş isyanını bastırabilmek için 50 yıllık bir yasadan yararlanarak yerel yönetimlere sokağa çıkma yasağı uygulama yetkisi tanındı. İlk aşamada OHAL 12 gün sürecek, gerekirse parlamento uzatabilecek.

Fransa'daki varoş isyanında önceki gün bir kişinin ölmesinin ardından dün hükümet, yerel yöneticilere şiddet eylemlerini durdurabilmek için sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisi verdi.

Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, sözcüsü aracılığıyla yaptığı açıklamada, yerel yetkililere sokağa çıkma yasağı uygulama yetkisi verdiklerini belirtti ve 'Sükunetin geri dönmesini hızlandırmak için bu gerekliydi' dedi. Yetki dün gece yarısından itibaren geçerli olurken, sadece hükümetin belirlediği bölgelerde bu önlem uygulanabilecek. OHAL yasanın öngördüğü gibi 12 gün boyunca geçerli olacak, uzatma ihtiyacı duyulduğunda ise parlamentodan izin istenecek.

Başbakan Dominique de Villepin, yetkililerin, gerekli görülen bölgede insan ve araç hareketine sınırlama getirebileceğini söylerken, 8.000 güvenlik gücüne ek olarak 1.500 polisin daha göreve çağrılacağını belirtti. Ancak, ordu göreve çağrılmayacak.

Hükümetin bu kararının hemen ardından dün Amiens'te geceleri sokağa çıkma yasağı ilan edildi ve reşit olmayanlara petrol ürünlerinin satışı da yasaklandı.

1 *Hürriyet*, 09.11.2005, s.21.

Cezayir savaşı sırasında kabul edilen 3 Nisan 1955 tarihli ve 55-385 sayılı yasaya dayanarak Fransız hükümeti, yerel yetkililere belirli bölgelerde insan ve araç hareketlerini sınırlama yetkisi verebiliyor. Yasa şimdiye kadar 1954 ile 62 yılları arasındaki Cezayir savaşı sırasında uygulandı. 1984 yılında ise Pasifik'teki Yeni Kaledonya'da düzeni sağlayabilmek için dönemin cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın hükümeti bu yasaya başvurmuştu. Herhangi bir yetişkin yasayı ihlal ettiği takdirde iki ay hapis veya 3.750 avro para cezasına çarptırılacak. Reşit olmayanlarda ise hapis cezası bir aya kadar olabilecek.

Fransa Emniyet Genel Müdürü Michel Gaudin, 'Şiddetin yoğunluğu düşme sürecine girdi' dedi. Önceki gece ülke çapında varoş militanları 1.173 araç yaktılar, bir gece önceki sayı ise 1.408'di. Tutuklamalarda da bir gerileme yaşandı. Tutuklananların sayısı da 395'ten 330'a düştü.

Varoş isyanının orta yerinde kalan Paris'in kuzeydoğusundaki Raincy'nin Belediye Başkanı Eric Raoult, daha hükümet kararı çıkmadan, önceki gün sokağa çıkma yasağı ilan etti. Ancak yasağı dinleyen olmadı. Raoult, olayları kınamak için gösteri yapanları da evlerine dönmeleri için ikna etmeye çalıştı. Bu arada *Le Parisien* gazetesine konuşan gençler OHAL yasalarının hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini belirterek, 'Daha fazla baskı, daha çok yıkım demek... Daha fazla polis, provokasyon anlamına gelir' dedi.

1955 yılında, o zamanlar öncelikle Fransız toprağı sayılan Cezayir için çıkarılan yasada yer alan bazı maddeler şöyle:

– Kamu düzeninin ciddi tehdit altında olması halinde yerleşim bölgelerinde, Cezayir ve denizaşırı bölgelerde kısmi ya da tam olağanüstü hal ilan edilebiliyor.

– Yerel temsilciler (devleti temsil eden valiler), insan ya da araç hareketlerine sınırlama getirebiliyor.

– Kamu güçlerinin eylemlerine nasıl olursa olsun engel olmaya çalışan herhangi bir kişi bölgeden uzaklaştırılabilir.

– İçişleri Bakanlığı, kamu güvenliği ve düzeni için eylemleri tehdit oluşturan kişiler için ev hapsi emri verebiliyor.

– Yetkililer, tiyatro, sinema, bar ve tüm buluşma mekânlarını geçici olarak kapatabiliyor.

– Düzeni bozması olası toplantılar yasaklanabiliyor.

– Silah bulunduğundan şüphelenilen evlere gece ya da gündüz baskın düzenlenebiliyor."

ZIDANE'IN BABASI NİYE OY KULLANAMIYOR?¹

"Zinedine Zidane, Fransa'nın en ünlü Fransızlarından biri. Ama böyle bir insanın kırk yıldır Fransa'da yaşayan babasının yerel seçimlerde oy kullanma hakkına sahip olmaması tuhaf değil mi?" diye soruyorlar.

Çünkü değişik Avrupa ülkelerinde altı ay ya da bir yıldır yerleşik olanlar, vatandaş olmasalar bile yerel seçimlerde oy kullanabiliyorlar. Zidane'ın, Cezayir vatandaşı kalmayı tercih eden babası ise Fransa'da bu haktan yararlanamıyor.

Böyle bir soru soranlar kuşkusuz haklı. Fakat işin aslını bilmeyenler ya da işin aslını inceleme fırsatı bulamayanlar, Paris'in bazı banliyölerinde başlayan şiddet olaylarını da açıklamaya kalkıştırlarsa çok yanılırlar.

Niyetimizi anlattıktan sonra inmek zorunda kaldığımız birçok taksiden sonra kiraladığımız taksinin kara Afrikalı şoförü:

—"Bunlar resmi polis üniformasını sevmezler, bu yüzden artık polisler sivil çıkıyorlar göreve, bu nedenle olaylar azalmaya başladı" diyor.

—"Sadece üniforma mı, yani İspanyol boğaları gibi?" diye soruyoruz.

—"Hayır, hepsi serseri bunların, araba, motosiklet hırsızları, bu yüzden polis sevmiyorlar, kontrol ettikleri sitelere polis ve devlet memuru sokmuyorlar."

1 Özdemir İnce, "Zidane'ın Babası Niye Oy Kullanamıyor?", *Hürriyet*, 09.11.2005.

Şöför, bu şiddet olaylarında, (Türkiye Başbakan'ı Recep Tayyip Erdoğan'ın sandığı gibi) türban yasaklarının etkisi var mı, diye soruyorum. Çünkü kendisi de güney banliyölerinden birinde oturuyor. Şöför:

— "Yok öyle bir şey, çoğu işsiz güçsüz, hırsız bunların!"

Bu arada yerinde duramayan arkadaşımız Sebati Karakurt'un aklı nerede bir olay varsa tehlikesini bile düşünmeden bir an önce oraya ulaşmaktaydı.

Muammer Elveren, "Abi" diyor, "Fransa Başbakanı türban yasası ile bu olayların arasında herhangi bir bağlantı olmadığını açıkladı TF 1 televizyonunda."

Müslüman/Hristiyan karşıtlığı da söz konusu değil. Bu daha çok Fransız Devleti ile Cezayirli bir grup insanın çatışması. Eğer bu olayların türbanla ilgisi olsaydı yasa çıkarıldığı vakit araç yakma tepkisini o zaman gösterirlerdi, oysa o günlerde sadece kanunu pasif gösterilerle protesto ettiler.

2003 sonlarında yayımladığımız, olay çıkartan türban yasasıyla ilgili haberlerden tanıdığımız gençler söz konusu.

Hani şu toplu konut sitelerini denetim altında tutan, vurduğu vurduk, kırdığı kırdık, kılık-kıyafet yüzünden site kızlarını döven, hatta öldüren mahalle kabadayıları. Dizi yazı ve haberlerimizde bu insanların yarattığı büyük tehlikeye değinmiştik. İşte, aradan daha iki yıl geçmeden işi bu noktaya vardırıdılar.

Gece yarısından sonra Paris banliyölerinde taksiyle dolaşırken, telefonla uykusundan uyandırdığım Cezayirli arkadaşıma soruyorum:

— "Sizin banliyö asilerinin herhangi bir talebi var mı, yani 'şunu verirseniz, şunu yaparsanız, biz de bu işten vazgeçeriz' gibilerinden?"

— "Hayır herhangi bir sosyal ya da siyasal talepleri yok. Böyle bir şey açıklamadılar."

— "Peki, devletin muhatap alacağı ya da almayacağı bir lider kadroları, sözcüleri var mı?"

— "Böyle biri çıkmadı ortaya. Varsa bile bunlar bin kişilik ilk tutuklamaların arasında olabilirler."

Tek bilinen Fransa İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy'yi kesinlikle sevmiyorlar. Bunun nedeni onun eski usul disiplin devleti temsilcisi olarak ortaya çıkması.

Saatlerdir o banliyö senin bu banliyö benim girip çıkıyoruz. Sokaklarda kimseler yok. Polis de yok. Sadece Aulnay-sous-Bois'nın girişlerinden birinde bir polis ekibi durduruyor arabamızı. Tanıştıktan sonra, "Basın da artık şu olayları kaşırmaktan vazgeçse iyi olacak" diyorlar. Ayrıca polis akredite gazetecileri bile olay yerlerinden uzak tutmaya çalışıyor. Peki bu durumda yayımlanan görüntüler nereden geliyor? Söylentilere bakılırsa, görüntüleri olayları çıkartan yangıncılar çekip gazetecilere satıyorlar ya da gazetecilerin kameralarıyla kendileri görüntü alıyorlar. Tabii para karşılığında. Söylentilere göre bazı görevliler de işin içindeymiş.

LAİK GENÇLERİN İSYANI¹

Paris Camii Rektörü, Fransa İslam Konseyi Başkanı, Cezayir asıllı Fransa vatandaşı Dalil Boubakeur banliyö ayaklanmasının yatıştırılması için önemli rol oynayan kişilerden biri. Fransa'nın deniz aşırı topraklarından Reunion Adası'na hareketinden önce vakti dar olduğu için, telefon görüşmesi yapabildik. Boubakeur anlatıyor:

"Bizim Paris banliyölerinde, sitelerde meydana gelen olaylarla ilgili görüşlerimiz şöyle: Bu olaylar çözümsüzlükten, ekonomik sorunların çıkmazlarından, konut sorunlarından ve yaşama amaçlarından kaynaklanmaktadır. Gençlerin içinde bulundukları durumu bildiğimiz için, biz zaten bunun her an olabileceğinden korkuyorduk. Bu isyan, Fransa'da yaşayan, Fransız vatandaşı olan, kendilerini Fransız kabul eden gençlerin kendilerini aynı zamanda toplumdan dışlanmış ve yüzüstü bırakılmış hissetmelerinden kaynaklanmaktadır.

Fransız hükümeti denetim altına alınması çok zor olan durumun önemini anlamış durumda. Sizden biraz önce Başbakan Dominique de Villepin'le bir telefon görüşmesi yaptım. Bu konuşmadan anladığıma göre, onlar da işin zorluğunu anlamış bulunuyorlar. Bu nedendir ki bugün bakanlar kurulu kararıyla hükümete sokağa çıkma yasağı koyma yetkisi verildi. Polisi güçlendirecekler ama banliyö geneliyle ilgili bir çözüm programı uygulamaya da başlayacaklar. Bu, eğitim ve istihdam destekli olacak, yani Fransa bu gençlerin maruz kaldıkları gecikmeleri telafi etmeye çalışacak.

1 Özdemir İnce, "Laik Gençlerin İsyanı", *Hürriyet*, 10.11.2005.

Bu olayların dini bir kaynağı ve nedeni yoktur. Ve bunu İslamcılar organize etmemişlerdir. Bu bir toplumsal patlamadır, laik gençlerin patlamasıdır.

'Fransa İslami Kuruluşlar Birliği' (L'Union des Organisations Islamiques de France-UOIF) bir fetva yayımlayarak İslam ile vandalizm arasında bir amalgama yol açtı. Bu doğru değildir, yanlıştır. Banliyö olaylarını İslama bağlamak yanlıştır. Problemi sosyal planda görmek, değerlendirmek gerekir. Doğrudur, bu gençler arasında Müslüman gençler olduğu gibi gayrimüslimler, kara Afrikalılar da vardır. Bu bir gençlik patlamasıdır. İslama bağlamak son derece yanlıştır. Olaylara İslamla bağlantı kurmadan uygun bir çözüm bulunması gerekiyor.

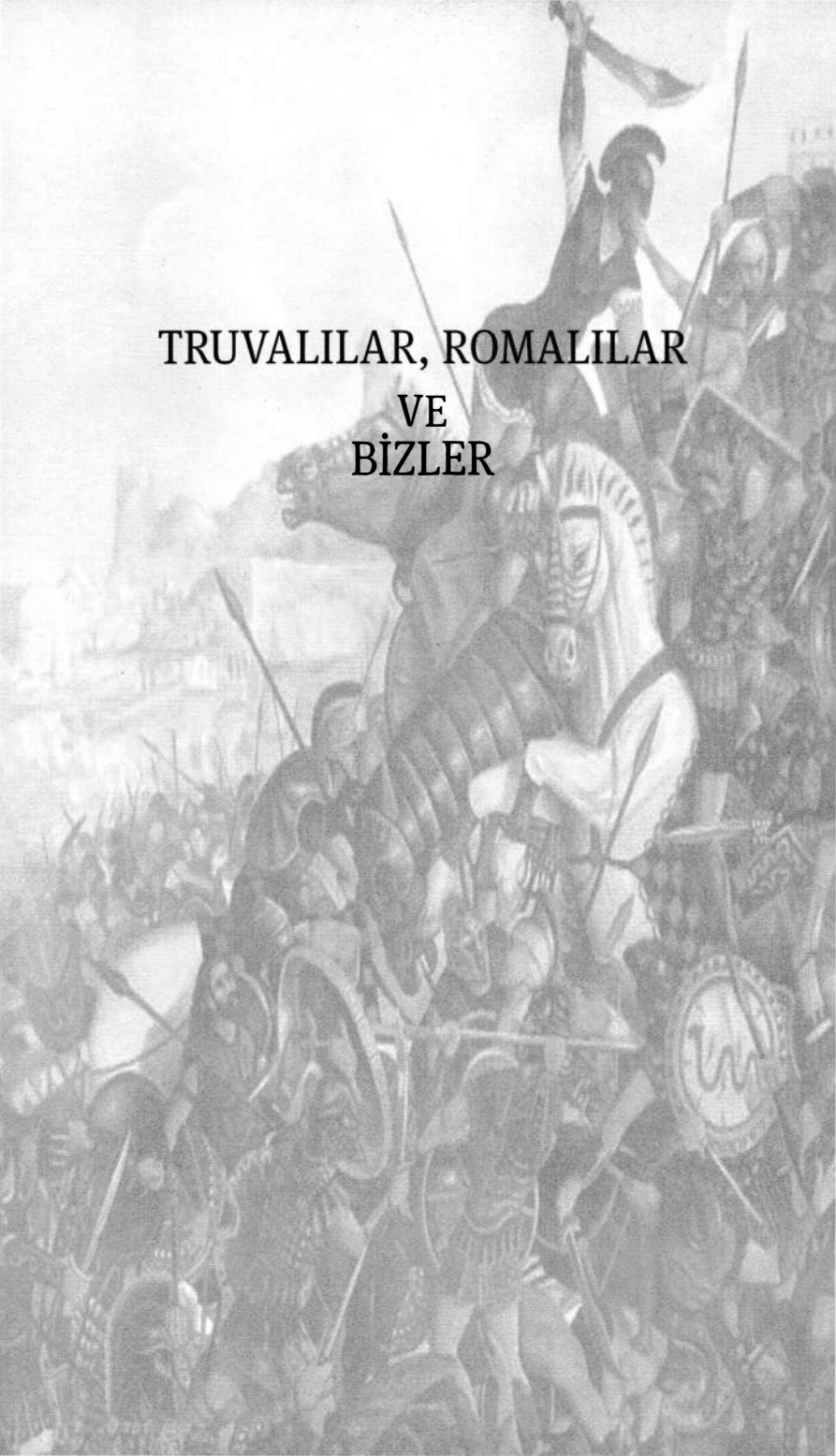
Fransa'da olan bu olaylar Avrupa toplumunun öteki ülkelerinde de olabilir. Zengin anakent ile fakir banliyöler arasındaki çelişki her ülkede giderek büyümektedir."

Fetva yayımlayan Fransa İslami Kuruluşlar Birliği'nin, Müslüman Kardeşler'in görüşlerini savunduğu biliniyor. Banliyö olaylarına İslamı karıştırmasının nedeni kendilerini hükümete muhatap kabul ettirmek. İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy'nin bu birliği muhatap olarak tercih ettiği söylentileri çok yaygın.

Bir başka söylenti de Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ve Başbakan Dominique de Villepin ikilisinin İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy'ye karşı banliyö ayaklanmalarını koz olarak kullanmak istedikleri yönünde. Olayların onuncu gününden sonra, gecikmeyle müdahale kararı almalarını da bu çekişmeye bağlayanlar çoğunlukta.

Müslüman gençlere hitaben sükûnet fetvası yayımladığı için eleştirilen Fransa İslami Kuruluşlar Birliği'ne (UOIF) yakın Müslümanlar geceleri olayları yatıştırmak için özellikle Rosny-sous-Bois'da ekipler halinde dolaşıyorlarmış. *Le Monde*'un yazdığına göre bu ikna seferlerine katılanlardan biri (Bachir Guerrad), "Gençlerle tartışıyoruz, grupları dağıtmaya çalışıyoruz. Evlerine götürüyoruz. Pazar günü, bir grubu, bir okulu ateşe vermekten caydırdık" diyor. Bununla birlikte, yangıncı gençlerin camiyle ilişkilerinin hiç de sıkı olmadığını itiraf ediyorlar. Çoğu Müslüman değil. "Selamünaleyküm" dendiğinde "İyi akşamlar" (Bonsoir) yanıtı veriyorlar. Aralarında Mağribîden çok kara Afrikalı var. Bu ayaklanmada dinin hiçbir rolü yok. Çoğu, burunlarının dibinde bir cami olduğunun farkında bile değiller.

TRUVALILAR, ROMALILAR
VE
BİZLER

OSTIA'YA İTALYA SEFERİ¹

Sicilya'nın Mazara del Vallo adlı kentinde 1999 yılında yaptığım "Akdeniz: Şiir ve Estetik" başlıklı konuşmamdan aktarıyorum:

"Kendime Akdeniz var mı, yok mu sorusunu sormuyorum. Bir tane değil birden fazla.

Ama iki tanesi gözle görülecek, elle tutulacak kadar somut: Bir yanda yüksek duvarlı bir avlunun içinde Akdenizleşmiş bir havuzun ve fıskıyenin çevresinde yaşayan, içe dönük, mistik ve Müslüman Akdeniz; bir yanda, kapının önünde, sokakta ve alanlarda yaşayan Pagan ve Hıristiyan Akdeniz."²

Ostia Antica'da (Eski Ostia) bu gözlemime bir başka gözlem eklenecek. Arabamızı önünde park ettiğimiz kale duvarının yanında günümüzde de yaşayan Rönesans kasabasının arabesk yerleşimini de gördükten sonra, Roma'nın pagan dünyasının kurduğu kentin bir dama tahtasına benzediğini düşüneceğim. Bu kentin basit ve gerçekçi geometrisi. Sanki cetvel ve pergelle çizilmiş kent. Biraz sonra, insanın bireye dönüştüğü pagan Roma kentinin bir kamusal varlık olduğunu, insanın göz ufkuna engel getirmediğini göreceğim. Kuzey Afrika'nın Müslüman "medine"sinde ya da "kasbah"ında on adım sonrasında önünüzü göremezsiniz. Sokaklar labirent gibidir.

1 Özdemir İnce, "Pompei ve Efesos'tan Sonra En Gerçek Üçüncü Kalıntı", *Hürriyet Seyahat*, 08.08.2005.

2 Özdemir İnce, *Şiirde Devrim*, Adam Yayınları, İstanbul, 2000, s.21.

Rönesans Mahallesi'nden Eski Ostia'nın ağzına yürüyerek yaklaşıyoruz. Ama güneşe teslim olmayan koyu ağaç gölgesinin, gölgele-
rinin altından. Güneşin altında ısı 40 derecenin üzerinde.

Uçak pisti gibi upuzun bir yol. Yolun iki tarafında mantara ben-
zeyen fıstık çamları ve aralarında da serviler. Bir sarı-kızıl düzlü-
ğün üzerinde. Cetvelle çizilmiş yolu bir antik kapı kesiyor. Kapının
içinden pagan Roma'nın açtığı yol görünüyor. Yolun ufkunu kesen
hiçbir engel yok.

Roma lejyon birliklerinin, Küçük Asyalı ve Suriyeli kölelerin, se-
natörlerin, konsüllerin ve cumhuriyetçilerin yürüdüğü cilalanmış
granit yolun üzerinde dört kişi yürüyoruz Ülker, Elvan Uysal, Paolo
ve ben. Elvan fotoğraf çekecek, Paolo rehberlik edecek.

Dostum, Yunan Şair Titos Patrikios'un "Senin Eski Ostia en ger-
çek üçüncü kalıntıdır. Birincisi Pompei, ikincisi Efes, üçüncüsü de
Eski Ostia" dediğini anımsıyorum. Ne zoru var, neden palavra atсын
Titos?

Roma tarihini okurken kralların, imparatorların, konsüllerin sık
sık gittikleri Ostia'yı bir dinlenme, sayfiye kenti sanırdım. Oysa bir kış-
la ve tecim merkeziymiş... Yeni Ostia tam anlamıyla yazlık. Roma'ya
trenle yarım saat uzaklıkta. Nüfusu 400 bin. Bazı Romalıların yaz-kış
oturdukları bir yer. Ostia'dan Roma'ya gitmek Üsküdar'dan Karaköy'e
gitmek kadar kolay. Karayoluyla da Mersin-Tarsus uzaklığında.

Yeni Ostia'da yan yana halk plajları kilometrelerce uzanıyor. De-
nizden sonra kumsal 50-100 metre kadar geniş. Daha sonra plajların
tek katlı yapıları var. Kumsalda mantar gibi şemsiyeler. Deniz, açık
deniz. Dalgalı. Rengi bozbulanık. Bizim kaneviçe oymalı sahillerin
laciverdine alışmış olanlara göre değil.

Ostia'dan kıyı boyunca Lavinio'ya kadar gittim, karayoluyla.
33 km boyunca uzanan kumsal. Yazlıklar, plajlar. 1950'lerden itiba-
ren yazlık yerleşim yeri olan kıyı hiç de baştan çıkartıcı değil. Ama
siteler üniforma giymemiş. Lavinio'dan, İkinci Dünya Savaşı'nda
Amerikalıların çıkarma yaptıkları Anzio'ya kadar, belki de daha
aşağılara uzanıyor kumsal. Dediklerine göre dünyanın en uzun
kumsalıymış. Kıyılarda eski yerleşim yerleri yok. Onlar kıyının içer-
lerinde. Tepeler üzerinde ve vadilerde.

Eski Ostia şimdi kıyıdan birkaç kilometre uzakta. Zaten kıyıyı
alüvyonla doldurmuş olan Tiber Irmağı da 2.500 yıl önce bugünkü
yatakta akıyormuş.

Eski Ostia dinsel bakımdan, askeri bakımdan çok önemli bir yerleşim yeri. Aziz Augustinus (MS 354-430) annesi Monica'yla (MS 331-387) Milano'dan gelip yurtları Afrika'ya giderken Ostia Limanı'nda mola verirler. Hristiyan Monica burada ölür. Ölmeden önce, bir pagan olan oğlu Augustinus'a Hristiyan olmasını vasiyet eder. Bu vasiyet üzerine Hristiyan olan ve azizlik mertebesine yükselen Augustinus Hristiyanlık tarihinin Aziz Petrus, Aziz Pavlus gibi büyüklerinden sonra gelen en önemli kişisidir diyebiliriz.

Aziz Augustinus bir temel kitap olan *İtiraflar*'da³ bu olayı anlatır. İtalyan tarihçiler Grek-Roma kökenlerini Aziz Augustinus'tan öğrendiklerini yazıyorlar.

Bu nedenden olacak Aziz Augustinus 2004 yılında Ostia'nın koruyucusu ilan edildi.

Ostia'nın biz Anadoluluları ilgilendiren bir yönü var: Truva'nın Akhalar tarafından yıkılmasından sonra, arta kalan Truva halkına bir yurt arayan Aeneas, Truva'dan çıktıktan sonra Lavinium'a varıp Roma'yı kuruncaya kadar uzun yıllar çile çeker ve sonunda Ostia'da karaya çıkar. Aeneas, Roma'nın ilk tanrıları (İuppiter, Mars, Quirinus, Vesta) olacak olan Ata tanrılarını da yanında götürür. Vergilius'un büyük yapıtı, İtalyan edebiyatının övünç kaynağı *Aeneis*⁴ de şu dizelerle başlar:

"Bir savaşla yiğidi şakıyorum, o yiğit ki
kaderle sürüklenerek Troia kıyısından,
en önde ulaşır İtalya'ya, Lavinium sahillerine...
Latin soyu Albali atalar işte buradan türeyip gelir,
yüce Roma'nın surları işte bu çağdan kalır."

Bu durumda Ostia Antica'nın (Eski Ostia) bulunduğu yerde, Tiber Irmağı ağzında karaya çıkanların Truvalı hısım ve akrabalarımız olduğunu söylersek, yaptığımız değerlendirme abartma sayılmaz.

3 Augustinus, *İtiraflar*, çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010.

4 Vergilius, *Aeneas*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, Payel Yayınları, İstanbul, 1995.